

COMMUNICATIONES
EX
BIBLIOTHECA HISTORIAE MEDICAE
HUNGARICA

40

COMMUNICATIONES
EX BIBLIOTHECA HISTORIAE
MEDICAE HUNGARICA

ADIUVANTIBUS

J. BENCZE, A. DADAY, K. FARKAS, G. HAHN, I. KATONA
L. NEBENFÜHRER, GY. REGÖLY-MÉREI, E. RÉTI

REDIGIT
A. PALLA

40

BUDAPEST, 1966

REDACTIO

Budapest, II., Török utca 12.

Az Országos Orvostörténeti Könyvtár kiadványa

A kiadásért felel a Medicina Kiadó igazgatója

Szerkesztette: Sellő Tiborné

Műszaki vezető: Rózsa István — Műszaki szerkesztő: Kerék Elemér

Terjedelem: 18 (A/5) iv — Példányszám: 730

MD 1040-a—6600

66.397 Egyetemi Nyomda, Budapest

TARTALOM

id. <i>Kováts Ferenc</i> : Egy kétszáz éves könyv margójára	9
<i>Duka Zólyomi Norbert</i> : A nagyszombati orvostudományi kar hallgatói	17
<i>B. Lukács Ágnes</i> : Az 1831—32. évi magyarországi kolerajárvány néhány jellegzetessége	71
<i>Kádár Zoltán</i> : Zsámboki „Icones ... medicorum” orvosportréinak hitelességéről (Különös tekintettel a Dioskorides-arckép mintaképe)	139
<i>Daday András</i> : Adatok a magyarországi himlőoltás történetéhez (1825—1835)	151
<i>Zsakó István</i> : Három erdélyi gyógyfürdő történetének tanulságai	159
<i>Bolányi Imre és Palatkás Béla</i> : Nekrológ-bibliográfia. Az 1962. év végéig elhunyt magyar orvosokról és gyógyszereszekről szóló megemlékezések bibliográfiai adatai	169

Adattár

Stáhly Ignác tizenkét aranya (1841) (<i>Daday András</i>)	271
A kolozsvári borbélyok munkáinak hivatalosan megszabott árai 1813-ban (<i>Vita Zsigmond</i>)	272
Henricus John-nak, Komárom megye orvosának levele gr. Zichy István főispánhoz (<i>Iványi Emma</i>)	273
Aszklepiosz egészségisten thrák eredetéről (<i>Wassil Bakardjiew</i>)	274
Martinovics Ignác és a magyar orvostudomány (<i>Katona Ferenc</i>)	277
Magyar orvostörténeti vonatkozású kéziratok a bécsi Nemzeti Könyvtárban (<i>Dörnyei Sándor</i>)	279
Magyarországi hallgatók a hallei egyetem orvoskarán a XVIII. század első felében (<i>Duka Zólyomi Norbert</i>)	283

Könyvismertetés

Norbert Duka: Ärztliche Beziehungen zwischen der Schweiz und der Slowakei von 16. bis zum Ende des 18. Jahrhunderts	287
Wilhelm Fabry von Hilden, Stadtwundarzt von Payerne: Gründlicher Bericht vom heissen und kalten Brand welcher Gangraena et Sphacelus oder S. Antonii- und Martialis-Feuer genannt wird (<i>Vida Tivadar</i>)	288

SOMMAIRE

<i>F. Kováts</i> : À la marge d'un livre vieux de 200 ans	9
<i>N. Duka Zólyomi</i> : Les étudiants de la Faculté de Médecine de l'Université de Nagyszombat (Trnava)	17
<i>Á. Lukács</i> : Quelques caractéristiques de l'épidémie du choléra des années 1831—1832 en Hongrie	71
<i>Z. Kádár</i> : Sur l'authenticité des portraits des médecins dans l'oeuvre «Icones... medicorum» de Zsámboki (Avec un respect particulier sur le prototype du portrait de Dioscoride)	139
<i>A. Daday</i> : Contribution à l'histoire de la vaccination en Hongrie (1825—1835)	151
<i>I. Zsakó</i> : Conclusions tirées de l'histoire de trois stations d'eau en Transylvanie	159
<i>I. Bolányi</i> et <i>B. Palatkás</i> : Bibliographie des nécrologies. Dates bibliographiques des nécrologies sur les médecins et pharmaciens hongrois décédés jusqu'au bout de l'année 1962	169

Documentation

Les douze pièces d'or d'Ignác Stáhly (1841) (<i>A. Daday</i>)	271
Tarif officiel pour les services des barbiers de Kolozsvár (Cluj) en 1813 (<i>Zs. Vita</i>)	272
Une lettre d'Henrique John, physicien du comitat Komárom adressée au Comte István Zichy, chef du comitat (<i>E. Iványi</i>)	273
De l'origine thrace de la déité de la santé, Asklepios (<i>V. Bakardjiew</i>)	274
Ignác Martinovics et la médecine hongroise (<i>F. Katona</i>)	277
Manuscrits ayants traits à l'histoire de la médecine hongroise dans la Bibliothèque Nationale de Vienne en Autriche (<i>S. Dörnyei</i>)	279
Étudiants de l'Hongrie à la Faculté de Médecine de l'Université de Halle dans la première moitié du 18e siècle (<i>N. Duka Zólyomi</i>)	283

Compte rendu

<i>Norbert Duka</i> : Ärztliche Beziehungen zwischen der Schweiz und der Slowakei von 16. bis zum Ende des 18. Jahrhunderts	287
<i>Wilhelm Fabry von Hilden</i> , Stadtwundarzt von Payerne: Gründlicher Bericht vom heissen und kalten Brand welcher Gangraena et Sphacelus oder S. Antonii- und Martialis-Feuer genannt wird (<i>T. Vida</i>)	288

OBSAH

<i>F. Kováts</i> : Na margo dvestoročnej knihy	9
<i>N. Duka Zólyomi</i> : Poslucháči lekárskej fakulty trnavskej univerzity	
<i>A. Lukáčsová</i> : Niekoľko charakteristických čŕt epidémie cholery z rokov 1831—32 v Uhorsku	17
<i>Z. Kádár</i> : O hodnovernosti podobizní lekárov v diele „Icones ... medicorum“ od Zsámboki-ho (Obzvlášť vzhľadom na vzor podobizne Dioskoridovej)	71
<i>A. Daday</i> : Príspevky k dejinám očkovania proti kiahňam v Uhorsku (1825—1835)	151
<i>I. Zsakó</i> : Poučenia čerpané z dejín troch sedmohradských liečivých kúpeľov	159
<i>I. Bolányi</i> a <i>B. Pa'atkás</i> : Bibliografia nekrológov. Bibliografické údaje nekrológov o maďarských lekároch a lekárnikoch zomrelých do konca r. 1962	169

Dokumentácia

Dvanásť zlatých Ignáca Stáhly-ho (1841) (<i>A. Daday</i>)	271
Úradne určené ceny prác kolozsvárskych (Kluž) holičov v roku 1813 (<i>Zs. Vita</i>)	272
List Henrika Johna, úradného lekára župy komárnanskej k nadžupanovi gr. Štefanovi Zichymu (<i>E. Iványiová</i>)	273
O tráckom pôvode Asklepiea, božstva zdravia (<i>V. Bakarjiew</i>)	274
Ignác Martinovics a maďarská lekárska veda (<i>F. Katona</i>) ...	277
Rukopisy s reláciami k maďarským dejinám lekárstva vo viedenskej Národnej knižnici (<i>S. Dörnyei</i>)	279
Poslucháči z Uhorska na lekárskej fakulte univerzity v Halle v prvej polovici 18. storočia (<i>N. Duka Zólyomi</i>)	283

Recenzie kníh

<i>Norbert Duka</i> : Ärztliche Beziehungen zwischen der Schweiz und der Slowakei von 16. bis zum Ende des 18. Jahrhunderts	287
<i>Wilhelm Fabry von Hilden</i> , Stadtwundarzt von Payerne: Gründlicher Bericht vom heissen und kalten Brand welcher Gangraena und Sphacelus oder S. Antonii- und Martialis-Feuer genannt wird (<i>T. Vida</i>)	288

INHALT

<i>F. Kováts</i> : Am Rande eines 200 Jahre alten Buches	9
<i>N. Duka Zólyomi</i> : Medizinstudenten der Tyrnauer (Trnava, Nagyszombat) Universität	17
<i>A. Lukács</i> : Einige charakteristische Züge der Cholera-Epidemie der Jahre 1831—32 in Ungarn	71
<i>Z. Kádár</i> : Über die Glaubwürdigkeit der Ärzteportraits des Werkes „Icones... medicorum“ von Zsámboki (Mit besonderer Berücksichtigung des Vorbildes des Dioskorides-Portraits)	139
<i>A. Daday</i> : Belege zur Geschichte der Pockenimpfung in Ungarn (1825—1835)	151
<i>I. Zsakó</i> : Folgerungen aus der Geschichte von drei siebenbürgischen Heilbädern	159
<i>I. Bolányi</i> und <i>B. Palatkás</i> : Nekrologen-Bibliographie. Bibliographische Angaben der Nekrologen über die bis Ende 1962 gestorbenen ungarischen Ärzte und Apotheker	169

Dokumentation

Die zwölf Gulden des Ignác Stáhly (1841) (<i>A. Daday</i>)	271
Die im Jahre 1813 amtlich festgesetzten Preise für die Arbeiten der klausenburger Barbieri (<i>Zs. Vita</i>)	272
Ein Brief des Henricus John, Physicus des Komitats Komárom an Obergespan Graf István Zichy (<i>E. Iványi</i>)	273
Über den thrakischen Ursprung der Gesundheitsgottheit Asklepios (<i>W. Bakardjiew</i>)	274
Ignác Martinovics und die ungarische Medizinwissenschaft (<i>F. Katona</i>)	277
Manuskripte von ungarischer medizingeschichtlichen Bedeutung in der Wiener Nationalbibliothek (<i>S. Dörnyei</i>)	279
Studenten aus Ungarn an der Medizinischen Fakultät der Universität Halle in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts (<i>N. Duka Zólyomi</i>)	283

Buchbesprechungen

<i>Norbert Duka</i> : Ärztliche Beziehungen zwischen der Schweiz und der Slowakei von 16. bis zum Ende des 18. Jahrhunderts	287
---	-----

Wilhelm Fabry von Hilden, Stadtwundarzt von Payerne: Gründlicher Bericht vom heissen und kalten Brand welcher Gangraena et Sphacelus oder S. Antonii- und Martialis-Feuer genannt wird (T. Vida) 288

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Ференц Ковач</i> : На поля 200-летней книги	9
<i>Норберт Зойами Дука</i> : Слушатели надьсобатовского (трнава) медицинского факультета	17
<i>Агнеш Лукач</i> : Некоторые особенности эпидемии холеры в Венгрии 1831—32 годов	71
<i>Золтан Кадар</i> : « <i>Isopes medicorum</i> » о достоверности портретов врачей (с обращением особого внимания на портрет Диоскоридеса) ...	139
<i>Андраш Дадаи</i> : Данные к истории оспенных прививок в Венгрии (1825—1835)	151
<i>Иштван Жако</i> : Выводы из истории трех трансильванских курортов	159
<i>Имре Болани и Бела Палаткаи</i> : Некролог-библиография. Библиографические сведения о венгерских врачах и фармацевтах, умерших до конца 1962 года	169
<i>Сведения:</i>	
12 золотых Игнаца Штали (1841) (<i>Андраш Дадаи</i>)	271
Официально установленные цены работы коложварских цирюльников в 1813 году (<i>Жигмонд Вита</i>)	272
Письмо Генрихусаиона врача комаровского округа к графу Иштван Зичи (<i>Эмма Ивани</i>)	273
О тракском происхождении Асклепиоса (<i>Василь Бакардхшев</i>)	274
Игнац Мартинович и венгерская медицина (<i>Ференц Катона</i>)	277
Рукописи, содержащие сведения о венгерской истории медицины, находящиеся в Венской Национальной библиотеке (<i>Шандор Дорнеи</i>)	279
Венгерские слушатели медицинского факультета галлейского Университета XVIII века, первой половины столетия (<i>Норберт Дука Зойами</i>)	283

EGY KÉTSZÁZ ÉVES KÖNYV MARGÓJÁRA ...

Írta: id. KOVÁTS FERENC (Budapest)

Bologna, 1765: *Vincenzo Benini Coognese* időszerűnek tartja *Girolamo Fracastoro* „*Della Sifilide ovvero del Morbo Gallico*” könyvének új kiadását. Alkalmas az idő azért, mert a művészet és tudomány elérkezett végre ahhoz a tisztánlátáshoz, ami hiányzott a babonás, sötét régi időkben. A munkát csodálatosnak tartja. Bámulatra méltóvá teszi nagy tudományossága, elragadó költészete. A szifilisről szóló versezetet ékes hexaméterekben *Lucretius* komolyságával, *Vergilius* finomságával írta, s az valósággal mestermunkája a költészetnek, a filozófiának és az orvostudománynak. Versei *Vergilius* mellé helyezik, latinsága pedig az augusztuszi idők legszebb nyelvezete.

*

Fracastoro képességei lehetővé tették, hogy már 19 éves korában végzett. Munkáját a legelőkelőbb körök kísérték figyelemmel, támogatták és könyvét is *Bembo* kardinálisnak ajánlotta — hálából.

A kis termetű, igen arányos testű, fekete szakállas ember melanokóliára hajlott. Az orvostudomány mellett költészettel, filozófiával és csillagászattal foglalkozott. Még gyermek volt, amikor fölütötte fejét a szifilisz, s azután végig pusztított egész Európán, elárasztva azokat az országokat is, amelyekkel kereskedelmi összeköttetésben állottak. Gyökeresen belenyúlt az egyén és a köz életébe, megváltoztatta alapjában az életformát, véget vetett a reneszánsz könnyed, szabados felfogásának. Az emberek komorak lettek, zárkózott életet éltek, valósággal bújtak egymás elől. A betegség feltűnően rányomta bélyegét áldozataira, akik szégyelltek, takargatták és

rejteni igyekeztek. Másképpen öltöztek, a nagy karimájú kalap, amely az arcot beárnyékolta, nem divat, hanem szükségesség, a nyak kiütéseit a fodros gallér fedte, a kiütéses kéz bőrét a kesztyűbe bújtatták. Bizalmatlanság, rosszindulat és irigység uralkodott el.

Érthető, hogy ez a misztikus, súlyos betegség az élénk eszű és minden iránt érdeklődő orvos tudásvágyát a legnagyobb mértékben felkeltette. Közben Veronában kitört a pestis, s aki tehette elmene-
kült a fertőzött városból. Nem kell csodálkozni, hogy a menekülők között ott találjuk *Fracastoro*t is, mert a pestis elől menekültek az orvosok, amint már *Galenus* is otthagya Rómát a járványok idejében. Ahhoz már egy *Hippokratész* nagyszerűsége kellett, hogy még odautazzék természetét tanulmányozni. *Fracastoro* vidékre ment és ottani magányában írta meg három könyvét 1530-ban.

Könyve, amint egyik méltatója *FOURNIER* írja, lényegében két részből áll: egy nagyon komoly, értékes orvosi monográfiából és egy csapongó költészeti részből. Kora az utóbbit értékelte különösen, ma — 1870-ben — *Fournier* szerint elmebetegnek mondanák.

Mint kutató és alkotó orvos a dolgok végére akart járni. Legelőször a betegség eredetével foglalkozik. Kimutatja, hogy Nápoly ostromával indult el, amikor VIII. Károly francia király hadai körülférték a várost. A már nagy szükségét szenvedő ostromlottak kitétek a városból a nagy számban összegyűlt puellákat, akiket a franciák viszont örömmel fogadtak be. Ezzel kiszabadult az akkori világ egyik legnagyobb csapása, a tűz sebességével terjedt, a sereg felbomlott, szétszóródott és mindenfelé elhurcolta.

Fracastoro a betegség fertőző természetét felismerte, megállapította, hogy „contagium” terjeszti, tehát ragadós. A contagiummal részletesen foglalkozik. A kisebb contagiumok szerinte állandóan képződnek a természetben, gyorsan kialakulnak, de azon mód el is tűnnek. Viszont az ilyen nagymértékű csapást okozó contagiumok kifejlődése sokáig tart, hosszú évek, sőt évszázadok szükségessé teszik hozzá. A francia betegség nem terjedhetett volna el, csak egyszerű contagiummal, más körülményeknek is segíteniök kellett. A levegő közvetíti a fertőző csírákat, mert könnyen telítődik miazmákkal.

*

Eddig az orvos szemével nézte és írta le tárgyilagosan, határozottan kimondva fertőzéses eredetét. A továbbiakban azonban már a filozófáló, nagy fantáziájú költő kerül előtérbe, belevonva fejtegetéseibe kedvenc témáját is, a csillagászatot. Itt már elhagyja tárgyilagossága, és szabadon csapong képzelete. Az átmenet még elfogadható: a nap és a csillagok járásának engedelmessé válik a föld, s csak bizonyos körülmények találkozása esetén tör ki a szörnyű kataklizma. Jöslásokba is bocsátkozik: lehet, hogy bekövetkezik egy idő, amikor a föld, ahol lakunk sivatag lesz. A nap megváltoztatja útját, s rendellenes hideg és meleg pusztítják a világot. Ki tudja, hogy a föld nem produkál akkor új lényeket, titánokat és másokat ...

Ilyen körülmények között rettenetes kórok csírái képződhetnek, elárasztva a világot ismeretlen járványokkal. Amikor 200 év előtt a Mars egyesült a Saturnus sugaraival, a Ganges partján a hajnalt váró emberek között hirtelen egészen ismeretlen, teljesen új láz tört ki, elterjedve azután egész Ázsiában és Európában. Ez volt a pestis.

Az éterben egy szubtilis mérgező gőz terjedt, szétszóródva a tér végtelenségébe, pusztító kártékony gőzével. Eredetük lehet a nap sugara, egyesülve a csillagok kártékony befolyásával és életre kelte a földben és a vízben a kártékony gőzöket, amelyek azután egy ismeretlen betegség miazmáit terjesztik. Vagy a magas régiókban keletkeznek, ahonnan hozzánk szálltak?

Nem lehet tudni, annyi titka van az égnek!

A természet kénye-kedve szerint változtatja az ártalmakat, egyszer mérgeit csak a növényekre szórja, elhervasztva a virágokat, rozsdássá teszi a gabonát, máskor az állatokat pusztítja. Tapasztaltuk, hogy amikor a földön minden buján nőtt, hirtelen elhullottak a kecskék, fullasztó köhögésben. A következő év tavaszán meg a marhák estek áldozatul. Így az égi befolyás változik. És milyen változás uralkodik! Az egyik betegség a szemet támadja meg, a másik a tüdőt a mellkas mélyén ...

A francia betegség olyan csapás viszont, amely csak az embert támadja meg.

Költői szavakban kéri fohászában az Istent, hogy engedje méltóan megírni ennek a kórnak a történetét. Mert majd bekövetkezik egy

idő, amikor unokáink kívánják felkutatni, illetve megismerni egy elfelejtett kór természetét. Semmi kétség: adott időben el fog tűnni a szifilisz az éj sötétjében!

*

Pontosan leírja a betegség tüneteit. A tárgyilagos szemléletét azonban minduntalan megszakítják a költői betoldások és tarkán, zavaróan váltakozik az elképzelés a valósággal . . .

A második könyvben főleg a gyógyítással foglalkozik. Lényege az, hogy korán kell kezdeni, de még jobb megelőzni a bajt. Részletes tanácsokat ad az életmódra. Károsnak mondja a henyélést, a bűt, ajánlja a labdajátékot, a táncot, a vívást, a mértékletes életet. Ne ragadtassa el a szerelem, mert annál semmi sem ártalmasabb: „csókjai Vénusz gyöngéd lányait ronda fertőzéssel szennyesítik.” Távól legyen a gond, de jó a múzsákkal való gyöngéd érintkezés. Folyóából és tóból nem szabad inni, vízimadarakat is ártalmas fogyasztani, még a kacsát is.

Tavasszal és ősszel előnyös a vérlebcsofátás, a fiatalkorúak esetében és minden időben hasznos a purgálás.

A gyógyítást erősítő főzetekkel kezdi, a fekélyeket nátronnal és zöld kővel edzi. Hatékony eljárás a füstölés, cinóber, minium és antimonnal, de nagy bajokat okoz, ha elsietik. Sokkal előnyösebbnek tartja a higanyt. Itt említi először a „lues” szót, amely *Pápai-Páriz* szerint „közönséges dögös nyavalya”. *Fernel* nevezte el a szifilist lues venereának.

A higanyt a psoriasis orvoslásában használták, s a kiütések hasonlósága miatt alkalmazták a szifilisz gyógyítására is. *Fracastoro* próbálja hatását magyarázni, azonban nem jár a helyes úton. A nagy következményes nyálkiválasztást tartották ugyanis a lényeknek, amellyel egyszersmind a betegséget okozó csírák is távoznak a betegből.

A gyógyszer feltalálását fantasztikus mesével adja elő. Egy *Ilcé* nevű pásztor esett a förtelmes nyavalyába Szíria földjén. Az istenekhez könyörgött, hogy szabadítsák meg betegségétől. Könyörgését meghallotta *Calirrhoe* nimfa, aki éppen fürdött a szomszédos barlangban. Levitte az alvilágba, a föld közepébe.

Részletes riporteri képet ad most az alvilágról *Dante* nyomán. Így érkezett a beteg az ezüsfolyóhoz, amely meggyógyítja, ha hullámai háromszor elborítják. Amint az megtörtént, a betegség eltűnt. S így terjedt el az ezüsfolyó — a higany — híre a világban.

*

A harmadik könyvben ismerteti a gajak-gyantát, annak csodáit. Felfedezéséről is mesét mond. Hispaniola szigetén a spanyolok megsértették Apollót, mert lelőtték szent madarait. Büntetésből a leg-szörnyűbb betegséget jósolta nekik, kínos jövővel. Kétségbeesve haladtak tovább, s egy bennszülött csoporthoz értek, akiknek testét lepra roncsolta. Akkor megjelent közöttük egy pap, gajak-ágot rázott fejük felett, amelyből fénylő hullám áradt rájuk. Áldoztak az Istennek s utána a betegek meggyógyultak.

Ott hallották a betegség eredetét: egy *Syphilis* nevű pásztor (disznókedvelő) juhait (?) elhullottak, s ezért az isteneket káromolta. *Sirius* büntetésből megtöltötte a levegőt méreggel, virulens csirokkal, amelyek megmérgezték a földet, a vizet és a levegőt. Legelőbb *Syphilis* a pásztor kapta meg a betegséget, azért róla nevezték el. Később megfertőzte az egész népet, a királyt sem kivéve.

Megint egy nimfa lépett közbe: *America* kiokosította a baj okáról, *Cybele* nimfa pedig megkönyörült rajtuk és a gajak-fát teremtette. Így ismerte meg Európa is jótéteményeit.

*

Fracastoro szerint a baj közben megöregedett: újabb tünetei fejlődtek, éspedig a haj és a szakáll kihullása, gummák keletkeztek és a fogak kiestek.

Lassan tisztultak a fogalmak, s *Facastoro* ismét visszatér a baj eredetére. Nem tartja valószínűnek, hogy az Újvilágból behozott fertőzés lenne az alapja, mert egy fertőzés, amelyet hajósok hoznak be, nem terjedhet szét olyan rohamosan. Több érve van. Az első, hogy spontán fertőzések is történtek olyanoknál, akik beteggel nem érintkeztek. Ellene szól azután, hogy egyszerre több népnél ütötte fel fejét, s végül, hogy a csillagászok előre megjósolták

érkezését. Érvel még egyéb betegségek hirtelen felbukkanásával, így az Itálián végigszántó pleuritis-járvánnyal. Felhossa azt is, hogy a szifilisz már régebben is feltűnt. Egy barátjának a birtokában levő régi könyv vénygyűjteményében van recept a „nagygöbös psoriasis” ellen, ami a lues jelent. Ezért megpróbálta azt is higanynyal és kénnel gyógyítani és ime meggyógyult!

Összefoglalva tehát: a francia betegséget új kórnak kell tekinteni, amely csak ritka időszakban jelenik meg, így az előidéző okok is ritkák, s olyanoknak kell lenniök, amelyek az egyének nagy számát befolyásolják. Ilyen ok pedig csak az atmoszféra összetételében rejlik. Viszont a levegőt nagy kiterjedésében nem változtathatja meg más, mint sziderális befolyás, az pedig mindig nagy perturbatio következménye. Ilyen lehetett a csapás elterjedése előtt három csillag találkozás: a Marsé, a Jupitéré és a Vénuszé.

A betegség anyaga sem kétséges: egy sűrű, tisztátlan flegma, bizonyítja az a váladék is, amely a fekélyekből folyik.

Idővel a betegség természetében nagyobb változások történtek, mert az atmoszféra, amely azt kitermelte szintén megváltozott, s most már csak érintkezés útján terjed.

*

Fracastoro elgondolásaiban ott rejlik mindig az igazság csírája, de elmossa ezt a fantáziája. A szifilisz stádiumait a megváltozott betegséggel magyarázza, s az első helyes meglátását a betegség terjedésére módosítva ismét az okoskodás, a csillagászat mezejére téved. Ezen azonban nem szabad csodálkozni. Napjainkban egyik nagy város tisztifőorvosa nem akart intézkedéseket tenni a gyermekparalízis ellen, mert csírái úgyis a kozmoszból jönnek...

*

Felfogását érdemes szembeállítani nagy kortársának *J. Amb. Fernel*nek, a francia Galenus tanításával. Ő is behatóan foglalkozott a fertőző betegségekkel. Könyvében határozottan megállapítja: „*Tabes est morbus contagiosus*” — a tüdővész fertőző betegség. A francia betegséget lues venereának nevezi, s fejtegetéseit a következőkkel vezeti be:

„Lues venerea totius substantia morbus est occultus, contagiosus, tuberculis, maculis, ulceribus, cruciatibus et doloribus sese prodens: solo concubitu, aut alio impuro contactu contrahendus.”

Rövidebben és lasztikusabban nem lehet összefoglalni!

Keletkezését illetően is szemben áll *Fracastoro* véleményével, mondván: „az emberek a betegségtől megijedve az isteneket engesztelték fogadalmi ajándékokkal, s a babona eluralkodott. Voltak csillagászok, akik a csillagok állásával, a Nap ekklipsziájával, a levegő szennyezésével hozzák összefüggésbe. Epidémiáknak mondják így a betegséget. Ezeket a véleményeket több orvos magáévá tette.” A maga részéről fertőzéses eredetűnek tartja, amelyet paráznaikódó spanyolok hoztak a szigetekről (Amerika), majd a franciákra terjedt és elszéledt az egész világon...

Fracastoro érveit tehát meggyőzően fordítja meg, és jobb jónak bizonyult. *Fracastoro* ugyanis állandóan hangoztatja, hogy a betegség megszűnik, 1546-ban közeli elmúlását jóslja. Ezzel szemben *Fernel* álláspontja a következő: „Ezért hacsak Isten kegyességéből meg nem szünteti, vagy az ember kéjteltségét nem mérsékeli, nem fog sohasem elmúlni, hanem úgy gondolom az emberi nem kísérője lesz és halhatatlan!”

És négyszáz évvel később a kis Dániában 4000 friss lueszt könyvelnek el, igaz, hogy terjedését megint a katonák segítették. Amerikában is terjedőben van, az élénk forgalom, a repülőgép, minden lehetőséget megad arra, hogy az egyes járványok szállítása, terjedése — a keveredés minél gyorsabban megtörténhessék.

*

Négyszáz év távlatában *Fracastoro* kis költő, de nagy elme. Meglátásai a fertőző betegségekről csodálatosak, de zavarta, hogy költői képzelete minduntalan elragadtatta, s a valóságot pennája nem mindig illesztette pontosan a hexameterekbe.

Fernel matematikus is volt, a csillagászatot ebből a szemszögből gyakorolta. Foglalkozott a földi dolgokkal, a Föld kerületét mérte le pontosan, s a betegségeket határolta körül. Minden szava ül pontosan és töretlenül ma is, tisztán 1567 óta.

Mindez azt bizonyítja, hogy az orvostudomány alapja a realitás,

s amint *Laennec* is megállapította: az elméletek arra valók, hogy az eddig ismerteket fogják össze, de amint valami nem illik bele, azonnal félre kell tenni!

Zusammenfassung

Im J. 1765 erschien in einer Neuausgabe von Vincenzo Benini Colognese das Buch des Girolamo Fracastoro „Della Sifilide ovvero del Morbo Gallico“. Ferenc Kováts bespricht dieses Werk ausführlich und konfrontiert die darin sich befindlichen Behauptungen mit jenen von J. Fernel, eines Zeitgenossen Fracastoros.

Abrégé

C'est en 1765 que livre de Girolamo Fracastoro „Della Sifilide ovvero del Morbo Gallico“ parut dans une nouvelle édition de Vincenzo Benini Colognese. Ferenc Kováts nous donne un compte rendu détaillé de cet oeuvre et confronte les opinions y contenues à celles du J. Fernel, d'un contemporain de Fracastoro.

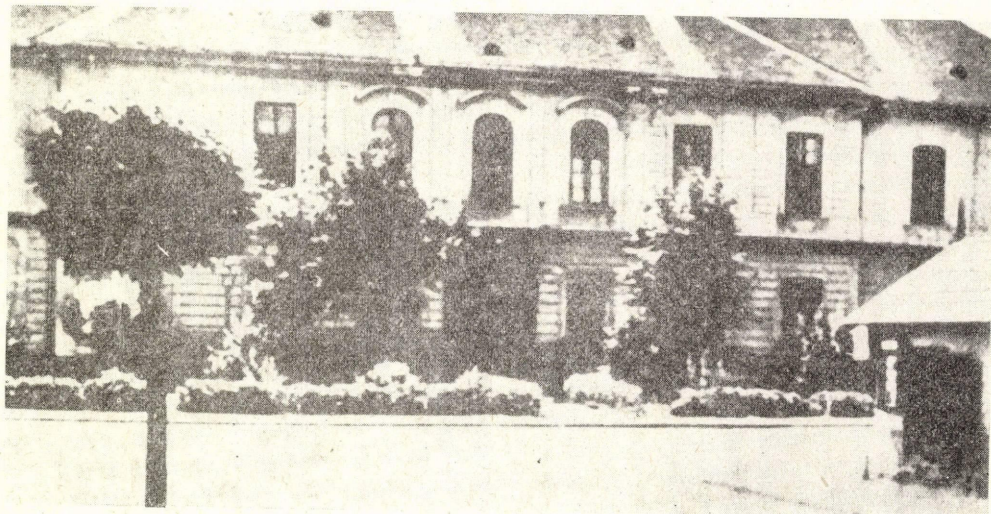
A NAGYSZOMBATI ORVOSTUDOMÁNYI KAR HALLGATÓI

Írta: DUKA ZÓLYOMINORBERT (Bratislava-Pozsony,
Csehszlovákia)

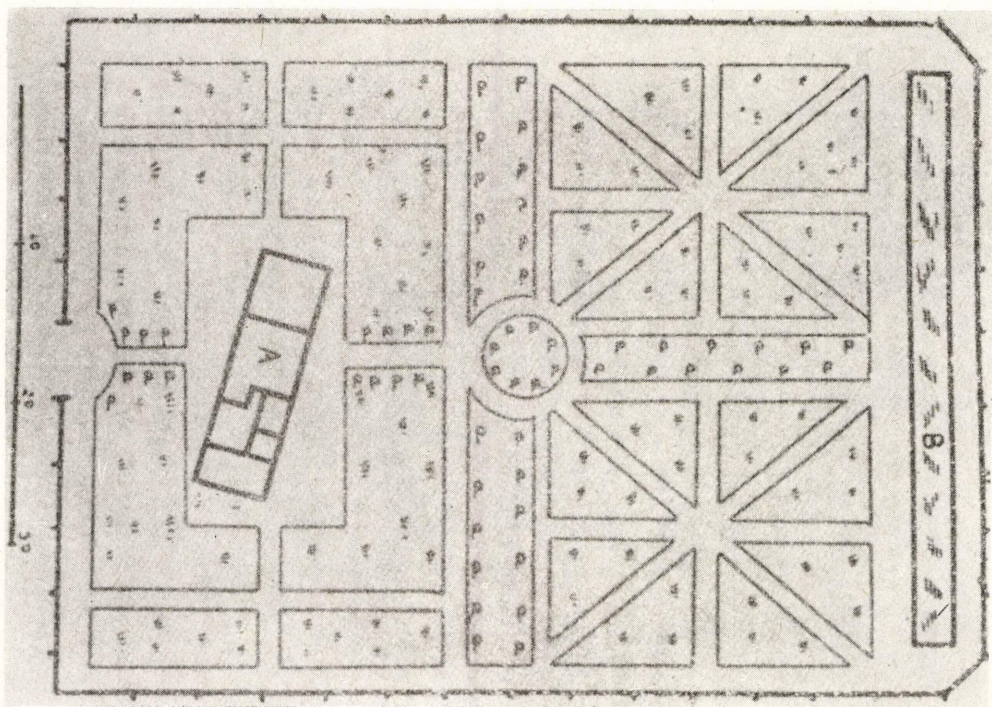
Az első újkori magyarországi orvostudományi fakultás megnyitása 1770-ben nagy esemény volt. Jelentőségének megfelelően a szakirodalom bőven foglalkozott az előzmények nehézségeivel, a kezdés, első nagyszombati éveinek történetével. Az irodalmi bőség ellenére a nagyszombati fakultással foglalkozó közlések egy irányban máig is hézagos, sőt bizonyos kérdéscsoportra nézve: a *hallgatókat illetően* úgyszólván semmit sem nyújtanak. Ez a megállapítás első-sorban a régebbi szakirodalomra vonatkozik. A legaprólékosabban tárgyalták meg a tanárok összes kérdéseit, életrajzukat, fizetésüket, működésüket, műveiket — bár tudományos munkájuk értékéről máig sincsen összefoglaló, korszerű művünk — sokat foglalkozott kitarató, gerinces küzdelmükkel a fakultás színvonalának emeléséért és hasonló részletességgel a tanítás anyagi alapjaival, az épületekkel és berendezésekkel. De a hallgatók mintha csak nem fontos járulékok lettek volna. Mintha az egyetem csak arra szolgált volna, hogy tanárok előadjanak és a tanításhoz szükséges eszközök birtokában legyenek. Pedig nem ezért alakult meg a fakultás, hanem az országnak szükséges orvosi kar mennyiségi és minőségi biztosítására. Erről a régebbi irodalom általában megfeledezett. Kortünet volt ez, midőn a történelmet a királyok és hadvezérek cselekedeteivel mérték, a tudományos fejlődést kizárólag kiváló egyének műveivel, a közkatonák pedig nem keltettek érdeklődést. Csak néhány példát ragadok ki az irodalomból, miért és hogyan foglalkoztak az egyes hallgatókkal, ha a szerzők mégis írtak róluk. *Rupp János* [1] Stipsics Ferdinándot emeli ki a nagyszombati hallgatók sorából, mint aki

később „híres lett”, egyébként csak a végzetek névsorát közli. Győry Tibor *Reinegs Jakab* és *Oppenheimerrel* foglalkozik [2]. Az előbbi az orvosi fakultás első sub auspiciis végzettje volt, Oppenheimer pedig az első zsidó felekezeti hallgató, akinek a disputációhoz való bocsátása körül sok érdekes esemény zajlott le. *Högyes Endre* [3] a hallgatókat csak számuk szerint kezeli, statisztikai anyagként és csak összefoglalásban közli, egyéb adat mellőzésével, a végzetek nevét. *Tardy Lajos* és *Schultheisz Emil* Reinegs érdekes életrajzát és további működését írta meg [4]. Ez az egyéni kísérlet azért figyelemreméltó, mert bemutatja, mire vitte egy nagyszombati abszolvens. A szlovák irodalomban aránylag többit foglalkoztak az egyes hallgatókkal [5]. *L. B. Rippa* egyesek rövid életrajzát és műveiket közli, *M. Bokesová* — *Uherová* pedig lexikális összefoglalásban életrajzukat, műveik címét és tartalmát, de értékelés nélkül.

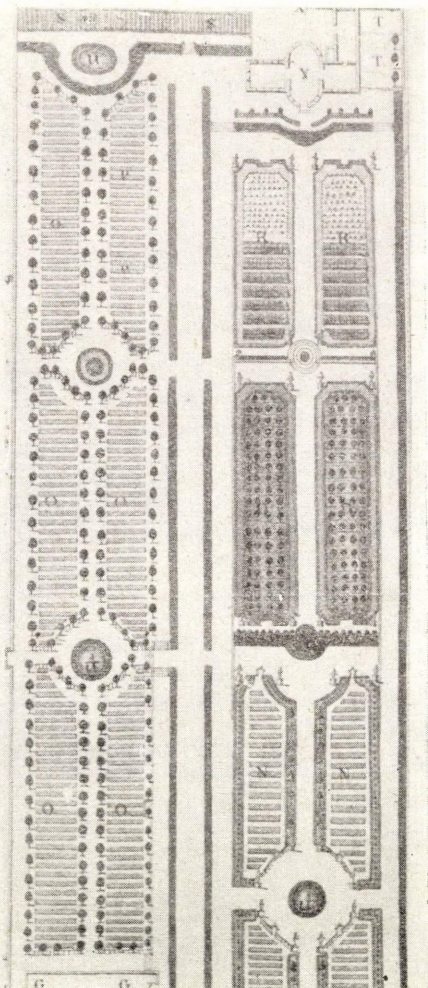
A hallgatók kérdésének elhanyagolásából több konkrét hátrány származott. Sok részlet ma is homályos, ha a hallgatók szempontjából vizsgáljuk a nagyszombati fakultás hét évének történetét — és sajnos az iratanyag elpusztulása óta több homályos részletre már egyáltalán nem lehet fényt deríteni —, mint amilyenek az anyakönyvekben megtalálható ellenmondások, a tanulmányi előmenetel kérdései, a tanítás módjának pontos ismerete, a tanárok és a hallgatók viszonya egymáshoz és i. t. De ez az egyoldalú szempont a fakultás színvonalának és értékének az elrajzolásához is elvezetett. Ha a képzés tartalmának és módjának a közelebbi körülményeit vizsgáljuk a még ma is fellelhető, de eddig mellőzött adatok alapján és ha azt, hogy mit és hogyan szerezhettek meg a hallgatók nagyszombati tanulmányi idejük alatt, összevetjük későbbi közéleti működésükkel, semmiképpen sem jutunk el azon sopánkodó lebecsüléshez, amellyel a régebbi irodalom a nagyszombati éveket elsíratta. A professzorok száma nem volt csekélyebb a bécsi orvosi kar előadójánál, sőt Nagyszombatban a sebészetet is professzor tanította, *Plenk Jakab*, míg Bécsben ezt a szakot csak a kollégiumon kívül eső és csak a sebészek grémiumába tartozó előadó képviselte. A magyarországi viszonylatban olyan jelentős szerepet játszott Halle orvosi karán sem volt több előadó abban az időben, és Halléval szemben még a hallgatók számát illetően sem kellett Nagyszombatnak restelkednie: ott 1770—1777 között az évi átlag 17-et tett ki,

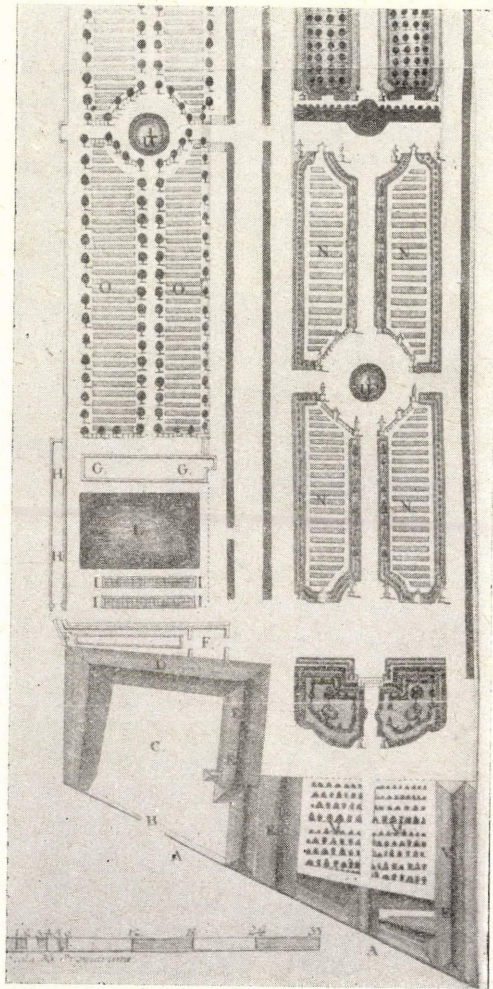
1. ábra. A nagyszombati orvostudományi kar 1773-ban befejezett épülete

2. ábra. A nagyszombati füveskert alaprajza (a Felső Kapu mögött a belvároson kívül)

3. ábra. A bécsi füveskert alaprajza *Jacquin* idejében, I.

4. ábra. A bécsi füveskert alaprajza Jacquin idejében, II. (lépték orgyákban)

sőt 1777-ben csak 10-en látogatták az előadásokat [6], míg Nagyszombatban 5—15 volt évi átlag. A hallgatók száma különben sem mérvadó a színvonal szempontjából — a kis létszám csak az országos orvosellátás szempontjából játszik szerepet, sőt a tanulmányok alaposága fordított arányban áll a tanárok és hallgatók egymáshoz viszonyított számához. *Winterl* Nagyszombatban 4—5 hallgatójával behatóbban foglalkozhatott, mint pl. Bécsben *Jacquin* 60 adeptsával (1775) [7]. Nem térek ki a nagyszombati tanulmány színvonalát emelő többi körülményre, csak még egy szemléltető példát említek: a bécsi botanikus kert kb. 4480 orgyát kitevő területet foglalt el, benne 1770-ben 2233 fajta növény volt, míg a nagyszombati 2250 orgyán terült el: 1775-ben 950 fajtát számlált [8]. Végeredményben azon múlt, kik, milyen szakértelemmel és ügyszere-ttel adtak elő, ebben a tekintetben pedig a nagyszombati tanári kar felülmúlta a bécsi fakultást is, annyival inkább, mert *van Swieten* halála, *Crantznak* a jelentéktelen *Collin Mátyással* történt tanszék-székcsereje és egyéb események után a híres El ő Bécsi Iskola di-csősége idejét bizonyos megtorpanás, majd hanyatlás követte.

A nagyszombati orvosi kar sok kérdése más fényben lép elénk, ha körülményeiket egyidejű, más hasonló intézményekkel vetjük össze.

*

A hallgatókkal kapcsolatban több kérdéscsoport merül fel és az egyes csoportokra különböző dokumentációs anyag vonatkozik:

1. Tanulmányi éveik körülményei, a beiratkozástól a licenciátusi vagy doktori méltóság elnyeréséig.

2. A tanulmányok befejezése és annak érzékelhető bizonyítékai, a disszertációk, abszolút és viszonylagos értékük az egykorú magyarországi tudományos élet szempontjaiból.

3. A hallgatók elhelyezkedése és további szereplésük — irodalmi, társadalmi és hivatali téren — a közéletben.

Az 1. és 2. alatti tények az egyetem belső értékének a fokmérői, de a 3. alattiak már azt mutatják, milyen szerepet játszott az egész intézmény a magyarországi tudományos és társadalmi fejlődés szempontjából.

*

Ebben a tanulmányban az első kérdéscsoportot kísérlem megvilágítani a fennmaradt források alapján, kiegészítve őket a szakirodalom megfelelő közléseivel.

Mikor, kikkel indult el útjára a magyarországi orvosképzés első intézménye?

A források szerint 1771. november 9-én kezdődtek meg az előadások csak az orvosin — az új épület befejezésére való tekintettel — november 29-én [9]. Tudjuk azt, hogy megtörtént az ünnepi megnyitás, ki lett karigazgató, dekán, kik voltak a tanárok. De vajon az ünneplés, az istentisztelet, a díszebédek jelentették-e egyúttal az oktatás megkezdését is, nevezetesen az orvosi karon? Kik voltak az első hallgatók és mikor, hányan ültek szemben az első előadókkal? A kérdés egyszerűnek tűnnék fel, ha egy különös adat nem tenné bonyolulttá.

A hallgatók szempontjából nem az annyszor leírt ünnepségek fontosak, sem a választások és a róluk írt beszámolók, hanem az anyakönyvek. Három olyan okmányról tudunk, amely a hallgatósággal foglalkozott, eltekintve az egyes hallgatókkal foglalkozó konzisztoriális jegyzőkönyvektől, amelyek az Országos Levéltárban úgy maradtak fenn, mint a Helytartósági Tanácsnak a pusztulástól megmenekült iratgyűjteményének egy része, mint pl. az ösztöndíjak odaiteléséről szóló határozatok [10]:

Egy, „a nagyszombati orvosi kar orvostanhallgató Urainak és a mi fakultásunkhoz tartozó Doktoroknak az anyakönyve”, mely némi óvatossággal beiratkozási, immatrikulációs anyakönyvnek mondható, a budapesti orvostudományi egyetem dekanátusának az őrizetében található, a betekintésért *dr. Szőke Lajos*nak tartozom köszönettel.

Az avatási, promóciós anyakönyv, a budapesti orvostudományi egyetem rektorátusának az őrizetében, amely a licenciátusi vagy doktori méltóságot szerzett, végzett hallgatók adatait tartalmazza, az ún. „zöld könyv” és folytatása az ún. „vörös könyv”.

Az állítólag 1956-ig létezett, de akkor elpusztult osztályozási könyv, a „Liber classificationis”.

Az avatási anyakönyv a hallgatók tanulmányi körülményeiről nem nyújt felvilágosítást. A nevet, származási helyet, születési adatokat, esetleg előbbi tanulmányaik helyét és a záróvizsga, valamint a vég-

zés formáját tartalmazza: a nemkatolikus felekezetű licenciátusoknál, akik nem tették le a „Szeplőtlen fogantatásra az esküt, csak „disputavit” megjegyzéssel, míg a katolikusoknál, akik az esküt letették, „Promotus Medicinae Doctor” vagy hasonló kitételrel, továbbá mindegyiküknél a dizertáció megnevezését is közli. Ez az anyakönyv a fentemlített második kérdéscsoport megvitatásánál jön majd tekintetbe.

A „Liber classificationis” első éveinek a sorsa bizonytalan. A budapesti orvostudományi egyetem könyvtára őríz belőlük vagy 50 kötetnyi anyagot, a legrégebb 1786/87-ből származik, tehát már az egyetem budapesti éveiből. A „Liber classificationis”-ra vonatkozó adatokért, valamint a fotokópiáért dr. Rétfinek, dr. Székelynek és az orvoskari könyvtárnak tartozom köszönettel. Állítólag az előbbi kötetek is léteztek, de 1956-ban elpusztultak. Högyes egy kitételével kapcsolatban úgy tűnik fel, hogyha elejétől fogva vezették is ezt a könyvet, 1786-ig a beírások igen hézagosak voltak: „az első években tökéletlenül lettek feljegyezve, csak 1785/6-tól található pontos feljegyzések” [11]. Hogyan vezethették ezt a könyvet, azt a későbbi, megmaradt példányok alapján lehet feltételezni, melyekből két mintát közlök. Högyes azonban azt is írja, hogy „1849/50-ig az összes statisztikai adatok az egykorú hiteles, „osztályozási könyvek” (libri classificationum) nyomán készültek évről-évre”. Ha tehát az eredeti osztályozási könyvek nem is állnak rendelkezésre, a Högyesnél idézett számokkal még foglalkozni fogok, annyi- val is inkább, mert a képet az orvosi kar megindulásáról és további gyarapodásáról még bonyolultabbá teszik és általában az anyakönyvben közölt adatoktól eltérnek.

Ilyen módon a hallgatók számát, nevét és egyéb, a tanulmányi évekre vonatkozó adatait illetően az egyetlen mérvadó forrás a beírástásinak nevezett anyakönyv. Az irodalomban *sehol sem történik hivatkozás erre az anyakönyvre*, a promóciós anyakönyvvel szemben, amelyet annál többször emlegetnek, sőt olyan hang is hallatszott, amely létezésében kételkedett [12]. *Schultheisz—Tardy* a „Die Waage” c. folyóiratában megjelent cikkben közlik ezen anyakönyv I. foliójának a fényképét, de „promóciós anyakönyvnek” jelölik meg abból kiindulva, hogy *Reineggs Jakab*, „az első nagyszombati promovens” itt az első helyen szerepel. *Reineggs* tényleg az volt,

aki a „Szeplőtelen fogantatásra” esküdve (előbb megtörtént katolizációja alapján) promotus lett, viszont előtte már négyen végeztek mint licenciátusok és ezért *Reineggs* az igazi promóciós anyakönyvben csak az ötödik helyen van bevezetve.

A budapesti Orvostudományi Könyvtár Sign. M. 39. alatt található anyakönyv címe:

„Matricula

Facultatis Medicae Tyrnaviensis Dominorum medicinae studiosorum, et Doctorum ad Facultatem nostram reperientium, ab Año Millesimo Septingentesimo Die 6ta Novembris ut pote a die quo neo-erecta haec Facultas sub auspiciis gloriosissime regnantis *Mariae Theresiae* Reginae nostrae Apostolicae Viduae prima sua exordia coepit.”

A Folio 1–11 tartalmazza az 1770–1783-ig bejegyzett hallgatókat, a Folio 13 üres és ebbe a könyvbe már tovább nem vezették az adatokat. A nagyszombati évekre, 1770–1777-ig terjedő időre a Folio 1–4 vonatkozik (F.1: 1770, 1771, 1772, 1773, F. 2: 1774, F. 3: 1775, 1776, 1777, F. 4: 1777 – 2 bejegyzés, 1778). 1775-től kezdve a gyógyszerészeket is feltünteti: 7-en 1775-ben, 4-en 1776-ban, 7-en 1777-ben.

Az első kérdés, milyen jellegű jegyzékről van szó? A címe szerint mindazoké, akik adott időben az orvosi karhoz tartoztak: hallgatók („studiosi”) és végzett orvosok („Doctores”). A bevezetés módját illetően legközelebb esik az a feltevés, hogy beiratkozottakról van szó, azaz jelentkezéskor minden új hallgatót bevezettek. Eszerint *immatrikulációs anyakönyvről* volna szó. Ennek a feltevésnek azonban több minden ellentmond:

1. 1770-ben egyáltalán nem lett volna még hallgatója az orvosi karnak, sőt 1771-ben sem, mert mindkét évre nézve csak az van feltüntetve „Nemo”. *Högyes* viszont 7-et említ id. művében, ugyancsak *Pauler* is. Melyik a mérvadó adat? *Högyes* a „Liber classificationis”-ra hivatkozik, amelyet — mint már szó volt róla — 1785 előtt hézagosan vezettek, *Pauler* nem mondja meg, honnan merítette értesülését (hacsak nem a konzisztoriumi jelentésekből).

2. A szövegből nem tűnik ki, volt-e felvételi vizsga? Ilyen vizsgáról semmiféle forrás nem emlékszik meg. Ez a körülmény tehát

Matriculæ
Facultatis Medicæ Tyrnaviensis
Dominorum medicæ studiosorum, et Docto-
rum ad Facultatem nostram recepturæ, ab
Anno Milleſimo Septingentesimo Septua-
gesimo Die 6ta Novembriſ ut pote à die
quo neo. erecta hæc Facultæſ ſub Amplicius
gloriosiſſime regnantis Mariæ The-
reſiæ Regiſſe noſtræ Apoſtolicæ
Vidue prima ſua exordia coepit.

1
2
3

nem nyújt közelebbi támaszpontot az anyakönyv jellegének meghatározására és bejegyzések időpontját illetően.

3. Hét helyen a nevek mellett a „gratis” jelző van:

„Folio 1: *Kisch Franciscus Theophilus Pragensis*

Folio 2: *Kridl Ignatius Neotitschinensis*

Huszty Gottlieb Rustensis

Kauer Ferdinandus Znoymensis

Pfendtner Fridericus Znoymensis

Heidenreich Joannes Ludovicus Engelsbergensis”

A „gratis” megjegyzés a belépéssel kapcsolatosan szerepel, viszont beíratási díjról, a források nem tudnak, csak a vizsgadíjakról. Néhány esetben a bejegyzés ebbe az anyakönyvbe és a záróvizsga letétele közel esik egymáshoz:

Reineggs Jakab	1772. április 27. disputáció
	1772. május 2.
Fabi Mór	1772. június 13. disputáció
	1772. július 6.
Engel János	1773. május 7. disputáció
	1773. július 13.
Madács Péter	1774. január 20. disputáció
	1774. február 11.
Horvatovszky Zsigmond	1774. június 5. disputáció
	1774. aug. 18.
Stipsics Ferdinánd	1774. aug. 10. disputáció
	1774. aug. 30.
Rigler Miklós	1774. aug. 10. disputáció
	1774. szept. 5.
Oertel Honorius	1775. július 30. disputáció
	1775. aug. 31.

Ezekén kívül is többeknél meglehetősen közel esik egymáshoz a beíratási anyakönyvbe való bejegyzés dátuma és a végzés napja a promóciós anyakönyvben, sőt egy esetben — *Pancera Gáspár*, olasz, goriciai származású hallgatónál előbbre esik a disputáció napja (1775. október 5), mint az immatrikuláció (1775. november 19). Ezt az ellentmondást a konzisztórium akták alapján meg tudjuk

magyarázni. Pancera esetében a nagyszombati orvosi kar Bécsből megdorgálásban részesült, hogy hogyan merete őt levizsgáztatni, sőt a promócióját is kítűzni, amikor Bécsben nem állta meg a helyét. Tanára, *Winterl* professzor és a tanári kar többi tagja erélyesen szembeszállt autonóm jogaik megcsorbitása ellen — ami mögött alighanem a bécsi *Haen* professzor és *Pancera* elvi összetűzése rejlett — és a vizsgák törvényessége és a promóció helyessége mellett állva *Pancera*t utólagosan bejegyeztették [13]. A két vizsga dátuma sok hallgatónál még közelebb esik a beíratási anyakönyvbe való bejegyzéshez, néha napok különbségével. Úgy látszik, az anyakönyvet nemcsak rendszertelenül vezették, de általában nem sokkal a vizsgák, illetve a promóció előtt jegyezték be a hallgatókat és nem a bejelentkezéskor. Viszont az előbb említett „*gratis*” megjegyzéssel jelöltek esetében a jelentkezés, a beíratás összeesik a tényleges dátummal és a promóciós anyakönyvben szereplő adataik (vizsgák, promóció, disputáció) a való helyzetnek megfelelő több évi időköz leteltével kerültek bele a promóciós anyakönyvbe. Azt a kérdést, hogy hogyan kerülhetett már beíratásukkor nevük mellé a „*gratis*” megjegyzés és létezett-e a vizsgadíj intézménye, egy 1775-ből származó okmány alapján lehet elfogadhatóan eldönteni. Ebben az évben adta ki *Störck Antal, van Swieten* utódja a bécsi egyetemre nézve az új szabályzatot [14] és ennek hatályát Nagyszombatra is kiterjesztették. A díjakra vonatkozó részeit a Helytartósági Tanács 1896 sz. határozatát 1775. május 1-én hirdette ki [15]. Szövegéből több érdekes adat tűnik ki.

A nagyszombati orvosi kar felíratot intézett a Helytartósági Tanácshoz, amelyben azt is közölte, hogy eddig csak egy kandidátusnál, a prágai származású *Kisch Ferenc*nél engedte el az összes díjakat, mert „az ész és szorgalom nem hiányzik belőle, a szegénység viszont akadályára van” („*hactenus etiam certo Medicinae Candidato Francisco Kis cum ei ingenium et diligentiam non deesse, paupertatem vero impedimento esse vidisset, omnem Taxam condonaverit*”). Ezzel kapcsolatban a Helytartósági Tanács megengedi, hogy hasonló feltételek fennforgása esetében a konzisztórium a jövőben is elengedheti a féltaxát, sőt a feltételeknek megfelelő hallgatók ingyen is vizsgázhatnak („*ita nihilominus, ut qui paupertatem suam sufficientibus Testimoniis, coram Consistorio Univer-*

sitatis edocuerint, si praestantius de cetero ingenium, parque diligentia in iis reperiatur, tales pro ratione majoris vel minoris egestatis, et simul magis excellentis capacitatis, applicationsque suae, vel erga *dimidiam Taxam, vel plane gratis* examinentur”).

Ezek szerint beiratkozási díj, mint sok más egyetemen Bécsben az 1716-os Garelli-statumum szerint [16] Basel, Halle) nem létezett, az egyetemi konzisztórium jogában állt a vizsgadíjak részleges vagy teljes elengedését *előre is* kimondani, ha az illető belépéskor szegénységi bizonyítvánnyal igazolta magát. Így kell érteni az említett „*gratis*” megjegyzéseket és ebből az is következik, hogy ez a bejegyzés mindjárt az anyakönyvbe való beírással együtt történt meg. Jogilag a hallgatók az anyakönyvbe való bevezetés révén azok sorába léptek, akikre az egyetemi juriszdkció kiterjedt. Bécsi és külföldi mintára ennek a juriszdkciónak a végzett doktorokra is ki kellett volna terjednie — erre utal az anyakönyv címében a „*Doctorum ad Facultatem nostram reperientium*”, de a nagyszombati orvosi kar esetében erre gyakorlatilag nem került sor és a szándék az említett kitétel formális betoldásánál maradt meg.

A kérdéses anyakönyv tehát tényleg a beiratkozott hallgatók összességét öleli fel és hű képet ad arról, kik hallgatták adott sorrendben nem azt jelenti, hogy azokban az években egy hallgatója sem volt az orvosi karnak — sebészeken kívül — hanem csak annyit, hogy ebben az időben még nem vezették ezt az anyakönyvet és csak *1772 április 27-ével* kezdték el az adatok bejegyzését. Az első hallgatókat nem írták be belépésükkel egyidejűleg, hanem jóval később. Így *Reineggs Jakab*, az elsőnek bevezetett hallgató, *1772. április 27. dátummal* került bele az anyakönyvbe, holott *1771-ben* már Nagyszombatban volt. A bejegyzés és végzettség közötti rövid időköz néhány esetben azzal függött össze, hogy az illető hallgató már más külföldi egyetemet látogatott, illetve ott doktorátust is szerzett és csak nosztrifikálni jött Nagyszombatba: *Fabi Mór*, Padovában doktorált, a nagyszombati anyakönyvbe bevezették *1772. június 13-án*, viszont már ugyanazon év *július 6-án* disputált, *Madács Péter* előbb Wittenbergben végzett (beiratkozás *1774. január 20-án*, disputáció *1774. február 11-én*), *Lipszky Pál* Erlangenben (*1776. január 13 — 1776. február 8*), *Kolosvári Sámuel* *1777-ben* jött Utrechtből és

ugyanazon év július 1-én védte meg disszertációját. *Báty János* ugyancsak Utrechtben lett orvosdoktor és 1776-ban beiratkozva ugyanazon év június 28-án disputált, végül sorukba tartozik az Utrechtben végzett *Oppenheimer Bernát* is, akit 1773. március 10-én írtak be az anyakönyvbe és már ugyanazon hónap 16-ával mint „*approbatus*” szerepel, azaz disputációra alkalmasnak minősítettet, viszont a disputáción „*non comparuit*” és csak utóbb Pesten doktorált 1777 végén.

Az első tényleges, 1770–71-es tanévre nézve eszerint az anyakönyvből nem lehet megállapítani a hallgatók számát. Mint említettük, *Pauler* és *Högyes* más források alapján 7 hallgatóról emlékeznek meg és *Pauler* azt is közli, hogy a konzisztórium beszámolója szerint egyéb *hat hallgató* az első tanévben eltávozott: „*Alii numero sex defectu mediorum sustentationis vitae ab inchoato studio recesserunt*” (*Pauler* id. műve, 104. old.).

A *hallgatók száma* 1771–1777-ig, az egyetemnek Budára való áthelyezéseiig a különböző forrásokat egybevetve a következő képet mutatja:

Tanév	Beiratkozási anyakönyv	<i>Rupp</i> [7]	<i>Pauler</i> [8]	<i>Högyes</i> [9]
1770	—	—	7	7
1771	—	—	nem közli	6
1772	8	4	nem közli	5
1773	4	16	20	5
1774	4	6	nem közli	14
1775	7	6	21	8
1776	9	6	nem közli	16
1777	12	9	nem közli	14
Összesen	55	47	48	75

Pauler nem szolgálhat alapul, mert nem terjeszkedik ki minden tanévre, *Rupp* meg saját bevallása szerint hézagos: „a hiányzó számok nem találtathattak fel” — írja. Az összes évekre tehát csak az anyakönyv és *Högyes* közlése nyújthat támpontot, viszont ketjük között lényeges számbeli különbség mutatkozik. Az anyakönyv naptári évek szerint vezette az újonnan beiratkozottakat, az

illető év január elsejétől december 31-éig. *Högyes* viszont — a „Liber classificationis” adataira támaszkodva az egy-egy *tanévben* szereplő számokat közli és éppúgy mint *Rupp* és *Pauler* átmeneti éveket tüntet fel (1770/71 stb.). *Högyes* utolsó, nagyszombati évében tehát azok is szerepelnek, akik már 1778 első felében, Budán iratkoztak be. Ha ezt a számot, 14-et levonjuk, valamint az első tanévben az anyakönyvben még nem szereplő 7-et, akkor *Högyes* szerint is 54 marad, vagyis csak eggyel kevesebb, mint az anyakönyv szerint, és alapul az anyakönyvben szereplő számot fogadhatjuk el, kiegészítve az első tanévre vonatkozó számmal, 7-tel. Ezek az anyakönyvben nem szerepelnek, mert még annak megnyitása előtt hagyták el az intézetet. A végzettek számát a promóciós anyakönyv szerint fogjuk számítani, mellyel szemben *Högyes* ugyancsak eltéréseket mutat fel, nem a disputáció, hanem a vizsgák szerint számítva az abszolvensok számát.

Az immatrikulációs anyakönyvben kimutatott 55-ből ketten *Moes Sámuel György*, *Késmárk*, és *Sztupkay János György*, *Besztercebánya*, mindketten 1776-ban — gyógyszerészek voltak, úgyhogy levonandók, a végösszeg azonban ennek ellenére sem változik, mert ugyancsak két hallgatót hozzá kell számítani: a promóciós anyakönyv szerint 1776-ban végzett *Báty Jánost* és a Luxemburgból származó *Grandjean János Baptiszt*, akik valamilyen elnézés folytán kimaradtak az immatrikulációs anyakönyvből. Beleszámítva tehát az első években, az immatrikulációs anyakönyv megkezdése előtt eltávozott hét hallgatót, a nagyszombati orvoskaron 1770—1777-ig bezárólag feltehetően 62 orvosjelölt tanult. Közülük 39-en Nagyszombaton is végeztek [20].

Névsorukat az anyakönyvi lapok fényképmelléklete tünteti fel.

Eszerint az első immatrikulált hallgató *Reineggs Jakab* volt, de az ötödik abszolvens (1773), viszont az első végzett *Fabi Mór* (1772). Mivel azonban *Fabi* és az utána következő három abszolvens: *Fuker Jakab*, *Ugróczy Mihály* és *Kiss-Vitzay József*, mint evangélikus felekezetűek nem promováltak, csak diszputáltak, *Reineggs* volt az első promotus, amely körülményre büszkén hivatkozott a selmecbányai bányaorvosi kinevezés iránt beadott kérvényében.

Anno D: 1770

nemo.

Anno D: 1771

nemo.

Anno D: 1772

Remeggs Jacobus Brunsvicensis 27 Aprilis.
Pilman Stephanus Aueriacus Moenens 2 Maji.
Jabi Mauricius Italus Nevenensis 10 Junii. "
Krieger Choro: Conese Hung. Caesariensis 15 Augusti.
Schier Fridricus Jacob Hung. Caesariensis 20 Augusti.
Haroczy Michael Nobilis Hung. Sopronensis 24 Augusti.
De Pizay Joseph Hung. Eszronensis 8to Septembris.
Salkovics Caspar Hung. Eszronensis 10 Septembris.
 Anno 1772
Oppenheimer Samuel ~~Wormsensis~~ Novionagensis 10 Martii
 * Judaeus, promotus Medicinae Doctor Ultrajecti, examen subivit die 16
 Martij 1773, et approbatus est, sed pro dissertatione non comparuit.
Ergel Joannes Jacobus Leubschovicensis die 7 Maji.
Hisch Franciscus Theophilus Bragensis die 18 Maji. gratis.
 * promotus Medicinae Doctor Halo, examen subivit gymnasio
 die 21 Augusti, et approbatus est, sed pro dissertatione non comparuit.
Mauktsch Joannes Samuel Neomarchinensis die 8 Novemb.

6. ábra. Immatrikulációs anyakönyv, Folio 1

1774

Madaes Petrus Palamensis die 20 Januarii
Hornakovsky, Sigismundus Bartolensis 5to Junii
Pisopics Ferdinandus Alba Regalensis 10 Aug.
Pigler Nicolaus Abonczensis eadem.
Podlspanzer Paulus Josephus Comaromienfis die 8 novemb.
Preger Ignatius Bosoniensis ead.
Moes Samuel Julius Neumarchisensis ead. ^{Pharmaco}
Moderany Joannes Jacobus Neomartiniensis ead.
Kwid Ignatius Neohitschinerfis die 18 Junii. gratis.
Hupfky Gottlieb Stuffenfis ead. gratis.
Kauer Ferdinandus Znoymenfis ead. gratis
Pfendtner Fredericus ^{Znoymenfi} ead. gratis
Heidenseich Joan. Ludovicus, Engelsbergensis ead. gratis
Patz Martinus Mischkolzerensis ead. gratis
Lepkay Joannes Georgius Neopoliensis die 24to Junii ^{Pharmaco}

A tanítás intenzitására nagy befolyással volt, hogy átlag hány hallgató esett évenként az öt tanárra (az iskolaévet november elsejétől november elsejéig számítva):

	1770/71	1771/72	1772/73	1773/74	1774/75	1775/76	1776/77	
beiratkozott	7	átlépett	1	6	5	5	17	14
kilépett	6	beiratkozott	8	3	5	14	9	16
marad	1	összesen	9	9	10	19	26	30
		végzett	3	4	5	2	12	13
		évi átlag	6	5	5	17	14	17

Összeadva az évi átlagot és elosztva a tanévek számával, hattal — az első tanévet nem tekintve — $6 + 5 + 5 + 17 + 14 + 17 + 64 : 6 = 10,6$, vagyis *évente kb. tíz hallgató* esik egy-egy tanárra.

1775-ig a tanulmányi idő hossza nem volt megszabva. Néha megesezt, hogy valaki a beiratkozás után azonnal letette a záróvizsgákat és végzett, különösen abban az esetben, ha valamilyen külegyetemről jött Nagyszombatba, bár ez nem volt a gyors abszolválásnak a feltétele. 1775-től kezdve a Störck-féle rendezés értelmében öt évre volt megszabva a kötelező tanulmányi idő, ebbe a Bécsben lehallgatott éveket beszámították. A bécsi statutumok szerint az orvosi tanulmányok feltétele a filozófiai tanfolyam elvégzése volt, ennek a rendelkezésnek azonban semmiféle nyomát sem találjuk Nagyszombatban. Ez a körülmény, a beiratási illetéknek a hiánya és más eltérő szokások is azt mutatják, hogy a bécsi fakultással való *teljes megegyezés*, a „conformetur” elve Nagyszombatban nem valósult meg olyan százszázalékosan, mint ahogy azt a nagyszombati orvosi kar több történetírója feltételezi. A hallgatók átlagos évenkénti számáról még jobb áttekintést kapunk, ha külön számítjuk ki 1775-ig és az utána következő három évre:

1771/72/73/74-ben összesen 16 hallgató esik a 3 évre, ami 5,3 hallgatót jelent évenként és tanáronként,

1774/75/76/77-ben 48 esik a 3 évre, azaz 16 évenként egy tanárra.

1775-ig eszerint teljesen *szemináriumi* alapon folytak az előadások, de 1775—1777-ig sem esett öt hallgatónál több egy tanárra, ha a hallgatókat az évfolyamok szerint különválasztjuk.

28 Hwarti Theoph. Zachar de Pestin
Confes. Augustana natus Pesti Anno 1724 12 Martij.
sedens Viena et Ferraria. Disseruit de phlegmon
in Aërie Die 17 februarii aëo ut supra.

29 Schrieger Jonarius Joann. Nep.
Cath. natus Pesti in Hungaria Anno 1722 Di. 8to
Januarii. sedens Ferraria. Disseruit de Anomaliis
et examine aëri. Promotus est 22 februarii.

30 Barbenius Joseph Benjamin
Confes. Augustana Saco Transylvanus natus Corona
año 1754 2to Julij. Studuit Viena et Ferraria.
Disseruit de hamorrhoidibus vesica in genere, et in specie
24 februarii.

31 Lange Martinus
Confes. Augustana Saco Transylvanus natus Corona
año 1753 die 11 Septembris. sedens Viena, Saco
et Ferraria. Disseruit de Ophthalmia in genere, et in
specie 28 februarii.

32 Kolovari Samuel
Confes. helvetica Medicus Ultrajectinus Hung. natus Hegy
Banja Año 1711 12 Julij. Examinatus est Ferraria 20to
Julij et 1to Julij. Disseruit sub Theophr. 7to Julij.

33 Müller Josephus
Cathol. Hung. natus Laurini año 1746 19 Martij
sedens Ferraria. Disseruit de Trichione 16 Julij.
Oppenheim Samuel Bernhard
Helveticus natus Nidmagenis in Comitate Seldera

Medici

Niger Jacobus Salavenna
 Recorvandeni

1778
 Carolus Joz. Neri
 Duxon

Martinus Petrus Knall
 Budinensis

Samuel Becko Nobilis Transilvanus

Jozseph Bily Nobilis Hungarus

Legationis. Dⁿⁱ Mag^o

Martinus Fox Hungarus c. Com^o

Abu. Sarmatensis

Siponardus Rigelis Hungarus

Urbaniensis

Emilius Bogaliti Hungarus

Urbaniensis

Michael Joz. Nobilis Hungarus

c. Comitatu. Sarmatensis

Antonius Spislich Sclavius

Urbaniensis Circuli Leob^o

Urbaniensis

Petrus M. Bradvics

Abu. Med. Duxon

Martinus Lupny Medicus

Urbaniensis

Jozseph Christophorus Schmid

Novus Nembitzensis. Dⁿⁱ Phil^o

Jozsef Michael Walther

Urbaniensis Transilvanus Sarmatensis

Antonius Pösterer Hungarus

Urbaniensis

Laemacopae

Hoffman Dominicus Sclavius

Urbaniensis

Antonius Illler Sclavius

Urbaniensis

Fox Parthalis Fuchs ord^o

Fox Mercatoria

Fox Mercatoria

Fox Mercatoria

Nomina

Corum qui ab Inlyta Facultate Medica
Tyrnaviensi practicis prastandis in nu.
merum legitimorum Medicina Doctorum suo
ordine recepti sunt incipiendo ab aⁿi Mille.
simi Septingentesimi Septuagesimo Die
Scata Novembris, quo nempe nec cetera hui
Facultati Munificentia Augustissima Impera.
trix Vidua, et Regina nostra Apostolicae
Maria Theresia reliquis Facultatibus
eodem tempore emendatis, et auctis adjecta
prima sua exordia sumpsit.

Ez az arány biztosította az oktatás intenzitását, amelynek látható eredményeit felleljük a későbbi európai hírnevet szerzett abszolvenssek irodalmi működésében, tudásuk alaposágában (*Fuker Jakab, Lumnitzer István, Huszty Zakariás Teofil*), valamint abban a körülményben, hogy az összes abszolvenseknek milyen feltűnő arányszáma emelkedett közéleti pozícióra és tűnt ki publicisztikai munkájával a további évek során (*Heidenreich, Chernyey-Černej, Czepecz, Stipsics, Reineggs, Madács, Faby, Pillmann, Barbenius, Lange, Báti*). Jelentőségük részletezése nem tartozik ide, a nagyszombati hallgatók tanulmányi idejének a méltatásába.

A szórványos hírek is, amelyek a tanítás módjáról fennmaradtak, a szemináriumi jelleget bizonyítják:

Winterl professzor saját költségén *fogaton* vitte ki tanítványait a pozsonymegyei flóra tanulmányozására,

Trnka, az anatómia tanára külön preparátumokat készített tanítványaival,

Shoretich „magánórákban” — díjmentesen — tökéletesítette tanítványai tudását.

A tantervezet hiánya, illetve tág kerete — ismét a „conformetur” elvének ellenére — a professzorok belátása szerint — ugyancsak azt mutatja, hogy előírt anyag ledarálása helyett *egyéni módon* folyt a tanítás. *Winterl*nek külön megengedték a „systema proprium” szerinti előadásokat, mivel akkoriban még újdonság volt az orvosi fakultásokon a kémia külön tanítása és alkalmas tankönyv nem létezett. A kémiával és másikkal tanítással, a botanikával kapcsolatos laboratóriumi kísérletek és a növények helyszíni tanulmányozása is bő alkalmat nyújtott arra, hogy saját elképzeléseit fogalmazza meg és adja elő. *Plenk Jakab*, a sebészet tanára, saját könyvei alapján tanított. *Störck*nek 1773-ban a tanári kar követelményeire adott elutasító válaszából, illetve a tanároknak ellene benyújtott újabb replikájából kitűnik, hogy *Prandt* és *Shoretich* is ragaszkodtak a tanítás kötetlenebb formájához. *Prandt* a válasziratban kijelenti, hogy „Boerhaave szerint ad ugyan elő, de kiegészíti azzal, ami újat a kémikusok és gyakorlati emberek a nagy *Boerhaave* halála óta felfedeztek és amit ő maga is 30 év óta olvasott, helyesnek tartott és hasznosnak látott”. *Shoretich* megemlíti, hogy mindazt, amire *Boerhaavenél* nincsen szöveg, más könyvekből pótolja ki. Kötet-

lenebb tanítási módra adott alkalmat a klinikai előadás is. *Störck* 1775-ös szabályzata kifejezetten is megengedte, hogy *Boerhaave*-t, „aki marad, mert nincsen jobb”, a tanárok saját nézeteikkel és újabb felfedezéseikkel kiegészítsék. Ez az engedmény azonban csak *Boerhaavere* vonatkozott és nem mások könyveire, ahogy azt egyes történetírók feltételezték [21].

A szemináriumi tanítási formára mutat a tanterv hiánya is. Igaz 1770. november 25-én az egyetem egy tantervezetet nyújtott be a Helytartósági Tanácsnak — szövegét *Kovachich György* közli a *Merkur von Ungarn* c. folyóiratban és *Győry* is átvette — de ez csak formális bejelentés volt, a bécsi tantervnek reprodukciója, *Fejér* közöl egy tervezetet, amely szerinte „az első” volt, *Primus ordo studiorum* és 1778/79-től volt érvényes [22] és *Ernyey* is azt állapítja meg, hogy sem az orvostudományi kar, sem a császári udvar nem írt elő tantervet és 1773-ban, amikor az orvosi kar erre nézve felszólítást kapott, a tervet „elfelejtette” benyújtani.

*

Az immatrikulációs, valamint a promóciós anyakönyv adatai a hallgatók különböző viszonyaira vetnek fényt:

- származási helyükre,
- szociális és gazdasági helyzetükre,
- felekezeti hovatartozásukra,
- előbbi tanulmányaikra

és nagyon gyéren taneredményeikre.

A hallgatók megoszlása *származásuk szerint* a következő képet mutatja:

Magyarország (Erdély) területéről 43 78.18%

(*Krieger-Eperjes*, *Fuker-Kassa*, *Ugrótzty-Sopron*, *Kiis-Vitzay-Kassa*, *Palkovics-Siegenderf*, *Sopron m.*, *Engel-Löcse*, *Mauksch-Késmárk*, *Madács-Poloma*, *Gömör m.*, *Horvatovszky-Bártfa*, *Stipsics-Székesfehérvár*, *Rigler-Rohoncz*, *Vasm.*, *Rodelsperger-Komárom*, *Schweger-Pozsony*, *Moderany*) (1778-ban végzett már *Budán*, *Mudrány* néven) - *Késmárk*, *Huszty-Ruszt*, *Ratz-Miskolc*,

Chernyey-Trencsén, Czepecz-Sopron, Gábiel-Sopron, Müller-Győr, Oertel-Sopron, Lipszky-Trencsén, Lumnitzer-Selmecbánya, Pöckh-Sopron, Ebner-Sopron, Gömör István-Győr, Czapovszky-Ústie, Árva m., Kolosvári-Nagybánya, Liszt-Késmárk, Hoff-Nagy Márton, Fischer-Buda, Vizkelety-Székesfehérvár, Pauer-Pozsony, Malczér-Szent-Endre, Pfeiffer-Nagyszombat, Steger-Pétervárad — Erdélyből: Lange (Brassó), Schimerth (Nagyszeben), Wolff (Nagyszeben) Barbenius (Brassó), Marienburg (Brassó) Kotzi (Nagyvárad) — Báty (Mediomons?).

Országrészenként a következőképpen oszlanak meg:

Felsőmagyarországból (a mai Szlovákia területéről) 14

(*Rippa* id. művében 15 — abszolvensről — ír Szlovákia területéről viszont *Rigler* származási helyét (Vas m.) — Rohonczt — tévesen számítja Gömör megyébe)

Dunántulról 18

Erdélyből 6

Magyarország egyéb vidékeiről 5

Az osztrák tartományokból 10, 18%

(Pillmann-Bécs, Faby-Verona, Kiss-Prága, Kridl-Novó Jičín, Kauer-Znojmo, Pfendner-Znojmo, Heidenreich-Engelsberg (Szilézia), Pancera-Gorizia, Singer-Těšín (Szilézia), Oppenheimer, Novomagiensis, com. Geldria?)

Külföldről 2 3,82%

(Reineggs-Braunschweig, Grandjean-Luxemburg).

Hogy a külföldiek csak nem egészen 4%-át képezték a hallgatók számának, ez érthető, hiszen Nagyszombatnak, mint újonnan alakult orvosi karnak nem volt európai híre, sem olyan professzor nem adott elő, akinek nemzetközi neve vonzotta volna a külföldieket, mint pl. Bécsben *de Haen*. A két külföldi hallgató feltehetően egyéni okokból kerülhetett oda, Európa legújabb orvosi karára. *Reineggs* esetében az okokat úgyahogy ismerjük is: Németországban, majd Bécsben személyi okoknál fogva, rózsakeresztes kapcsolata miatt, illetve Bécsben színészi tevékenysége következtében nem volt maradása [23]. A nagyszombati orvosi kar légkörére viszont jellemző, hogy ezek a körülmények itt szerepet nem játszottak.

Az is természetes, hogy a haligatóság legnagyobb százaléka, négyötöde az anyaországból került ki. Országrészenkénti megoszlásuk megfelel az ország akkori művelődési-gazdasági topográfiájának.

Feltűnő viszont, hogy ezen az új orvosi karon a hallgatók egy hatodát az osztrák tartományokból származó hallgatók alkották:

— 6 a nagy hírű prágai egyetem körzetéből (Prága, Nový Jičín, Znojmo — ketten — Tešín, Engelsberg-Szilézia),

— 2 Ausztriából, Bécsből, illetve Innsbruck közeléből (Bécs és Gorizia-Görz),

— sőt 1—1 Olaszföldről (Verona), illetve Geldernből (amennyiben a Novomagiensis megjelölés egy, ezen tartományban akkoriban osztrák fennhatóság alá tartozó helysége vonatkozik, egyébként az illető, *Oppenheim*, Hollandiából jött, amit Nagyszombat előtt Utrechtben szerzett végzettsége tenne valószínűvé).

Ezt a jelenséget már nem lehet csupán személyi okokkal megmagyarázni, bár a Cseh- és Morvaországból jött hallgatóknál azok is szerepet játszhattak. Az előbb Bécsben tanult, a már Páviában végzett *Fabi*, a goriziai, sziléziai származásúak, a Bécsből jött *Pancera* és *Singer* esetében, akik nagy hírű külegyetemeket cseréltek fel Nagyszombattal, más okok is szerepet játszottak, mint ahogy erre még kitérünk, midőn a más egyetemekről Nagyszombatba kerülő hallgatókról lesz szó.

*

A hallgatók szociális, és gazdasági viszonyaira csak kétféle kritérium alapján következtethetünk: nemesi vagy polgári eredetük az olykor, leginkább a disszertációk címlapján feltüntetett „nobilis” kitételből állapítható meg, bár néhány esetben a hiányzó kitétel nem jelenti a polgári eredetet (*Gömöry, Kis—Vitzay*), gazdasági helyzetükre nézve pedig — egyéni adatokon kívül — csak a tandíjmentesség nyújt némi támaszpontot. A nemesi származás azonban egyáltalán nem jelenti egyúttal a kedvező anyagi helyzetet.

A nemesi és nem nemesi származás aránya — 4 kétséges eset mellett — körülbelül 9 : 42. A hallgatók átlag *egy negyede* került ki a nemesi rendből, általában, egy-két földbirtokosraj kivételével

(*Stipsics, Ugróczy*, talán *Fabi*), a vagyontalan kismemesek sorából. A nem nemesi származásúak között vannak vagyonosabb családok fiaai is (a kassai *Fuker* gyógyszerészcsaládból, a soproni *Oertel* családból), de szegény jobbágyszülők gyermeke is (*Madács Péter*). Az ismert foglalkozású szülők között találunk orvosokat (*Gömöry, Kis-Vitzay, Kótz*), amennyiben utóbbinak az apja azonos a brassói városi orvossal, akit az *Academia naturae curiosorum* kiadványai *Dr. Slotzius* néven emlegetnek [24] (gyógyszerészt) *Fuker* (sebészt), *Rodelsperger* (evangélikus lelkészt), *Engel*, talán *Huszty*.

Teljes vagyontalanság esete forog fenn a már említett hét hallgató esetében, akiknek előre elengedte a konzisztórium a díjakat. Ez a szám kiegészítendő azon vagyontalan tanulókkal, akiknek elégtelen tanulmányi előmenetele kizárta a tandíjmentességet. Számukat a fennmaradt források alapján már nem állapíthatjuk meg.

Az összkép megfelel annak az elképzelésnek, hogy Nagyszombatot sokan azért is előnyben részesítették más egyetemi városokkal szemben, mert ott a megélhetés lényegesen olcsóbb volt. Az egyetemi városban szórakozást kereső, pénzzel nem számoló, hazuról jól ellátott diákokat, mintahogy sok divatos egyetemen bővíben voltak, Nagyszombatban semmiképpen sem találhatunk.

Ez a „hiányosság” viszont csakis a tanulmányi színvonal javára szolgál.

A hallgatók előmeneteléről a „*Liber classificationis*” elkallódása folytán csak igen hiányos képet alkothatunk:

Egyik tanuló, *Reineggs Jakab* 1773. május 3-án „*Sub Augustissimae Imperatricis Reginae Auspiciis*” végzett (Promóciós anyakönyv 2. o.). Fennmaradt disszertációja — egyéb nagyszombati disszertációkkal összehasonlítva, azt bizonyítja, hogy nem is annyira ennek a különben ügyesen megszerkesztett, de nem átlagon felüli műnek köszönhetette a kitüntetést, mint inkább annak, hogy előtte rekatolizált.

A promóciós anyakönyv tanúsága szerint (1. o.) *Fuker Jakab* 1773-ban „*admissus cum aliqua laude*” végzett, *Ugróczy Mihály* viszont csak „*simpliciter admissus*” (uo.), ugyancsak *Kis-Vitzay* is, de egy fokozattal nagyobb elismerést kapott: „*simpliciter admissus attamen cum bona spe*”. *Pauler* szerint háromféle jegy volt, de nem mondja, milyenek.

1773. május 10-étől kezdve (*Engel János Jakab*) az anyakönyv már nem közli az osztályzatokat.

Az említett hét tandíjmentes diáknak feltétlenül eredményesen kellett tanulnia. Ugyancsak jó előmenetelről tanuskodik a stipendistákról fennmaradt, a még meglevő anyagot tekintve egyetlen feljegyzés:

A konzisztórium 1775. évi június 9-én kelt döntése szerint a korrepetitori fizetésre szánt összeget, 400 forintot — a hallgatók csekély számát tekintve korrepetitorra nem lévén szükség — négy hallgató között osztották fel egyenlő arányban: 100—100 Ft ösztöndíjat kaptak *Heidenreich János, Palkovics András, Czapovszky András és Pfentner Frigyes* (ketten Magyarország területéről, ketten Szilézia-Morvaországból) [25].

Az osztályozás módjára — per analogiam — az 1786-tól kezdve fennmaradt „*Libri classificationis* alapján következtethetünk. Ezek (l. 18. ábra) szintén három alapjegyet ismertek: *eminens, prima classis, secunda classis*, de ezeken belül sorszámokkal különböztették meg a fokozatokat. Így volt pl. *eminens I., II., III. és IV.* az első és második osztályban pedig 1-től kezdve sorszámokkal megjelölve. Úgy látszik, hogy ez a megjelölés lépett a bonyolultabb nagyszombati fokozatok helyébe a három osztályzaton belül (*cum bona spe é. i. t.*). 1813-ban új szabályzat jelent meg, amely új megjelöléseket vezetett be: *approbatio, reprobatio és suspensio*, de ugyancsak megmaradt a hármassal beosztás mellett.

*

A *felekezeti hovatarozást* a beiratkozási anyakönyv nem tünteti fel. A promóciós anyakönyvben részben ki van írva a felekezet, részben a promóció vagy a licenciátus ténye ad útbaigazítást. A promóciót, azaz a doktori fokozatot csakis a katolikusok érthették el, a többiek, mivel nem tették le az esküt a „*Szeplőtelen fogantatásra*”, csak licenciátusok lettek („*licentiati cum iuribus doctoralibus*”). Győry azt írja, hogy ez a megkülönböztetés nem tűnik ki az iratokból, ami csak annyiban áll meg, hogy *végzés után* mindkét csoport tagjai egyformán csak a „*Dr*” „*Doctor*” kitéltelt használták, viszont a promóciós anyakönyvben a kétféle végzettséget teljesen világosan

Anno 1770

nemo

Anno 1771.

nemo

Anno 1772.

16to Junii Jobi Mauricius Nobilis Italus Viconensis Med.
icine Doctor promotus Patavi et Bononiæ, natus
Ano 1740, disputavit die 6ta Julii ano eodem de
Systemate Artis pharmaceuticæ præsertim in Collegio
chemico hic demonstrari voluit.

23ta Aug. Fredericus Jacobus Fülker Hungarus capsoricæ
natus anno 1748 die 5ta Martii capsoricæ augu-
stano, disputavit die 18ta Februarii 1773 de igne
calibus medicinis. admittitur cum aliqua laude.

31ma Aug. Michael Ugroczy Hungarus Soproniensis confes-
sionis augustano natus 1745 die 26 novembri,
disputavit die 11 martii 1773 de Cardialgia
simpliciter admittitur.

12ta Novem. Josephus Nic. Vékay Hungarus Capsoricæ Confessionis augustano
natus 1746 die 23 martii; disputavit die 12 martii 1773
de lingua ut lignis morbis. simpliciter admittitur, ab anno
cum Bona spe.

9 April. 1772	<u>Jacobus Reinerts</u> Trinswicensis disputavit die 2a Maji Lib. Augustissimo Imperatricis-Reginae Augustae de Systematis chemici Parte theoretica anno 1773 Promotus Doctor die 3 Maji anni ejusd.
10 Maji 1773	<u>Joannes Jacobus Engel</u> Hungarus Leutschoviensis ex com. Sepusfensi natus die 31 Maji anno 1749. Confessione augustana addictus, disputavit 13 Julii anni 1773 de proecipuis in morbis acutis usitatis remediis Et promotus in Medicina (Decorem. 1773. 787.
24 Augu. 1773	<u>Christianus Ernestus Krieger</u> Hungarus Esperie- fensis natus die 13 Decemb. anni 1745, Confes- sioni augustanae addictus, disputavit die 29 Julii anni 1773 de morborum temporibus
24 Janu. 1774	<u>Petrus Madacs</u> Medicus Doctor Vittebergensis Hungarus Gómoriensis ex pago Bolama dispu- tavit die 11 februarii 1774 de theoria affinitatum chem.
3 Junii	<u>Sigismundus Horváth</u> Hungarus Barphen- sis e com. Sárosiensis natus die 22 Maji 1746 disputavit die 18 Augusti 1774 ex thesibus flora Syr- nariensis part. I Subjunctis, promotus Medicinæ Doctor die 19 ejusd.

25 Jun.	Stephanus Bilman Austriacus Viennensis, Chi. - magis Magister, natus die 30 Augusti 1767 disputavit die 3 Augusti de aquarum martialium efficacia, promotus Medicus Doctor die 5 ejusd. 1774
16 Aug.	Ferdinandus Carolus Maria Sipsics Hungarus natus Albo Regalis, disputavit de natura et Reme- diis calculi die 30 aug. 1774, promotus medicus Doctor die 31 ejusd. mens. et anni. die 25: Aprilis A. 1754.
17 Aug.	Nicolaus Ligler Hungarus Abhonenensis e Com. Castriensis natus die 23 Maji 1752, disputavit die 5 Septembris 1774 de cibis noxiis, promotus Medicus Doctor die 6 ^a ejusd. mens. et anni.
1775	13. <u>Joannes Rudolph Hinderreich</u> Filius, Chelsterge natus 31 Janu. 1747. Examina habuit 16 ^{to} Aug. Abstraxit 20 ^{to} de Societate myst. Juravit ac promotus est 2 ^o Novemb. Cl. Al. Sp. Brandi 31 ^o 1772 die 21 ^o Augusti.
	14. <u>Stephodus Honorius Vertel</u> 17 ^o Hungarus Serevensis. Confessione Agrippina, natus 18 ^o 1752. Pro 20 ^o Decemb. Exam. habuit 2 ^o 1774. Disputavit 27 ^o Aug. de Ritu Abbatum.
	15. <u>Paulus Joz. Reilsperr</u> 17 ^o Hungarus (Serevensis) filius, Chelsterge Magister, natus 28 ^o Jan. 1754. Examina habuit 20 ^o Dec. 1772. Disputavit de Societate Myst. Juravit ac promotus est 2 ^o Novemb. Cl. Al. Brandi 31 ^o 1772. Winkel 28 ^o Novemb. 1772.
	16. <u>Casparus de Lancera</u> 17 ^o Carolus Jostia natus 12 ^o Sept. 1751. Abstraxit Vienna. Examina habuit 20 ^o Dec. 1772. Disputavit de Cibus Noxiis in for. eadem. 5 ^o 1776. Juravit, promotus est 2 ^o Novemb. Cl. Al. Brandi 31 ^o 1772.

13. ábra. Promociós anyakönyv, 3. o.

Medici

Cheruzzi de Trevisoensis 18. Novemb
 Gering de Leo Imbricensis 28 Jul
 Schmidt de Leo Imbricensis 27 Novemb
 Müller Joseph Laurinensis 28 Aug
 Carl de Leo Imbricensis 28 Jul
 Zaccaria de Leo Imbricensis 19 Novemb
 Singer de Leo Imbricensis 28 Aug

Pharmacopœi

Haller de Fano, Cypriensis, Novemb Aug 27
 Kerschbamer de Fano, Cypriensis
 Köhler de Fano, Cypriensis Novemb 28
 Koller de Fano, Cypriensis 28 Jul
 Schmidt de Fano, Cypriensis 28 Jul
 Schröder de Fano, Cypriensis 28 Jul
 Schreber de Fano, Cypriensis 28 Jul

Borchert de Fano, Cypriensis 28 Jul
 Keri Ignaz Alaudensis Aug 27
 Wang Maria Coronensis Novemb 27
 Kiprich Paul Trevisensis Januar 18
 Kammacher Joseph Schenoburgensis Aug 27
 Pöck Ignaz Imbricensis Novemb
 Schinnerth de Fano, Cypriensis Jul 18
 Wolf Ande Cypriensis Novemb 27
 Ebner Leopold Imbricensis Novemb 27

Richard Johann Joseph
 Siegmüller Sebald Schenoburgensis 28 Jul
 Gruber David Schenoburgensis Januar 18
 Wölfler Franz Schenoburgensis Joseph

Tömörj Joseph Hungaricus
 Crapoczsky Andri Hungaricus
 Holovari Sam Hungaricus
 Lutz Samuel Hungaricus
 Hoff Ignaz Hungaricus
 Weiber Josephus Hungaricus
 Vitzkelezy Ignaz Hungaricus
 Bauer Christoph Hungaricus
 Malezer Peter Hungaricus
 Marienburg Corvinus Jacobus
 Pfeiffer Ludovicus Hungaricus

Joan Chubasl Achaicus
 - - - Austriae
 Wladar Adam de Nagy Cypriensis
 - - - Hungaricus
 Karmosfely Daniel Hungaricus
 - - - Cypriensis
 Peter Joseph Cajetanus
 - - - Austriae
 - - - Austriae
 Lezer Joannes Franciscus Bohemus
 - - - Bohemus

14. ábra. Promociós anyakönyv, 4. o.

Ano 1776

17 Jacques Franco Singer

Celle natus in Helvetiis 17to Martii 1729. Studii medicinae in Vienna sub 27to Octobris 1750
Difertur de arte medica Hippocratica 27to Martii 1751 in universitate praeambulo, off. a. C. A. S. S. S. S.

18 Federicus Sontag

Celle natus in Helvetiis 28to Martii 1740. Studii medicinae in Vienna sub 27to Octobris 1750
Difertur de causa caloris animalis 24to Januarii 1758. Legit. die promocius hujus promoci-
onis off. a. C. S. S. S. S.

19 Salvus Slesky M. D. Silesia

Conf. Aug. natus in Transilvania 24to Febr. 1740. Studii adhaesit in Erlanga & in Vienna sub 27to Octobris
1750. Difertur de febre acuta in Transilvania in quaestione Disput. 17to Octobris 1774. Difertur
de Pulsi 17to Februarii 1775.

20 Jeanne Charney

Conf. Aug. natus in Transilvania 25to Martii 1748. Studii in Vienna & in Transilvania. Sumpsa sub 27to Octobris
1750. Difertur de febre simulata 4to 28to Februarii 1778.

21 Jeanne Sontag

Conf. Aug. natus in Transilvania 19to Februarii 1750. Studii in Vienna & in Transilvania. Sumpsa sub 27to Octobris
1750. Difertur de cura infanctum recens aetatis 25to Aprilis 1776.

22 Jeanne Baly M. D.

Conf. Med. natus in Transilvania 1748. Studii in Erlanga, pertransit in Helvetiam ad J. B. Baly 22to Aprilis
1775. Difertur de febre acuta in quaestione Disput. 24to Januarii 1778. Difertur de 28to Aprilis 1778.

23 Jean Bapt. Brantillon

Celle natus in Helvetiis in vicinis 4to Septembris 1741. Studii in Vienna. Sumpsa sub 27to Octobris 1750. Difertur
de Vesicula 25to Julii 1748. Difertur de arte promocius off. a. C. S. S. S. S.

24 Jean Mandel

Conf. Aug. natus in Transilvania 18to Martii 1749. Studii in Vienna & in Transilvania. Sumpsa sub 27to Octobris
1750. Difertur de febre acuta in quaestione Disput. 24to Januarii 1778.

25 Jean Schmitt

Conf. Aug. natus in Transilvania 20to Julii 1749. Studii in Vienna & in Transilvania. Sumpsa sub 27to Octobris 1750.
Difertur de febre acuta in quaestione Disput. 24to Januarii 1778.

26 Jean Valer Bony

Celle natus in Helvetiis 15to Aprilis 1749. Studii in Erlanga & in Transilvania. Sumpsa sub 27to Octobris 1750.
Difertur de febre acuta in quaestione Disput. 24to Januarii 1778.

27 Lumitzer Stephanus

Anno 1777

Conf. Augusti Lungi natus in Transilvania 17to Aprilis
1749. studii in Erlanga, Vienna, Transilvania. Difertur de
vicium naturalium officinarum Die 24 Januarii
a. n. in margine a. p. 1770.

15. ábra. Promociós anyakönyv, 5. o.

1777

Clara 1777 promoció de Prima D^a m. Universidad de Alcala
primera Año 1777. Indue en la Universidad de Alcalá
examen de 4to Agosto. Diferencia de la Universidad de Alcalá
20to Mayo 1778.

34 Gomory, Stephanus

Confes. Augustana Hung^{ar} nobilis natus Jacovini
año 1732 de 24to Augusti. Studuit Viena et
Bonaeria. Diferencia de la Universidad de Alcalá
Subsistió 12 Augusti.

35 Wolf, Andreas

Confes. August. Svanjylvanus natus in imp^{er}
Christiana Año 1741 17to 8bris. Studuit
Viena, et Bonaeria. Diferencia de la Universidad de Alcalá
Injuncto emendato 14 Augusti.

36 Lise, Samuel

Confes. August. Hung^{ar} natus Romaniani
año 1742 20 7bris. Studuit Viena, et Bonaeria.
Diferencia sub Theob^{is} 14 Augusti.

37 Rapowitz, Andreas

Catholicus Hung^{ar} natus in Comitatu Avocani
in possessione Ufice Año 1740 24to Augusti.
Studuit Bonaeria. Diferencia sub Theob^{is} 14 Augusti.

38 Hoff, Ignacius

Cathol. Hung^{ar} Nagy-Marcioni natus Año
1755 St. Julii Chouurgia, et Accis Obsecracia
Magyar. Studuit Viena et Bonaeria. Diferencia
sub Theob^{is} 14 Augusti.

39 Martinus Rätz de Prastoga

Año 1778

Confes. Helvet. Nobilis Hungaricus natus Miskolc^{is}
año 17to mens^{is} Jun^{is}. examinatus Buda de rege et
20to febr^{is} 1778. Signatus de exco^munice laicis
de 23to Martij 1778.

Nomen	Ca	Ca	Ca	Mores
	Chemia ex Botanica <small>ex botanica et aliis ex Chemia</small>	historia naturali	Anatomia Vulgari	
Dubinsky Mathias	1 ^a Clasp. <small>ex veteri</small>	1 ^a Clasp.	1 ^a Clasp.	boni
Fuchs Gregorius	2 ^a Clasp.	1 ^a Clasp.	1 ^a Clasp.	boni
Kanzler Ladislaus	Commens. <small>ex veteri</small>	1 ^a Clasp.	Commens.	boni
Köfcsa Petrus	1 ^a Clasp. <small>ex veteri</small>	1 ^a Clasp.	Commens.	boni
Rausch János	2 ^a Clasp. <small>ex utroq.</small>	1 ^a Clasp.	Commens.	boni
Skulis János	1 ^a Clasp. <small>ex veteri</small>	1 ^a Clasp.	Commens.	boni
Várdai Ignatius	Várdai 1 ^a Clasp. <small>ex veteri</small>	1 ^a Clasp.	Commens.	boni

D. Dubinsky
primus adremens.
Botanica proficere n.
petrus C. Vncel.

17. ábra. Liber classificationis 1787/88 (1787—1795-ös kötet); I. évfolyam I. félév; Win-
terl professzor bejegyzésével

ia	Nomen Cognomen	Ex Physiologia et Anatomia subtili	Ex arte obstetricia	Mores
Em. I	Ladislaus Hantzer	Cl. I. Em. I	Em. III.	boni
Cl. I. 1 ^{us}	Johannes Luko	Cl. I. Em. II	Em. I.	boni
Em. II	Mathias Trubinsky	Cl. I. Em. III	Em. IV.	boni
Em. III	Ignatius Vardai	Cl. I. Em. III	Em. II.	boni
Em. III	Joannes Leubel	Cl. I. 1 ^{us}	Cl. I. 1 ^{us}	boni
Cl. I. 2 ^{us}	Gregorius Jarkas	Cl. I. 2 ^{us}	Cl. I. 2 ^{us}	boni

18. ábra. Liber classificationis 1788/89 (1787—1795-ös kötet); II. évfolyam 2. félév

megkülönböztetik. A katolikusoknál az van feltüntetve, hogy „promotus”, viszont a többiekénél csak az áll, hogy „disputavit” vagy „dissertuit”. A licenciátus problémája 1649-ben keletkezett, amikor III. Ferdinánd császár elrendelte, hogy a doktori promóciónak a feltétele a „Szeplőtelen fogantatásra” letett eskü. A licenciátus nem az egyetemről kapta diplomát, hanem csak az illető kartól.

A promóciós anyakönyvben ennek alapján kétséget kizáróan 37 hallgatóról, illetve *Engelt és Oppenheimert* beleszámítva, akik Nagyszombatban végeztek, de promóciójukat — Engel feltehetően anyagi okokból, Oppenheimer, mert a királyi engedélyre kellett várnia, csak 1782-ben Budán tartották meg — összesen 39-nél lehet megállapítani a felekezetet:

Katolikusok	Evangélikusok	Reformátusok	Zsidó
Fabi	Fuker	Báty	Oppenheimer
Reineggs	Ugrótzky	Kolosvári	
Horvátovszky	Kis-Vitzay		
Pillmann	Engel		
Stipsics	Krieger		
Riegler	Madács		
Heidenreich	Oertel		
Rodlsperger	Lipszky		
Pancera	Chernyey		
Singer	Czepecz		
Pfentner	Mauksch		
Grandjean	Schimertth		
Kotzi	Lumnitzer		
Schweger	Husztly		
Müller	Barbenius		
Czapovzsky	Lange		
Hoff	Gömöry István		
	Wolff		
	Liszt		

Összesen 17

19

2

1

Az arány tehát némi többletet mutat a nem katolikusok javára.

A többi, Nagyszombatban beiratkozott 16 hallgató közül feltehetően 7 az evangélikus, 4 a katolikus és 5 kétséges. Ez azonban a

Informatio de Capidivitiis diversarum in
 collegio medico a primo semestri anni 1788.

Abolus Frequentat	Classis	Tempus	Religione	Morbus	Classis. Apud
Stephan. Loid.	46 anni Inter. & Ludovic. et 0 annorum 8 mens. 8 dies.			Penit. inter. an militiam.	pena
a Don. Cruz	46 anni Inter. & Ludovic. post 0 annorum mens. 8 dies. Classis prima. Penit.			Confessio an y. p. p.	pena
Joseph. Loid.	46 anni Inter. & Ludovic. post 0 annorum mens. 8 dies. Classis prima. Penit.			Penitentia	pena
Lucas. Cruz	0 anni Inter. & Ludovic. et 2 annorum mens. 8 dies. Penit.			Confessio bel ad.	pena
J. Loid.	20 anni Inter. & Ludovic. et 2 annorum mens. 8 dies. Penit.			Penitentia	pena
J. Loid.	20 anni Inter. & Ludovic. post 2 annorum mens. 8 dies. Classis prima. Penit.			Penitentia	pena
J. Loid.	20 anni Inter. & Ludovic. post 2 annorum mens. 8 dies. Classis prima. Penit.			Penitentia	pena
Mark. Cruz	20 anni Inter. & Ludovic. post 2 annorum mens. 8 dies. Classis prima. Penit.			Penitentia	pena
Georg. Cruz	10 anni Inter. & Ludovic. post 2 annorum mens. 8 dies. Classis prima. Penit.			Penitentia	pena
Thom. Cruz	10 anni Inter. & Ludovic. post 2 annorum mens. 8 dies. Classis prima. Penit.			Penitentia	pena

19. ábra. Liber classificationis 1788/89, a tanulmányi ösztöndíjasokra vonatkozó oldal

fenti arányt nem változtatja meg, amely azt mutatja, hogy Béccsel szemben az evangélikusok előnyben részesítették Nagyszombatot.

A felekezeti hovatartozásnak ebben az időben még érvényes megkülönböztetése érzelmileg igen sértően hatott a nem katolikus hallgatókra, akik nemcsak összehasonlíthatatlanul nagyobb arányban tanultak Nagyszombatban, mint Bécsben, de különben is az evangélikus felekezet (beleértve a reformátusokat is), Magyarországon sokkal előnyösebb közjogi helyzetet élvezett, mint pl. Ausztriában. Ezek az indokok vezették *Ugrótzky Mihály*, soproni nemesi származású hallgatót ahhoz, hogy öntudatos, éppen az evangélikusok magyarországi közjogi helyzetét hangsúlyozó levelét megírja Mária Teréziának, hogy megszüntetve a licenciátusi intézményt a nem katolikusoknak is tegye lehetővé a doktori cím megszerzését. Az ügyet sokszor és részletesen tárgyalta meg a szakirodalom és a további fejleményei is ismertek: az uralkodónó utasította a nagyszombati egyetemet, hogy adja meg az evangélikusoknak is a doktori fokozatot, de az egyetemi konzisztórium úgy határozott, hogy mivel a nagyszombati egyetemre a béccsivel való teljes egyöntetűség érvényes („conformetur”), minden megmarad a régiben. Feltehető, hogy ez a Mária Teréziát is túltromfoló határozat nem annyira az orvostudományi kar professzorainak a műve volt, mint inkább a konzisztóriumban képviselt teológiai és filozófiai karé. Abban az időben már a jogi karon is szabadabb gondolkozású tanárok tanítottak (*Ehrenfels*). Ennek az ügynek irodalmi visszhangjaival kapcsolatban azonban meg kell jegyezni, hogy a nagyszombati orvostudományi kar néhány méltatója, így *Rupp* ismert ünnepi beszédében (2. o., 12. o.) csak Mária Terézia kedvező döntését véve alapul, az evangélikus hallgatóknak doktorrá avatási jogáról beszél. Az igazság az volt, hogy még 1777-ben, az egyetemnek Budára való átköltözésekor is csak licenciátus lehetett a nem katolikus hallgatóból, ahogy ezt az érintett kortárs, az 1777-ben végzett *Husztly Zakariás Teofil*, későbbi pozsonyi városi főorvos és európai hírvérvos-író, szatirikus hangon megírta:

„Da ich der augspurgiscen Konfession zugethan bin, so durfte man, ut tunc erant tempora, mich nicht zum Doktor geradeweg machen. unterdessen hat man in dem Licentiato medicinae cum privilegiis doctoralibus zwei Widersprüche recht schön zu vereinigen

gewusst. (Huszty itt arra gondol, hogy az eskü, melynek megtagadása miatt a nem katolikusok csak licenciátusokká válhattak, senkit sem tesz becsületesebbé, épp úgy, ahogy a doktorátus sem csinál senkiből bölcsebb embert). Die Zeiten haben sich nun geändert (ezeket a sorokat már a licenciátus eltörlése után írta), dass unsere Fakultäten sich so zu widersprechen nicht mehr Ursache haben. Aber auf mein Joco-serium zu kommen. Man kann sich keine bessere Kopie des Pierrots in Pantalon Maske gehüllt vorstellen, als ich dazumal war. Innerlich von Furcht, Herzensangst und Bangigkeit gequält, wovon ein blasses Gesicht die natürliche Folge ist, und äusserlich mit einem schwarzen Mantel von eigenem Schnitt angethan, mit einem schwarz gewesenem, dazumal aber durch den vielen Angstschweis, welche er von meinen Vorgängern mochte eingesogen haben, abgeschossenen runden Hut in der Hand, der ganz seine eigene Façon hatte, und ungefähr auf den Kopf eines Policinello passte: — Dies wäre, was mich zu den seriösesten Narren von der Welt gemacht hatte. . . Dergleichen althergebrachte Sitten kleiden unser aufgeklärtes Jahrhundert nicht mehr gut: man sollte es doch schon einsehen gelernt haben, dass es, um jemandem eine Würde zu ertheilen, eben noch nicht nothwendig sei, ihn vorher zum Narren zu machen" [26]

A megkülönböztetés tehát láthatólag sértette az evangélikus hallgatók önértékét. Az viszont más kérdés, hogy inkább az érzelmeik megsértését jelentette, semmint gyakorlati hátrányokat. De jure nem zárta ki — legalább is Magyarországon — az evangélikusokat a városi és megyei fizikátusból, bár még 1735-ben Pozsonyban *Segner Mihálynak*, 1740-ben pedig *id. Torkos Justus Jánosnak* városi orvosi kinevezésük alkalmából evangélikus voltak miatt nehézségeket támasztottak, viszont egyetemi tanárok nem lehettek. De facto a választásoknál, a szabad királyi városokat kivéve, a katolikus kérvényezők előnyben részesültek. Arról azonban szó sem volt, ami az osztrák tartományokban járt együtt a licenciátussal: nem lehettek az orvosi kollégium tagjai, köztisztvislegre nem voltak választhatók és nem működhettek olyan helyen, ahol ez nem katolikus részére tilos volt. II. József 1784-ben kelt rendelete a sértő, bár inkább formális megkülönböztetésnek véget vetett és ezzel a licenciátus intézmény megszűnt. A Helytartósági Tanács egyik

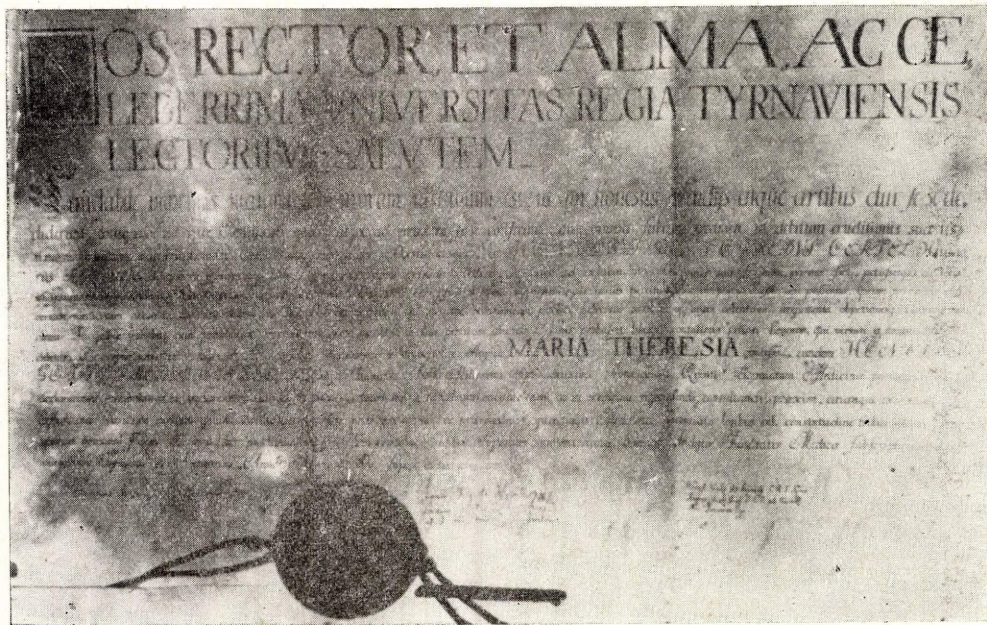
végzéséből úgy tűnik ki, hogy a licenciátusi intézmény fennállását — 1784 előtt — alakilag tudomásul véve tartalmilag a doktorátussal egyenrangúnak tekintette. Midőn az említett *Huszt* 1777-ben, közvetlenül a licenciátus megszerzése után pozsonyi letelepedésének engedélyezését kérvényezte, a Helytartósági Tanács a következő végzést intézte a pozsonyi városi tanácshoz:

„Prudentes ac Circumspecti nobis honorandi: Certo Zacharia Thephilo Huszty productis authenticis Universitatis R. Tyrnaviensis Testimonialibus semet super eo legitimante, quod normaliter praescriptum in Re Medica examen coram Facultate Med. Tyrnaviensi subiverit ac per eandem facultatem approbatus et pro Licentiatio Medicino pronunciat, declaratusque fuerit. Hoc ipsum Civico huius Magistratui fine eo significat R. hoc Locumtenentiale Consilium ut Eundem ad Praxim Medicinae (itt a fogalmazványban a következő kitétel kikézésítés előtt *törölték*: „quam Med. Licentiatii exercere solent”) in Sui quoque gremio libere exercendam admittere non difficultet” [27]. A Pozsony megyének elküldött hasonló végzés pedig már csak arra szólítja fel a megyei uraságokat („Dominaciones”), hogy *Huszt*ynak az „orvosi gyakorlat” szabad folytatását lehetővé tegyék [28]. Még megjegyzendő, hogy a Nagyszombatban kiadott orvosi diplomák alakilag is kifejezést adtak a megkülönböztetésnek: más szövegű oklevelet kaptak a promotus-ok és másfélét a licenciátusok, ahogy ez a budapesti Orvostudományi Egyetem könyvtárában meglévő Oertel Honorius nagyszombati licenciátus diplomájának fényképmásolatából kitűnik.

*

A nagyszombati tanulmányi viszonyokra különös fényt vet egy körülmény, amelyet a szakirodalom eddig vagy *nem vett észre*, vagy csak más szempontú adatfelsorolás keretében kommentár nélkül regisztrált. Ez a hallgatóknak feltűnő nagy száma, akik Nagyszombat előtt máshol tanultak és elsősorban az a körülmény, hogy 1772-től kezdve egyenként, de 1774-től már tömegesen léptek át hallgatók a bécsi egyetemről.

Voltak olyanok, akik csak nosztrifikálni jöttek ide, hogy megszerezzék az orvosi gyakorlatra való jogosultságot Magyarországon,

20. ábra. Oertel Honoriusz, soproni származású licenciátus diplomája

illetve a Monarchia más részeiben — a nagyszombati végzettség Bécs kivételével a Monarchia minden részére érvényes volt —, illetve a külföldön megkezdett tanulmányokat itt akarták befejezni. Két esetben a Bécsben megszerzett sebészi jogosultságot orvosi diplomával akarták kiegészíteni.

A beiratkozási anyakönyv szerint ketten kísérelték meg a külföldi diploma nosztrifikálást, de a vizsgák letétele után nem jelentek meg a disputáción:

1773-ban Oppenheimer   *Utrecht* után

1773-ban Kisch   *Halle* után

A promóciós anyakönyv adatai szerint a következők nosztrifikálták külföldi diplomájukat Nagyszombatban:

1772-ben Fabi   *Padova és Bologna* után

1774-ben Madács   *Wittenberg* után

1776-ban Lipszky   *Erlangen* után

1777-ben Kolosvári   *Utrecht* után

Hárman a (valószínűleg Bécsben szerzett) sebészi képzés elnyerése után Nagyszombatban orvosi diplomát szereztek:

1774-ben *Pillmann* és *Rodelsperger* és 1777-ben *Hoff*, akinek azonkívül a szülésmesteri oklevele is megvolt.

Rajtuk kívül még 15-en tanultak Nagyszombat előtt Bécsben. Róluk a továbbiakban még külön lesz szó.

A diploma megszerzése nélkül folytattak külföldi tanulmányokat:

Lipcseben *Czepez* és *Lumnitzer*,

Göttingenben *Báty* és *Lange*,

Prágában *Kótz*.

A promóciós anyakönyv nem említi *Fuker Jakab* előző jénai tanulmányát, de más forrás alapján feltehető, hogy előbb az ottani egyetemen orvostudományi előadásokat hallgatott, sőt ott jelent meg, 1771-ben „*De salubritate et Morbis Hungariae schediasma*” c. könyve is, az egykorú magyarországi orvosirodalom értékes terméke. Ugyancsak *Krieger* is ott tanulhatott, mert disszertációján „*Soc. Jen. membrum*” címmel szerepel.

A külföldi egyetemekről, nevezetesen a németországi fakultásokról jött diákok eszmei felfrissülést hoztak Nagyszombatba, sza-

badabb gondolkozásmódot és önállóbb szemléletet. Az volt róluk a hivatalos vélemény, hogy „szabadgondolkosúak”, amin általában az ateizmust és „a hozzá hasonlókat” értették [29].

Csak a végzett hallgatókat tekintve 39 közül 25-en jöttek Nagyszombatba külföldi ismeretekkel és idegen légréteggel telítve.

Külön figyelmet érdemelnek a *Bécsből Nagyszombatba átlépett hallgatók*. Ezek az átlépések, a promóciós matrikát a beiratkozási anyakönyvvel egybevetve a következő képet mutatják:

Átlépés éve	Név	Immatrikuláció napja
1772	Pillmann (Pilman)	
	[30]	május 3.
1772	Fuker	?
1773	Mauksch	november 8.
1774	Husztý	november 15.
1774	Chernyey	november 18. (beírva 1775-ben, de 1774-re vonatkozik)
1774	Pancera	november 19. (1. a Chernyeyre vonatkozó megjegyzést)
1775	Czepez	július 30.
1775	Singer	július 30.
1775	Rodelsperger	november 22.
1776	Grandjean	hiányzik az immatrikulációs anyakönyvben
1776	Barbenius	június 20.
1776	Lumnitzer	augusztus 8.
1776	Schimerth	augusztus 13.
1776	Lange	november 27.
1776	Wolff	november 27.
1777	Gömöry (István)	dátum hiányzik
1777	List	dátum hiányzik
1777	Hoff	dátum hiányzik

Ezek csak a Nagyszombatban 1772—1777 években végzettek. A Bécsből átlépettek száma ennél nagyobb lehetett, mert az immatrikulációs anyakönyv nem tünteti fel az előbbi tanulmányokat.

Összesen — kimutathatóan — 18-ról tudunk, *Pillmann*t mint bécsi származását és az ott sebészeti képesítést szerzett hallgatókat beszámítva. Vagyis a *nagyszombati abszolvensek összességének, 39-nek 46%-a*, az immatrikuláltakat tekintve, azoknak is 32%-a. Ez a fel-tűnően nagy arány azt bizonyítja, hogy nem véletlen jelenséggel állunk szemben. Mivel az átlépettek számából 14-en evangélikusok és csak 4-en katolikusok, önkéntelenül is az a gondolat ötlik fel, átlépésükre a felekezeti szempont volt behatással és *Ugróczy Mihály* akciójának a visszhangja azzal biztatta őket, hogy Nagyszombatban nagyobb a kilátás a licenciátusi intézmény eltörlésére. Viszont *Ugróczy* kísérlete nem járt sikerrel és így a jelenség okait máshol kell keresnünk.

A tömeges átlépés azt bizonyítja, hogy egyrészt Bécsben bizonyos negatív tényezők játszottak közre — ami az ottani egyetemek és annak orvoskarát illeti — másrészt *Nagyszombatnak bizonyos előnyös oldalai voltak*, valamije, amit Bécs nem nyújtott. Semmiképpen sem jön tekintetbe az a feltevés, hogy Nagyszombatba azért iratkoztak át diákok, mert ott kevesebbet kívántak, illetve olyanok léptek át oda, akik máshol nem boldogultak, mert ennek teljes mértékben ellentmond a nagyszombati végzettek további közéleti és irodalmi szereplése.

A kérdésre érdekes fényt vet az egyik nagyszombati abszolvens disszertációja és annak bécsi visszhangja. 1773-ban végzett *Fuker Ferenc Jakab* (1747—1805), aki — mint említettük — előbb Lipszében, majd Bécsben tanult. Doktori munkája a gyógyászat történelméről és az orvostudomány osztályozásáról „*Generalia medicinae*”, melyért dicséretet is kapott („*admissus cum aliqua laude*”), bátor, öntudatos hangjával és szabad szemléletével nagy visszhangot keltett volt bécsi társainál. *A bécsi tanulmányi helyzettel kritikusan foglalkozó „Frey müthige Briefe an Herrn G. von V.”, Bécs 1774* [31], *Fukernek és disszertációjának külön függelékét szentel.* A kiadványt magát gyakrabban idézte a szakirodalom (Puschmann, Neuburger, MOH 1962, 260, 2478 o.), de a *Fukerre vonatkozó függelékét eddig Figyelmen kívül hagyta, Neuburger* egy megjegyzésén kívül, hogy *Fuker Collin* professzort gúnyolja és ezzel is osztja a bécsi orvoskar akkori állapotáról való általános kedvezőtlen véleményt. Pedig a kiadvány részletesen foglalkozik *Fuker* írásával.” Szabad nézetei

Freymüthige
B r i e f e
an
Herrn Grafen von B.
über den
gegenwärtigen Zustand
der Gelehrsamkeit
der
Universität und der Schulen
zu Wien.

Frankfurt und Leipzig

1775.

gen, — diese Männer verdienen die Achtung aller Freunde der Menschheit? Ja sie sind der Aufmunterung um so mehr würdig, weil sie mit der oft nur zu mächtig wirkenden Rache aller Feinde der Wahrheit beladen ihre Freyheit gemeinlich theuer genug bezahlen müssen. Mit recht lebhaftem Vergnügen werde ich Sie, mein Herr Graf, mit einem Manne dieser Art aus unserer Kunst bekannt machen, der verschiedene Schwachheiten derselben mit so vieler Laune und Wahrheit geschildert hat, daß ich durch einen kleinen Auszug Ihnen gern das Vergnügen mittheilen will, das ich bey dem Lesen empfunden habe. Hr. D. Fufer aus Caschau, nahm sich im vorigen Jahre die Gelegenheit hierzu bey seiner Promotion in Tyrnau, wo er dem löblichen Herkommen und Brauch nach, eine Probeschrift liefern mußte. Er schrieb also *Generalia Medicinae*. und die freyen Urtheile in dieser Schrift mußten seinen ehemahligen hiesigen Lehrern um so schmerzhafter fallen, weil er die reine lautere Milch der medicinischen Orthodorie hier aus ihrem Munde getrunken hatte. Sie unterließen auch nicht ihn, so viel es sich wollte thun lassen, für seinen Muthwillen zu züchtigen. Dem Vater wurde in seiner Vaterstadt auf einige Tage die Apotheke

ver-

22. ábra. A „Freymüthige Briefe“ fűggelékének egy részlete Fűker Jakab disszertációjáról

ezen írásában — írják a „Freyműthige Briefe” — annyival érzékenyebben érinthették egykori itteni (sc. bécsi) tanárait, mert itt az ő szájukból itta az orvosi ortodoxia tiszta, átszűrt tejét. Nem is mulasztották el megbüntetését, már amennyire tőlük tellett. Édesatyjának a szülőhelyén bezáratták néhány napra gyógyszerterát, látszólag, hogy megbüntessék azért, hogy ilyen eszes fiút nemzett, aki kételkedni merészkedik abban, ami pedig le van írva és amit méltóság teljes parokákban díszelgő férfiak tanítanak”. Ha a gyógyszerterát bezárását nem is kell hitelesnek elfogadni, a hang jellemző arra a lelkesedésre, melyet *Fuker* műve a bécsi diákság körében keltett. Valójában arról volt szó, hogy *Fuker Haller* tanai felé hajlott, néhány elavult tankönyvet kifogásolt és néhány bécsi professzor, nevezetesen *Collin Mátyás* előadásait neveltség tárgyává tette. A *Freyműthige Briefe* szerint *Fuker* kitételei *Collin*ről (akit ugyan névvel nem emleget)” a nyomorult anatómusnak az ábrázolása, ez pedig Ön, *Collin* professzor Uram, megszemélyesítve!” „akit nem illet meg a hely Morgagni, Reusch és Haller mellett, akit még néha megcáfolni is mer”. Más helyen csodálják *Fukert*, hogy a (XLIX. fejezetben) még *Boerhaaveről* is azt meri állítani, hogy bár nagy génius, néhány dolgát már helyesbíteni kell és ő se már „optimus ubique”. *Fuker* valójában a fiatalok kritikái hangjának adott kifejezést és maga is a következőképpen jellemzi krédóját, „a fiatalok krédóját”: „Experientia qua nihil observetur novi, vulgaris illa experientia est: cui nos triginta annorum practicae, nostram opponimus — experientiam omnis aevus” (CXV. fejezet). A *Freyműthige Briefe* csak *Fuker* merészségét emelik ki:” Azok a férfiak, akik ugyan a rabszolgaság jármában születtek és nevelkedtek, legyen az bár vallási vagy politikai vagy tudományos, de mégis annyira felvilágosították eszüket, hogy az egészséges ész jogait felismerték és érettüik ki is állnak, nyilvánosan, nem csekély merészséggel — ezek a férfiak az emberiség minden barátjának az elismerését megérdemlik!” Nem szabad arról sem megfeledkeznünk, hogy nemcsak a disszertáció szerzőjének kellett merésznek lennie, hanem a tanárnak is, aki a disszertációt a nyilvánosság elé engedte és érte kiállt. Kétségtelen, hogy ennek a disszertációnak a megjelenése Bécsben elképzelhetetlen volt, még ha csak szakoldalát is tekintjük, *Haen* és *Collin* tanároknak *Haller* tanaival szemben elfoglalt álláspontjuk miatt.

Az időbeli összefüggés *Fuker* disszertációja (1773), a Freymüthige Briefe (1774) és a Bécsben tanuló magyarországi hallgatóknak Nagyszombatba való átlépése között nagyon is feltűnő. Közülük *Huszt*y bizonyíthatóan ismerte is a Freymüthige Briefet [32]. Úgy látszik tehát, hogy Nagyszombat szabadabb légköre vonzotta ide a hallgatókat — *Huszt*y későbbi művei ennek jellemző tanúságai — és *ezt a légkört még csak fokozta a nagyszombati jogi fakultáson uralkodó szellem*, amely már kifejezetten a felvilágosodás eszméit terjesztette. Ehhez hozzájárult Nagyszombatnak, mint kisvárosnak olcsósága és a másik oldalon a bécsi fakultáson a hírneves első bécsi iskola, *van Swieten* és társainak fénykora után következő fokozatos hanyatlás, amely különösen *Crantz* eltávozásában és a tehetségtelen *Collin Mátyás* tanárságában nyilvánult meg, eszmeileg meg *Haen* türelmetlen és diktatorikus maradiságában, *Haller* tanaival szemben, a himlőoltás terén, démonhitében.

*

Összefoglalva mindazt, amit a nagyszombati hallgatókról — a még meglevő források alapján — tanulmányi idejükre nézve megállapíthatunk és egybevetve azzal, hogy tanáraik, bár nem voltak eszmeileg a felvilágosodás képviselői, szaktudásukkal, igyekezetükkel és az orvoskar kiépítéséért folytatott gerinces küzdelmükkel az adott viszonyok között optimális tanulmányi környezetet teremtettek, *a hagyományos felfogástól eltérő képet kapunk:*

A nagyszombati orvoskar tanárainak számát, képességeit és a tanulmányok anyagi alapjait illetően (klinikai tanítás, laboratóriumi munka, botanikus kert) nem maradt el sok külföldi hírneves egyetem — Halle, Bécs — mögött.

Ugyancsak hallgatóinak a száma miatt sem kellett szégyenkeznie, amint azt pl. a Halléval való összehasonlítás bizonyítja.

A tanítás módja szemináriumi voltánál fogva intenzív volt és a kikerült hallgatók további közéleti és publicisztikai tevékenysége ennek látható bizonyágát adta.

Az akkori magyarországi egészségügyi helyzetet tekintve a nagyszombati orvoskar természetesen nem tudott számszerűen elegendő abszolvenst termelni — a végzettek száma nem volt annyi, hogy pl.

minden megyére egy orvos jusson, legfeljebb a szabad királyi városokra, de a tanulmányok minőségét ez nem érintette. A nagyszombati időszakot nem szabad retrospektíve nézni, mintahogy ezt a történetírók nagyobb része tette, a 19. század követelményeiből kiindulva, mert ez elferdíti az értékelés helyességét. A nagyszombati évek kezdést jelentettek, az önálló magyarországi orvosképzés zsenyéjét és mint ilyen, kielégítően teljesítették feladatukat.

Ez a tényállás tűnik ki a nagyszombati abszolvensék disszertációiból is és különösen további közéleti és publicisztikai tevékenységük jelentőségéből, amelyekkel majd további közleményekben fogunk foglalkozni.

JEGYZETEK

[1] Beszéd melyet a Magy. Kir. Tudomány-Egyetemi Orvosi Kar fennállásának százados ünnepén 1871. május 13-án mondott *Dr. Rupp N. János* Budán, 1871, 131, 133, 138, 139. o.

[2] *Györy Tibor*: A Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története, III. kötet. Az orvostudományi Kar története, 1770—Budapest, 1936, 73. 74. o.

[3] *Hőgyes Endre*: Milléniumi emlékkönyv a budapesti Kir. Tudományegyetem orvosi karának múltjáról és jelenéről, Budapest 1896, 123—125 o.

[4] *Schultheisz Emil—Tardy Lajos*: Fejezetek az orosz-magyar orvosi kapcsolatok múltjából, Budapest 1960, 103—132 o. Tardy Lajos: az első magyar „Sub auspiciis” orvosdoktor, *Communicationes ex bibliotheca historiae medicae Hungarica*, 1957, 6—7. sz. 166—211 o., u. o. 1958, 8—9 sz. 233 o. és köv.

[5] *Bokesová-Uherová, Mária*: Lekárska fakulta Trnavskej Univerzity, a Szlov. Tud. Akadémia kiadása, Bratislava, 1962. — Rippa B. K.: K histórii medicíny na Slovensku, a Szlov. Tud. Akadémia kiadása, Bratislava 1956.

[6] *Wolfram Kaiser—Karl Heinz Krosch*: Zur Geschichte der Medizinischen Fakultät der Universität Halle im 18. Jahrhundert I., *Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther Universität Halle-Wittenberg, Mathematisch-naturwissenschaftliche Reihe*, 1964, XIII. Jg. Heft 2. 148. o. és 6. jegyzet.

[7] *Neuburger Max*: Das alte medizinische Wien in zeitgenössischen Darstellungen, Wien-Leipzig 1921, Collinnak ugyanazon évben 46, Barthnak az anatómián 86 tanítványa volt, Leber előadásait pedig — a sebészeket is beszámítva 150-en látogatták.

[8] *Gombócz Endre*: A budapesti egyetemi botanikus kert és tanszék

története, 1770—1860, Budapest 1914/a növényfajták száma 1775-ben 1. OL Canc. 1775, No. 4653). Ifj. Jacquin Miklós: Der Universitäts-garten in Wien, Wien 1825 (különlenyomat a Medicinische Jahrbücher c. folyóiratból) 3. fejezet: Veränderungen und Schicksale des Gartens während meines Vaters Verwaltung von 1769—1796. — A bécsi Botanisches Institut und Botanischer Garten der Universität Wien (Dr. Niklas) közlései.

[9] *Pauler Tivadar*: A budapesti Magyar Kir. Tudomány Egyetem története, Budapest, 1880, 50. o.

[10] OL Acta Consistorii 1775. június 9. 1. továbbá Pancera Gáspár ügyének az iratait, OL Acta consistorii 1775. december 8., 1776. március 6. Nevezett, miután Bécsben reprobáltak és utolsó vizsgáit felfüggesztették, Nagyszombatba jött vizsgázni. A nagyszombati tanárok kielégítőnek tartották tudását és még akkor sem álltak el álláspontjuk-tól, midőn a Helytartósági Tanács bécsi nyomásra arra akarta őket szorítani, hogy pancerát új vizsgáknak alávetve visszautasítsák.

[11] *Högyes E.*, id. Emlékkönyve, 125. o.

[12] *Varsik, Branislav*: Národnostný problém na Trnavskej univerzite, Bratislava, 1938, 85. o.

[13] L. a 10. jegyzet.

[14] Instituta facultatis med. Vindoboniensis 1775, Vindobonae.

[15] *Linzbauer Ferenc Xavér*: Codex sanitarius II. No. 713, 681—683. o.

[16] *Dr. Franz Gall*, a bécsi Universitätsbibliothek vezetőjének közlése szerint.

[17] *Rupp*, id. Beszéde 191. o. Az adatok az előbbi tanévre vonatkoznak, azaz 1772-től számítandók.

[18] *Pauler*, id. műve 104. o.

[19] *Högyes*, id. Emlékkönyve 123. o.

[20] 37-en Nagyszombatban tették le a vizsgákat és ott is promováltak, ill. disputáltak, ketten ott tették le a vizsgákat, de promóciójukra csak később került sor Budán (Engel 1773—1782, Oppenheimer 1772—1777—1783). *Rupp* 37 abszolvenst számít, Högyes Rippa, Bokesová 39-et. Mivel a promóció csak formális aktusnak számított, a 39-es számot fogadjuk el.

[21] L. a rendelkezés szövegét *Kovachich Györgynél*, Merkur von Ungarn 1787, 719. o., továbbá *Fuker Jakab* disszertációját: Generalia medicinae, 1773 és Huszty Zakariás Teofil: Diskurs über die medicinische Polizei, Pressburg — Leipzig 1786, I. 81. o.

[22] *Georgius Fejér*: Historia Academiae Scientiarum Pazmanianae Archiepiscopalis ac M. Theresianae Regiae litterariae, Buda 1835, Documenta 38: „Primus ordo studiorum a. 1778/79”.

[23] *L. Schultheisz—Tardy*, id. könyvének Reineggsről szóló fejezetét (4. jegyzet).

[24] Festschrift zum 80. Geburtstag Max Neuburgers, Wien 1948, 368—369. o.

[25] OL Acta Consistorii 1775. június 9.

[26] *Husztý Z. T.* a 21.j egyzetben id. műve, I. k. 110. o.

[27] OL HTT „*Husztý Teofil*” címszó alatt, Index actorum in negotio sanitatis, Repos. and Fasc. Mens. No. 2602.

[28] Bratislavai állami levéltár (Archívne oddelenie Krajskej správy Ministerstva vnútra), Pozsonymegyei kongregációk jegyzőkönyvei, 1777, deter. 585, decret. 632.

[29] OL Magyar udvari kancellária, Hung. Pálffyana, fasc. 18. nr. 29. Magyarországi tudós társaság megalapításának a terve, 1772. március 26.-áról, mely mögött valószínűleg Tersztyánszky Dániel, Weszprémy István, Windisch Teofil Károly, Seivert, Czirbesz, Jonas, Klein Mihály és Sámuel, valamint Ab Hortis Keresztély (Sámuel) álltak. Egyebek között indítványozza, hogy a Társaságba elsősorban az evangélikus ifjakat kapcsolják be: „Das wäre umso bedeutlicher, als die acatholischen academici in Teutschland, ja selbst in Engelland und Holland ihre Gelehrsamkeit samlen, wo nur gar zu sehr principia in Schau gehen, welche auf die leyder so stark einreissende Freygeisterey oder doch wenigstens Gleichgültigkeit in Religionsachen hinauslaufen und auch nicht allzeit mit dene Prinzipijs eines Monarchischen Staats vereinbar sind”. De Luca Ignác, osztrák korabeli jogász „Vorlesungen über die Osterreichische Staatsverfassung” c. művében (Bécs 1792, 223. o.) a következőképpen határozza meg a szabadgondolkozásúakat: „Was eigentlich Freygeisterey sei, ist zwar in keinem unserer Gesetze genau bestimmt, doch scheinen sie den Atheismus und was diesem ähnlich ist, darunter zu verstehen”.

[30] Neve az immatrikulációs és promóciós anyakönyvben is előfordul, de előző bécsi tanulmányai egyik helyen sincsenek feltüntetve. Viszont más forrás — l. a 29—30. oldalon — ezt kétségen kívül bizonyítja.

[31] Teljes címe: „Freymüthige Br'efe an Herrn Grafen von V. über den gegenwärtigen Zustand der Gelehrsamkeit der Universität und der Schulen zu Wien. Frankfurt und Leipzig 1774”. Annak idején nagy feltűnést keltettek és szerzőik után a rendőrség kutatott. Az orvoskarra vonatkozó részeket a szerző „Helm” névvel írja alá. Szerzőik Weber szerint (Litteratur der deutschen Staatsgeschichte) Johann Tobias Sattler, Johann Franz Miegl és Johann Michael Offsprung voltak (Dr. Erna Lesky, az Institut für Geschichte der Medizin der Universität Wien vezetőjének közlése alapján). A leveleket szabadgondolkozású szellemben írták és bizonyos túlzásoktól eltekintve értékes tanúságai az akkori bécsi iskolai és egyetemi tanulmányi helyzetnek. Egy-egy értékes példányt a pozsonyi Egyetemi könyvtár és a volt lyceumi könyvtár (ma a Szlovák Tudományos Akadémia régi könyveinek könyvtára) őriz. Ilyen értelemben kell helyesbíteni a Magyar Orvosi Hetilap, Budapest 1962. 260. sz. 2478 oldalán foglalt állítást, hogy csak Bécsben létezik egy unikátjuk.

[32] *Husztý Z. T.* id. műve I. k. 81. o. — Freymüthige Briefe X.

81. o. Huszty is panaszkodik a (bécsi) tanárok „diktátumaira”, miként a Freymüthige Briefe és ugyancsak említi, hogy a diktátumok szószertint bebeflázása elegendő a vizsgákhoz, még akkor is, „ha valaki talán azt hiszi, hogy Hippokratesz egy leydeni orvos”. Ugyanott kifogásolja, hogy Haller Compendiuma ellenére „ott tartunk, ahol Boerhaave volt félszázaddal ezelőtt.”

Zusammenfassung

Der in Bratislava (Pressburg, ČSSR) wohnende Verfasser ungarischer Nationalität befasst sich hier an Hand der in Budapest befindlichen Universitäts-Matrikeln mit den Studienjahren der Hörer an der, im J. 1770 gegründeten Medizinischen Fakultät der Tyrnauer (Trnava in der Westslowakei) Universität, (eine Gründung des berühmten Kardinal-Primas von Gran, Péter Pázmány aus d. J. 1635) von ihrer Immatrikulation bis zur Promotion.

Abrégé

L'auteur de nationalité hongroise à Bratislava (Presbourg, ČSSR), s'occupe ici selon les livres-matricules qui se trouvent à Budapest des ans de l'étude des étudiants de la Faculté de Médecine de l'Université de Nagyszombat (aujourd'hui: Trnava dans la Slovaquie de l'Ouest), fondée en 1770 (cette université fut fondée par le célèbre Cardinal-Primas d'Esztergom, Péter Pázmány en 1635), depuis leur immatriculation jusqu'à la promotion.

AZ 1831 – 32. ÉVI MAGYARORSZÁGI KOLERAJÁRVÁNY NÉHÁNY JELLEG- ZETESSÉGE

Írta: B. LUKÁCS ÁGNES (Budapest)*

A mikor a XIX. század magyarországi járványainak demográfiai szemléletű feldolgozását tervbe vettük — addigi irodalmi tájékozódásunk alapján — csupán már publikált és inkább csak a nagyobb városokra vonatkozó részadatok összegyűjtését tűztük ki célul. *Horváth Róbert* már 1961-ben rámutatott a XVIII. és XIX. századi nagy járványok jelentőségére a magyarországi népességfejlődés vizsgálatával kapcsolatban. A XIX. század három nagy kolerajárványáról a halottak számát is közli (1831-ben 237 641, 1866-ban 71 429, 1872–73-ban 189 000) [1]. Egyik további 1962. évi művében Pest város 1831. évi koléra-adatainak vizsgálatát azzal indokolja, hogy a nagyvárosok részletekbe menő feldolgozásai iránymutató szerepet töltenek be, míg az országos adatoknál bizonytalan, hogy milyen területre vonatkoztathatók. Fejtegetései során később mégis ad egy 1,7%-os országos becslést az 1831. évi kolera-mortalitásra, illetve Erdély leszámításával 1,8%-ra becsüli az országos arányszámot [2]. *Kovacsics József* 1963-ban megjelent művében ezt írja: „Egyes felekezetek, így pl. a református egyház (Debrecen) gondot fordított a járványok okozta halálozásra, a pestis, a kolera pusztításának elkülönített megfigyelésére is. Nagyrészt ezen feljegyzéseknek köszönhetjük, hogy az 1806–9 közötti himlő-

* Tanulmány a KSH Népeségtudományi Kutató Csoportjából

járvány, az 1831. és 1855. évi kolera pusztításait fel tudjuk mérni" [3].

A további irodalmi adatgyűjtés azonban arról győzött meg bennünket, hogy nem az adatok hiánya, hanem ellenkezőleg, azok rendkívüli bősége az, ami nehézséget okoz és arra ösztönöz, hogy a kutatást a legfontosabb, legnagyobb méretű járványokra, első lépésben az 1831—32. évi kolerajárványra korlátozzuk. A Magyar Történeti Bibliográfia 1825—1867. éveket felölelő kötetében egyedül az 1831. évi kolerajárványról 102 dolgozatot sorol fel és ezt még távolról sem tekinthetjük teljes irodalomnak [4].

Az 1831. évi kolerajárvány feldolgozását indokolta az is, hogy az erre vonatkozó adatokat, jelentéseket, rendeleteket a Helytartó Tanács eredeti irataiból *Linzbauer Xavér Ferenc* pontosan lemásolta és nyomtatásban megjelentette. Így az eredetivel egyenértékű forrásanyag igen jól hozzáférhető, ami a kutatómunkát nagymértékben megkönnyítette [5].

A levéltári kutatást éppen ezért csupán arra korlátoztuk, hogy néhány legfontosabb okmány *Linzbauer* által közölt másolatát az eredetivel vetettük egybe — mint pl. a királyi biztosok kiküldetését elrendelő tanácsülési határozatot [6], illetve néhány számszerű halálozási adat megbízhatóságát más forrásból származó eredeti adatok segítségével kíséreltük meg értékelni [7].

Az átolvasott dolgozatok túlnyomó többsége orvostörténeti, kisebb hányada pedig általános történeti nézőpontból foglalkozik az 1831. évi kolerajárvánnyal. Utóbbiak közül kiemelkedik *Tilkovszky Lóránd* kandidátusi disszertációja, amely közvetlen összefüggést keres a járvány és az északkeleti vármegyékben kirottant parasztfelkelés között [8].

Tudatában vagyunk annak, hogy amikor az 1831. évi kolera-járvány demográfiai értékelésére teszünk kísérletet, nem könnyű feladatra vállakozunk. Úgy véljük, hogy jelen munkánk további elemzések kiindulópontját képezi csupán és adalékul szolgál a XIX. századi népességfejlődés vizsgálatához.

Az ázsiai kolera

A járványtani irodalom az ázsiai kolerát az emberről emberre terjedő betegségek (anthroponosisok) között, mint a gyomor-bélrendszeren keresztül támadó (enterális) fertőző betegséget rendszerezi [9].

A kolerát, mint önálló kórképet 1769-ben írták le először, amikor Madrasban súlyos járvány formájában lépett fel. 1817-től a XIX. század végéig ötször okozott Ázsiára, Európára és Amerikára kiterjedő súlyos pandemiát [10]. Jelenleg eredeti kiindulási területén Bengáliában endémiás, ahonnan — általánosan csökkenő előfordulása mellett is — máshová átterjedve szezonálisan visszatérő epidémiát, illetőleg helyi fellobbanást okoz. A kolera mint potenciális veszély tehát ma is létezik, teljes felszámolását óriási áldozatok vállalásával programba vették.

A betegség kórokozója a *Robert Koch* által Egyiptomban és Indiában 1883-ban indentifikált savérzékeny vibrio, amely lúgos közegben aerob viszonyok között igen gyorsan elszaporodik. Feltételezik, hogy a Bengáliában szokásos víztároló gödrökben a vibrio nem pathogen törzsei évezredek óta léteztek és ezek egyike alakult át — Calcutta alapítása után a lakosságtömörülés folytán meggyorsult passzázs következtében — a pandemiákat előidéző formává [11].

A kifejlődött kolera klinikai képe gyors és igen súlyos lefolyást mutat. Tünetei a csillapíthatatlan hasmenés, tipikus rizslé szerű székletürítéssel, nagyfokú hányás, collapsus illetve shock, a test lehűlése, nagyfokú vízvesztés, a vér beszárad, cyanosis, görcsök, delirium.

A betegség megelőzése aktív immunizálás útján lehetséges, elszennvedése hosszú időre szóló immunitást nyújt. Az ázsiai kolera járványtana tisztázott. A betegség folyók, kereskedelmi és zarándok-útvonalak mentén, háborúban a hadsereg mozgásirányában terjed. A fertőzést szennyezett ivóvíz, élelem és ruházat közvetíti. A járványok terjedését elősegítik a rossz általános közegészségügyi viszonyok, a legyek és a zsúfoltság. A betegség jelenleg Indiában a nagyon alacsony jövedelmű lakosság között fordul elő, ami a többi között a hiányos táplálkozás szerepére irányította a figyelmet.

Az ázsiai kolera elleni védekezés nemzetközi előírásait az 1926. évi párizsi egyezmény és további egyezmények szabályozzák. Hazánk-

ban — a nemzetközi egyezményekkel összhangban — az ázsiai kolera a kórisme vagy a gyanú megállapításától számított 12 órán belül bejelentendő betegség, amely gyógyulás vagy elhalálozás esetén kijelentési kötelezettség alá esik. Az írásbeli jelentésen kívül táviratilag vagy távbeszélőn keresztül is azonnal jelenteni kell az észlelt eseteket. A kórisme alátámasztására a laboratóriumi vizsgálatokat kötelezően el kell végezni. A beteget azonnal el kell különíteni. A beteg lakása elé őrt kell állítani. A beteg hozzátartozóit és a vele érintkezésben állott egyéneket öt napra vesztégzárba kell helyezni. Az ázsiai kolerában elhunytaknál orvosrendőri boncolást kell végezni, a holttestet fertőtlenítő folyadékba (szublimát) áztott lepedőbe kell burkolni és zárt koporsóban temetni. Járvány esetén korlátozni kell az összejöveleteket és a közlekedést, egész helységeket is zár alá lehet helyezni. A kutakat klórmésszel kell fertőtleníteni, m³-ként 30 g friss klórmész számítva [9].

Az 1831—32. évi kolerajárvány története

Az első magyarországi kolerajárvány az ázsiai kolera első pandémiás terjedésének második szakaszában (1826—37) lépett fel. Moszkvában 1830 szeptembertől 1831 márciusig dúlt a járvány, amely a 250 000 lakosú városban 3,4%-os morbiditás mellett (8566 megbetegedés) 54,7%-os lethalitást mutatott (4690 halott). A moszkvai járvány hírére az európai államok — így az Oroszországgal határos Ausztria is — szigorú védőintézkedéseket tettek, amelyek — a betegség fertőző mivoltát feltételezve — a határokon létesített katonai védőkordonból és vesztéglő-házak berendezéséből állottak.

A lengyel felkelés és az annak elnyomására átvonuló orosz csapatok miatt a galíciai határzárát 1831 tavaszán felfüggesztették, ezzel megkönnyítve a járvány terjedését. 1831. július elején Krakóban rendkívüli erővel dühöngött a járvány, ekkor Galiciát ismét katonai kordonnal vették körül, de már elkésve; június óta már Magyarországról is tömeges megbetegedéseket jelentettek, augusztus közepétől kezdve Bécsset sem kímélte meg a járvány.

Egyik irányban a járvány Moldva—Oláhország és Bulgária felé vonult, a másik iránya északon Varsó—Riga—Pétervár volt, ahol

a legszigorúbb zárlat ellenére is szedte áldozatait. Péterváron a vasszigorral végrehajtott védőintézkedések ellen a lakosság — amely a betegséget a kutak és élelmiszerek megmérgezésének tulajdonította — fellázadt, feldúlt egy kórházat és több orvost megölt [12].

Magyarországon a kolera elleni védekezést az 1830. november 3-án (13 216. sz. a.) kelt királyi rendelet értelmében a Helytartó Tanács, a Királyi Kamara és a Főhadseregparancsnokság kiküldötteiből alakított vegyes bizottság (Comissio politico—cameralis—militaris mixta) irányította. 1831. január 3-án a bizottság a Trencséntől Brassóig terjedő határra két királyi biztost és melléjük rendelt egy-egy dirigens orvost küldött ki a határzár és egyéb védőintézkedések helyszínen való irányítására és ellenőrzésére, azonban 1831. március 16-án az udvar a királyi biztosokat visszahívta. Június 3-án ismét kiküldik őket azonban ez az intézkedés már elkésett és hatástalan, miután a járvány már a Felső-Tiszavidéken kitört és rohamosan terjedni kezdett az országban.

Az országban állomásozó katonaság szanitáris kordon céljára továbbra is a vegyesbizottság rendelkezésére állt. Miután a keleti határszéli megyékben már fellépett a járvány az országon belül kísérelték meg újabb és újabb záróvonal létrehozását, azonban hatástalanul. A már korábban szétküldött fertőtlenítő szerek és preventív hatásúnak vélt különböző porok használatát kötelezően elrendelték, felkeltve ezzel a lakosság gyanakvását. Eközben a hatóságok és orvosok körében még mindig vita folyt a betegség fertőző mivoltáról, míg végre július 5-én hivatalosan állást foglalnak amellett, hogy „Cholera non pro epidemica sed contagiosa tenenda” [13]. Ezen a napon *br. Mednyánszky Alajost*, Buda és Pest városok királyi biztosává nevezi ki a vegyesbizottság arra az esetre, ha a városban kitörne a járvány. Eközben a járvány feltartóztathatatlanul terjed, pánikot keltve országszerte. A július 12. tanácsülés rendkívüli szervezetet hoz létre a kolera leküzdésére. Az országot — Pestet és Budát leszámítva — 20 körzetre osztják fel, minden körzet élén teljhatalmú királyi biztossal, aki a helyszínen tartózkodva hajtja végre a központi rendelkezéseket és küldi jelentéseit a vegyesbizottságnak, amely azokat az augusztus 19-én (21 845 sz. alatt) kibocsátott intéző levél értelmében táblázatos formában kérte be. A királyi biztosok működéséhez fűzött remények azonban nem

feleltek meg a várakozásnak. Azonkívül, hogy igazán hatásos védekezés, vagy bevált therápia e korban nem is volt lehetséges, számos egyéb ok is közrejátszott. Ezek közül csak néhányat sorolnánk fel, mint például a két főkormányzók, az Udvari Kancellária és a Helytartó Tanács közötti — részben személyi természetű — ellentétet, amely oda vezetett, hogy „a dicasteriumok éppen a válság napjaiban ... közjogi és illetékességi kérdések felett civakodnak egymással, ahelyett, hogy a veszély elhárítására összpontosítanák figyelmüket.” Ez az áldatlan helyzet arra vezetett, hogy egymásnak ellentmondó intézkedéseket hoztak. A megyékben viszont az volt a helyzet, hogy „a király emberét ... tárt karokkal várják, a helytartó-tanács egészségügyi biztosát egyik másik még mindig vonakodik elfogadni” [14]. Jól illusztrálja ezt az állapotot *Bálint Nagy* Csanád megyéről szóló munkájában: „Július 20-án ... a királyi biztos* felülvizsgálja az öröket a felállított egészségügyi intézményeket, a kórházat, veszteglő-házakat, és meglegedvén a tapasztaltakkal, másnap eltávozik és soha többé be sem teszi a lábát a vármegye területére, csak az aradi vármegyeházáról osztja rendeleteinek áradatát. Állandóan zsörtölődik az alája rendelt vármegyék uraival, akik bizony nem nagyon respektálják királyi biztosi hatalmát, sőt gyakran mellőzik rendeleteinek végrehajtását ... az engedelmességet is megtagadják és megtörténik, hogy a vármegyei Karok és Rendek kioktatják a királyi biztost és szemére hányják, hogy könnyű a kényelmesen elbarrikádozott aradi vármegyeházáról parancsolgatni, de nehéz az elégedetlenkedő és éhező, a napról napra változó rendeletekkel állandóan zaklatott lakosság között rendet teremteni és a három helyről is érkező parancsokat közmegeledésre végrehajtani” [15].

Gr. Széchenyi István, aki július 13-án Pestet elhagyva Czenk-i birtokán, jobbágyai körében tölti a vészterhes időt — ellentétben számos főrangú társával, akik családjukkal együtt elhagyták az országot — augusztus 15-én kelt *Döbrentey Gábor*hoz írt levelében éles kritikát gyakorol a hazai állapotok felett: „... ily szerencsétlen honban, ahol oly balgatagon parancsolnak, s a hol ha egy Cherub parancsolna is, senki sem engedelmeskedik, ahol mindenki teszen,

* br. Orczy Lőrinc, Arad vármegye főispánja.

a mint kénye tartja, ott valóban csak a szűz Mária, s a vak véletlen marad pártvédül" [16]. Még találóbban jellemzi a fennálló viszonyokat az a megállapítása, amelyet *Wesselényi Miklóshoz* írott levelében találunk: „... a machina ügyetlen formája minden nap szembe-tűn, midőn p. o. a kancellária verest, a helytartó-tanács kéket parancsol és a vicze-ispány nem tesz semmit" [17].

Még a járvány legerősebb dühöngése idején felmerül a rendkívüli intézkedések anyagi fedezetének kérdése. Ez nem is csekély összeget tett ki, hiszen az orvosok, kolerabiztosok, örök és felügyelők napidíja, veszteglő-intézetek fenntartása, az inséges lakosság élelmezése, patikaszerekkel való ellátása, kórházi kezelése stb. igen súlyos terhet jelentett. Egy Somogy vármegye kérdésére adott válaszában a Helytartó Tanács úgy nyilatkozott, hogy a kolera elleni védőintézkedések költségei az egyes törvényhatóságokat, azaz a megyei házi pénztárakat terhelik. A többi között nyilvánvalóan ez is hozzájárult a megyék vonakodásához a központi intézkedésekkel szemben [18].

A kolera-védelmi intézkedések a megyéknél népszerűtlenek voltak, a köznép azonban jóval tovább ment ennél és azokat helyenként egyenesen ellene irányuló merényletnek fogta fel. A nép hiedelmét alátámasztani látszott az, hogy a járvány főleg az elesett, szegény néprétegből szedte áldozatait és a drasztikus védekező intézkedések is főleg őket sújtották. A mezei munkák elvégzését, a nehezen begyűjtött termények értékesítését csaknem teljesen megbénították a szigorú korlátozások. A sokféle valósággal éhező parasztokat még őrségállásra is kötelezték ott, ahol katonaság nem állott kellő számban rendelkezésre. A gyanakvás és végelkeseredés légkörében végül is olyan fokra hevültek az indulatok, hogy az északi vármegyékben — de korábban Pesten is — fegyveres lázadás tört ki, amelyet a sorkatonaság közbelépése folytott vérbe.

Ilyen körülmények között az egyébként is hatástalannak bizonyult járványvédelmi intézkedéseket előbb enyhítették, majd a királyi biztosokat szeptember — október folyamán felmentették megbízatásuk alól. Az őszi esősebb időszakban a megbetegedések száma is csökkenni kezdett, a járvány azonban nem szűnt meg és még a következő évre is áthúzódott. Az 1. sz. táblázat az utolsó összesített jelentést 1832. április 9-ről tartalmazza.

A vizsgált terület

Fényes Elek Magyarország Statisztikája c. művében [19] leg-szorosabb, szoros, tágas és legtágasabb értelemben beszél Magyarország területéről: „Legszorosabb értelemben csak az anyaországot értjük; szoros értelemben már a hozzákapcsolt tartományok névszerint Horvát és Tótország is ide sorozhatók, mellyek szinte magyar törvények által igazgattatnak, tágas értelemben Erdélyországgal együtt vétetik ...” Politikai tekintetben viszont megkülönböztet polgári Magyarországot, polgári Horvát és Tótországot és katonai Végvidéket. Törvénykezési tekintetben 4, biztossági tekintetben 10 tartományi biztossági (hadbiztosi) kerületet sorol fel.

Az adatok bemutatásánál azt a megoldást választottuk, hogy a rendkívüli kolera-intézkedéseket mintegy lezáró jelentéshez csatolt általános áttekintést, valamint az országosan összesített kimutatások végső sorait bemutató táblázatot eredetiben, tehát a szoros értelemben vett polgári Magyarországra és a katonai Végvidékre, valamint az ország területén állomásozó állandó katonaságra vonatkoztatva adjuk közre. További részletes elemzéseinknél azonban csupán a legszorosabb értelemben vett polgári Magyarország törvényhatóságait vesszük figyelembe, éppen az állandó katonaság tartózkodási helyének és pontos létszámának, valamint a Dráván túli területek népességszáma becslésének nehézségei miatt.

Politikai tekintetben a legszorosabb értelemben vett polgári Magyarország korszakunkban 46 vármegyére, (eltérő jogállású) szabad kerületekre és szabad királyi városokra oszlik. Elemzéseinknél bizonyos összevonásokat és csoportosításokat nem nélkülözhetünk. A népességszám jobb becslése miatt — de járványügyi megfontolásból is — a 46 vármegye népességét a területükön fekvő szabad királyi és bányavárosokkal, a XVI szepességi várost Szepes megyével mindig összevontuk. Mérlegeltük Buda és Pest különálló feldolgozását, azonban itt a népességszám becslése fokozott nehézségeket okozott, másrészt a város és környéke közötti mindkétirányú közlekedés megszüntetése a legszigorúbb rendszabályok mellett sem volt keresztülvihető, ezért a külön-külön való vizsgálat is értelmetlen lett volna. A Jász-Kun kerület egyes részeinek hovatartozása is elég sok gondot okozott.

Fentiek szerint összevont adatainkat egyrészt a tartományi biztossági (hadbiztosi) kerületek szerint dolgoztuk fel, miután ennek a csoportosításnak a történeti demográfiai irodalomban — Fényestől kiindulva — bizonyos hagyománya van és okvetlen jellemzőbb földrajzi csoportosítást biztosít, mint a teljesen eltérő jellegű tájegységeket összefogó négy törvénykezési (Dunáninnen, Dunántúl, Tiszáninnen, Tiszántúl) kerület. Másrészt felhasználtuk azt a csoportosítást is, amely az 1831. július 12-től szeptember közepéig fennállott, a kolera elfojtása céljából kiküldött királyi biztosok hatáskörébe tartozó körzeti beosztást követi. Végül mint legkisebb egységekre, a területükön fekvő városokkal együtt vett vármegyékre is kiszámítottuk a legjellemzőbb és viszonylag legmegbízhatóbb mutatót, a mortalitási arányszámokat.

A népesség meghatározása

A kolerajárvány felkutatott számszerű adatait önmagukban aligha lehet megfelelően értékelni, hanem csupán a népességszámhoz viszonyított arányszámok segítségével. Az arányszámok nevezőjét képező területileg részletezett népességszám több forrásból is rendelkezésünkre áll, azonban törvényhatóságokként vizsgálva olyan lényeges és nem szisztematikus eltéréseket találtunk, hogy egyik forrást sem tudtuk fenntartás nélkül elfogadni. A négy különböző népességszám részletekbe menő forráskritikai elemzése túlhaladta volna e munka kereteit és egy önálló tanulmány tárgyát képezhetné. Jelen munka céljára egyszerű grafikus eljárással becslést végeztünk az 1831. évi népességszámra vonatkozólag.

Az általunk felhasznált népességszámok a következők:

a) *Ludovicus Nagy* 1828—29-ben kiadott (A Helytartó Tanács által 1827-ben engedélyezett, tehát legkésőbb 1826, vagy 27-re vonatkozó) ismert magánmunkája [20];

b) A *Tafeln zur Statistik der Österreichischen Monarchie* 1831. évi kötetben található és az egyházi sematizmusokon alapuló 1829. évi részletes népességszámok [21];

c) A *Történeti Statisztikai Közlemények* 1959. 1—2. száma a *Thirring Gusztáv* hagyatékában hátramaradt kézirat másolatok

alapján közreadja a nem nemes népesség számát vármegyék és szabad királyi városok szerint, a többi között 1830-ra vonatkozólag is [22].

A negyedik forrást a *Tafeln zur Statistik der Österreichischen Monarchie 1830.* évi hivatalos népességbecslését eleve nem vettük figyelembe, ismerve e becslés módszerének megalapozatlanságát és elfogadhatatlan eredményeit, amelyeket utólag hivatalosan is helyesbítettek.

Amíg *L. Nagy* és az egyházi sematizmus a teljes népességet tartalmazza, addig a kéziratos *Conscriptio Ignobilium* a papokat és nemeseket figyelmen kívül hagyja. Utóbbi forrás adatait úgy kívántuk a teljes adatokkal összhangba hozni, hogy az egyes megyékre és szabad királyi városokra külön-külön megállapítottuk a papok és nemesek 1787-es arányát, s ugyan ebben az arányban növeltük a nem nemes népesség számát abból a feltételezésből kiindulva, hogy a nemesség szaporodása hasonló ütemű volt, mint a nem nemes népességé, és így részaránya is változatlan. Az utóbbi feltételezés azonban eléggé megalapozatlan, mert mindenképpen fennmarad egy kiküszöbölhetetlen bizonytalansági tényező, nevezetesen az, hogy a nemesség létszáma a természetes szaporodáson kívül *új nemességek* adományozása révén is emelkedett, mégpedig közel fél évszázad alatt esetleg nem is jelentéktelen mértékben. Nem tudtuk figyelembe venni ezenkívül a nemesség e korszakban bekövetkezett esetleges belső vándorlását sem, ami azonban feltevésünk szerint, a nemesítéseknel lényegesen kisebb arányban befolyásolja a területileg részletezett népességszámot. Mindazonáltal már a felsorolt tényezők is bizonyos fokig indokoltá teszik, hogy a két másik forrás zömmel egymáshoz közelálló s — néhány kivételtől eltekintve — magasabb népességszámához képest a *Conscriptio Ignobilium* becsléssel megemelt adata is általában alacsonyabb értéket képvisel. Feltételezhető, hogy maga az összeírás is bizonyos fokú egyirányú hibával terhelt, ugyanis letagadással, hiányos összeírással lehet számolni (figyelemmel az összeírás katonai, hadkiegészítési céljaira), vagyis e számaink a valóságosnál inkább alacsonyabbak lehetnek. A városoknál mutatkozó nagy eltéréseknél még arra is gondolnunk kellett, hogy azok népességének számbavételénél a különböző források eltérő területre is vonatkozhatnak (a városokhoz tartozó fal-

vakkal, pusztákkal vagy azok nélkül vették számba), amire számos példát hozhatnánk fel. Nagy eltérésre vezet egyes városokban — különösen Pesten és Budán — az is, hogy a jogi és tényleges népesség között igen jelentős különbségek lehetnek már ebben az időben is. Fenti okok miatt a megyék és a területükön fekvő városok adatait egybevonva adjuk meg.

További nehézséget okozott az, hogy egyes megyék népességszámát az 1787-es népszámlálás az akkori közigazgatási beosztásnak megfelelően néhány esetben összevontan adta meg és a későbbi időpontokra vonatkozó népességszámokat tartalmazó *Acsádi György* által készített összeállítás megtartotta ezt a területi beosztást [23]. Becslésünket tehát ennek megfelelően végeztük el, majd utóbb ahol szükséges volt ugyancsak becsült arányban megyékre bontottuk fel népességszámainkat. Az egzaktuság látszatát keltő egységig megadott adatok helyett a továbbiakban ötezres pontosságú becsült népességszámmal dolgoztunk.

Egyszerű grafikus eljárással végzett becslésünk alapelve az volt, hogy

- a) a három közel azonos időpontra vonatkozó népességszám önmagában nem vizsgálható, hanem csak az időbeli változás figyelembevételével;
- b) a trend kiindulópontjául az 1787-es, végpontjául az 1869-es népességszámot fogadjuk el;
- c) *Fényes Elek* 1838-as népességszámait felső becslésként értékeljük;
- d) az 1857-es adatot — a területi változásokra is figyelemmel — megfelelő kritikával csupán tájékoztató jellegűnek tekintjük, egyes törvényhatóságok esetében pedig teljesen figyelmen kívül hagyjuk;
- e) fenti három (ill. négy) pont segítségével valószínűsített trendvonal 1830. évről megfelelő pontját 10 000-es határon belül kijelöltük, bizonyos fokig mérlegelve a három e körüli időpontra vonatkozó fentebb ismertetett adat elhelyezkedését (egyezését, illetve egymástól való eltérését) is.

Az eljárásunkkal becsült népességszám tehát 100 000 körüli lélekszámú törvényhatóságoknál mintegy 10%-os hibát tartalmazhat.

Becslésünk — néhány kivételtől eltekintve — a *Ludovicus Nagy*, valamint a *Conscriptio Ignobilium* papok és nemesek általunk becsült számával növelt adata között helyezkedik el és inkább némileg mérsékelt értéknek tekinthető.

Az adatok értékelhetősége

Adataink értékelését logikailag is, időrendben is megelőzi azok kritikai elbírálása; egymással, esetleg más forrásból származó adatokkal való egybevetése.

A Linzbauer Codexben 1831. július 29. — 1832. április 9. között összesen 39 összesített jelentést találtunk, amelyek végsoraiból egy kumulált idősort állítottunk össze (1. sz. tábla). Ennek során úgy találtuk, hogy a november 29-i jelentésben szereplő meghaltak száma feltétlenül hibás, mert a korábbi jelentéseknél kisebb adatot tüntet fel, ami nem lehetséges. Újra összegezve a nov. 29-i jelentés részadatait lényegesen nagyobb, az idősorba jól beleilleszkedő számot kaptunk, amit helyesnek fogadtunk el.

Ez az eset ismét felvetette az összesen sorok és az összeadott részadatok között — igen gyakran tapasztalt — eltérések értékelésének kérdését. Bizonyos esetekben az eltérések magyarázatát meg lehet találni vagy a nyilvánvaló összeadási, leírási, nyomdai hibákat korrigálhatónak tartjuk. Más esetekben viszont szerintünk csupán az az eljárás követhető, hogy az eredeti adatok közlése mellett az összeadásból adódó új számokat is közöljük.

Az 1832. szeptember 4-én közzétett, mintegy a kolerajárvány zárójelentését képező „*Generalis Conspectus*” számszerű vagy összegezési hibát nem tartalmaz, azonban más természetű ellentmondásokban bővelkedik (2. sz. tábla). Címe szerint az 1831. június 13 — 1832. február 14-ig terjedő időszakra vonatkozik, a végösszeget tartalmazó sorban viszont 22-ét tünteti fel, mint a járvány megszűnésének időpontját. Ha ehhez hozzávesszük, hogy idősorunk szerint 1832. április 9-ről keltezték az utolsó táblázatos kimutatást, nehezen tudunk állástfoglalni abban a kérdésben, hogy végül is mikor szűnt meg a járvány? A kérdést talán helyesebb úgy feltenni, hogy mikor tekintette a Helytartó Tanács megszüntnek a járványt?

A szeptember 4-i zárójelentés megjegyzés rovata utal az 1832. április 10-i jelentésre, illetve az azzal való nem egyezésre és az eltérést az egyes törvényhatóságok utólagosan korrigált jelentéseivel magyarázza. A kérdés végleges lezárása további kutatásokat igényelne.

Fel kell hívjuk a figyelmet az országosan összesített időközi jelentések néhány olyan jellegzetességére is, amelyek a zárójelentésre nem vonatkoznak. Három kiragadott időpont (aug. 23., aug. 30., szept. 6.) jelentéseit soronként összehasonlítva kitűnt, hogy az országos összesítéseket úgy kell felfogni, mint a jelentés időpontjáig a Helytartó Tanács tudomására jutott megbetegedési és halálozási adatokat, hiszen nyilvánvaló, hogy a hetenkénti, sőt hetenként kétszeri összesítés nem tartalmazhatta az ország távoli vidékein előforduló legújabb eseteket, mert még egy-egy királyi biztoshoz tartozó körzet adatainak összegyűjtése is ennél hosszabb időt vett igénybe.

A másik észrevételünk az volt, hogy a törvényhatóságok, azok közül is főleg éppen a fejlettebb, és orvosilag jobban ellátott szabad királyi városok következetesen csak a megbetegedettek és halottak számát jelentik, gyakran azonosnak véve a kettőt. A felgyógyultak és kezelés alatt állók száma a városok többségénél hiányzik, ami nem hogy rontaná, hanem inkább javítja adatszolgáltatásuk minőségét, hiszen csaknem elképzelhetetlen, hogy ezt pontosan nyilván lehetett volna tartani. A betegek számát a gyógyszerrel ellátottak számával vették egyenlőnek, a halottakról többé-kevésbé pontos nyilvántartást vezettek. A zárójelentésben már egyedül Komárom város az, amely csak a halottak számát adja meg.

Ilyen fokú pontatlanságot észlelve felmerült adataink értékelhetőségének kérdése, annál is inkább, mert a korabeli szerzőktől napjainkig igen sokan hangoztatnak olyan nézeteket, hogy a régi adatgyűjtéseket — éppen hibás voltuk miatt — egyáltalán nem lehet felhasználni. A magunk részéről nem tudjuk osztani ezt a teljesen negatív véleményt, hanem azt az álláspontot képviseljük, hogy egyrészt meg kell kísérelni a hibák becslését, másrészt nem anakronisztikusan, hanem a *kor színvonalán* kell értékelni az adatokat.

A hibák nagyságrendjének becsléséhez a halálozási adatokat vettük alapul, mint ami a kórisme és a bejelentés megbízhatósága szempontjából egyaránt a viszonylag legjobban elfogadható tám-

pont. A Helytartótanácsi Levéltár állagában megtalált 1831. évre vonatkozó halálozási kimutatásokból, ill. három vármegye szöveges jelentéséből vett adatokat a 3. sz. tábla tartalmazza. A kor orvosi felfogását, a betegség természetéről vallott nézeteket ismerve két halálloki kategóriáról tételezhettük fel, hogy kolera halálozási adatokat tartalmaz, mégpedig az „Ex Epidemia” és az „Ex morbo maxime lethali” kategóriákat. (A Tabella Mortuorum fejezoitait a 4. sz. mellékletben közöljük.) E rovatokon belül néhány esetben mint közelebbi megnevezést feltüntették a Cholera orientalis-t, ezért mi is további különbségeket tettünk.

A 11 szabad királyi város közül nyolcnak az adata mondhatni teljes egyezést mutat, Győr esetében 10%-os eltérés van. Ugyancsak pontosan megegyezik a 16 szépeességi város két különböző forrásból vett halottainak száma is. Temesvár és Komárom esetében feltételezhetjük, hogy az igen veszélyes lefolyású betegségek rovata magában foglalja a város kolera-halottait is. A Jász-Kun kerületeknél zavarja az összehasonlítást, hogy e négy részből összetevődő kerület egyik tagja, a Kiskúnság alsó része a szabályostól eltérő éves jelentést küldött be és a halottakat nem részletezte halál-okok szerint, azonban az ezzel esetlegesen kiegészített elhaltak száma is feltehetően jóval elmarad az összesítő jelentés adatától. Tolna és Fehér megye adatai elfogadható nagyságrendi egyezést mutatnak, Esztergom megye esetében nem tudjuk a nagy arányú eltérést megindokolni.

Általában talán nem merészség azt a következtetést levonni, hogy a megyék jelentéseit többnyire csak fentartásokkal fogadhatjuk el, a szabad királyi városok adatait azonban értékelhetőnek minősíthetjük, annál is inkább, mert korszakunkban a szabad királyi városok már rendszeresen vezették a halottak listáját, halottkémlést végeztek és az elhaltakról igen részletes jelentést küldtek be évenként a Helytartó Tanácshoz (l. 5. sz. táblázat).

Külön kívánunk szólni Pest városáról, amely e kortól kezdve mindig különleges helyet foglal el az ország életében. A kolera pusztítását Pesten több szerző is feldolgozta. *Szuhány* dr-nak 1831-ben közzétett munkájában igen részletes adatokat találunk [24]. Július 18 — augusztus 31-ig naponta kiírta a halotti listából a kolera-halottak számát, nemét, és azt, hogy polgári személy, vagy katona

volt az elhalt. Eszerint a mintegy hat hetes időszakban a kolera-halottak száma 1498, akik közül 879 (59,9%) a férfi és 301 (20,1%) a katona elhalt. Ezzel szemben az augusztus 30-i hivatalos összesítő jelentés Pesten 1372 esetet mutat ki, amely — még ha néhány napos késést beleszámítunk is — alatta marad a halotti lista számának, viszont ha figyelembe vesszük, hogy a jelentésekbe csak augusztus 16-a után vették bele a katonaság kolera-halottait, akkor az eltérés magyarázható. *Szuhány* dr. az 1498-as adatot is hiányosnak tartja, ugyanis a nevek között nem találta meg néhány általa kezelt és biztosan kolerában elhunyt beteg nevét. Szerző egy- kétszázra teszi azoknak a szegénysorsú elhunytaknak a számát, akik azért nem szerepelnek a listán, mert hozzátartozóik kis kézikocsin kihúzták koporsójukat a város határán túlra és ott sajátkezüleg temették el őket. *Szuhány* szemtanúja volt néhány ilyen esetnek, hitelességét nem vonhatjuk kétségbe. Eszerint a halottak számát általában úgy tekintetjük, mint a valódi adattal csupán nagyságrendileg egyező alsó becslést.

Még egy érviünk van a régi adatokat értékelhetetlennek minősítő véleményekkel szemben, mégpedig az, hogy tökéletes pontosságot és megbízhatóságot követelve még a későbbi adatközlések is gyakran kifogásolhatókká válnának, idősorokat pedig szinte egyáltalán nem képezhetnénk. *Hieronymi* belügyminiszter még a múlt század 90-es éveiben is megbízhatatlannak minősíti az általa betérjesztett jelentés adatait — mégis — fenntartásai ellenére közreadja őket [25]. Az 1866. évi kolerajárvány országos összesítését megtaláltuk *Tormay* monografiájában [26], és utánaszámolva úgy találtuk, hogy igen lényeges — és következetlen — eltéréseket tartalmaz (lásd 6. sz. tábla). Ha a lakosság számot tekintjük, a feltüntetett 3 266 719 helyett a törvényhatóságok számainak összeadása révén 3 840 150-et kaptunk. E mintegy 15%-os különbség az értékelést eleve megghiúsítja, hacsak a törvényhatóságonkénti lakosság szám megállapításának fáradságos munkájára nem vállalkozunk. Jóval kisebb, de még mindig jelentős eltérést találtunk, pl. a meghaltak számánál is, a feltüntetett 58 818 helyett 57 226-ot kaptunk összegül. *Keleti Károly* egy 1875-ös munkájában [26] foglalkozik az 1866. évi kolera járvánnyal is. „Említettem volt s itt térek ki az 1866-diki cholera pusztításaira. Az az 1873-dikival sem tartamára, sem intensitására,

sem terjedelmére össze nem hasonlítható. Az áldozatul esett ember-élet 1866-ban mindössze 71 429 volt. Az ország alig egy harmadát, a népességnek alig 5%-át támadta meg halálosan, azt is csak egy megyében; holott 1873-ban 7%-on is felülemelkedett: Békésben, Csanádban, Hunyad némely helyén s egyúttal az ország majd minden törvényhatóságában dühöngött. S mintha a sors igazságosan akarta volna elosztani még csapásait is, 1873-ban ép azon helyeket kerülte, hol 1866-ban erősebben pusztított. Akkor az ország északnyugati határa, Pozsony, Nyitra és vidéke volt annak főszínhelye, amit a vész becsapásának okai is magyaráznak, mert a porosz-osztrák háború utáni invasio hozta azt be, s a porosz katonaság megszállta helyekről terjedt az, bár inkább sporadice északkeletnek és délkeletnek le Csanádig és Torontálba.”

A szövegből nem tűnik ki világosan, hogy *Keleti* 71 429-es száma az évi összes elhaltakra vagy a kolera összes áldozataira vonatkozik-e? Elégge talányos a következő mondat is, a viszonyítások alapját nem látjuk világosan, a hivatalos összesítéssel pedig a legkisebb egyezés sem fedezhető fel. E kérdések tisztázása a jelen tanulmány kereteit túlhaladja.

Míndezeeket figyelembe véve úgy találjuk, hogy az 1831–32. évi igen részletes koleraadatok — megfelelő kritikával — következtetések levonására alkalmasak.

Az adatok áttekintése. Területi részletezés

Az általunk felkutatott és elemzett, az 1831. évi magyarországi kolerajárvánnyal kapcsolatos számadatok országos, törvényhatósági, egyes kisebb területi egységekre vonatkozó, valamint összehasonlító külföldi adatokra tagozódnak. Anyagunk forrásait tekintve azok túlnyomórészt a hivatalos járványügyi szervezet (kisebb részben kórházak) jelentéseiből és orvosok magánmunkáiból származnak. A halálozási adatok megbízhatóságát a szabad királyi városok halálozási listáival való egybevetés útján becsültük meg, e listák adatait azonban — Pest kivételével — a továbbiakban nem használtuk fel.

Az országos áttekintés (2. sz. tábla) törvényhatóságokként adja meg a járvány által érintett helységek, a megbetegedettek, meggyó-

gyultak és meghaltak számát, valamint az egyes törvényhatóságokban a járvány kezdetének és megszűnésének időpontját. Összehasonlítás céljából mintegy mellé helyezzük a galíciai járványról kiadott összesítő jelentést (7. sz. tábla), amely a magyarországi jelentés adatain túlmenően az egyes kerületek összes helységeinek, azok lakosságának, a kolera által érintett helységeknek s azok lakosságának számát is tartalmazza, ami a lakosságszámhoz való viszonyítást igen megkönnyíti. A jelentés tartalmazza továbbá a 100 lakosra eső megbetegedési eseteket, valamint a 100 megbetegedésre eső halálozások arányát is. Nem tartalmazza azonban a Galiciáról kiadott jelentés a járvány kezdő és befejező időpontját, holott a járvány elterjedésének és méreteinek megállapításához ez is használható támpontul szolgálhatna. A galíciai adatokat bizonyos átalakítás után saját mortalitási adatainkkal vetettük egybe.

Egykorú hivatalos jelentésre támaszkodik *L. Chevaliernak* a párisi járványról közölt munkája, amelyet összehasonlítás céljára felhasználtunk [28]. A későbbi időszakok közül Magyarországra vonatkozó országos jeletést adtak ki a többi között az 1866. évi kolerajárványról is, és részletes, hivatalos adatokkal alátámasztott jelentést az 1892. évi budapesti járványról. Utóbbi járvány egyes fő adatait a lethálitási vizsgálatánál használtuk fel.

A felsorolt főbb hivatalos adatokon túlmenően egész sor feldolgozást találtunk mind Magyarország egyes részeire, mind külföldi városokra, vagy országrészekre vonatkozóan. Ezek az adatok jól megvilágítanak egy-egy olyan részletkérdést, amelyekre az országosan összesített hivatalos jelentések nem térnek ki, igen nagy gyakorlatosságuk azonban, hogy az esetek túlnyomó többségében megfelelő viszonyítási alap — lakosságszám — hiányában csak korlátozottan értékelhetők. Ilyen típusú adatainkat éppen azért a lethálitási összehasonlító vizsgálatánál tudtuk hasznosítani.

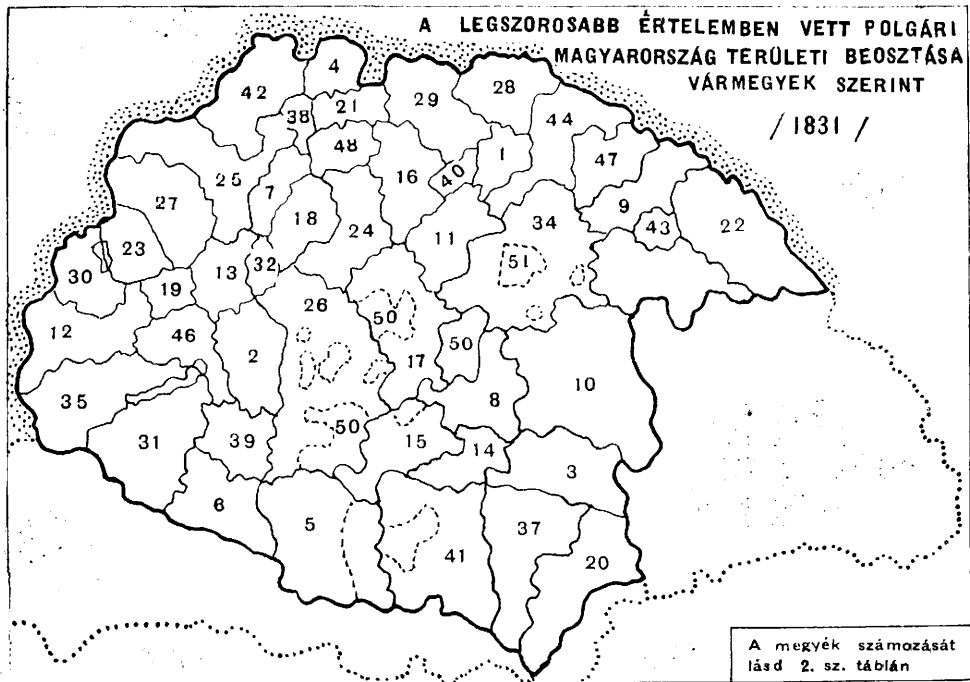
Területi elemzésünket főképpen a mortalitási adatokra alapozzuk, a részletes kifejtés *A járvány súlyossága* c. részben található. E helyütt csak utalunk a járvány térbeli kiterjedése mérésének olyan lehetőségére, mint pl. a járvány által érintett helységek aránya az összes helységek számához viszonyítva. Az összesítő jelentés felütiúnteti ugyan a járvány által érintett helységek számát törvényhatóságonként, azonban az összes helységék számát nem közli. Így meg-

engedhetetlenül kockázatos lenne a többféleképpen értelmezett és igen nagy eltéréseket mutató „helység”-számokat felhasználni. *L. Nagy* például 14 757 helységet mutat ki, amelyek közül 43 volt szabad királyi város. Ezzel szemben az 1830. évi összeírás kéziratos anyaga összesen 11 074 helységet, ezen belül 42 szabad királyi várost sorol fel. A városoknál az eltérést BÉLABÁNYA jelenti, amelyet *L. Nagy* önálló városként vesz számba, noha megírja, hogy Selmecebányával közös magisztrátusa van, tehát a 42-es számot fogadhatjuk el helyesnek. Az összesítő jelentés — vizsgált területünkre vonatkozólag — 4923 járványsújtotta helységet, azon belül 36 szabad királyi várost tüntet fel, ami a városok 85%-ának felel meg. A 4923 helységről azonban nem tudjuk eldönteni, hogy milyen ismervek alapján vették őket számba, következésképpen 14 757-hez, vagy 11 074-hez viszonyítandók?

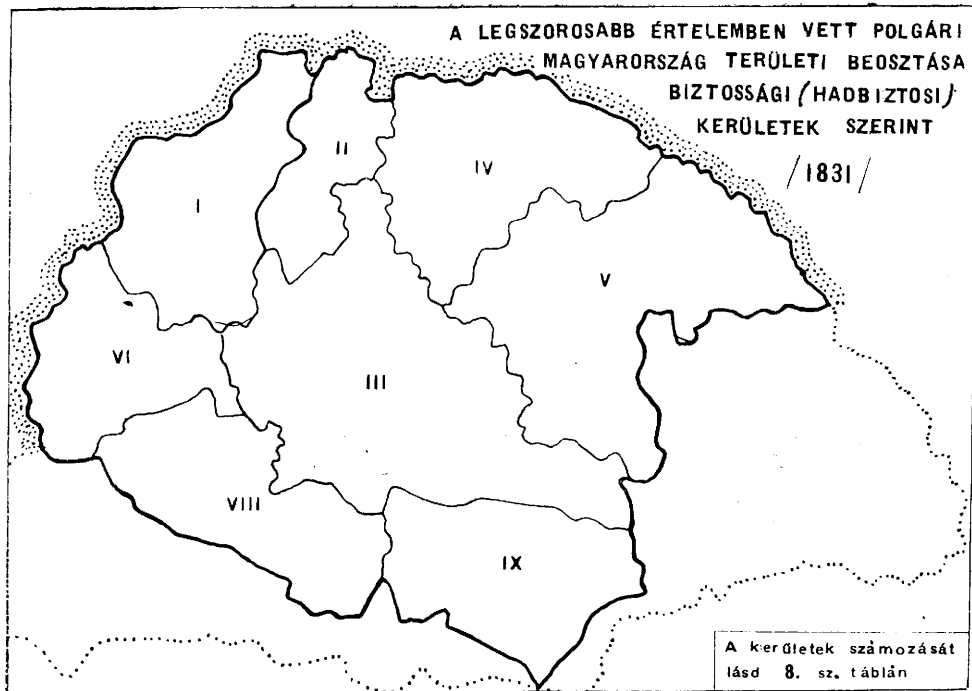
Keleti Károly községhatáros térképen ábrázolta az 1866-os és 1873-as kolera térbeli kiterjedését s a hozzá fűzött magyarázatában megjegyzi, hogy „ebből látni, hogy még 1873-ban is hány helység volt az országban, amely a járvány idején csakis a másnnan került hírek folytán ijedezett” [29]. Ilyen térkép szerkesztésére adatok híján nem volt lehetőségünk, de a járvány országos kiterjedése a fenti adatokból is jól lemérhető.

Galícia 6415 helységéből 3608-ban lépett fel a járvány, vagyis mintegy a helységek 56%-ában. Ha viszont a helységek lakosságát viszonyítjuk egymáshoz, 71%-os érintettségi arányt kapunk, tehát a nagyobb lélekszámú helységekből jobban dühöngött a járvány, ill. a közlekedéstől távolabb eső kis települések inkább elkerülhették a fertőzés behurcolását, mint a forgalmasabb és nagyobb helységek. Analógia alapján Magyarországon is hasonló viszonyokat tetelezhetünk fel, hozzátéve, hogy az ország egyes részei — törvényhatóságai — között nagy különbségek lehettek a járvány által érintett helységek, ill. lakosság aránya tekintetében is.

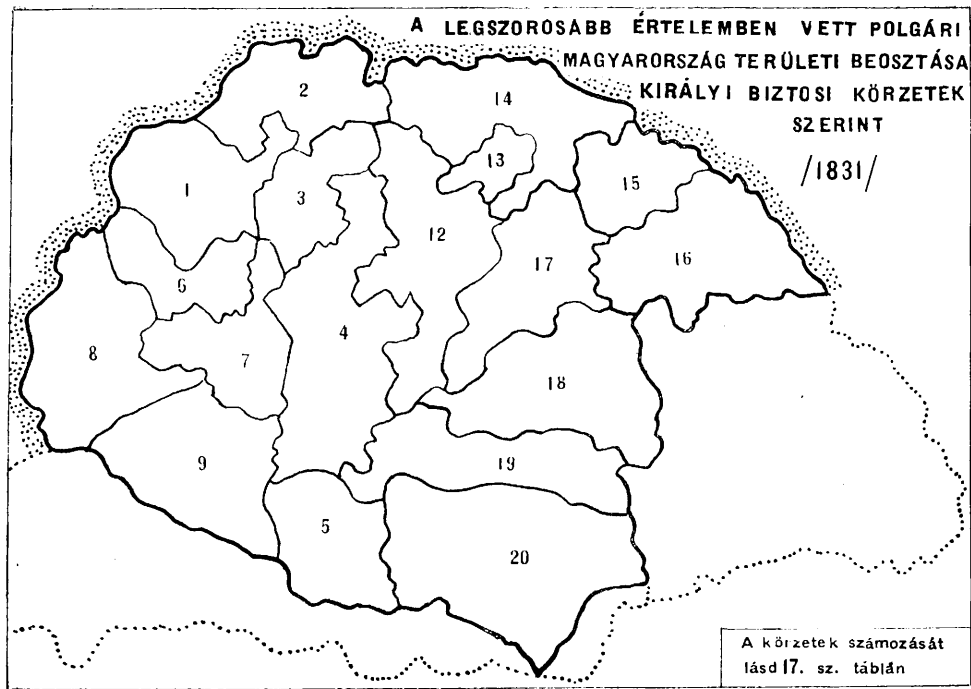
Térképeink a legszorosabb értelemben vett polgári Magyarországot mutatják be a törvényhatóságok, az egyes királyi biztosokhoz tartozó körzetek, valamint a biztossági (hadbiztosi) kerületek határainak feltüntetésével (lásd 1., 2., 3. sz. ábrák).

I. ábra

2. ábra

3. ábra

A járvány időbeli lefolyása

Amint korábban már utaltunk rá, a járvány leküzdésére életre-hívott vegyesbizottság 1831. június 13—1832. április 9. között rendszeresen adott összesített jelentéseket az ország különböző részeiben dühöngő kolera megbetegedésekről és halálzásokról. Az „országos” jelentés azonban állandóan más és már területre vonatkozott, a járvány tovaterjedésével egyre több és több törvényhatóság jelentéséből állították össze az összesítést. Augusztus-szeptember hónapokban hetenként kétszer, október-február hónapokban hetenként egyszer adtak ki jelentést. Ha egy törvényhatóság nem küldött újabb jelentést, akkor a legutolsó jelentés számait tüntették fel, ha újabb jelentés érkezett be, azt a korábbi számokhoz hozzáadták, vagyis a kimutatott adatok mindenkor a járvány kezdetétől számított összmegbetegedésre és halálzásra vonatkoztak.

Az 1. sz. táblán összeállított idősorok közül az első két oszlop a vegyesbizottság által kiadott táblázatos (törvényhatóságokénti) jelentés végsorait tartalmazza, a harmadik az e két sorból képzett országos lethális arányt adja, amely a kezdeti emelkedés után fokozatosan csökkenve kisebb ingadozással 44,1%-ot ér el. Az egymásután következő adatokat egymásból kivonva az új megbetegedési és halálzásai eseteket kapjuk, amelyeket azonban ebben a formában — a fentebb kifejtett adatgyűjtési eljárásra figyelemmel — csak nyers, erősen ingadozó és csak fenntartásokkal értékelhető adatoknak tekintünk. A lethális arány például semmiképpen sem változott a közvetlen egymásután következő időszakokban 20,5—65,0—28,8% között és az sem valószínű, hogy a halálzások egy-egy egymásutáni héten tíz-husszoros csökkenést vagy emelkedést értek volna el. Ha azonban nagyobb — mintegy hónapos — időszakok napi átlagos elhalálzásait vesszük figyelembe, a járvány lefolyását elég jól ábrázolhatjuk.

Időszak	Napok száma	Halálesetek száma	Naponkénti átlagos halálesetek száma
1831. június 13.— július 29.	46	2 548	55
júl. 30—aug. 30.	32	53 460	1671
aug. 31—szept. 27.	28	66 236	2366

Időszak	Napok száma	Halálesetek száma	Naponkénti átlagos halálesetek száma
szept. 28—okt. 31.	35	56 527	1615
nov. 1—nov. 29.	29	10 562	364
nov. 30—dec. 27.	28	11 881	424
dec. 28—1832. jan. 31.	35	21 549	616
febr. 1—febr. 28.	28	6 386	228
márc. 1—márc. 27.	27	8 258	306
márc. 28—ápr. 9.	13	1	
1831. jún 13— 1832. ápr. 9.	301	237 408	789

Országosan tekintve a járvány augusztusban már országszerte rohamosan elterjedt és szeptemberben kulminált, majd októberben ismét az augusztusi szintre csökkent. November-március között alacsonyabb, de még mindig nem jelentéktelen halálozást figyelhetünk meg, ami nagy valószínűséggel nem szűnhetett meg egyik napról a másikra, hanem a szórványos halálozásokat a továbbiakban nem tekintették hivatalosan járványos ázsiai kolerának és jelentéseket sem kértek be. E feltételezésünket alátámasztja az 1832 szeptember—december hónapokban a pesti I. sz. fiókkórházban orvosolt betegségekről szóló kimutatás, amely szerint ebben az időszakban 26 beteget ápoltak „keleti bélgörcs” diagnózissal, akik közül 14 meghalt [30].

A járvány időbeli lefolyását, vagy inkább terjedését a járvány kitörésének időpontja segítségével is érzékelhetjük. Megvizsgáltuk az egyes megyéket aszerint is, hogy azokban a járvány júniusban, július 1—15, ill. 16—31 között, augusztus folyamán, vagy szeptember 1. után kezdett dühöngeni. Júniusban 4, július 1—15 között 16, július 16—31 között 11, augusztusban 14, szeptember 1-után 1 törvényhatóság területén tört ki a járvány, nagy általánosságban általában északkelet felől délnyugati irányban terjedve. Nehéz azonban magyarázatot találni arra, hogy hogyan észlelhettek kolera eseteket június 15-én Borsod, sőt már június 16-án Torontál megyében is?

Az 1831—32. évi magyarországi kolerajárvány terjedését elemezve *Sticker* professzor [31] megállapítja, hogy „bár a tapasztalatok

szerint a kolera a víz folyásával ellentétes irányban éppúgy terjed, mint azzal megegyezően, azonban még sohasem tett meg három nap alatt olyan hosszú utat, amelyhez a gyalogosnak kb. 14, a tutajosnak ennél is több napra van szüksége. Amikor a kolera a Felső-Tisza mentén kitört, már régóta szétszóródva létezett egész Magyarország területén". *Sticker* szerint a kolera talaj eredetű járvány, amely jóformán soha nem terjed közvetlenül emberről emberre, azonban véleményét az 1930-as években sem osztotta az epidemiológusok többsége. A mai álláspont a járványt víz eredetűnek tartja. Mindenképpen figyelemreméltónak tarthatjuk azonban, hogy 100 évvel a kolera első európai jelentkezése után még mindig ilyen véleményeltérés állt fenn az egyes szerzők között. *Sticker* érvelését a magyarországi hivatalos adatokra is alapozza, anélkül azonban, hogy azokat megfelelő bírálatnak vetette volna alá. Az egyes törvényhatóságok és azok rendszerinti orvosai között ugyanis lényeges felfogásbeli különbségek lehettek mind a betegségi esetek megítélésében, mind abban a tekintetben, hogy a járvány jelentkezését eltitkolják-e vagy ellenkezőleg, a csak gyanús eseteket is azonnal jelentik.

A járvány időbeli lefolyását — bizonyos fokig súlyosságát is — érzékelteti az az időtartam, ameddig a járvány egy-egy törvényhatóságban — korabeli kifejezéssel élve — „dühösködött”. Ilyen típusú adatok egybevetését bizonyos fokig megnehezíti a területi egységek sokszor igen különböző térbeli kiterjedése, a települések eltérő jellege és a rajtuk átvezető közlekedési útvonalakban meglévő különbségek. A járvány kezdeti időpontjának fentebb kifejtett önkényes meghatározásához az időtartam számbavételénél még a befejezés időpontjának hasonló hibája is hozzájárul. Mégis úgy véljük, hogy a járvány időtartama alapján megállapíthatjuk, hogy a járvány inkább a felvidéki megyében húzódott el hosszabban és tartósabb veszélyt jelentett a lakosság számára, mint például a Dunántúlon, vagy az Alföld számos megyéjében, Bács megyét kivéve.

A járvány súlyossága

Egy járvány térbeli kiterjedésében, lefolyásának időtartamában észlelhető különbségek közvetve a járvány súlyosságáról is tájékoztatnak. Tisztább és jellemzőbb mutatónak tekinthetjük azonban a lakosságszámhoz viszonyított megbetegedési és halálozási arányszámokat, valamint a megbetegedettek közül elhaltak részarányát.

Az 1831—32. évi járványról kiadott jelentésből rendelkezésünkre áll a megbetegedettek és elhaltak törvényhatóságokénti száma. E kettő közül, amint Az adatok értékelhetősége c. részben kifejtettük, csupán a halottak számát tartjuk elfogadhatónak. A járvány súlyosságának vizsgálatát tehát a mortalitási arányszámra alapozzuk, sokoldalú összehasonlítás alapján megkísérlünk következtetni a lethális valódi arányára, végül a mortalitás és lethális segítségével becslést végzünk a megbetegedések valószínű országos számának megközelítésére.

Mortalitás

A mortalitási arányszám nevezőjét képező lakosságszámot a népességszám c. részben leírt módon törvényhatóságoként becsültük. Becslésünket inkább kissé mérsékelt értéknek tekintettük, míg *L. Nagy* adatait — néhány törvényhatóság kivételével — mint valószínű felső határt fogadtuk el. E megfontolás alapján a mortalitási arányszámokat e két lakosságszámra számítottuk ki és két olyan arányszám-sorozathoz jutottunk, amelyek számlálója azonos és azonos hibával terhelt — nevezője pedig országosan mintegy 4%-kal tér el egymástól (8. sz. tábla). A mortalitási arányszám különbsége az egyes törvényhatóságokat tekintve általában 0—10%-os ingadozást mutat, két esetben negatív, négy esetben 10% feletti különbségeket találtunk. Az arányszámok eltérésére a nevezők különbségén kívül a számlálóban levő esetszám nagysága is hatást gyakorol oly módon, hogy a két tizedesre való kerekítésnél esetenként abszolúte kicsi, relative esetleg jelentős eltérések keletkeznek. Jellemző példa erre Krassó vármegye, ahol a lakosságszám eltérése 5% körül van, de miután a halálozások száma csupán 175, a 0,08,

ill. 0,09-et kitevő mortalitási arányszám relatív különbsége 12,50%. Három tizedesre számolva a relatív különbség csak 6,024% volna. Éppen egyes ilyen kis halálozási esetszámok, illetve viszonylag alacsony lélekszámok miatt nehéz az egyes törvényhatóságok mortalitását helyesen értékelni, néhány megállapítást azonban így is megengednek adataink.

A kolera súlyosságát tekintve igen nagy különbségeket találunk az ország egyes északi, északkeleti, északnyugati vármegyéi és a délnyugati vármegyéek, valamint az Erdély határán fekvő Krassó megye között. Az általunk becslött lakosságszámhoz viszonyított arányszámokat alapul véve a járvány legsúlyosabban érintette Abaúj (8,9), Nyitra (7,19), Zemplén (7,18), Sáros (6,59) és Pozsony (6,12) vármegyéket. leginkább megkímélte viszont Vas (0,01), Zala (1,03), Somogy (0,08), Krassó (0,09) és Ugocsa (0,28) vármegyéek lakosságát. A járványtól teljesen mentes azonban egyetlen törvényhatóság sem maradt s az országos 2,80-as mortalitási arány is mutatja, hogy a kolerajárvány igen súlyosan érintette hazánkat, egyes vidékeken pedig egyenesen katasztrófális méreteket öltött.

Mindenekelőtt a kis területi egységeknél elkerülhetetlen esetlegességek kiküszöbölése végett a továbbiakban a vármegyéket biztossági (hadbiztosi) kerületekre, ill. királyi biztosi körzetekre összevonva vizsgáljuk.

Az egyes hadbiztosi kerületek területe és lélekszáma egymástól eléggé eltérő. A budai kerület, pl. több, mint háromszor annyi lakossal rendelkezik, mint a szomszédos besztercebányai, amely mind között a legkisebb. Az elhaltak számában még nagyobb, maximumisan csaknem tízszeres különbségek vannak. E csoportosításból is kitűnik, hogy a járvány a Felvidéket rendkívül súlyosan érintette: a pozsonyi (5,24), a kassai (5,11) és besztercebányai (3,42) kerületek mortalitási aránya olyan méretű járványról tanúskodik, amely már a népesség további fejlődésére is tartós hatást gyakorolhatott. Maximális (7,58%-os) eltérést a kétféleképpen számított arányszámok között a kassai kerületnél találunk, amely lényegében a mintegy 100 ezret kitevő lakosságszám-különbségből adódik.

A járvány leküzdésére kiküldött királyi biztosok körzetei száz-
ezres nagyságrendű lakosságszámokat foglaltak magukban, ezen belül a legkisebb népességgel rendelkezett az Abaújvár és Torna

vármegyéből álló 13. körzet, legnagyobbal a — tulajdonképpen külön királyi biztossal rendelkező Budával és Pesttel általunk megnövelt — 4. körzet, amelybe Pest és Nógrád vármegyék, valamint a Jászság és Kiskúnság tartozott. A körzetek szerinti vizsgálat valójában akkor lett volna indokolt, ha azok nem csupán szeptember-októberig, hanem a járvány egész tartama alatt fennállottak volna. A kerületeknél tagoltabb, a megyéknél összevontabb területi csoportosítás így is alkalmasnak bizonyul adataink jellemzőbb bemutatására. Abaújvár-Torna és Szepes-Sáros-Zemplén vármegyék messze kimagasló mortalitása egybeesik azzal a területtel, ahol a nép végső elkéseredésében lázadásban tört ki. A járvány történetének, s az általános gazdasági és politikai körviszonyoknak ismeretében ez érthetőnek látszik. Az eseményeknek a járvánnyal való összefüggése ellen bizonyos fokig az szólna, hogy a hasonlóan magas mortalitású Pozsony és Nyitra vármegyében ilyen véres eseményekre nem került sor. Am lehetséges, hogy ha br. Eötvös királyi biztos a katonaság fegyveres erejére támaszkodva nem lép közbe drákói rendszabályokkal, a parasztfelkelés rohamosan továbbterjedt volna.

A kétféle lakosságszámhoz viszonyított arányszámok közötti viszonylag kis — maximálisan 0,44 ezrelékes (7,59%) — eltérések a csoportosítás kiegyenlített voltára utalnak. A biztossági (hadbiztosi) kerületi beosztás sokszor indokolatlan területi összevonásokat alkalmaz. A Bács megyével egybekapcsolt déldúnántúli megyék pl. erősen heterogén jellegű kerületet képeznek. A budai kerület messze elhúzódik Csongrád-Csanád-Arad megyéken át egészen Erdély határáig. E kerületek kialakításával nyilvánvalóan nem törekedtek arra, hogy legalább megközelítőleg egységes tájakat fogjanak össze. A hús királyi biztosi körzet a lakosság, valamint az elhaltak száma tekintetében *nagyságrendileg* megegyező — és így igen jól összehasonlítható — a hús galíciai kerület mortalitásával (l. köv. oldalon).

A magyarországi járvány általában véve is súlyosabb volt, az egyes körzeteket tekintve pedig lényegesen nagyobb különbségeket mutatott, mint a galíciai járvány. Amíg viszont hazai adataink megbízhatóságát a szabad királyi városok halálozási listáival való egybevetés útján becsülni tudtuk, a galíciai statisztikai rendszerre vonatkozólag semmilyen támponttal nem rendelkezünk, így értékelésünk is csak a felületen mozoghatna.

	Magyarországi körzetek kolera-mortalitása*	Galiciai
1.	6,72	1,43
2.	4,04	4,05
3.	2,44	1,02
4.	3,37	3,09
5.	1,75	1,67
6.	3,87	1,92
7.	3,97	1,99
8.	0,23	1,80
9.	0,57	1,30
10.	—	3,69
11.	—	0,77
12.	2,68	2,10
13.	7,74	3,53
14.	6,24	4,27
15.	1,45	2,29
16.	0,35	1,02
17.	3,08	0,58
18.	1,87	2,97
19.	2,06	1,86
20.	1,12	5,52
Összesen	2,80	2,16

*

Az 1831. évi kolera-mortalitás néhány főbb demográfiai ismérv szerinti vizsgálatát Pest és Győr városoknak már korábban is feldolgozott adatai segítségével végeztük el. Pestről bőséges egykorú (*Pólya és Grünhut* [32], *Szuhány* [24]) és későbbi (*Tormay* [26], *Horváth* [2]) feldolgozásokkal rendelkezünk, Győrrre vonatkozó adatainkat *Valló István* munkájából vettük át [33].

A kolerahalottak nemek szerinti megoszlására mind a kórházban,

* Az 1—20-ig terjedő körzetek megnevezését lásd a 17. számú ill. a 7. sz. táblákon.

mind az otthon kezelt elhaltakra vonatkozó adatokból következtethetünk:

Férfiak aránya az összes kolerahalottak %-ában:	
Pesti I. számú járványkórházban	46,36
Pesti II. számú járványkórházban	32,77
Pesti III. számú járványkórházban	50,41
A három pesti járványkórházban együttesen	44,72
Győri járványkórházban együttesen	56,56
Pesten kórházon kívül	51,12
Győrött kórházon kívül	52,89
Pesten összesen	48,26
Győrött összesen	51,09

A Pestre vonatkozó adatoknak látszólag élesen ellentmondanak *Szuhány*nak a járvány első hat hetére vonatkozó, a halotti listából kivett, és *Az* adatok értékelhetősége c. részben már idézett számai. Ezek szerint 1831. júli. 18—aug. 31. között kolerában elhalt 897 férfi és 601 nő, ami 59,9%-os férfi részarányának felelne meg. Másoldalról azonban kimutatja, hogy az 1498 halott közül 1197 polgári és 301 katona halott volt. Ha most a 301 katonahalottat a férfiak számából levonjuk, az 1197 polgári lakosból 596 volt férfi, vagyis az összes halott 49,79%-a, ami *Pólya* és *Grünhut* számához már eléggé közel áll. A nemek szerinti megoszlás eltérése a két városnál valóban akkor volna értékelhető, ha a két város egész lakosságának nemek szerinti megoszlását is ismernők.

Az elhaltak kor szerinti megoszlását Pestre vonatkozólag ugyancsak *Pólya* és *Grünhut* idézett munkájából vettük:

Korcsoport	Kórházban elhaltak	Városban megoszlása	Összesen
1— 7	3,23	16,57	10,61
8—14	3,96	9,11	6,81
15—25	20,09	17,28	18,53
26—45	38,12	29,59	33,40
46—60	19,50	17,96	18,60
61—85	8,06	9,59	8,91
Bizonytalan	7,04	—	3,14
Összesen	100,0	100,0	100,0

A kormegoszlás értékelésénél két körülményre kell figyelemmel lennünk. Az egyik az, hogy a meghaltak kormegoszlása az összlakosság életkor szerinti megoszlásának, valamint a korszpecifikus megbetegedési és veszélyességi aránynak a függvénye, amelyek közül azonban csupán egy tényezőt, sőt annak is csak egyik összetevőjét a korszpecifikus *kórházi* lethalitást tudjuk adatainkból megbízhatóan megállapítani. A másik dolog viszont, amit nem szabad szem előtt téveszteni, hogy a kórházban elhaltak korának feljegyzése feltehetően jóval pontosabb, mint a városban elhaltaké, amit a „bizonytalan” csoportba soroltak magas aránya is alátámaszt. (A városban elhaltakat valamelyik korcsoportba mindenképpen besorolták.) Kormegoszlásunkat Lille város [34] 1832-es adataival — a nagymértékben eltérő csoportthatárok miatt — nem lehetett összehasonlítani.

Amíg *Pólya és Grünhut* szerint Pesten 1527 kolerahalott 44,66%-a, *Valló István* adatai szerint a Győrött kolerában elhalt 640 egyén 19,06%-a fejezte be életét kórházban (9. sz. tábla). Egyik szám sem általánosítható; egyrészt mert az állandó és a felállított szükségkórházak nyújtotta lehetőség helységenként változhatott, másrészt bizonytalan, hogy milyen szelekció érvényesült a kórházba szállított eseteknél. Ma már csaknem lehetetlen rekonstruálni, hogy túlnyomóan milyen társadalmi rétegből került ki a kórházi beteganyag, illetve, hogy egyedül a betegség lefolyásának súlyossága volt-e az irányadó a kórházba szállítás esetén?

A társadalmi-foglalkozási csoportok szerinti mortalitásra vonatkozólag csupán közvetett módon tudunk némileg tájékozódni. Győről városrészek szerint ismerjük a kolerahalalozás arányát az összhalalozáson belül, valamint a kolera-mortalitást (11. sz. tábla.). Ha a város 3,94-es mortalitását tekintjük, az jóval meghaladja a 2,80-as országos mortalitást, azonban alatta marad olyan nagyvárosok, mint pl. Lemberg (5,52), vagy New-York (5,00) arányszámának.

A jómódú polgárság által lakott „Belső város” a kolerahalandóság terén jelentékenyen különbözik az „Új Város”, de különösen a „Majorok” elnevezésű városrészekétől. Ugyanakkor a városrészeket tekintve a „Belső városban” a legalacsonyabb a kolerában elhaltak részaránya az összes elhaltakhoz viszonyítva is. (A „Belső városban” az általános halandóság is a legalacsonyabb a többi városré-

szekhez képest.) Győri adataink összehangban vannak azzal a képpel, amelyet Pólya és Grünhut nyomán Pest egyes városrészeinek összehasonlítása révén kaphatunk, amint azt korábban Horváth már publikálta [35].

Lethalitas

Egy adott betegség veszélyességét a 100 megbetegedett közül elháltak arányával jellemezzük. Mint korábban már jeleztük, a kolerában meghaltak számát elfogadható hibahatárok között elhelyezkedő értéként kezeljük. A megbetegedettek száma korszakunkban csak megközelítőleg állapítható meg. Éppen ezért e két mennyiségből képzett arányszám nagyfokú ingadozását csak igen nagy fenntartásokkal értékelhetjük. Vonatkozik ez a megállapítás mindenképp az egyes törvényhatóságok, körzetek és kerületek között fennálló különbségekre, amelyeket másként nem tudunk megmagyarázni, mint annak a feltételezésével, hogy az egyes törvényhatóságokban eltérő módon vették számba a betegségi eseteket. A legmagasabb lethalitást Csanád (73,7) Békés (68,2) és Ugocsa (64,7), a legalacsonyabbat Vas (10,9), Turócz (27,5) és Árva (28,5) megyékben találjuk.

Országos szinten az ellentétes irányú torzítások bizonyos fokig kiegyenlítik egymást. Az egymás után következő összesítések kumulált sora szerint a kolera veszélyessége lassú kezdeti emelkedés után csökkenni kezd és kisebb ingadozásokkal 44% körül stabilizálódik, ami egykorú külföldi adatainkat figyelembe véve — elfogadható érték. Axhausen [36] franciaországi megyék (10. sz. tábla), poroszországi tartományok (13. sz. tábla) és C. W. Hufeland nyomán európai nagyvárosok (12. sz. tábla) kolera megbetegedési és halálozási eseteit adja közre egykorú források felkutatása révén. A veszélyességi arányt a megadott francia és porosz alapadatokból magunk számítottuk ki, Hufeland lakosságszámot, mortalitást és lethalitást is közölt. Ha e nemzetközi adatokhoz még a galíciai arányszámokat is hozzávesszük, hazai lethalitási adatainkról azt állapíthatjuk meg, hogy az egykorú adatok sorába jól beleilleszkednek és közepes értéket képviselnek. Az országos lethalitási aránynál

valamivel magasabb Pest megye járasonként részletezett lethálisása (16. sz. tábla), amelyet *Daday András* nyomán közlünk [37].

Eddigi adataink egytől-egyig valamely területi egység összmegetegedésén és halálózásán alapultak. Jóval behatóbb elemzési lehetőségét nyújt azonban az a *Tormay* által *Pólya* és *Grünhut* nyomán közölt összeállítás, amely a Pest városban és a pesti kórházakban számbavett megbetegedési, illetve ápolit eseteket és a halálózásokat korcsoportok szerint részletezi (Megjegyezzük, hogy *Pólya* és *Grünhut* eredeti összeállításában, az adatok csoportosításában felfedezhető egy olyan törekvés, amely a kórházi kezelés eredményességét igyekszik kiemelni és ezzel közvetve az orvosi beavatkozás hatását bizonyítani.) Az a szabályszerűség, ami az egyes korcsoportok kórházi lethálisásánál mutatkozik, a kórházon kívül egyáltalán nem fedezhető fel. A 60 évesnél idősebbek korcsoportját kivéve a kórházban ápolitik lethálisása minden korcsoportban lényegesen alacsonyabb, mint a kórházon kívülieké, de legfőképpen kitűnik ez a fiatal, 8—45 év közötti eseteknél. Az összes esetre számított lethálisást természetesen a korcsoportok részaránya is befolyásolja, a standardizálást a kórházi és kórházon kívüli esetekre mégsem végeztük el, mert úgy véljük, hogy ha a kolera „valódi” veszélyességét kívánjuk vizsgálni, erre korszakunkban egyedül a kórházi adatok nyújtanak lehetőséget és a kórházon kívüli eseteket a továbbiakban mellőztük.

A kor szerint vizsgált adatok ahhoz a feltételezéshez vezetnek, hogy a kolera-megbetegedéseket a legfiatalabb és az idős korosztályok nehezebben vészeli át, mint az erejük teljében levő felnőttek. Nincs tehát jele annak, mintha a kolera az általános lethálisástól eltérően valamely korosztállyal szemben specifikus veszélyességet képviselne. (14. sz. tábla),

Három pesti fiókkórház külön-külön vizsgált és összevont adatai szerint a kolera lethálisása nemek szerint a következőképpen alakult:

	Férfi	Női
	lethálisás	
I. sz. kolera kórház	63,95	59,30
II. sz. kolera kórház	58,21	61,54
III. sz. kolera kórház	46,97	40,94
Kórházak együtt	58,88	55,69

A férfiak némileg magasabb lethálisága nem egyértelműen meggyőző, mert a három kórház közül az egyikben a nőknél mutattak ki magasabb veszélyességi arányt. Másrészt a férfiak a legidősebb korcsoportokban — amelynek veszélyességi arányszáma a legemelkedettebb — nagyobb súllyal vannak képviselve, mint a nők.

A kolera „valódi” letháliságát még egy további módon is próbáltuk megközelíteni. Csaknem egy évtizeddel a kolera vibrió felfedezése után, 1892-ben ismét fellépett a járvány, amelynek pusztításáról Budapestre vonatkozólag összefoglaló jelentést adtak ki [38]. E jelentés megkülönbözteti a „bejelentett” és a „kolerásnak bizonyult” eseteket, valamint az elhaltakat mind az 1892-es járványra, mind pedig — összehasonlításképpen — az 1886-os budapesti kolerára vonatkozólag:

	1886	1892
Bejelentett esetek száma	1329	1167
Ebből kolerásnak bizonyult	966	887
Meghalt	585	499

Fenti adatokból kitűnően a bejelentett eseteknek csupán 72,69, illetőleg 76,18%-a bizonyult valóban kolerának az alapos orvosi vizsgálatok után. Ezek szerint a veszélyességet is kétféleképpen definiálhatjuk: a meghaltakat viszonyíthatjuk a bejelentett esetekhez, ami a korábbi járványokkal való összehasonlítást teszi lehetővé. Viszonyíthatjuk azonban — és ezt nevezhetnénk talán „valódi” letháliságnak — a kolerásnak bizonyult esetekhez is:

	1886	1892
Bejelentett esetek lethálisága	44,02	42,76
Kolerásnak bizonyult esetek lethálisága	60,56	56,13

A két különböző időszak budapesti adatai igen közel állnak egymáshoz, de a bejelentett esetekhez viszonyított letháliság az 1831. évi országos aránnyal is feltűnő hasonlóságot mutat (44,1). A kolerásnak bizonyult esetekhez viszonyított 1892-es arányszám viszont csaknem pontosan megegyezik az 1831-ben észlelt pesti kórházi lethálisággal, ami véletlen egyezés is lehet, azonban logikailag is alátámasztható. Ezek a jóval későbbi korból származó adatok — úgy

véljük — hozzájárulnak ahhoz, hogy korszakunk ismert adatait helyesen tudjuk értékelni. Mindenképpen alátámasztani látszanak azt a feltevésünket, hogy a kórházon kívüli és kórházi lethális különbsége elsősorban abból adódott, hogy a kórházba felvett eseteknél a jól felkészült orvosi kar pontosabb diagnózissal dolgozott, az enyhébb és korai tüneteket is felismerte és ezeket az eseteket általános gyógymódokkal bizonyos fokig befolyásolni is tudta. Érvényesülhetett azonban a kórházzal rendelkező városokban olyan tendencia is, hogy a nagyon súlyos, gyors lefolyású eseteket már nem is szállították a kórházba, valamint az igen magas lethális csecsemőket és kisgyermeket sem, hiszen korszakunkban speciális gyermekkórház még Pesten sem létezett.

Morbiditás

Demográfiai nézőpontból egy járvány jelentősége mindennek előtt abban van, hogy az évenkénti átlagos halálozást jóval felülmúló halandóság — még ha az egyes korcsoportokat azonos mértékben is érintené — stagnálást idéz elő a népesség természetes szaporodásában, ha ugyan nem vezet népességsökkenéshez. Nem teljesen közömbös azonban a megbetegedések számának ismerete sem, azért, mert a fertőző betegségek általában lezajlásukat követően védetté teszik azokat a személyeket, akik a betegségen átesetek. Az időlegesen immunis rétegek az esetleg megismétlődő járványok lefolyását nagymértékben befolyásolják. Erre a jelenségre az 1866-os és 1873-as kolerajárványokkal kapcsolatban már *Keleti Károly* [39] is felfigyelt.

Utalva a Lethalitas c. részben kifejtettekre, az 1831. évi magyarországi kolerajárvány halálos áldozatainak számát 236 032-nek, lethálisát 56%-nak véve a megbetegedések országosan 421 486 személyt érintettek szemben a hivatalos összesítésben szereplő 530 878 személlyel. (Az abban kimutatott 536 517 megbetegedési esetből le kellett vonnunk a legszorosabb értelemben vett polgári Magyarország területén kívül előfordult 5639 megbetegedési esetet.) E számot az egyes körzetekre felbontva a 15. sz. táblán szereplő becsült megbetegedési adatokat kapjuk. Az országos lethali-

tási arány segítségével számított megbetegedési eseteinket a körzetek lakosságához viszonyítva a mortalitással arányos morbiditási adatokhoz jutunk. Országosan mintegy 110 000-rel volna tehát alacsonyabb a megbetegedések száma, mint ahogyan azt hivatalosan kimutatták — ami figyelemmel arra, hogy volt olyan törvényhatóság is, amely a megbetegedéseknél is csak a halottak számát volt hajlandó kimutatni és 9 törvényhatóságban az alapul vett 56%-nál magasabb lethálisnak tüntették fel a járványt — arra mutat, hogy a megbetegedések (vagyis a gyógyszerrel ellátottak) számát általában túl magasnak jelentették, ami sokkal inkább túlbuzgó jóakaratra, semmint tudatos ferdítésre vezethető vissza. Azok közül, akiket „preventive”, vagy az enyhébb tünetek jelentkezésekor patikaszerekkel láttal el, sokan nem voltak kolerával fertőzöttek, hanem esetleg banális bélhuruton, vagy egyéb olyan nyári gyomor-bélfertőzéseken estek át, amelyek csupán az esetek jóval kisebb hányadában szoktak halálhoz vezetni, mint a kolera. A Rókus kórház 1830/31. éves jelentése szerint például hasfolyás (diarrhoe) diagnózissal ápoltak 58 beteget, aki közül meghalt 9, azaz 15,5%.

Következtetések

Áttekintve az 1831–32. évi magyarországi kolerajárvány történetét, kiterjedését, lefolyását és súlyosságát, végül megkíséreljük, hogy néhány következtetést vonjunk le.

A járvány történetét tárgyaló, Az 1831–32. évi járvány története c. részben már említettük, hogy a járvány Galícia felől érkezett és terjedését összefüggésbe hozták a lengyelországi háborús eseményekkel. *Keleti Károly* szintén a porosz-osztrák háborút követő „invasio”-val magyarázza azt, hogy az 1866. évi járvány az északnyugati határszélen lépett fel és onnan terjedt tovább az ország területén. E járványok terjedésére azonban elsősorban más természetű, nem helyi okoknak kellett hatniok, hiszen azok világpandémiák részét képezték. Ezt eléggé meggyőzően bizonyítja az alábbi összeállítás is, amelynek New-York Cityre vonatkozó adatait *Swa-roop* munkájából vettük [40].

Magyarországon	New-York City-ben
1831—32	1832
1835—36	1834
1848—49	1849
1854—55	1854
1866—67	1866
1872—73	.
1886	.
1892	1892

A földrajzi és társadalmi tényezők bizonyára befolyásolják, módosítják ugyan a járványok lefolyását, azonban ezeket a logikailag könnyen belátható összefüggéseket, azok hatását és mértékét eléggé nehéz statisztikai adatok segítségével alátámasztani. A párizsi 1832. évi kolerajárványról 1834-ben nagyon részletes, a legjelesebb statisztikusok és hygiénikusok bevonásával összeállított és értékelt hivatalos jelentést adtak ki [41]. A jelentést jórészt szószerint idézi *Chevalier* professzor korábban említett munkájában [28], ahonnan az alábbi adatokat is vettük:

A kerület egy lakosára jutó terület (m ²)	1000 lakosra jutó kolerahalálozás
84	27,44
83	12,21
65	29,20
59	28,32
41	26,86
35	14,90
31	9,39
25	11,14
21	16,12
20	45,87
12	29,29
12	18,44

A jelentés megállapítása szerint nem a legtágasabban lakott kerületekben legalacsonyabb a halálozás és fordítva, nem is a legzsúfol-

tabb kerületekben a legmagasabb. Miután nem láttak egyértelmű kapcsolatot a két adatsor között, előbb városnegyedenként, majd utcánként, sőt házak szerint vizsgálták a zsúfoltság és mortalitás összefüggésének problémáját. Végül kimutatják, hogy a legelnyagoltabb, legszegényebb, piszkos és zsúfolt házak azok, amelyekből a kolera áldozatai kikerülnek, tehát a zsúfoltság a járvány terjedését elősegíti.

E tisztán kvalitatív megállapításhoz azt a megjegyzést szeretnénk fűzni, hogy mai fejlettebb statisztikai módszereinkkel (eleve feltételezve, hogy a kiindulási adatok elfogadható pontosságúak) már a kerületek szerint összeállított két adatsor között is szignifikáns pozitív irányú egybehangzóság mutatható ki a Spearman-féle rangkorrelációs együttható segítségével, amelynek értéke esetünkben 0,891112. A t próbával végzett számítás szerint ez a szoros egybehangzóságra utaló érték 95%-os valószínűségi szinten szignifikáns ($t_{112} = 2,203$, $P < 0,005$).

A párisi adatokkal végzett elemzéshez hasonló számításokra saját adataink is számos lehetőséget nyújtanának, amennyiben további demográfiai és helytörténeti kutatások révén a területre, népességre és társadalmi-gazdasági viszonyokra vonatkozólag a jelenleginél megbízhatóbb részletes adatokkal rendelkeznénk.

Területileg részletezett feldolgozásunk révén ismét kitűnt, hogy korszakunkban az egész országra vonatkozólag csupán az egyes országrészek, törvényhatóságok, városok részadataiból kiindulva lehet a valóságot megközelítő, differenciált képet alkotni. A kolera — mortalitásként a népességfejlődésre gyakorolt hatásának számbavevétele csupán az igen jelentős területi különbségek figyelembevételével képzelhető el.

A járvány lefolyása hazánkban — a külföldhöz hasonlóan — nem ad lehetőséget egyértelmű állásfoglalásra. Ezért a járvány eredetére és terjedési módjára vonatkozó — egymástól igen eltérő — nézeteket érthetőnek kell tartanunk. Nem szabad arról sem megfeledkeznünk, hogy az 1831—32. évi járvány az első volt Európában, amely éppen ismeretlensége folytán még a jogosnál is nagyobb rémületet és pánikot keltett.

Vitatott az irodalomban az egészségügyi rendszabályok, védőintézkedések kérdése is. Úgy véljük, megengedhetetlen volna a

járvány idején alkalmazott rendszabályokat kizárólag mai szemléletünk szerint megítélni, ugyanakkor a mai koleraellenes járványügyi intézkedésekhez is hozzá kell mérni azokat. A járvány elleni védekezés vizsgált korszakunkban nem lehetett specifikus, hiszen nemcsak a kórokozó, de a terjedés módja, a betegség természete is jórészt ismeretlen volt. Bizonyos tapasztalatokkal Indiában járt angol orvosok rendelkeztek ugyan, de hatásos megelőző, vagy gyógyeljárást nem ismertek. A magyarországi rendszabályok részben a pestis ellen kidolgozott intézkedéseken, részben oroszországi és galíciai tapasztalatokon alapultak és csak a végrehajtásban találhatunk különbségeket az egyes törvényhatóságok között. Noha egyes intézkedések egészen értelmetlennek, sőt nevetségesnek hatottak — bizonyos fokig már a kortársak szemében is — rá kell mutatnunk arra, hogy azok Az ázsiai kolera c. pontban részletesen tárgyalt, nemzetközileg elfogadott, érvényben levő kolera-rendszabályokkal sok tekintetben megegyeznek. Az orvosi kar, élén *Lenhossék Mihály* protomedikussal és a pesti egyetem orvoskarának professzoraival (néhány kivételt nem számítva) példamutató helytállást tanúsított. Inkább talán a túlzott szigor és túlbuzgóság az, amivel az idő távlatából nem lehet teljesen egyetérteni.

Végül felvetnénk még a magyarországi kolerajárvány és a parasztfelkelés közötti kapcsolat kérdését. Figyelemmel arra, hogy az északkeleti megyékben lezajlott eseményeket időben jóval megelőzte a pesti diákság és munkásság tüntetése és fenyegető fellépése a hatóságokkal szemben, valamint Péterváron is tömegmegmozdulásokra került sor a járványellenes védőintézkedések kapcsán, az események közötti okzati összefüggést nehéz cáfolni. Fenntartás nélkül elfogadni sem lehet azonban, mert indokoltnak tarthatjuk azt a felfogást is, amely szerint a járvánnyal összefüggő rendkívüli viszonyok csupán alkalmul szolgáltak az északkelet-magyarországi parasztfelkelés kitöréséhez, a pesti és pétervári megmozdulásokkal pedig csupán véletlen időbeli egybeesés állt fenn.

Az országosan 2,80 százalékos mortalitást okozó 1831—32. évi magyarországi kolerajárvány súlyos megpróbáltatást jelentett az ország népessége számára. A mintegy 230 000 főt kitevő veszteséghez hozzá kell számítanunk azt az igen jelentős születéskiesést, ami a propagatív korú női népesség megfogyatkozása folytán állt

elő. A járványnak a népességfejlődésre gyakorolt hatásának felmérését — további kiegészítő kutatások elvégzése után — a jövő feladatának tekintjük.

I R O D A L O M

- [1] *Horváth, Robert*, dr. prof.: Quelques données inconnues sur la mortalité de la peste de Debrecen (1739—40) et celle du choléra en Hongrie (1833, 1866, 1872—73). *Bulletin de l'Institut International de Statistique* 33e session Paris 1961. 7 p.
- [2] *Horváth, Robert*, dr. prof.: La statistique de la peste de Debrecen (1739—40) et du choléra de Pest (1831) en Hongrie et leurs conséquences sociales. *Acta Universitatis Szegediensis — Acta Juridica et Politica* Tom. IX. Fasc. 4. Szeged 1962. 20 p.
- [3] *Kovacsics József* dr.: Bevezetés a történeti demográfia forrásainak tanulmányozásába. (Magyarország történeti demográfiája, *Kovacsics József* szerk. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1963. 440 p. 11. sz. jegyzet, 41. p.)
- [4] *I. Tóth Zoltán*, szerk.: Magyar Történeti bibliográfia 1825—1867 I. kötet.
- [5] *Linzbauer Xaver Ferenc*: Codex sanitario-medicinalis Hungariae Vol. I—VII. Buda, 1852—1861.
- [6] Országos Levéltár, Helytartótanácsi Levéltár, Departementum Sanitatis, 1831. 12. Kutfő
- [7] Országos Levéltár, Helytartótanácsi Levéltár, Departementum Sanitatis, 1831—1832. 8. és 19. Kutfő
- [8] *Tilkovszky Lóránd*: Az 1831. évi parasztfelkelés. Budapest, 1955, 507, 91 p. Kézirat.
- [9] *Petrilla Aladár* dr.: Részletes járványtan. Medicina, Budapest, 1961, 481 p.
- [10] *Rogers, Fred, B.*: Epidemiology and Communicable Disease Control. Grune et Stratton, New York and London, 1963. 104 p.
- [11] *Cockburn, Aidan*: The Evolution and Eradication of Infectious Diseases. The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1963. 255 p.
- [12] *Haeser, Heinrich*: Lehrbuch der Geschichte der Medizin und der epidemischen Krankheiten. Jena, 1882, III. k. 995 p.
- [13] *Linzbauer X. F.*: I. m. Tom. III. Sec. IV. 27 p.
- [14] *Ballagi Géza*: A nemzeti államalkotás kora 1815—1846. (A magyar nemzet története. *Szilágyi Sándor* szerk. Budapest, 1897. 724 p. IX. kötet, III. fejezet.)
- [15] *Bálint Nagy István* dr.: Kolerajárványok Csanád vármegyében. Makó, 1928, 118 p.

- [16] *Gr. Széchenyi István* levelei. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából összegyűjtötte, előszóval és jegyzetekkel ellátta *Majláth Béla*. Budapest, 1889. I. 149 p.
- [17] *Gr. Széchenyi I.*: I. m. I. 155 p.
- [18] *Linzbauer X. F.*: I. m. Tom. III. Sec. IV.
- [19] *Fényes Elek*: Magyarország statisztikája. Második kötet. Pesten, 1843. III. Rész. 111—118 p.
- [20] *Nagy, Ludovicus*: Notitiae politico-geographico-statisticae inclyti Regni Hungariae partiumque eidem adnexarum. Tomus Primus. Budae, 1828, 639 p.
- [21] *Tafeln zur Statistik der Österreichischen Monarchie IV*, 1831. K. K. Stat. Zentralkommission, Wien.
- [22] *Népösszeírási adatok és adatforrások a nem nemes népességről a XIX. század első feléből*. Néhai dr. *Thirring Gusztáv* e tárgykörből származó tanulmányai és a hagyatékában hátrahagyott kéziratmásolatok alapján összeállította — a táblázatok tekintetében *Dallos Ödönné* közreműködésével — dr. *Thirring Lajos*. *Történeti Statisztikai Közlemények* III. 1959. 1—2. 132—181 p.
- [23] *Történeti statisztikai táblázatok*. 369 p. és 8. tábla 388 p. után (A történeti statisztika forrásai. *Kovacsics József* szerk. Közgazdasági és Jogi, Budapest, 1957. 460 p.)
- [24] *Szuhány dr.*: Aus Erfahrung geschöpfte Überlieferungen die im Monat Juli und August 1831 in der Königl. Freystadt Pesth herrschende, epidemisch-contagiöse Cholera Morbus betreffend. Pesth, 1831.
- [25] *Hieronymi Károly* magyar kir. belügyminiszter *Jelentése* az ország közegészségügyi viszonyairól az 1892-ik évben. Budapest, 1893. 371 p.
- [26] *Tormay Károly dr.*: Adatok az élet- és halálozási viszonyok statisztikájához Pest városában, különös tekintettel az itt 1831, 1854—55 és 1866-ban uralgott cholera járványokra. Pesten, 1868, 80 p.
- [27] *Keleti Károly*: Magyarország népesedési mozgalma 1864—73-ban és a cholera. Értekezések a társadalmi tudományok köréből III.kötet, III. szám. Budapest, 1875, 56 p.
- [28] *Le choléra la première épidémie du XIXe siècle. Étude Collective présentée par Louis Chevalier*. Bibliothèque de la Révolution de 1848, Tome XX. La Roche-Sur-Yon, 1958, 188 p.
- [29] *Keleti Károly*: i. m. 55 p.
- [30] *Orvosi Tár*, III. évf. 10 kötet, 4—6 füzet. Pest 1833. 7—9 p.
- [31] *Sticker, Georg, dr. prof.*: Seuchengänge in Ungarn, Budapest, 1931.
- [32] *Pólya, J. et Grünhut, J. C.*: Summa observationum quas de Cholera orientali a die XXIV Julii usque diem XX. Septembri anni MDCCCXXXI in Liberae Regiaeque Civitatis Pest nosocomiis collectas. Pestini, MDCCCXXXI.
- [33] *Valló István dr.*: Az 1831. évi kolera története Győrött. Győr, 1930, 43 p.

- [34] *Chevalier, L.* : I. m. II. rész. *Dineur, M. et Engrand, Ch.*: Le cholera à Lille. 84. p.
- [35] *Horváth, Róbert dr. prof.* : 2. alatt idézett mű. 13 p.
- [36] *Axhausen, Werner* : Das Auftreten der Cholera in Europa um das Jahr 1830. (Nach den Berichten der Allgemeinen Zeitung in Stuttgart). Würzburg, 1930, 73 p.
- [37] *Daday András dr.* : A pestvármegyei első cholerajárvány története. Budapest, 1931. 106 p.
- [38] *A Központi Járványbizottság jelentése az 1892. évi koleráról.*
- [39] *Keleti Károly* : I. m. 55 p.
- [40] *Swaroop, Satya* : Introduction to Health Statistics. Livingstone, Edinburgh and London, 1960. 343 p.
- [41] *La statistique du choléra a Paris en 1832. Rapport sur la marche de la Seine.* Imprimerie Nationale, 1834. Idézi : L. Chevalier 28. alatt hivatkozott művében.

1. Az 1831–32. évi koleramegbetegedések és halálozások alakulása Magyarországon*

Időszak	Megbetegedett az oldalt megjelölt időpontig összesen	Ezek közül meghalt		Új meg- betegedési esetek száma	Ezek közül meghalt ^a		Meg- jegyzésb
		szám szerint	százalék- ban		szám szerint	százalék- ban	
1831. jún. 13—							
júl. 29-ig	5 662	2 548	45,0	5 662	2 548	45,0	21 373
aug. 5-ig	11 987	4 876	40,7	6 325	2 328	36,8	21 698
aug. 9-ig	19 175	8 246	43,0	7 188	3 370	46,9	21 846
aug. 12-ig	24 612	10 732	43,6	5 437	2 486	45,7	22 273
aug. 16-ig	35 342	16 887	47,8	10 730	6 155	57,4	22 450
aug. 19-ig	44 397	21 933	49,4	9 055	5 046	55,7	22 679
aug. 23-ig	64 080	32 223	50,3	19 683	10 290	52,3	23 064
aug. 26-ig	82 740	41 632	50,3	18 660	9 409	50,4	23 177
aug. 30-ig	111 960	56 008	50,0	29 220	14 376	49,2	23 709
szept. 2-ig	124 474	62 280	50,0	12 514	6 272	50,1	23 914
szept. 6-ig	138 206	67 918	49,1	13 732	5 638	41,1	24 089
szept. 9-ig	150 767	71 256	47,3	12 561	3 338	26,6	24 131
szept. 13-ig	187 496	87 475	46,7	36 729	16 219	44,2	24 217
szept. 16-ig	208 556	99 004	47,5	21 060	11 529	54,7	25 106
szept. 20-ig	232 580	109 264	47,0	24 024	10 260	42,7	25 157
szept. 23-ig	254 589	117 782	46,3	22 009	8 518	38,7	25 214
szept. 27-ig	265 000	122 244	46,1	10 411	4 462	42,9	25 264
okt. 5-ig	318 128	142 676	44,9	53 128	20 432	38,5	26 449
okt. 11-ig	320 145	143 304	44,8	2 017	628	31,1	26 692
okt. 18-ig	335 711	151 734	45,2	15 566	8 430	54,2	27 273
okt. 25-ig	393 252	171 571	43,6	57 541	19 837	34,5	27 840
okt. 31-ig	410 924	178 771	43,5	17 672	7 206	40,8	28 458
nov. 7-ig	421 521	183 163	43,5	10 597	4 386	41,4	28 984

	nov.	15-ig	425 834	184 796	43,4	4 313	1 633	37,9	29 400
	nov.	22-ig	435 330	187 998	43,2	9 496	3 202	33,7	29 800
	nov.	29-ig	439 545	189 333 ^c	43,1	4 215	1 335	31,7	30 200
	dec.	6-ig	453 764	195 679	43,1	14 219	6 346	44,6	30 850
	dec.	13-ig	455 377	196 652	43,2	1 613	973	60,3	31 350
	dec.	20-ig	455 954	196 837	43,2	577	185	32,1	32 200
	dec.	27-ig	465 479	201 214	43,2	9 525	4 377	46,0	32 500
1832.	jan.	10-ig	497 927	216 261	43,4	32 448	15 047	46,4	400
	jan.	17-ig	501 657	217 594	43,4	3 730	1 333	35,7	950
	jan.	24-ig	501 733	217 629	43,4	76	35	46,1	2 011
	jan.	31-ig	512 942	222 763	43,4	11 209	5 134	45,8	2 550
	febr.	14-ig	514 567	223 096	43,4	1 625	333	20,5	3 050
	febr.	21-ig	523 718	229 040	43,8	9 151	5 944	65,0	4 494
	febr.	28-ig	524 096	229 149	43,7	378	109	28,8	4 900
	márc.	27-ig	538 337	237 407	44,1	14 241	8 258	58,0	7 881
	ápr.	9-ig	538 339	237 408	44,1	2	1		8 647

^a Helyesebben az újonnan jelentett meghaltak

^b A forrásul szolgáló helytartótanácsi határozat száma

^c A táblázatos kimutatás 90 sorának összege. Az összesen sor eredeti adata: 180 525, hibás összeadás eredménye

* Forrás: Linzbauer X. F.: Codex sanitario-medicinalis Tom. III. Sec. 3—4.

2. Generalis Conspectus cunctarum Regni Hungariae Jurisdictionum et Locorum, in quibus morbus epidemicus Cholera grassatus est, cum numerica hocce morbo correptorum, ex his resanatorum, ac mortuorum designatione, diei item, qua morbus in singulis illarum Jurisdictionum erupit ac cessavit; specifica cum adnotatione, a 13. Junii 1831 velut die erumpentis in Regno morbi usque 14. Februarii 1832 seu plenarium ejusdem morbi finem, adornatus

Jurisdictiones	Loca	Dies erumpentis morbis	Summa morbo correptorum	Ex his		Dies cessantis morbi
				resanati	mortui	
1. Com. Abaujvár.	250	8. Julii	24 149	11 970	12 179	12. Dec.
2. Com. Albensis	100	21. Julii	14 213	7 926	6 287	8. Oct.
3. Com. Aradiensis	82	6. Aug.	5 186	3 009	2 177	27. Oct.
4. Com. Arvensis	80	3. Aug.	10 824	7 745	3 079	14. Febr.
5. Com. Bácsensis	52	14. Julii	8 638	4 147	4 491	4. Febr.
6. Com. Baranyiensis	18	6. Aug.	2 026	1 208	818	30. Sep.
7. Com. Barsiensis	121	23. Julii	5 547	2 614	2 933	8. Oct.
8. Com. Békésiensis	22	20. Julii	8 188	2 603	5 585	17. Oct.
9. Com. Bereghiensis	87	23. Junii	1 301	621	680	10. Dec.
10. Com. Bihariensis	11	9. Aug.	1 393	743	650	29. Oct.
11. Com. Borsodiensis	162	15. Junii	15 677	8 713	6 964	18. Nov.
12. Com. Castriferrei	2	18. Oct.	138	123	15	30. Nov.
13. Com. Comarom.	82	24. Julii	8 537	3 874	4 663	24. Dec.
14. Com. Csanádiensis	19	10. Aug.	3 237	853	2 384	25. Oct.
15. Com. Csongrad.	16	22. Julii	7 055	4 424	2 631	1. Oct.
16. Com. Gömöriensis	88	1. Julii	5 400	3 810	1 590	27. Nov.
17. Com. Hevessiensis	103	2. Julii	17 568	10 183	7 385	30. Nov.
18. Com. Honthensis	95	3. Aug.	4 273	2 223	2 050	26. Oct.
19. Com. Jaurinensis	58	1. Aug.	6 021	3 857	2 164	20. Nov.
20. Com. Krassoviensis	23	7. Aug.	346	171	175	21. Nov.

21. Com. Liptoviensis	128	25. Julii	12 494	7 986	4 508	15. Jan.
22. Com. Marmaros.	79	3. Julii	1 328	860	468	9. Nov.
23. Com. Mosoniensis	42	11. Aug.	5 902	3 419	2 483	20. Nov.
24. Com. Neogradiensis	204	24. Julii	15 062	8 703	6 359	15. Dec.
25. Com. Nitriensis	437	11. Julii	51 629	28 730	22 899	30. Dec.
26. Com. Pestiensis	130	25. Julii	19 678	9 662	10 016	29. Nov.
27. Com. Posoniensis	214	22. Julii	39 385	24 798	14 587	20. Dec.
28. Com. Sárosiensis	368	10. Julii	21 280	10 699	10 581	12. Dec.
29. Com. Scepusiensis	133	3. Aug.	12 323	6 621	5 702	8. Nov.
30. Com. Soproniensis	42	8. Aug.	3 938	2 489	1 449	24. Nov.
31. Com. Sümeghiensis	6	12. Aug.	391	242	149	17. Oct.
32. Com. Strigoniensis	49	14. Julii	5 053	2 851	2 202	9. Nov.
33. Com. Syrmiensis	15	13. Sept.	134	71	63	30. Sept.
34. Com. Szabolcs.	69	9. Julii	11 166	6 602	4 564	7. Dec.
35. Com. Szaladiensis	12	12. Sept.	150	80	70	13. Dec.
36. Com. Szathmár.	50	20. Julii	1 838	1 051	787	28. Nov.
37. Com. Temesiensis	46	7. Aug.	1 709	924	866	4. Jan.
38. Com. Thurocz.	79	9. Julii	8 851	6 419	2 432	15. Dec.
39. Com. Tolnensis	48	6. Aug.	5 249	2 831	2 418	28. Nov.
40. Com. Tornensis	41	29. Julii	1 655	584	1 071	17. Oct.
41. Com. Torontal.	151	16. Junii	17 583	10 057	7 526	15. Dec.
42. Com. Trenchin.	273	15. Julii	20 559	11 679	8 880	12. Dec.
43. Com. Ugocs.	19	13. Junii	170	60	110	12. Sept.
44. Com. Unghvár.	108	15. Julii	4 670	2 375	2 295	8. Dec.
45. Com. Verőcziensis	3	11. Aug.	106	35	71	4. Sept.
46. Com. Weszprim.	146	5. Julii	9 285	4 354	4 927	16. Jan.
47. Com. Zemplin.	380	8. Julii	40 439	21 767	18 672	22. Febr.
48. Com. Zoliensis	98	23. Junii	5 089	3 266	1 823	19. Dec.
49. R. Cor. Op. Scep.	16	2. Aug.	3 666	2 034	1 632	15. Nov.
50. Dist. Jaz. et Cum.	25	16. Julii	17 446	8 390	9 056	20. Jan.
51. P. Opp. Hajdon.	4	23. Julii	1 816	431	1 385	29. Sept.
52. Civ. Albaregalis	1	1. Aug.	1 474	576	898	20. Dec.

Jurisdictiones	Loca	Dies erumpentis morbis	Summa morbo correptorum	Ex his		Dies cessantis morbi
				resanati	mortui	
53. Civ. Bakabánya	1	2. Sept.	9	3	6	6. Sept.
54. Civ. Bartfa	1	15. Julii	1 025	634	391	15. Sept.
55. Civ. Bazinium	1	16. Aug.	190	34	156	28. Sept.
56. Civ. Breznobánya	1	25. Junii	264	143	121	12. Dec.
57. Civ. Buda	1	15. Julii	1 837	1 006	831	27. Sept.
58. Civ. Carpona	1	3. Aug.	217	83	134	26. Oct.
59. Civ. Cassovia	1	14. Julii	1 165	487	678	8. Sept.
60. Civ. Comarom.	1	10. Aug.	692	n.	692	30. Sept.
61. Civ. Cibinium	1	11. Aug.	343	constat.		
62. Civ. Cremnicz.	1	30. Aug.	2	254	89	27. Sept.
63. Civ. Debreczin.	1	25. Julii	10 355	—	2	30. Aug.
64. Civ. Eperjessin.	1	22. Julii	942	6 574	3 781	19. Sept.
65. Civ. Essekinium	1	29. Aug.	82	478	464	15. Sept.
66. Civ. Jaurinium	1	3. Aug.	1 529	48	34	27. Oct.
67. Civ. Késmarkin.	1	10. Aug.	496	889	640	20. Sept.
68. Civ. Leutsovia	1	14. Aug.	1 087	298	198	27. Oct.
69. Civ. Libethbánya	1	8. Sept.	188	723	364	28. Sept.
70. Civ. M. Theres.	1	31. Julii	5 000	161	27	14. Jan.
71. Civ. Modra	1	21. Aug.	728	2 500	2 500	19. Sept.
72. Civ. Neoplanta	1	8. Aug.	696	439	289	21. Sept.
73. Civ. Neosolinum	1	1. Aug.	1 543	498	198	18. Sept.
74. Civ. Pesthinum	1	14. Julii	2 459	1 252	291	16. Dec.
75. Civ. Posonium	1	9. Sept.	2 222	920	1 539	6. Oct.
76. Civ. Schemnitz.	1	18. Aug.	179	2 033	189	6. Nov.
77. Civ. St. Georgius	1	25. Aug.	299	96	83	26. Oct.
				93	206	28. Sept.

78. Civ. Sopronium	1	24. Sept.	336	228	108	2. Dec.
79. Civ. Strigonium	1	22. Julii	1 448	1 289	159	22. Sept.
80. Civ. Szakolcza	1	30. Aug.	828	347	481	16. Nov.
81. Civ. Szathmár N.	1	11. Julii	66	28	38	19. Aug.
82. Civ. Szegedinum	1	31. Julii	1 312	791	521	26. Aug.
83. Civ. Temesvarin.	1	13. Aug.	195	57	138	6. Oct.
84. Civ. Trenchin.	1	6. Aug.	172	86	86	25. Oct.
85. Civ. Tyrnavia	1	4. Aug.	895	399	496	16. Oct.
86. Civ. Újbánya	1	23. Aug.	86	50	36	29. Nov.
87. Civ. Veterosol	1	22. Julii	155	90	65	10. Nov.
88. Civ. Zomborinum	1	5. Aug.	846	526	320	21. Nov.
89. Distr. Csajkist.	14	28. Julii	620	431	189	13. Oct.
90. Confin. Banaticum	18	22. Julii	1 506	931	575	20. Oct.
91. Confin. Croaticum	14	11. Nov.	476	283	193	16. Jan.
92. Militia hungar.	39	20. Junii	2 715	1 231	1 484	10. Jan.
Summa Summarum	5008	13. Junii	536 517	298 876	238 641	22. Febr.

Observationes:

Inter generalem Summarum Summam in Tabellari Conspectu ddo 10. Aprilis 1832 mb Nr. 8657 altissimo Loco sub-
strato eductam, et generalem Summarum Summam ad calcem praesentis Generalis Conspectus expositam enatae Differen-
tiae ea ratio est: quod plures Jurisdictiones in finalibus Relationibus suis numerum morbo correptorum gremialium Indi-
viduorum suorum mutaverint, ac minorem, quam antehac retulerunt, indicaverint.

* *Forrás: Linzbauer X. F.: Codex sanitario-medicinalis Tom. III. Sec. 4. 489. p.*

3. Különböző, egykorú forrásokból származó kolerahalálozási adatok egybevetése*

Törvényhatóság	Kolerahalálozások száma					A járványról szóló összesítő kimutatásban**	Megjegyzés	
	a Tabella Mortuorum							
	Ex Epidemia		Ex morbo maxime lethali					
	rovataiban „Cholera orientalis” megnevezés							
	fel-tünteté-sével	fel-tünté-tése nélkül	fel-tünteté-sével	fel-tünté-tése nélkül				
1. Zólyom	66	—	—	—	65	8. kútfőben megtalált „Tabella Mortuorum” adatai		
2. Temesvár	—	38	—	669	138			
3. Eszék	34	—	—	—	34			
4. 16 Szepességi város	—	—	1632	—	1632			
5. Győr	582	—	—	—	640			
6. Kőrmöcbánya	—	—	1	—	2			
7. Eperjes	—	465	—	—	464			
8. Komárom	—	140	—	896	692			
9. Új-Bánya	—	36	—	—	36			
10. Breznó-Bánya	—	—	—	121	121			
11. Sopron	108	—	—	—	108	19. kútfőben megtalált éves orvosi jelentéshez csatolt Tab. Mort. adatai		
12. Bártfa	391	—	—	—	391			
13. Jászság	2795	—	—	—	—			
14. Kiskunság felső része	1187	—	—	—	9056 ¹⁾			
15. Nagykunság	1504	—	—	—	—			
16. Tolna megye	2372	—	—	—	2418	19. kútfőben megtalált szöveges jelentésből vett adatok		
17. Fejér megye	6304	—	—	—	6287			
18. Esztergom m.	2851	—	—	—	2202			

Források:

* Országos Levéltár Helytartótanácsi Levéltár Dep. Sanitatis 1831. Fons. 8. 1831. Fons. 19.

** Linzbauer, Franz Xav.: Codex sanitario-medicinalis Hungariae Tom. III. Sectio 4. 489 p.

Jegyzet: ¹⁾ Kiskunság alsó részével együtt

4. „Tabella Mortuorum” fejevatai
Numerus Demortuorum

Universim
 Marium
 Feminorum
 Sine vita natorum
 Ante Annum unum mortuorum
 Intra Primum et 7um Annum
 Intra 7um et 15um Annum
 Intra 15um et 25um Annum
 Intra 25um et 50um Annum
 Intra 50um et 60um Annum
 Intra 60um et 70um Annum
 Intra 70um et 80um Annum
 Post 80um Annum Demortuorum
 Ex variolis naturalibus
 Ex Hydrophobia
 Ex morbis acutis sporadicis
 Ex Epidemia
 Ex morbis Chronicis
 Ex morbo maxime laethali
 Sub Cura Medicorum
 Sub Cura illicita Medicastrorum
 Sine omni cura
 Ex fortuitu Casu
 Per Autocheriam
 Infanticidia
 Homicidia

5. A 8. és 19. számú kútfőkben található éves halálozási
kimutatások az 1830—31 évekből

	1830	1831	Együtt
8. kútfő	13 ¹	14 ³	27
19. kútfő	14 ²	12 ⁴	26
Összesen	27	26	53

1. Ezekhez járulnak Libethbánya 1828-ra és 29-re vonatkozó éves jelentési Korpona, Kőrös, Besztercebánya, Szeged, Modor negyedéves jelentései
2. Ezekhez járulnak Esztergom, Győr, Nagykunság, Jászság, Felső- és Alsó Kiskunságnak a szabályostól eltérő táblázatos kimutatásai
3. Ezekhez járulnak Korpona, Kőrös, Besztercebánya, Szt. György, Bakabánya negyedéves jelentései, valamint Korpona, Kőrös, Besztercebánya, Szt. György, Pécs, Lőcse 1832. évre vonatkozó negyedéves jelentései
4. Ezekhez járulnak, Pest, Kaprocca negyedéves táblái, valamint Tolna-, Fehér és Esztergom megyék szöveg közötti adatai

6. Összesítő kimutatás az 1866. évi kolera járványról*

Folyószám	Város és megye	A helyiségek száma	A lakosok száma	A járvány kitörésének ideje	A járvány ideje alatt			A meg-betegedettek után a megholtak %aránya
					meg-betegedtek	gyógyultak	meg-haltak	
					száma			
1.	Pest főváros	1	140 000	17/8	4 082	2 138	1 941	47,87
2.	Buda főváros	1	42 000	13/8	1 240	701	539	43,47
3.	Nyitra megye	251	305 192	28/7	22 255	10 414	10 860	48,75
4.	Pest megye	81	192 510	10/8	6 505	3 411	2 805	43,17
5.	Pozsony megye	193	183 814	23/7	13 503	5 793	7 013	52,51
6.	Komárom megye	82	110 457	20/8	8 352	4 295	4 029	48,12
7.	Fehér megye	59	111 443	28/0	7 314	4 929	2 385	32,56
8.	Esztergom megye	42	50 019	21/8	2 520	1 182	1 138	49,28
9.	Csanád megye	18	76 653	1/9	3 978	1 874	1 844	46,25
10.	Tolna megye	41	106 237	23/8	4 749	2 840	1 829	38,51
11.	Zólyom megye	32	28 008	18/9	542	266	217	40,04
12.	Trencsén megye	55	105 001	16/8	8 368	4 266	3 520	42,06
13.	Heves megye	16	76 169	30/8	312	137	170	56,07
14.	Moson megye	29	43 448	20/8	1 749	880	869	49,62
15.	Bács megye	24	137 512	31/8	2 329	1 054	1 049	45,04
16.	Temes megye	53	114 231	7/9	2 091	1 088	856	40,93
17.	Liptó megye	41	34 447	1/9	915	523	356	39,23
18.	Arad megye	39	93 880	8/9	1 882	875	698	38,10
19.	Veszprém megye	42	88 181	24/8	2 606	1 333	1 090	41,82
20.	Sáros megye	47	24 719	8/9	958	454	486	50,70
21.	Nógrád megye	35	38 086	25/9	1 022	465	411	40,21
22.	Győr megye	27	27 751	19/9	1 222	682	540	44,18
23.	Bars megye	80	54 992	8/9	3 611	1 706	1 551	42,95

24.	Gömör megye	47	48 598	23/9	678	314	319	47,19
25.	Torontál megye	77	184 300	3/9	4 579	2 255	2 077	44,68
26.	Abauj megye	45	30 976	26/9	693	293	285	45,74
27.	Borsod megye	3	11 680	7/9	810	495	243	30,00
28.	Zemplén megye	11	14 119	24/9	312	181	129	41,34
29.	Hont megye	63	39 784	4/9	1 148	647	467	40,87
30.	Bereg megye	3	?	24/9	11	6	5	45,45
31.	Vas megye	12	12 044	8/9	154	70	66	42,65
32.	Szepes megye	30	28 722	19/9	554	293	238	44,96
33.	Bihar megye	26	29 500	13/9	600	279	231	38,50
34.	Békés megye	17	156 057	3/9	1 140	655	410	35,96
35.	Zala megye	3	6 380	12/9	16	4	10	62,50
36.	Árva megye	6	6 017	30/9	62	25	28	40,32
37.	Tolna megye	9	6 457	21/9	45	10	25	56,66
38.	Mármaros megye	3	7 379	22/9	173	77	84	48,55
39.	Turóc megye	36	29 293	23/9	237	122	114	48,14
40.	Csongrád megye	9	89 486	23/0	980	481	459	46,83
41.	Zaránd megye	1	267	7/10	12	7	5	41,66
42.	Szabolcs megye	27	61 193	23/9	360	169	160	44,44
43.	Sopron megye	8	14 291	31/9	529	362	143	27,02
44.	Baranya megye	19	29 650	15/9	144	74	61	42,39
45.	Krassó megye	13	20 830	13/10	203	132	48	23,64
46.	Szatmár megye	3	3 081	4/10	13	3	4	30,77
47.	Ung megye	1	?	25/10	2	—	1	50,00
48.	Jász-Kun kerület	10	99 648	27/8	1 997	1 103	577	28,89
49.	N. Kikinda kerület	4	37 010	29/9	599	311	250	41,73
50.	Hajdú kerület	1	1 200	2/10	135	19	105	75,54
51.	Szepes 16 város	5	8 600	17/9	87	49	38	43,68
52.	Szokolca város	1	6 800	26/7	870	473	397	45,63
53.	Komárom város	1	11 000	3/8	695	410	285	41,00

Folyó- szám	Város és megye	A helyiségek száma	A lakosok száma	A járvány kitörésének ideje	A járvány ideje alatt			A meg- betegedettek után a megholtak %aránya
					meg- betegedtek	gyógyultak	meg- haltak	
54.	Nagyszombat város	1	10 413	28/8	337	156	181	53,71
55.	Trencsén város	1	3 083	12/8	92	28	59	64,13
56.	Temesvár város	1	25 000	8/9	57	12	40	70,17
57.	Debrecen város	1	50 000	26/8	180	64	116	64,41
58.	Szeged város	1	70 000	7/9	1 284	402	823	64,02
59.	Székesfehérvár város	1	20 940	8/9	187	46	101	54,01
60.	Kassa város	1	17 000	26/8	36	36	49	56,95
61.	Győr város	1	18 000	1/9	349	162	180	51,57
62.	Esztergom város	1	8 009	8/9	40	15	23	57,30
63.	Bártfa város	1	5 019	15/9	186	129	54	29,03
64.	Arad város	1	29 700	13/9	261	423	327	42,97
65.	Újvidék város	1	15 822	15/9	48	12	36	75,00
66.	Kecskemét város	1	41 651	10/9	724	267	454	62,79
67.	Bazin város	1	4 800	23/9	68	28	40	57,64
68.	Modor város	1	4 900	21/9	72	39	33	45,83
69.	Szentgyörgy város	1	3 000	19/9	69	26	43	62,32
70.	Zólyom város	1	1 500	25/9	76	43	33	43,42
71.	Zombor város	1	23 580	21/9	86	32	54	62,78
72.	Eperjes város	1	10 346	19/8	113	51	40	35,39
73.	Pozsony város	1	143 863	26/9	429	198	88	20,51
74.	Körmöcbánya város	1	5 483	21/9	425	292	133	31,29

75.	Besztercebánya város	1	6 190	?	194	83	102	52,06
76.	Sopron város	1	19 943	28/8	169	63	54	31,95
77.	Selmec város	1	14 600	18/9	18	8	4	22,22
78.	Korpona város	1	4 000	24/9	16	10	6	37,44
79.	Breznóbánya város	1	4 096	4/10	43	4	23	51,15
80.	Libetbánya város	1	1 757	?	60	45	8	13,33
81.	Késmárk város	1	3 500	3/10	37	16	18	48,65
82.	Újbánya város	1	4 843	7/10	37	20	14	37,83
83.	Bakabánya város	1	4 000	5/10	5	1	3	60,00
84.	Nagyvárad város	1	23 000	1/10	348	201	147	42,51
85.	Kisszeben város	1	3 000	13/1	40	16	20	50,00
86.	Szabadka város	1	60 000	29/9	117	36	66	56,34
87.	Kismárton város	1	?	5/11	3	—	1	33,33

Összeg tényleges 1817 3 266 719 — 126 672 61 699 58 818
 %arány — — — 3,88% 48,71% 46,43%
 1866-ik évi 15-én ápolás alatt maradt 5155 = 4,86% kolerabeteg

7. Kerületenkénti kimutatás a járványos hányszékélés miatt érintett és mentesen maradt galíciai helységekről, azok népességének figyelembevételével

Kerület megnevezése	A kerület helységeinek száma összesen	A lakosság száma	A kolera által érintett helységek száma	A lakosság száma	Megbetegedtek összesen	Ebből		100 lakosra jutó megbetegedések száma	100 megbetegedett közül		Mentesen maradt	
						meggyógyultak	meghaltak		meggyógyult	meghalt	helységek	lakosság
Bochnia	392	213 394	157	119 634	7 196	4 134	3 062	3	58	42	235	93 760
Brzezan	340	209 712	257	191 851	23 880	15 386	8 494	11	65	35	83	17 861
Bukowina	287	282 876	164	189 605	6 337	3 439	2 898	2	55	45	123	93 271
Czortkow	264	188 800	225	173 092	16 775	10 933	5 842	9	66	34	39	15 708
Jasło	391	237 573	216	161 107	9 573	5 605	3 968	4	59	41	175	76 466
Kolomea	223	192 558	145	147 306	8 860	5 155	3 705	5	58	42	78	45 252
Lemberg	188	117 313	143	105 155	5 416	3 083	2 333	5	57	43	45	12 158
Przemysl	397	251 106	222	178 091	11 505	6 983	4 522	5	61	39	175	73 015
Rzeszow	351	266 604	154	147 720	7 798	4 326	3 472	3	56	44	197	118 884
Sambor	374	291 851	270	257 471	33 974	23 219	10 755	12	69	31	104	34 380
Sanec	400	227 173	119	93 990	5 075	3 323	1 752	2	66	34	281	133 183
Sanok	456	256 517	296	186 690	18 186	12 793	5 393	7	71	29	160	69 827
Stanislaw	292	226 228	227	175 869	23 548	15 573	7 975	11	66	34	65	50 359
Stry	320	210 680	292	192 937	24 359	15 357	9 002	12	63	37	28	17 743
Tarnopol	260	210 369	171	168 689	10 629	5 809	4 820	5	55	45	89	41 680
Tarnow	485	238 453	112	104 637	5 287	2 858	2 429	2	54	46	373	133 816
Wadowice	354	325 601	175	162 039	4 146	2 255	1 891	1	55	45	170	163 562
Zloczew	352	239 295	135	192 100	18 853	11 752	7 101	6	63	37	217	47 195
Zolkiewa	288	217 541	127	147 711	9 362	5 317	4 045	4	57	43	161	69 830
Lemberg város	1	47 531	1	47 531	5 015	2 393	2 622	11	48	52	—	—
Összesen	6 415	4 451 175	3 608	3 143 835	255 774	159 693	96 081	6	62	38	2807	1 307 910

8. 1831-32. évi kolera-mortalitás
a) Vármegyénként

Vármegyék (a területükön fekvő városokkal együtt)	Lakosság száma		Meghaltak száma	100 lakosra eső meghaltak aránya		Az arányszámok közötti	
	L. Nagy	becslésünk		L. Nagy	becslésünk	abszolút	százalékos
	szerint			lakosság számához viszonyítva		eltérés	
Pozsony vármegye	276 084	260 000	15 923	5,77	6,12	0,35	6,07
Nyitra vármegye	341 322	325 000	23 380	6,85	7,19	0,34	4,96
Trencsén vármegye	281 555	265 000	8 966	3,18	3,38	0,20	6,29
Moson vármegye	63 240	60 000	2 483	3,93	4,14	0,21	5,34
Győr vármegye	93 068	90 000	2 804	3,01	3,12	0,11	3,65
Komárom vármegye	132 281	125 000	5 355	4,05	4,28	0,23	5,68
Árva vármegye	90 682	90 000	3 079	3,40	3,42	0,02	0,59
Liptó vármegye	78 186	75 000	4 508	5,77	6,01	0,24	4,59
Turóc vármegye	38 306	40 000	2 432	6,35	6,08	-0,27	-4,25
Bars vármegye	116 983	120 000	2 971	2,54	2,48	-0,06	-2,36
Zólyom vármegye	91 499	85 000	2 461	2,69	2,90	0,21	7,81
Hont vármegye	112 384	105 000	2 139	1,90	2,04	0,14	7,37
Pest vármegye	479 920	460 000	12 386	2,58	2,69	0,11	4,26
Nógrád vármegye	185 566	170 000	6 359	3,43	3,74	0,31	9,04
Heves vármegye	254 323	255 000	7 385	2,90	2,90	0,00	0,00
Esztergom vármegye	55 301	55 000	2 361	4,27	4,29	0,02	0,47
Fejér vármegye	161 078	150 000	7 185	4,46	4,79	0,33	7,40
Csongrád vármegye	116 892	115 000	3 152	2,70	2,74	0,04	1,48
Csanád vármegye	62 114	60 000	2 384	3,84	3,97	0,13	3,39
Arad vármegye	209 429	200 000	2 177	1,04	1,09	0,05	4,81
Békés vármegye	138 909	135 000	5 585	4,02	4,14	0,12	2,99
Jász-Kun kerületek	164 939	165 000	9 056	5,49	5,49	0,00	0,00
Abauj vármegye	158 833	155 000	12 857	8,09	8,29	0,20	2,47
Zemplén vármegye	280 198	260 000	18 672	6,66	7,18	0,52	7,81
Sáros vármegye	191 516	175 000	11 525	6,02	6,59	0,57	9,47
Szepes vármegye	185 389	175 000	7 896	4,26	4,51	0,25	5,87
Gömör-Kishont m.	181 819	160 000	1 590	0,87	0,99	0,12	13,79

A 8. táblázat folytatása

Vármegyék (a területükön fekvő városokkal együtt)	Lakosság száma		Meghaltak száma	100 lakosra eső meghaltak aránya		Az arányszámok közötti	
	L. Nagy	becslésünk		L. Nagy	becslésünk	abszolút	százalékos
	s z e r i n t			lakosság számához viszonyítva		e l t é r é s	
Torna vármegye	29 083	25 000	1 071	3,68	4,28	0,60	16,30
Borsod vármegye	187 768	180 000	6 964	3,71	3,87	0,16	4,31
Ung vármegye	108 619	100 000	2 295	2,11	2,29	0,18	8,53
Bihar vármegye	400 027	400 000	4 431	1,11	1,11	0,00	0,00
Máramaros vármegye	160 035	150 000	468	0,29	0,31	0,02	6,90
Szatmár vármegye	225 808	210 000	825	0,37	0,39	0,02	5,41
Szabolcs vármegye	192 579	180 000	4 564	2,37	2,54	0,17	7,17
Ugocsa vármegye	43 669	40 000	110	0,25	0,28	0,03	12,00
Bereg vármegye	110 049	105 000	680	0,62	0,65	0,03	4,84
Hajdú városok kerülete	50 477	50 000	1 385	2,74	2,77	0,03	1,09
Sopron vármegye	194 837	190 000	1 557	0,80	0,82	0,02	2,50
Vas vármegye	269 452	260 000	15	0,01	0,01	0,00	0,00
Zala vármegye	257 026	255 000	70	0,03	0,03	0,00	0,00
Veszprém vármegye	170 605	160 000	4 927	2,89	3,08	0,19	6,57
Baranya vármegye	235 167	230 000	818	0,35	0,36	0,01	2,86
Somogy vármegye	191 456	185 000	149	0,08	0,08	0,00	0,00
Tolna vármegye	177 497	175 000	2 418	1,36	1,38	0,02	1,47
Bács vármegye	428 018	430 000	7 509	1,75	1,75	0,00	0,00
Temes vármegye	296 744	285 000	1 004	0,34	0,35	0,01	2,94
Torontál vármegye	292 746	290 000	7 526	2,57	2,60	0,03	1,17
Krassó vármegye	211 243	200 000	175	0,08	0,09	0,01	12,50
Legszorosabb értelemben vett polgári Magyar- ország összesen	8 774 671	8 430 000	236 032	2,69	2,80	0,11	4,09

b) Biztossági (hadbiztosi) kerületenként

Biztossági (hadbiztosi) kerületek	Lakosság száma		Meghaltak száma	100 lakosra eső meghaltak aránya		Az arányszámok közötti	
	L. Nagy	becslésünk		L. Nagy	becslésünk	abszolút	százalékos
	szerint			lakosság számához viszonyítva		eltérés	
I. Pozsonyi	1 187 500	1 125 000	58 911	4,96	5,24	0,28	5,65
II. Beszterce- bányai	528 040	515 000	17 590	3,33	3,42	0,11	2,70
III. Budai	1 828 471	1 765 000	58 030	3,17	3,29	0,12	3,79
IV. Kassai	1 323 225	1 230 000	62 870	4,75	5,11	0,36	7,58
V. Debreceni	1 182 644	1 135 000	12 463	1,05	1,10	0,05	4,76
VI. Soproni	891 920	865 000	6 569	0,74	0,76	0,02	2,70
VIII. Pécsi	1 032 138	1 020 000	10 894	1,06	1,07	0,01	0,94
IX. Temesi	800 733	775 000	8 705	1,09	1,12	0,03	2,75
Legszorosabb értelemben vett polgári Magyarország összesen	8 774 671	8 430 000	236 032	2,69	2,80	0,11	4,09

c) Királyi biztosi körzetenként*

Körzetek	Lakosság száma		Meg- haltak száma	100 lakosra eső meghaltak aránya		Az arányszámok közötti	
	L. Nagy	becslésünk		L. Nagy	becslésünk	abszolút	százalékos
	szerint			lakosság számához viszonyítva		eltérés	
1. körzet	617 356	585 000	39 303	6,37	6,72	0,35	5,49
2. körzet	488 729	470 000	18 985	3,88	4,04	0,16	4,12
3. körzet	320 866	310 000	7 571	2,36	2,44	0,08	3,39
4. ^a körzet	781 769	745 000	25 125	3,21	3,37	0,16	4,98
5. körzet	428 018	430 000	7 509	1,75	1,75	0,00	0,00
6. körzet	288 589	275 000	10 642	3,69	3,87	0,18	4,88
7. körzet	386 984	365 000	14 473	3,74	3,97	0,23	6,15
8. körzet	721 315	705 000	1 642	0,23	0,23	0,00	0,00
9. körzet	604 120	590 000	3 385	0,56	0,57	0,01	1,79
12. körzet	623 910	595 000	15 939	2,55	2,68	0,13	5,10
13. körzet	187 916	180 000	13 928	7,41	7,74	0,33	4,45
14. körzet	657 103	610 000	38 093	5,80	6,24	0,44	7,59
15. körzet	218 668	205 000	2 975	1,36	1,45	0,09	6,62

16. körzet	429 512	400 000	1 403	0,33	0,35	0,02	6,06
17. körzet	291 712	280 000	8 625	2,96	3,08	0,12	4,05
18. körzet	538 936	535 000	10 016	1,86	1,87	0,01	0,54
19. körzet	388 435	375 000	7 713	1,99	2,06	0,07	3,52
20. körzet	800 733	775 000	8 705	1,09	1,12	0,03	2,75
Legszorosabb értelemben vett polgári Magyarország összesen	8 774 671	8 430 000	236 032	2,69	2,80	0,11	4,09

* A királyi biztosi körzetekhez tartozó törvényhatóságokat lásd: a 17. sz. táblán
a) Buda és Pest adataival együtt

9. Kolerahalálozás Győrött 1831-ben az elhalálozás helye és nemek szerint*

Elhalálozás helye	Férfiak	Nők	Összes elhaltak	Nők részaránya
	s z á m a			
Ispotályokban	69	53	122	43,44
Otthon	244	274	518	52,89
Együtt	313	327	640	51,09
Ispotályokban elhaltak részaránya	22,04	16,21	19,06	

* Forrás: Valló István dr.: Az 1831. évi kolera története Győrött. 1930. 22 p.

10. Koleramegbetegedések és halálozások Franciaország egyes megyéiben 1832-ben*

Megye	Megbetegedettek	Meghaltak	100 megbetegedettből meghalt ^{a)}
	s z á m a		
Aisne	6 622	3114	47,0
Aube	3 051	1294	42,4
Eure	585	247	42,2
Eure/Loire	247	131	53,0
Andre	240	115	47,9
Loiret	1 211	628	51,9
Manche	78	28	35,9
Maine/Loire	346	258	74,5
Marne	10 690	3298	30,9
Maas	6 500	2051	31,6
Nievre	960	461	48,0
Oise	5 372	2229	41,5
Orne	36	26	72,2
Haute Saone	66	27	31,9
Seine u. Marne	11 112	3345	30,1
Basse Seine	2 334	1069	45,8
Somme	4 215	1546	36,7
Vosges	108	55	50,9

* Forrás: Werner Axhausen: Das Auftreten der Cholera in Europa um das Jahr 1830. 31 p.

a) Saját számításunk

11. Kolerahalálozás Győrött és környékén 1831-ben*

Helység (városrész)	Lakosság száma ^{a)}	1831. év- ben meg- haltak összesen	E b b ő l *		Kolerában elhaltak az összes halottak százalé- kában	100 lakos- ra eső kolerahalálozás
			kolerában	egyéb okokból		
Belső város	6 202	169	115	54	68,05	1,85
Új város	6 245	367	311	56	84,74	4,98
Majorok	2 631	207	179	28	86,47	6,80
Szabadhegy	1 161	37	35	2	94,59	3,01
Győr város összesen	16 239	780	640	140	82,05	3,94
Sziget	4 184	298	196	102	65,77	4,68
Révfülu	5 769	373	254	119	68,10	4,06

* Forrás: Valló István dr.: Az 1831. évi kolera története Győrött. 1930. 22 p.

a) Hivatalosan kimutatott adat. Fényes szerint 14 551, a megyebeli kalendárium szerint 15 894 volt Győr lakosság száma.

12. Koleramegbetegedések és halálozások néhány európai városban és Magyarországon 1831–32-ben (C. W. Hufeland összeállítása)*

Város	Lakosság	Meg- betegedet- tek	Megtaláltak	1000	1000
				lakosra juto meg- betegedés	megbete- gedettből meghalt
s z á m a					
Moszkva	350 000	8 576	4 690	24,5	546
St. Petersburg	360 000	9 247	4 757	26,4	514
Wien	300 000	3 980	1 899	13,2	477
Berlin	240 000	2 220	1 401	9,24	631
Hamburg	100 000	874	455	8,75	521
Prag	96 600	3 234	1 335	33,4	413
Breslau	78 800	1 276	761	16,1	525
Königsberg	70 000	2 188	1 310	31,2	599
Magdeburg	36 600	576	346	15,7	600
Brünn	33 300	1 540	604	46,2	327
Stettin	24 300	366	250	15,06	699
Halle	23 800	303	152	12,7	503
Elbing	22 000	430	283	19,5	658
Ungarn	8 750 000	435 330	188 000	49,7	432
Sunderland	?	319	97	?	304
London	1 120 000	490	260	?	530

* Forrás: Werner Axhausen: Das Auftreten der Cholera in Europa um das Jahr 1830. 51. p.

13. Koleramegbetegedések és halálozások Poroszország egyes tartományjaiban 1831-ben*

Tartomány	Megbetegedettek	Meghaltak	100 megbetegedettből meghalt ^{a)}
	száma		
Preussen	20 563	12 231	59,5
Posen	10 542	6 037	57,3
Schlesien	2 045	1 191	58,2
Brandenburg	4 663	2 827	60,6
Sachsen	606	360	59,4
Pommern	1 393	847	60,8

* *Forrás: Werner Axhausen: Das Auftreten der Cholera in Europa um das Jahr 1830. 28 p.*

a) Saját számításunk

14. Sommás kimutatás a Pest városában 1831-dik évben choleraiban történt megbetegedések, gyógyulások és halálozásoknak*

Betegmozgalom	A városban							
	kor szerint egyes éveket véve						60-on túl	Összesen
	1-7	8-14	15-25	26-45	46-60	évig		
Betegedések	175	99	181	329 ^{b)}	186	112	1082	
Gyógyultak	35	22	35	79	35	31	237	
Meghaltak	140	77	146	250	151	81	845	
Lethalitás ^{a)}	80,0	77,7	80,7	76,0	83,6	72,3	78,1	
	A kórházakban							
Betegedések	33	72	314	454	187	135	1195	
Gyógyultak	11	45	177	194	54	32	513	
Meghaltak	22	27	137	260	133	103	682	
Lethalitás ^{a)}	66,7	37,5	43,6	57,3	71,1	76,3	57,1	

* *Forrás: Tormay Károly dr.: Adatok az élet- és halálozási viszonyok statisztikájához Pest városában. Pesten, 1868. 42. p.*

a) Számított adat

b) Korrigált adat, a nyomtatásban hibás adat (229) szerepelt.

15. Az 1831–32. évi koleramegbetegedések becsült száma és a morbiditási arány királyi biztosi körzetenként

Körzetek	Elhalálozások száma	Megbetegedések az orsz. lethális alapján becsülve ^a	Lakosság becsült száma (ezerben)	Morbiditási arányszám
1. körzet	39 303	70 184	585	12,00
2. körzet	18 985	33 901	470	7,21
3. körzet	7 571	13 520	310	4,36
4. körzet	25 125	44 866	745	6,02
5. körzet	7 509	13 409	430	3,12
6. körzet	10 642	19 004	275	6,91
7. körzet	14 473	25 845	365	7,08
8. körzet	1 642	2 932	705	0,42
9. körzet	3 385	6 045	590	1,03
10. körzet	15 939	28 462	595	4,78
13. körzet	13 928	24 871	180	13,82
14. körzet	38 093	68 023	610	11,15
15. körzet	2 975	5 313	205	2,59
16. körzet	1 403	2 505	400	0,63
17. körzet	8 625	15 402	280	5,50
18. körzet	10 016	17 886	535	3,34
19. körzet	7 713	13 773	375	3,67
20. körzet	8 705	15 545	775	2,01
Legszorosabb értelemben vett polgári Magyarországon összesen	236 032	421 486	8 430	5,00

^a Elhalálozások száma osztva 0,56

**16. Koleramegbetegedések és halálozások Pest megye
járásaiban 1831–32-ben***

Járás	Megbetegedettek	Meghaltak	100 megbetegedettből meghalt ^{a)}
	s z á m a		
Solti	6868	3676	53,5
Pilisi	4812	2278	47,3
Váci	1030	601	58,3
Pesti	1448	597	41,2
Kecskeméti	4301	2126	49,4

* *Forrás: dr. Daday András: A pestvármegyei első cholerajárvány története. Bp. 1931. 106. p.*

a) Saját számításunk

17. A Királyi Biztosokhoz tartozó körzetek területi beosztása

Körzet sorszáma	Királyi biztos neve	A körzethez tartozó	
		vármegyék és kir.	sz. ker. városok
		megnevezése	
1.	Gr. Zichy Ferenc	Pozsony, Nyitra	Pozsony, Nagyszombat, Bazin, Szentgyörgy, Modor, Szakolca
2.	Br. Pongrátz József	Trencsén, Árva, Liptó, Túróc	Trencsén
3.	Br. Révay János	Bars, Hont, Zólyom	Körmöcbánya, Újbánya, Bakabánya, Bélabánya, Selmecebánya, Breznóbánya, Korpona, Libetbánya, Besztercebánya, Zólyom
4.	Szent-Királyi László	Pest, Nógrád, Jászság és Kiskunság	
5.	Gr. Győry Ferenc	Bács	Szabadka, Újvidék, Zombor
6.	Gr. Zichy Ferenc	Moson, Győr, Komárom	Győr, Komárom
7.	Ürményi Miksa	Esztergom, Fejér, Veszprém	Esztergom, Székesfehérvár
8.	Bezerédy György	Sopron, Vas, Zala	Sopron, Kismarton, Ruszt, Kőszeg, Szombathely

9.	Somsich Pongrác	Tolna, Baranya, Somogy	Pécs
10.	Szegedy Ferenc	Verőce, Szerém, Pozsega	Eszék, Pozsega
11.	Br. Bedekovich Lajos	Kőrös, Varasd, Zágráb	Kőrös, Kapronca, Varasd, Zágráb, Károlyváros
12.	Br. Vay Miklós	Borsod, Heves, Gömör	
13.	Br. Eötvös Ignác (id.)	Abaújvár, Torna	Kassa
14.	Gr. Majlath Antal	Szepes, Sáros, Zemplén	Késmárk, Lócse, Bártfa, Kisszeben, Eperjes
15.	Szerentsy István	Ungvár, Bereg	
16.	Br. Perényi Zsigmond	Mármaros, Ugocsa, Szatmár	Nagybánya, Szatmárnémeti
17.	Gr. Teleky József	Szabolcs, Nagykunság, Hajdú városok	
18.	Lányi Imre	Bihar, Békés	Debrecen
19.	Br. Orczy Lőrinc	Arad, Csanád, Csongrád	Szeged
20.	Gyürki Pál	Temes, Torontál, Krassó	Temesvár

Summary

After 10 introductory pages concerning the 1831—32 cholera epidemics in Hungary author deals with the following topics: territory and areal units examined, population estimation by areal units, evaluation of data, review of the data with respect to different areal units, the trend and gravity of the epidemics: its mortality, lethality and morbidity.

Abrégé

Après 10 pages préambulaires sur l'épidémie du choléra aux années 1831—2 en Hongrie l'autrice traite les questions suivantes: le territoire examiné, la définition quantitative de la population, l'appréciabilité des chiffres, l'aperçue des indications avec une spécification d'après les territoires, la marche de l'épidémie, sa gravité: selon la mortalité, la léthalité et la morbidité.

Zusammenfassung

Nach 10 einleitenden Seiten über die Cholera-Epidemie des Jahres 1831—2 in Ungarn beschäftigt sich die Verfasserin mit folgenden Fragen: das überprüfte Gebiet, die Bestimmung der Bevölkerungszahl, die Schätzbarkeit der Angaben, der Überblick der Angaben mit gebietsweiser Detaillierung, der Zeitablauf der Epidemie, die Gewichtigkeit der Epidemie: Mortalität, Lethalität, Morbidität.

ZSÁMBOKI: „ICONES... MEDICORVM...”
ORVOSPORTRÉINAK HITELESSÉGÉRŐL
(KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A DIOS-
KORIDES-ARCKÉP MINTAKÉPÉRE)

Írta: KÁDÁR ZOLTÁN (Debrecen)

A magyar reneszánsz orvosai közt kiemelkedik Zsámboki János (latin nevén: Johannes Sambucus, 1531—1581) alakja. Tipikus példája a széles műveltségű humanista tudós, akit a természet-tudományok, a történelem, a nyelvészet, az ókori irodalom, s korának műveltsége egyaránt érdekelt, amellet mint lelkiismeretes orvos és kitűnő gyűjtő is nevet szerzett magának. A bécsi udvarban működő tudósunk egyetemes érdeklődésének egyik legértékesebb megnyilatkozása az az „Icones... medicorum” c. saját költeményeivel — a kiváló orvosokat és filozófusokat dicsőítő négy-soros elogiumokkal — ékesített gazdag arcképgyűjtemény [1], amelyről a szerző ikonográfiájával kapcsolatban nemrégiben Jantsits Gabriella emlékezett meg folyóiratunkban [2]. Az említett munka különleges jelentősége — mint erre újabban Jantsits Gabriella is felhívta a figyelmet [3] —, hogy Zsámboki művének előszakában hangsúlyozza, milyen gondosan ügyelt a bemutatott arcképek vitelességére, arra, hogy a portrék szobrok, érmek, képek és ősi hódexek előlapjainak miniatűrái nyomán (...*de statuis, signis, tabellis, ...atque vetustissimorum codicum vestibulis*) készüljenek. Ez a komoly, alaposra, egzakt ikonográfiai bemutatásra törekvő igényesség a korabeli humanista műveltség elengedhetetlen követelménye, mint ezt Zsámboki levelezőtársának, a kiváló olasz tudós, *Fulvio Orsini* hasonlótárgyú, 1570-ben Rómában (tehát négy évvel

1. ábra. Dioskorides arcképe, részlet a Cod. Vindob. med. gr. I. fol.
3. v.-ből

Zsámboki művének első antwerpeni kiadása előtt!) megjelent művének már a címéből is kiderül [4].

Zsámboki munkájában 67 filozófus és orvos szerepel. *Pieter van der Borcht* illusztrációi közt [5], azonban néhány arckép hiányzik, csak a díszes keret és az illetőről szóló vers látható; ez a sajátos megoldás is arra utal, hogy akikre vonatkozólag Zsámbokinak nem állott rendelkezésére semmilyen ikonográfiai hagyomány, azoknak a portréját nem készítette el, nem bizta a művész pusztá fantáziájára.

Ikonográfiai és orvostörténeti szempontból az „*Icones*” portréi hitelességének szempontjából egyik legérdekesebb kérdés: igazolható-e, hogy a műben látható antik orvosarcképek valóban — id. Plinius kifejezésével élve — „*traditus vultus*”, vagyis hagyományozott, antik mintaképekre visszavezethető vonásokat árulnak el. Az „*Icones*”-ben 27 ókori vonatkozású arckép szerepel; a sort a terápia védő istennőjének, Hygeiának antik szobrok nyomán készült ábrázolása nyitja meg, ezt még két mitikus alak követi: Apollo és Chiron, ezután mutatja be a szerző költeményekben, ill. az illusztrátor képekben a híres ókori orvosokat és filozófusokat. Ezek az arcképek művészi szempontból, a karakterábrázolás tekintetében nem egyenértékűek. Sajnos, nagyszámmal vannak köztük sablonos ábrázolások, különösebb egyéni vonások nélkül, de találunk markáns vonásokkal megrajzolt portrékat is. A legkifejezőbbek egyike a római császárkori farmakológia úttörőjét, a kisázsiai Tarsos közelében levő Anazarbából származó, *Pedamos* Dioskoridest mutatja be, aki az i. u. I. század második felében működött [6]. Mivel magyarázható, hogy az „*Icones*”-ben szereplő ókori orvosarcképek közül talán a Dioskorides-portré a legsikerültebb? Zsámboki monográfusa, *Varga László* nemrégiben mutatott rá arra, hogy a kitűnő filológus-orvos „*Dioskorideszszel* ... az 1560-as évek második felétől kezdődően, tehát bécsi otthonában, több éven keresztül foglalkozott mint filológus, de mint orvos is ezt a munkát akarta kiadni orvostudományi főműve gyanánt [27].

Varga László véglegesen tisztázta, hogy a párizsi 1549-es Dioskorides-kiadás nem Zsámboki műve, hanem Zsámboki erre vonatkozó kutatásait 1584-ben bekövetkezett halála után munkatársa, *Sarrasin* (Saracenus) adta ki 1598-ban Frankfurtban [8]. Figyelemre

2. ábra. Dioskorides leírja a mandragorát, miniatúra a Cod. Vindob.
med. gr. 1. fol. 5. v.-n

méltó, hogy *Saracenus* „Scholia”-iban idézi a *Sambucus* tulajdonában levő kódexnek variánsait („*in veteri Sambuci codice legitur*”) (sic!) megjegyzéssel [9]. Érdekes probléma lenne annak megjelölése: milyen kódexet használt Zsámboki a készülő Dioskorides-kiadásához.

Bizonyos, hogy Zsámboki nagy gonddal, alapos szövegkritikai tanulmányok végzésével készült a Dioskorides minden eddiginél jobb, tudományos szempontból tökéletesebb kiadásához. *Varga László* idézi Zsámbokinak Busbequiushoz II. Miksa császár tanácsosához intézett ajánlását, amely az 1572-es Hesychios kiadásának előszavában olvasható. Ebben a kitűnő filológus-orvos már jelzi hogy egy Dioskorides editióra készül („*Vale... Dioscoridem repurgatum...*”) [10]. Busbequiusról, azaz valódi nevén Busbecq-ről tudjuk, hogy midőn 1555-ben az osztrák császár követeként Isztambulban (Konstantinápolyban) járt, s ott két értékes Dioskorides-kéziratot vásárolt uralkodója számára [11]. A két kézirat közül a régebbi — amelyet a másikkal együtt jelenleg a bécsi Nationalbibliothek őriz (cod. med. gr. 1)—, mind a mai napig a legkorábbi ismert Dioskorides-kézirat. Dolgozatunk bevezetésében említett probléma az „*Icones*” antik orvosportréinak hitelessége szempontjából fontos, hogy a nagy értékű, illusztrált régebbi kódexet, amelyet 512-ben fejeztek be, éppen Zsámboki támogatója, Busbecq szerezte meg a bécsi udvar számára. Ezzel egyrészt fontos forrást nyújthatott Zsámboki Dioskorides kutatásai számára, másrészt pedig a kódexben 14 ókori orvos ábrázolása is szerepel, tehát a magyar orvosfilológus ikonográfiai kutatása szempontjából is nagy jelentőségű anyaghoz juttatta.

Miként bizonyítható, hogy Zsámboki a bécsi cod. med. graec. 1. képanyagát felhasználta az „*Icones*” számára? A fentebb említett idézet, amely arról szól, hogy Zsámboki orvosportréinak megrajzoltatásához régi kódexek előlapjait felhasználta, már önmagában véve is kézenfekvővé teszi feltevésünket. Meg kell azonban pontosabban, összehasonlító ikonográfiai módszerrel is vizsgálnunk, vajon ez a hatás művészileg is kimutatható-e az „*Icones*” portréi között.

A kódex elején (fol. 3 v.) — ahogy a humanisták mondanák: „*in vestibulis*” — szereplő második orvoscsoport hét ókori orvos közt legfelül középpüzt Galenost (129—199) láthatjuk, jobbján Cratevas

DIOSCORIDES 20.

Simplicium vires obscura nocte reuelas,
Defectibus forma, quæque colore suo.
Asseris hanc partem diuinæ, externaque vana
Ne nos decipiant, te monitore, patent.

E 2

3. ábra. Dioskorides arcképe (Icones... medicorum. Antverpiæ 1574)

ül, VI. Mithradates Eupator (i. e. 132—63) udvari orvosa, akinek nevéhez fűződik az első illusztrált farmako-botanikai munka, balra pedig Dioskorides jelenik meg (az egyes személyeket nagybetűs görög feliratok nevezik meg) [12]. Dioskoridest a kódex ismeretlen bizánci festője bal oldalnézetben ábrázolja; jellegzetes az antik tudós hosszúkás (leptosom) arca, nagy, hajlott orra, hosszú hegyes szakáll (1. kép). Ugyanígy jelenik meg Dioskorides a bécsi kódexnek azon a miniatúráján is (fol. 5v. 2. kép) [13], amelyik azt a jelenetet mutatja be, midőn az antik szerző leírja a mandragórát, rajzolója pedig annak képét festi meg. Figyelembe véve, hogy a kutatás megállapítása szerint a kódex szóbanforgó miniatúráinak mintaképei legkésőbb a III. század elején keletkezettek, sőt a Dioskoridest munkája közben ábrázoló miniatúra még korábbi eredetű is lehet [14], továbbá hogy Dioskorides rendkívül jellegzetes arca tökéletesen megfelel a kilikai taurid (újabb terminológia szerint balkáni-kaukázusi rasszhoz tartozó) embertípusnak — e két ábrázolásban „*tra-ditus vultus*”-t kell látnunk.

Ha mármost a bécsi cod. med. gr. 1. fol. 3v. és 5v. Dioskorides portréját összehasonlítjuk az „*Icones*”-ben szereplő (nr. 20) Dioskorides arcképpel (3. kép), akkor a portré beállítása, a határozott vonású, jellegzetesen leptosom arc, amelyet a sasorr ural, világosan kitűnik, hogy Zsámboki rajzolója az említett bécsi kódexben szereplő Dioskorides-ábrázolás nyomán készítette el a nagy görög tudós arcképét. Sőt az sem lehet kétséges, hogy Saracenus az 1598-as kétnyelvű (görög-latin) Dioskorides-kiadáshoz nemcsak *Sambucus* jegyzeteit használta fel, hanem az „*Icones*”-ben szereplő Dioskorides-arcképet is átvette (4. kép).

Sajnos, a bécsi VI. századi Dioskorides-kódexből az „*Icones*”-be átvett többi antik orvosportré ikonográfiai szempontból már kevésbé sikerült, bár a kódexben ábrázolt 14 görög orvos közül 11-nek képe Zsámboki művében is megtalálható (3. Chiron, 5. Machaon, 15. Nikander, 16. Cratevas, 17. Niger, 19. Galenos, 21. Xenokrates rates, 24. Rufus, 25. Apollonios, 26. Heraclius, 27. Pamphilus), azonban ezek a portrék magában a bécsi kódexben is elmosódottak, tehát másolásuk komoly nehézségbe ütközött. Talán még a Cratevasé a legsikerültebb, azonban ez sem éri utol a Dioskorides realizmusát.

4. ábra. Dioskorides arcképe, metszet a Saraceus-féle Dioskorides kiadásban (Lugduni, 1594)

Másrészt viszont az „Icones” — mint a fentebbi adatokból is kiderült — egészében véve több antik orvos arcképét őrizte meg, mint a bécsi cod. med. graec. I. (beleértve a filozófusok és egyéb természetkutatók képmásait). Sajnos, ezek hitelességét nagyon nehéz ellenőrizni, hisz Hippokratést kivéve, a többi antik orvosról, az említett kódexet kivéve, más ókori eredetű ábrázolás nem maradt ránk. Hippokratés egyébként az „Icones”-ben is szerepel (nr. 9), de ez a Hippokratés-kép teljesen eltér a hagyományos Hippokratés ábrázolásoktól, nem tudjuk, honnan vehette mintaképét Zsámboki [15]. Komoly problémát jelent az „Icones”-ben szereplő Celsus-portré hitelessége (nr. 18). Celsusnak, Dioskorides fiatalabb kortársának, a korai római császárnok nagy orvosi enciklopédia írójának ugyanis az ikonográfiai kutatás [16], egyetlen hiteles portróját sem ismeri, viszont a Zsámboki művében megjelent Celsus-portré felfogásban annyira antik jellegűnek és hitelesnek látszik, hogy számos későbbi orvostörténeti munka átvette ezt a képet, így pl. legújabbban a magyar szakirodalomban is Székely Sándor [17], továbbá Kempler Kurt magyarul is megjelent munkájában szerepel (az utóbbi egy XVII. századi könyvből vette át, amely a szóbanforgó arcképet „*Ex iconibus a Sambuco editis*” felirattal közölte [18]).

A fenti fejtegetések — úgy gondoljuk — fényesen bizonyítják a nagy magyar reneszánsz orvos-filológus, Zsámboki János „Icones”-ének nemcsak komoly művészeti értékét, hanem a nemzetközi orvostörténeti kutatás szempontjából is kiemelkedő jelentőségét.

J E G Y Z E T E K

[1] A mű teljes címe: *Icones veterum aliquot, ac recentium medicorum, philophorumque elogiolis suis editae, opera I. Sambuci*, Antverpiae. Ex officina Christophori Plantini MD. LXXIII.

[2] Jantsits G., Adalék Zsámboki János ikonográfiájához, *Communicationes ex Bibl. Hist. Med. Hung.* 33 (Budapest, 1964) 223. skk.

[3] Jantsits G., i. m. 224. V. ö. *Max Rooses* előszavát az „Icones” 1901-ben Antwerpenben megjelent facsimile kiadásához (Uitgaven der Antwerpsche Bibliophilen No).

[21] „Dans la préface des *Icones Medicorum*, Sambucus nous apprend que les portraits des philosophes et des médecins ont été tirés pa lui des effigies sculptées ou peintes, des médailles et des manuscrits

anciens", vö. *Varga László*, Sámbocki (*Sambucus*) filológiai és költői munkássága, Debrecen 1963 (kézirat), I. 416.

[4] *Imagines et elogia illustrium et eruditor. ex antiquis lapidibus et nomismatib. expresse cum annotationib. ex bibliotheca Fulvi Ursini*. Romae, Ant. Laferii formis MD. LXX.

[5] Pieter van der Borch-ról: *H. Hymans*, s. v. „Pierre van der Borch in *U. Thieme—F. Becker*, *Allgemein Lex. d. Bild. Kunst*, IV, 1910, 342.

[6] Dioskorides munkásságáról összefoglalólag: *M. Wellmann*, s. v. „Dioskurides” 12. in *Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, Stuttgart, V, 1905, 1131. skk.

[7] *Varga L.*, i. m. I. 102.

[8] *Varga L.*, i. m. I. 104.

[9] *Pedacii Dioscoridis Anazarbaei opera quae exstant omnia, ex nova interpretatione Joani Antonii Saraceni, Lugdunae medici*. Scholia in Dioscorides de Materia Medica, libros V. p. 1. Sumptibus Haeredum Andreae Weicheli, MDCXVIII.

[10] Idézi: *Varga L.*, i. m. II. 36.: 153. j. — Valószínűnek látszik, hogy Zsámbocki Dioskorides-tanulmányaihoz Padovában kapta az első ösztönzéseket, ahol ő 1553—1560 közt tartózkodott, — itt szerezte meg az orvosi licentiátust is 1555-ben: *Varga L.*, Zsámbocki (*Sambucus*) János emblémái, A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Közleményei, Budapest, 1964, 197. sk. — Tudvalevő ugyanis, hogy Padovában már 1545-ben botanikus kert létesült, itt működött a kiváló olasz botanikus, Luigi Anguillara, itt tanult Petrus Andreas Matthiolus, a híres Dioskorides-komentáló, — sőt az 1529 évi kölni latinnyelvű Dioskorides-kiadás készítettője és kommentátora Marcellus Vergilus is kapcsolatban állt Padovával (lásd: *M. Wellmann*, i. m. 1138). Mindezek felül figyelemreméltó, hogy Elpidio Mioni által nemrég ismertett görög alfabetikus Dioskorides képes kéziratot, amelyet ma az ottani Biblioteca Archivescovile őriz, valószínűleg már a XVI. századi padovai orvosok és botanikusok is használták: *E. Mioni*, Un ignoto Dioscoride miniato, Padova, 1959, 355. skk.

[11] *M. Wellmann*, i. m. 1137.

[12] A képet orvostörténeti vonatkozásban mutatta be *W. Voeglin* Vom Arzneischatz des Arztes in der Antike, *Ciba-Zeitschrift*, Sonder-Nummer, 18 Juni 1942, 29, v. ö. még legújabbán: *C. Bertelli*, s. v. „Dioscoride” in *Enciclopedia dell'arte antica classica ed orientale*, III, Roma, 1960, 128, további irodalmát: 138.

[13] Leghözafférhetőbb fényképe: *D. Diringer*, *The Illuminated Book, its history and production*, London, 1958, I. t. 28a.

[14] V. ö. *P. Buberl*, Die antiken Grundlagen der Miniaturen des Wiener Dioskorides, *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts*, LI, 1936, 114. skk (Abb. 7 = a mi l. képünk); a kérdés további irodalmát: *C. Bertelli*, i. m. 128. sk. és 138.

[15] Hippokratés ikonográfiájára: *J. J. Bernoulli*, *Griechische Iko-*

nographie, I. München, 1901, 164. skk, Münztaf. II, 7, — S.G. Zervos, La mosaïque de l'Asclépiion de Cos, sa signification et son inspirateur, XVIIe Congrès International d'Histoire de la Médecine, I. Communications, Athènes, 1960, 9. skk, — L. C. Mackinney, Hippokrates as pictured by Ancient Medieval and Modern Illustrators, U. o., 14. skk. — legújában összefoglalólag: C. Becatti, s. v. „Ippocrate” in Enc. dell'arte classica ed orient. IV, Roma, 1961, 182 (további irodalommal).

[16] V. ö. J. J. Bernouilli, Die Bildnisse Berühmter Römer, Stuttgart, 1882.

[17] Székely S., Az orvostudomány története, Budapest, 1960, 52 o.: 26. kép. (a metszetet az eredeti felirat nélkül mutatja be).

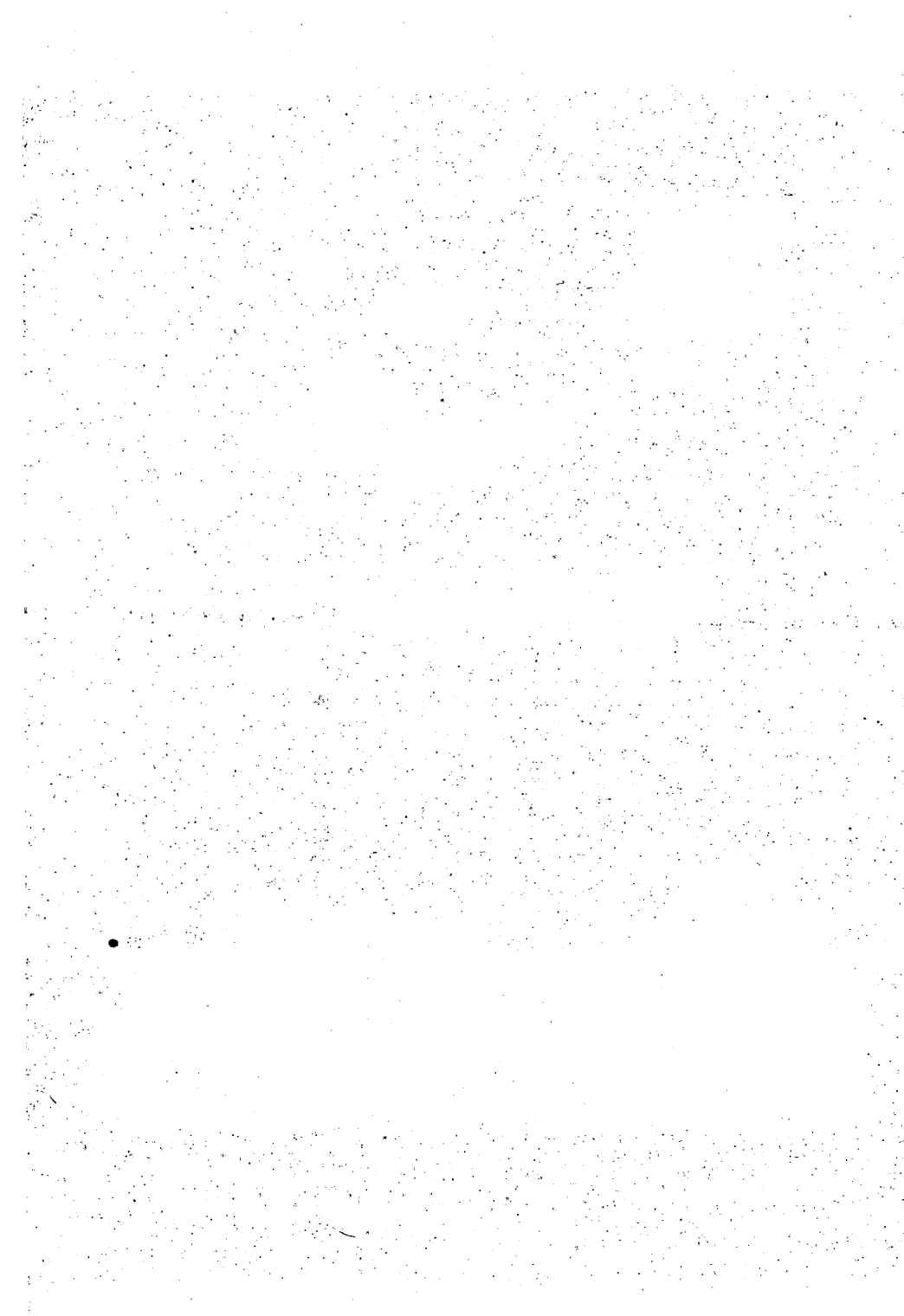
[18] Kempler, K., A gyógyszerek története, Budapest, 1964, 32—33 o. közt (a teljes metszetet közli a név és az eredeti származás megjelölésével).

Zusammenfassung

An Hand des in der Österr. Nationalbibliothek in Wien befindlichen Cod. med. gr. 1. wird bewiesen, dass das Bildnis des im I. Jahr. n. Chr. gelebenen Pharmakologen aus Kleinasien, Pedamos Dioskorides im Werke des Johannes Zsámboki (Sambucus) „Icones veterum aliquot ac recentium medicorum...” (Antwerpen, Christoph Plantinus, 1574) als authentisch angesehen werden darf.

Abbrégé

Par la collation elu Cod. med. gr. 1. de la Bibliothèque Nationale Autrichienne à Vienne avec le portrait de Pedamos Dioscorides, d'un pharmacologue de l'Asie Mineure vivant au Ier siècle après J.—C., présenté dans l'oeuvre de Jean Zsámboki (Sambucus) „Icones veterum aliquot ac recentium medicorum...” (Anvers, chez Christophe Plantinus, 1574) il est prouvé, qu'on le peut tenir pour authentique.

ADATOK A MAGYARORSZÁGI HIMLŐOLTÁS TÖRTÉNETÉHEZ (1825 — 1835)

Írta: DADAY ANDRÁS (Budapest)

A magyarországi himlőoltás történetében nevezetes évszám 1826, április 29., mert ekkor alakul meg felsőbb utasításra a Himlőoltásügyi Központi Bizottság *Lenhossék Mihály* helytartósági tanácsos, országos főorvos, az orvosi kar elnöke és tanulmányi igazgató elnöklete alatt. Megjelentek: *Beer János Nepomuk* az orvosi kar ez idei dékánja, *Bene Ferenc* királyi tanácsos a kar seniorja, *Schuster János* a kar proseniorja, *Veleczy János*, *Böhm Károly*, *Gebhardt Xavér Ferenc*, *Schordan Zsigmond*, *Tognio Lajos* nyilvános és rendes professzorok, *Csausz Márton* ezen kar tagja és jegyzője. Azonkívül *Streit János*, *Csehszombathy Sámuel*, *Windisch Lipót* Pest városának rendes főfizikusa, *Gordeth József*, *Monovitz Lipót* fizikusok, s egyszersmind az orvosi kar társtagjai. A bizottság tagjai még *Kovács Mihály*, *Forgó György* Buda város rendes fizikusa *Christen Xavér Ferenc*, *Kramer József*, *Köffinger János* Pest város rendes fizikusai, *Windisch Lipót*, *Goszletts József*, *Manoricz Lipót*, végül *Uffer József* és *Straub Frigyes* a chirurgia doktorai, akik a himlőoltás előmozdításának ügyében fáradoztak.

A bizottság egyetlen célja a himlőoltás ügyének további előmozdítása

Ez alkalommal a bizottság egyik tagjának, *Straub Frigyesnek* fennmaradt irataival foglalkozunk, mert ezek a legközvetlenebbül tárják eléink korának viszonyait. Az 1825-ből való kéziratból megtudjuk, hogy mi az akadálya a jó oltási előmenetelnek, s mik azok az eszközök, amelynek segítségével bár részben, de le lehet küzdeni.

A fizetéses orvosnak nagy segítségére van nemcsak az, hogy a szószeikből a papok hivatalos utasításra az oltás szükségességére felhívják a figyelmet, hanem hivatalos forgolódása közben közvetlen kapcsolatot teremtett már a néppel, s így több megbecsülésre, bizalomra tett szert. Más a helyzete a közhivatal nélküli, magángyakorlatot folytató orvosnak, mert hatásköre szűkebb, köztekintélye kisebb. Nincs segítségével a gyermekek felkutatására és elővezetésére. Személyesen kénytelen ajtóról ajtóra járni, a szülőket megkérdezni, a beoltandókat megtalálni, s ezeknek szüleit rábírní, hogy engedjék gyermeküket beoltani. Mily nehéz a kellő nevelésben nem részesült, durva, s az erkölcsről oly keveset tudó, ezerféle előítélettel átitatott embereket rábeszélni az annyira fontos oltás végrehajtására. Előfordul, hogy a magánorvos a szülőket gyermekeikkel együtt bizonyos napra, meghatározott órára magához rendeli. A kitűzött óra már elérkezett, majd el is múlt és nem jelent meg senki. Eltelik egy óra is. A beoltott és szérum tovább plántálására szánt gyermek szülei elvesztik türelmüket, mozgolódnak, indulni készülnek, mert sürgős dolgaik vannak. Az orvos nagy nehezen rábeszéli őket a maradásra, maga pedig elsiet az odarendelt oltandók lakására. Legtöbbször nem találja otthon őket. Ha otthon találja, következik a megszokott hazudozás: a gyermek erősen köhög, lázas, fogzik, nem alszik stb. Az orvos ekkor vizsgálathoz kezd, de csak színlelést talál. Próbálja a szülőket megnyugtatni, hogy a gyermek a legegészségesebb, s aggodalom nélkül beoltható. Ekkor ezerféle hihetetlen előítélettel állnak elő. Az orvos megkísérli ezeket is megcáfolni. Ha hiába volt minden igyekezete, akkor megmagyarázza, hogy mi az előnye a himlóoltásnak és mi a hátránya elmulasztásának, majd hízegő szavakkal, kérésseel, fenyegetéssel, ajándékkal próbál sikert elérni.

Sokan nem engedik meg a himlóoltást, mert a himló nem egyéb, mint a test tisztátalansága, szükségese rossz. A védő himló azonban árthatmas, mivel a tisztátalanságot visszatartja, s így leendő betegségek alapját veti meg. Ismét mások azt mondják, hogy ha őseinknek, s nekünk is mindnyájunknak volt természetes himlőnk, leszármazotainknak is legyen stb.

A magánorvosnak nemcsak a beoltandó csecsemőkkel, hanem a beoltottakkal is, kiktől a védőszérumnedv tovább volna plántálandó,

voltak nehézségei. Az előkelő vagy gazdag szülők nem egyeztek bele, hogy gyermeküktől himlő-oltóanyagot vegyenek, s így az orvos előre megállapított oltási tervét gyakran felborították. Ezek a szülők az ellen is tiltakoztak, hogy gyermeküket napszámos, munkás, szolgáló leány, vagy pláne kitett gyermek anyagával oltás be. Izraelita gyermek savójával csak egészen kivételes esetben engedték a keresztyén szülők gyermeküket beoltani. Mivel ezeket az érveket és balhiedelmeket nem sikerült megcáfolni, az oltó orvos arra törekedett, hogy a különböző társadalmi állású egyének gyermekeit egyidőben oltsa be, s így biztosítsa mindenki számára az oltóanyagot. A folytatólagosság így is gyakran megszakadt. A szülők gyakran amiatt nem engedték meg a savóvételt, mert a védőhimlő-hólyagocskák megnyitását nagyon fájdalmasnak gondolták. Pedig éppen ellenkezőleg a hólyagocskák megnyitása a gyulladást, a fájdalmat és a lázat csökkenti.

A felsorolt akadályok késleltetik a himlőoltás gyorsabb előrehaladását. Ezek fenn is maradnak, amíg az orvosrendszert hathatós intézkedéseket nem tesz. *Straub* doktor véleménye szerint a leg-sürgősebb feladat: 1. kellően és megfelelően felszerelt himlőoltó intézetek létesítése, 2. a szegények ingyenes oltása, 3. a legegyszerűbb, legkevesbé fájdalmas és legkisebb vérfolyást okozó oltás bevezetése, 4. a gyermekek sok ember jelenlétében történő beoltása, 5. írásbeli felszólítások és ösztönzések az oltásra minden rendű szülők részére, 6. dicséretetek, jutalmak, kitüntetések mindazok részére, akik különösképpen közreműködnek a himlőoltás érdekében.

Ad 1. A himlőoltó intézetek egyikét az ország fővárosában kell létesíteni. A vidékiek ez alá tartoznának. Óhajtandó, hogy az egyetemes orvostanhoz értőkön kívül senki se bocsáttassék az oltás gyakorlására, mert csak az orvosnak van képessége arra, hogy okszerűvé tegye cselekedeteit és annak félbeszakítását — mellőzését. Csak az orvos ismerheti a himlőoltási betegséggel társuló tüneteket: kiütések udvarok, súlyos gyulladás, láz, fájdalmak, hányás, hasmenés, hólyagcsák kibebbedése stb. Csak az orvos képes ezeket kellően felsmerni, megkülönböztetni és gyógyítani.

Ad 2. Ha ingyenes lesz az oltás, jobban fog az elterjedni. De vajon lehet-e kötelezni az orvost az ingyenes kezelésre? Himlőoltó intézet nélkül, közfizetésben nem részesülő oltóorvos ezt a terhet

nem vállalhatja, mert minden idejét felhasználna kell működnie, hogy családját a kezelési díjakból fenntarthassa. Most nagyon kemény idők járnak, az emberek gyógykezelésében tett fáradozásért aránytalan az illeték és járandóság. Szerfölött csekély a fizető betegek száma, a nem fizetőké szerfölött nagy ahhoz, hogy új kötelességet róhasson ki újból magára. Ezért a szegények részére külön oltó orvost kell kinevezni, ki az oltó intézetben végzi munkáját a közpénztárból kiutalt fizetésért. Ennek az orvosnak munkája nemcsak az oltásból, hanem a beoltottak és beoltandók összeírásából, névsorba foglalásából, bizonyítvány kiállításából, oltóanyag biztosításából stb. áll. Szükség volna arra is, hogy a félszegények beoltására csak mérsékelt díjazást vehessenek fel az orvosok, nehogy a túlságos követelés miatt a gyermekeket az oltás alól kivonják.

Ad 3. Tagadhatatlan, hogy sok szülőt elriaszt a durva és rossz oltási mód, a túlságos mélyen eszközölt szúrás, a heves fájdalmak, a nagyfokú vérzés. Viszont a kedveskedő viselkedés, gyengéledés úgyszólván észrevehetetlenné teszi a cselekvést. *Dr. Straub* módszere a következő volt: a legfinomabban kihegyezett, nagyon vékony, egyenes, kisímított kis oltótűcskét veszek. Ennek hegye segítségével a himlőoltó nedvből csak csekély anyagot veszek. Bal kezemmel megfogom a csecsemő karját, a hüvelyk és mutatóujjal a beoltandó helyen megfeszítem a közöttük levő bőrtakarót, az oltótűcske oltónedvbe mártott hegyét jobb kezemmel rézsútosan és igen hegyes szög alatt a beoltandó karral, bal hüvelykemhez közel alkalmazott szúrással benyomom körülbelül egy vonalnyi mélyen az epidermisbe, kevés ideig a beszúrt oltótűcske hegyéhez nyomom ezt hozzá és végül hüvelykem folytonos nyomása mellett kihúzom ezt. Ezzel az eljárással úgyszólván észrevehetetlen a seb, vérfolyás semmi, fájdalom szóra sem érdemes. Viszont a védhimlő-nedv a műszerrel jól ledörzsöltetik és jól beleszoríttatik a sebbe.

Ad 4. A szülőket az oltóhelyiségbe azért kell behívni, hogy a szúrások enyhességéről és fájdalomnélküliségéről, a következmények csekély voltáról személyesen meggyőződhesseken. Így kevésbé fognak tétovázni gyermekeiket himlőoltásnak alávetni.

Ad 5. Sokan vannak orvosok és gyógyítással nem foglalkozók, kik minden módon arra törekednek, hogy az embereket írásban és élőszóval fáradhatatlanul, tehetségükhöz képest meggyőzzék és

rábírják a himlőoltásra. Mivel ezek a közjót mozdítják elő, érdemeiknek megfelelően a dicséretet, a jutalmazást, a kitüntetést megérdemlik.

A második kézirat egy kérvény 1829-ből, amelyben *Straub* a budai szegény néposztály beoltása révén a városnak tett szolgálatáról bizonyítványt kér. Ebből megtudjuk, hogy 1810-től kezdve a jelen ideig ingyen oltja az adózó szegény lakosokat és minden egyes szegényért a városi házipénztárból fizetendő 6 konvenciók krajcárt nemcsak, hogy nem vette fel, hanem minden évben teljes egészében átengedte a hatóságnak egy létesítendő gyógyító intézet céljára. Ugyancsak ő éppen olyan hosszú időn keresztül nem vette igénybe azokat a fuvarokat, amelyek a himlőoltót rossz időjárás alkalmával megilletik, s amelyeket hasonlóképpen a városi házipénztárból kellett volna fedezni.

A *dr. Christen Ferenc* budai fizikus által fogalmazott működési bizonyítvány rávilágít a Vízivárosban és Tabánban működő orvos „fáradhatatlan lelkes buzgalmára”, aki ezekben a külvárosokban elsőnek vezette be a himlőoltást, amely 18 év alatt 948-ra emelkedett. Ebből 650 oltás ingyenes volt, amelyért díjazást a házipénztártól nem vett fel.

Straub 1828-ban a tehénhimlővel beoltottakra vonatkozó jelentések végén intézkedést kér arra, hogy a tehénhimlő-oltóanyag ne csak a nyár folyamán, hanem a többi évszakban is kapható legyen. Akkor a természetes himlőjárványnak haladéktalanul gátat lehet vetni. Ismételten javasolja a tehénhimlő oltóintézet létesítését, a be nem oltott gyermekek összeírását, igazságos munkamegosztás céljából a város 52 részre való elosztását. A vár felosztandó három kerületre, a Víziváros 12-re, a Rácváros 12-re a Krisztinaváros 8-ra, Újlak 9-re.

Straub 1830-ban a Himlőoltásügyi Központi Bizottsághoz beadvánnyal fordult, amelyben mindinkább a maga személye felé igyekszik a figyelmet terelni, hogy végeredményben ismerjék el érdemeit, s azokat valamiképpen látható módon is jutalmazzák. Érdemei a következők: 1. 1810-től kezdve végez himlőoltásokat (elsőnek 18 éves fiát oltotta be). 2. A himlőoltás leggyorsabb terjesztése céljából minden erejét megfeszítette, a népet élőszoval, írásban felszólította és édesgette a szakszerűen véghezvitt védhimlőoltásra. 3. A himlő-

oltási táblázatokat egymaga dolgozta ki, s ezekhez mindig csatolta saját észrevételeit. 4.5. Szegénysorsúak oltásáért díjazást nem fogadott el. 6. Himlővel beoltott gyermekei közül 12-t ajánlott fel a himlőoltás tovább plántálására és a legnagyobb készséggel engedte meg más himlőoltóknak is, hogy azoktól oltónedvet vegyenek. 7. A himlőoltó-szérumot minden hozzáfolyamodóval megosztotta. 8. Már 1816-ban néhány ellenvetést, amelyet ellenfelei a himlőoltás ellen tettek érvekkel cáfolt meg, s ezeket a cáfolatokat saját költségén a nyilvános lapokban is kinyomatta. 9. Közérdekből 1829-ben egy kis munkát írt „Erläuternde Abhandlung über Blattern, Schütz-pocken und deren Abarten” címen, hogy a népet felvilágosítsa a himlőoltás üdvös és egészséges, a természetes himlő veszedelmes voltáról, a kezdő chirurgusokat kioktassa a legszükségesebbekre, s az eddig elkövetett tévedésekre, megcáfolja azokat az ellenvetéseket, amelyeket a himlőoltás ellen hoztak fel.

Öt évvel később, 1835-ben *Straub* elkeseredése elementáris erővel tör elő, amikor azt írja: „26 esztendeje múlt már annak, hogy egyrésről az orvosi gyakorlat terén, másrésről a tehénhimlő oltása terén a legnagyobb önfeláldozással működök és — óh jaj — csak nem veszem észre először, hogy ezért az én naponta meghozott és nem csekély áldozatomért nemcsak semmiféle jutalmat nem arattam, hanem még a legnagyobb igaztalansággal üldöztettem is és hogy nemsokára, mint aki kenyérétől és a közfizetéstől meg van fosztva, arra kényszerülök, hogy hátralevő életemet szűkösködésben és szegénységben végezzem be.” — Később azt olvassuk: „régén azt kell tapasztalnom lelki fájdalommal, hogy minden munkámat, minden a köz hasznára irányuló anyagi áldozatomat és minden reáfordított önfeláldozásomat kedvezőtlenül fogadják, sőt nyíltan láttam, hogy erőfeszítéseim elé olyan akadályokat gördítettek, melyek lelkes buzgalmamot meg lennének képesek törni — úgyszólván már meg is törték.” Az akadályok a következők: 1. a tehénhimlő-oltásra vonatkozó javaslatait az üléseken jelenlevő orvosok és chirurgusok asszisztálása mellett kigúnyolták. 2. Évekkel előbb a templom ajtajára ragasztott cédulán tudomásra hozták, hogy a gyermekek szülei kíséretében jelenjenek meg tehénhimlő oltásra az iskolában. Ez meg is történt, de az oltókat erről senki se értesítette. 3. Ugyancsak évekkel előbb az országos főorvostól hallotta, hogy dicséretben

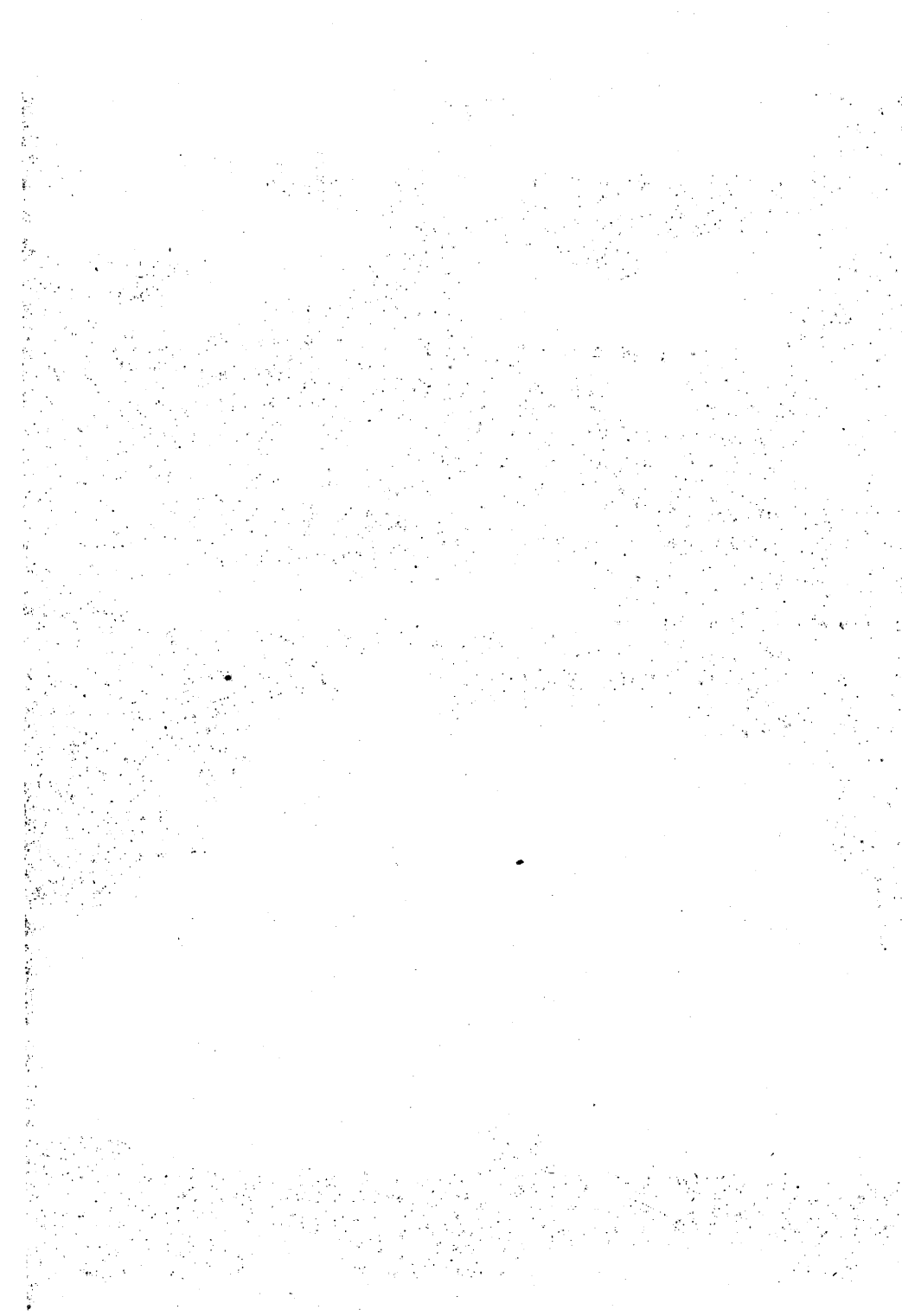
részesült, de azt neki nem adták tudtára. 4. 1833-ban a Központi Himlőoltó Bizottságban felolvasták a budai fizikus jelentését, amelyben az első helyet, mint legserényebb és legügyesebb himlőoltó érdemtelenül *Menner* hatósági chirurgus foglalta el, ő pedig a második helyre szorult. Hosszas öndicséret és ismétlés után *Straub* oda lyukad ki, hogy az a férfi, aki ezen közjó hasznára már olyan nagy áldozatokat hozott és magát ebben az ügyben eléggé tapasztaltnak véli, jogosan követelheti meg, hogy figyelmesen meghallgattassék, mert egyes egyedül csak ő tehet üdvös javaslatokat és csupán csak ő illetékes arra, hogy ezeket a javaslatokat pártfogolják. Nem szabad figyelmen kívül hagyni — írja *Straub* — a köz érdekében hozott áldozatait”. Hisz 1814—16-ig a himlőoltással kapcsolatos újságközleményekért kb. 100 forintot fizetett. Ismeretterjesztő munkácskájának kinyomtatása 500 forintot emésztett fel. Ebből alig 100 forint térült meg. A legtöbb példányt szegény betegek között osztotta szét. 1809-ben szolgált a magyar nemesi insurrecciónál. Azóta kb. 20 000 beteget gyógykezelt, akik közül 15 000 volt ingyenes. Tizenhét esztendőn keresztül kezelte az Ürnök Egyesülete betegeit. Ezernyi orvosi bizonyítványt állított ki ingyen. Százzámra csalták meg betegek, s fizetés nélkül tűntek el előle. Az 1831. évi cholera-járvány idejében nagy áldozatokat hozott embertársai érdekében. Bevételei évről-évre csökkentek, s ezért családjárá tekintettel 25 000 forint vagyonát elkölteni, s így öregkora kezdetekor (50 éves) szegénységben kénytelen élni.

Zusammenfassung

In seinem Beitrag befasst sich der Autor mit 4 Handschriften von Frigyes Straub, Doktor der Chirurgie und Mitglied des Zentralkomitees für Pockenimpfung, das am 29. April 1826 errichtet worden war.

Abrégé

L'auteur nous présente 4 manuscrits de Frigyes Straub, docteur en chirurgie et membre du Comité Central de la Vaccination établi le 29 avril 1826.

HÁROM ERDÉLYI GYÓGYFÜRDŐ TÖRTÉNETÉNEK TANULSÁGAI

Írta: ZSAKÓ ISTVÁN (Budapest)

Jelen alkalommal az algyógyi, kériői és a szamosfalvi gyógyfürdők történeti adataival óhajtók foglalkozni és ismertetésük folyamán fejlődésük egyes állomásaira rámutatni. Megkíséreltem feltalálni az okait, hogy miért maradt provinciális jellegük mellett, a magyar balneológia részéről irodalmilag is elhanyagoltan az algyógyi és kériői fürdő. Miért nem találhatók részletes leírások róluk az utóbbi fél-évszázad lezajlása alatt a magyar fürdőkről készült tudományos és népszerű munkákban. A magyar vármegyékről megjelent monográfiák, az Osztrák—Magyar Monarchia írásban és képben című sokkötetes műben olvashatunk rövid, de kevésbé szakszerű közléseket, ami arra mutat, hogy természetrajzi és történeti kincseinket, így ezeket is igyekeztek legalább röviden megemlíteni.

A szamosfalvi gyógyfürdő, illetőleg a víz és az iszap még csak három évtized óta ismeretes, de ennek felfedezése és orvosilag gyógycélokra való felhasználása szinte a szemünk előtt történt és igen érdekes az összes körülmények tanulmányozása.

Az algyógyi fürdőt, illetőleg a melegvíz-forrásokat, ezeknek gyógyító erejét már a rómaiak, sőt előttük a dákok is jól ismerték. Traján császár légióinak tagjai, akik visszanyerték egészségüket, feliratos köveket és kőszobrokat hagytak maguk után a környéken. Erről több helyen is megemlékezik *Téglás Gábor*, jelezve, hogy a germizárai „bélyeges” téglák közül leggyakoribbak a XIII. légió hálalkodó feliratai. Dácia előkelősége gyakran megfordult Germizarán, bizonyára a hévforrások kedvéért, s „a Collegium galatarum nevű

testület hihetőleg az arany feldolgozásával foglalkozott ott". A Kőalja mésztufáját is bányászták (Hunyad megyei Kalauz. 1902. 126. oldalon). *Téglás* a Feredő-Gyógy leírásában (Osztrák—Magyar Monarchia VII. köt. 558. oldalon) írja, hogy az „Árpád-házi királyok uralkodása alatti időben vár is állott Algyógyon (hajdan Villa Diod) a községben. A rómaiak — írja — fölirotokban hálálkodtak itt a fürdők nymphájának. Az erdélyi fejedelmek idejében a legkevesettebb fürdő volt”., „A gazdag források vize alább malmokat hajt és igen szép vízesést alkot.” *Téglás* megjegyzi még, hogy Hunyad megye területén 29 ásványvizet ismerünk idáig: „... Beholt, Alvácza, Gyógy és Kis Kalán a nevezetesebbek”. Szerinte Verbőczy is említi az algyógyi fürdőt 1537-ben.

1946-ban Igna közleményében (Apele termale de la Baile Geögiului «Germizara» in epoca Romana) húsz nyomtatott oldalon tíz fényképen kívül, több római felirat szövegét is közli. A rómaiak nemcsak a nimfáknak nyilvánítják hálájukat gyógyulásuk után, hanem Aesculapnak és Hygieianak is.

Bod Péter, a kiváló tudós lelkész 1757 május utolsó napjaiban volt Algyógyon is, a „feredőben”. 1761 májusában is töltött öt napot az algyógyi fürdön. Mint naplójában írta, akkoriban ott tartózkodtak Berzétzi József, Vásárhelyi András, b. Sz. Kereszti Sámuel és felesége, Kun István, Jósika Imréné Bornemissza A., Wesselényi Mária. „1762. Mentem a gyógyi feredőre d(ie) 2. Junii. Voltam ad 11. jelen lévén Berzétzi uram feleségestől. A feredés használt” írja saját feljegyzéseiben. *Bod Péter* 1765-ben tavasszal a gyógyi fürdőben találkozott Bethlen Gergelynével és Berzétzi Józseffel, 1766-ban június 16-án volt a fürdő vendége. Gróf Kendeffy főispán is ott volt több előkelőséggel. Megemlíti a vendégek között egy Fritsch nevű sótisztet is. (*Jancsó Elemér*: Felsőcsernátoni Bod Péter önéletírása. Ez az Erdélyi Ritkaságok közt jelent meg Kolozsváron (Cluj) 1940-ben).

Haller Gábor naplójában olvasható, hogy ő is többször járt a gyógyi fürdön. 1630. március 15—24-én majd pedig 1636. június 11-én és június 24—27-ig tartózkodott a „Gyógyi ferdő”-ben.

Értesülésem szerint *Székely Sándor* unitárius püspök, az első magyar eposz költője is megfordult Algyógyon, még lelkész korában, amikor egyházi célra személyes gyűjtésre vállalkozott.

Magyary Kossa Gyula is említi, hogy 1629-ben Bethlen Gábor a gyógyi fürdőre is elment gyógyíttatni magát. Izabella királynő is járt 1559-ben Gyógyon. „A nyár folyamán Izabella gyakran kikocsizott a közeli Algyógyra, melynek hőforrásaira pompás fürdőt építtetett, körülvéve vadkerttel és gyümölcsösseel”.

Igen érdekes leírás található a gyógyi fürdőről *Lészay Dániel* „Erdély hévvizei, jelesen az algyógyiaknak részletesebb megismertetése” c. előadásában, amit a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók marosvásárhelyi vándorgyűlésén tartott 1864-ben. Erről a szászvárosi orvosról *Pataki Jenő* közölt adatokat az Orvosi Szemlében. Fogarasi Lészay Dániel 1798. január 1-én született Szászvároson és 1872. november 9-én halt meg 75 éves korában. Erdély legelső fogorvosa volt. Középiskoláit szülővárosában végezte. Az orvosi tanfolyamot Bécsben hallgatta. 1829. július 18-án szerezte meg orvosi oklevelét. Orvosi dissertációjának címe: *Dissertatio inaug. anat. physiol. patholog. de dentione prima et secunda investigationibus illust. Vindobonae, 1829.* *Lészayt* 1828 november 7-én hívták meg városi orvosnak. A szabadságharc idejében Debrecenben és Szegeden tevékenykedett, majd Kufsteinba jutott hadifogságba. Itt fadaragást tanult, régi pénzeket is gyűjtött később. Kazinczyt 18 éves kora óta tisztelte. A szászvárosi ref. egyházi főiskolának algondnoka volt. Jótékony és kulturális mozgalmakban is résztvett. A szászvárosi takarékpénztár az ő kezdeményezésére létesült. A *Zeitschrift für Natur- und Heilkunde* 1851. évi II. évfolyam 2. számában megjelent munkájának címe: *Aphorismen über die aetiologischen Momente der Zahnkaries.* *Szinnyei József* 14 kötetes munkája is megemlékezik *Lészay*ról. *Pataki* fényképét is közli (sötétruhás, bajuszos mellkép).

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálóknak Marosvásárhelyen tartott 1864. évi vándorgyűlésén *Lészay* értékes ismertetést adott a gyógyi fürdőről, mint már fentebb említettem. Előadása 1865-ben jelent meg a Nagygyűlés munkálataiban (Pest, Emich Gusztáv, M. Akadémia nyomda), a 167. oldaltól kezdődően, néhány lapon át. Elmondta, hogy „Erdély legkitűnőbb, de balneographok által csak nagyjában érintett algyógyi hévvizek közelében” lakik. A kénes forrásokat csak újabban fedezték fel Algyógyon, a kis-kaláni forrásokat viszont már a rómaiak is használták. Az algyógyi források a római-

aknál Thermae Dodoneae néven ismeretesek. A római őrvár, Zengma a mai Csígmó szomszédságában volt. A XV. században a templáriusok birtoka volt a fürdő a gyógyi uradalommal együtt. Tőlük Corvinus Jánosra szállottak át, 1530-ban Zápolya János budai kapitány Kun Kocsárdnak adományozta uradalmastól. 1660 körül egy másik Kun Kocsárdtól I. Apafi Mihályné, petrinai Bornemissza Anna kezére kerültek. Egy Bornemissza (nyug. kormányiszéki tanácsos) pár év előtt „kilenc szobát tartalmazó földszintes, vendéglőnek szükséges helyiségekkel ellátott középülettel díszíté a fürdőintézetet.”

Bethlen Gábor és Apafi Mihály is talált itt „üdítő balszámot” fáradságos munkája után. Az Apafi fürdőhöz sziklába vágott 9 öl hosszú járda vezetett két személyt befogadó medencével. Ez most üres, mert 45 év előtt bővebb víznyerhetés céljából robbantottak lőporral és „a mészlazagos kövület megrendült, nyílást kapott, a víz belőle örökre eltűnt.” Jelenleg „négy társas fürdő van, mindegyik külön kifolyással”. A nagy fürdő forrásai összesen óránként 1852 akó vizet szolgáltatnak. A víz kénszagú, hőmérséklete 23,5 fok „tisztá, átlátszó, kellemes savanykás”. *Pataki* és utána *Schnell Péter* vegyelemezte. A hatvanas években még hat kénes forrást találtak. „Iszapkészítésre is fordíthatnák” jegyzi meg *Lészay*. Gyógyjavallatok: „izzag, viszketeg, pikkelyes sömör, ótvárban, zsongtalan fekélyekben szenvedőknek. Csúzos és köszvényes bajokban, idült izzadásmányok” és „a tagok merevségébe” gyógyhatású. Ivókúra is jót tesz ezeknél. „Máj, lép, fodormirigyek dugulásában, visszérrendszer pangásokban, aranyérben, görvélyben hasznos.” Székrekedést javít és „havi tisztulási rendetlenségeket” szüntet. A takhártyák idült, hurutos bántalmainál (légzési, emésztési ivarrendszerei) jó hatású. Idegbántalmaknál, idegzsábák, szélhűdések eseteiben is. Húgyhólyagbajoknál mint vizelethajtó szert alkalmazzák. Kimerültségi hajlam és „életünk lankadságában” szintén igénybevehető. *Lészay* hozzáfűzi még, hogy az évi 400–500 beteg 35 szobát használhat, továbbá, hogy barna zenészek Gyulafehérvárról meg Enyedről szórakoztatják a fürdővendégeket. A Rozália fürdő vizében található kénsavas szikéleg, kénsavas keseréleg, szikhalvag, szénsavas mészéleg, szénsavas szikéleg, szénsavas keseréleg, szénsavas vasélecs és kovasav.

A gyógyi fürdőről költeményt is írt *Bruz Lajos*, ami kéziratban is és nyomtatásban is fennmaradt. A források és ezeknek szellemei mellett a fürdővendégeket is megénekelték, továbbá népregéket is közöltek. *Bruz* 1856. június 5-én halt meg Kolozsváron.

Érdekes, hogy *Lészay* megemlékezik még a csigmoi barlangról is, mondván az „ismeretlen mélységbe” nyúlik.

Bolemann István a „Magyar fürdők és ásványos vizek” című munkájában, amelyet az ezredévi kiállítás alkalmából 1896-ban adott ki, szintén megemlékezik a gyógyi fürdőről. A 44. oldalon írja, hogy 48 vendégszobája van a fürdőnek. Említi a *Rozália* forrást és a Gyógykutat. Akkoriban a fürdő *Fried Eszkelesz* tulajdona volt és bérbe volt adva. A *Rozália* forrás $31,9\text{ }^{\circ}\text{C}$, a Gyógykút $30,6\text{ }^{\circ}\text{C}$ hőfokú volt. Mészkarbonát, nátriumkarbonát, magnéziumkarbonát, továbbá kálium és lithium tartalmat állapítottak meg.

Papp Samu és *Hankó Vilmos* *Feredő Gyógy* (Algyógyfürdő) cím alatt az 1907-ben megjelent munkájukban (A magyar birodalom ásványvizei és fürdőhelyei) a *Diana* forrást is felemlítik, amelynek $32,9\text{ }^{\circ}\text{C}$ a hőfoka. A vasas lápról sem feledkeznek meg. Ők már 70 vendégszobát, két fürdőházat és összesen hét fürdőmedencét jeleznek.

Az utóbbi évtizedekben jelentős fellendülés következett be a gyógyi fürdő kihasználása és a betegforgalom tekintetében.

A régmúlt időkre, valamint *Lészay* munkájára vonatkozólag *Bologa* professzor és *Izsák Sámuel* előadó tanár az adatszerezés tekintetében támogattak, amiért köszönettel tartozom. Ugyancsak támogattott *Zsákó Gyula* is, aki Gyógy és Kérő fürdőkre vonatkozólag sok irodalmi adatot szerzett számomra. *Bencédi Pál* pedig *Bruz Lajos* munkájából kikereste az algyógyi fürdő sok érdekességének említése mellett a néprege részletet is. Eszerint két tündér birtoka volt a fürdő területe, amikor még arrafelé nem éltek emberek. Ez a szép tündér-testvérpár, akik értették a madarak beszédét is, tejből fürödtek a sziklateknőben és boldogok voltak, amíg az emberek oda nem jöttek. Ekkor azokkal barátságba jutva, megromlottak erkölcsileg. Az emberek, az ifjak hittek a tündérekben, de elvesztek, később a tündérek is elpusztultak és a szép helyen kígyók és gyíkok ütötték fel tanyájukat.

Kérő fürdő értékes forrásvizét 1715-ben Büdöskút néven ismer-

ték, mint az a Szolnok-Doboka megyéről készült monográfiában olvasható. Tulajdonképpen egy posvány mellett, illetőleg azzal összekeveredve használták gyógyítási célból 1824-ig. Ekkor a vármegyében a gyógyerejű víznek a posványtól való elkülönítését elhatározták. Vegyelemzést és további kutatásokat is javasoltak. *Czakó János* két év alatt a lecsapolást elvégeztette. Még építkezésekbe is belefogott, majd egyelőre két szobát és kádakat állított fel. Legelőször 1827-ben vegyelemeztek a vizet. Akkoriban „4 font vízben (1 fontra 16 unciát számítva) találtatott 38 gr. murias natrium, 36 gr. sulfás nátrium, 6 gr. muriás calcium, 4 gr. terra calcatura. Ezenkívül gas. acidum és hydrithionicum”. *Czakó* a hideg fürdő árát 6, a melegét 12 krajcárban állapította meg. A vizet „büdös-kövesnek” találták, amelynek hőmérséklete 11 fok Reaumur szerint. Máj- és bélbajoknál, „dugulás” ellen javasolták használatát, sőt köszvény ellen is és bőrkiütések gyógyítására is. Még hipochondria esetében is használták. Két forrást különítettek el, a Bánffy és a *Czakó* forrást.

Czakót, aki vagyonos ember volt és a megyénél pénztárosi szolgálatot látott el, megvádolták a fürdő hűtlen kezelésével. Vizsgálatot is indítottak ellene. Az alispánt bízták meg az ügy kivizsgálásával, aki 1852-ben készült el jelentésével. A hiányzó 3000 forint nem volt pótolható a *Czakó*-féle birtok felszámolásakor. (A vizsgálat 1837-ben vette kezdetét.)

1866-ban *Zakariás József* fegyintézeti főorvos vásárolta meg árverésen a fürdő ingatlanait. *Hankó Vilmos* 1889-ben vegyelemezte a forrásvizeket. Szerinte „ritkán előforduló, hideg sós kénes ásványvizek közé tartozik” a kéri források vize. Van még a vizekben glaubersó, szénsavas nátrium és szénsavas vas. „A Bánffy-forrásban több a kénhidrogén, a szabad szénsav és a konyhasó”. A glaubersó és a szénsavas vas kevés, ezekben inkább a *Czakó* forrás bővelkedik. A szobranci és más külföldi vizek mellett a kéri igen előkelő helyet foglal el. *Brunner Károly* szerint a ritkábban előforduló sós kénes vizek közé tartozik a kéri víz. Alkalmazható csúzos bántalmak súlyosabb eseteiben, zsugorodások, merevségek, bőrfekélyek eseteiben, görvélykórnál, bujakórnál, idült izzadmányoknál, gége- és hörghurutnál, alhasi pozsga, bélhurut, aranyerek, májbaj, lépbaj és hólyagbajok eseteiben.

Kérő község Szamosújvártól nyugatra fekszik, a megyei monográfiában említik, hogy a megye nyugati és északi részében nagyon sok ásványvizes forrás van. Ezek inkább csak helyi használatra szolgálnak. Nagyilonda közelében van a büdöspataki fürdő alkalikus és kénes jódforrásokkal. Ismeretesek még Borkút, Nagyhegy, Füred és Sztojkafalva közelében levő forrásvizek.

Az Arménia című folyóiratban (1892. évi 7. füzet) S. aláírással két és fél oldalon találunk ismertetést a szamosújvári, vagyis a kérii fürdőről. Az Arménia örmény vonatkozásokat tárgyaló újság, amely több örmény eredetű orvosról is megemlékezik. A fürdőt illetőleg közli, hogy az első forrást a haszonbérő Czako-családról nevezték el. Ebből a családból származott Czako Zsigmond színműűró is. A második forrás a Bánffy nevet viseli, az egykori miniszterelnökről van elnevezve. A fürdő mögött hegy emelkedik, lombos fákkal, mogyoróbokrokkal, madárdallal. 16 fürdőszoba áll rendelkezésre. Az új szobák carrarai márványkádakkal vannak berendezve. Hat szoba „padlata” színes cementlapokkal van kirakva. A cikk közli még, hogy Brunner Kálmán, a Császárfürdő orvosa véleménye szerint „a kérii vizek a ritkábban előforduló kénes vizek közé tartoznak, mint ilyenek sikerrel alkalmazhatók a csúzos bántalmak súlyosabb eseteiben, az izmok, ízületek csúzos bántalmai, a zsugorodások, merevségek, bőrfekélyek, a csontszú, görvélyes bántalmak ellen, az idült izzadmányoknál, amelyeknek felszívódását a kénes vizek elősegítik, fémmérgezéseknél stb. javulni fognak alkalmazásuk által”. *Hankó* vegyelemezte a vizet 3 év előtt, ki is adta munkáját és ebben hangoztatta, miszerint „E forrásvizek összetételükhöz képest a szobranci vizek, Harrowgate a hírneves angol fürdő vize, Lastorf ismert svájci fürdő vizei mellett igen előkelő helyet foglalnak el”.

Az Arménia folyóirat 1895. évi 9. füzetében (257. old.) egy cikk foglalkozik a kérii fürdővel „Egy erdélyi gyógyfürdő” címen Sz. K. aláírással jelzett rövid összefoglalásban. A szerző a fürdő jövőjéről értekezik és tőkebefektetést emleget. Fényképet is közöl: cigányzenekar és egy létrához támaszkodó férficsoport látható. Arról is értesíti az író az olvasót, hogy Bánffy Dezső báróról nevezték el az egyik forrást. Egyúttal azt is tudomásul adja, hogy 1895-ben Bánffy Dezső miniszterelnök felesége is meglátogatta átmenetileg a fürdőt.

Az Arménia 1889. évi 4. füzete hátsó borítólapján közlést talá-
lunk arról, hogy a kériói gyógyforrások szakszerű vegyelemzése
iránt intézkedés történt a fürdőtulajdonos, *dr. Zakariás József* fegy-
intézeti orvos részéről. Az Arménia 1892. évi 6. füzetében a hátsó
borítólapon a Szamosújvári Hírnök cím alatt öt soros közlemény
szerint a gyógyfürdő május 7-én nyílt meg. Zakariás főorvos nem
kímél költséget a fejlesztés érdekében s „az idén is svájci stýlben
még 8 új fürdőszobát építtetett, melyeket porcellán kádakkal látott
el”.

Érdekes, hogy ez évfolyam 9. füzetének hátsó borítólapján ol-
vasható ez a hír: „A szamosújvári (kériói) fürdő az idei saison alatt
rendkívüli látogatottságnak örvend. Egyfelől a város és szamos-
völgyi vasútállomás, másfelől a kériói fürdőtelep közt kényelmes
társas kocsijarat tartja fenn a folytonos közlekedést”. 1889. évi
harmadik évfolyam 3. és 4. oldalán közlik „A kériói fürdő” cím alatt,
hogy az Erdélyi Híradó egyik számában írják, hogy két kénés forrás
van a fürdőben. Már néhány lépésnyire ezektől kénhidrogén-szag
érezhető. A környéken a szamosújvári városi nevezetességeken kívül
a désaknai sóbánya és sósfürdő szintén kirándulóhely. A kériói fürdő
mindkét forrása 18° R. hőmérsékű. Majd közli Hankó véleményét
a kériói vízről.

Bolemann István „Magyar fürdők és ásványos vizek” című mun-
kájában említi a kériói fürdőt is. Írja, hogy két forrása van a Bánffy
és Czako források. A vegyelemzés kimutatta, miszerint nátrium-
klorid, kalciumch., lithiumch., nátriumszulfát és kénhidrogén ta-
lálható bennük. A hőmérsékük 12 fok. *Papp Samu* és *Hankó Vilmos*
„A magyar birodalom ásványvizei és fürdőhelyei” c. 1907-ben meg-
jelent munkája a büdöspataki fürdőről 14 sorban közöl ismertetést, a
kériói fürdőt csak megemlíti a kénésfürdők leírása után több más
között a nevéen, de minden más adat nélkül.

Nem volt alkalom a kériói fürdőről olvasni a magyar balneológiai
képes fürdőismertetések között sem leírást vagy véleményt. Azt a
benyomást nyertem, hogy mivel több kisebb látogatottságú fürdő
is van a megyében, a fürdőközönség megoszlik ezek között és egyik
sem fejlődhetett nagyobb arányban. Regionális törekvések, egyéni
anyagi befektetés, áldozatkészség játszik szerepet. Reklámhiány,
agyonhallgatás a hivatalosabb helyek részéről. A balneológusok ál-

talában nem sokat foglalkoztak a fürdővel és így vidéki elszigeteltség sorsa érte a kérii fürdőt is.

A szamosfalvi (someseni) fürdőt 37 évvel ezelőtt még nem ismerhették, mert csak abban az évben fedezte fel *Stanca Demeter* az ottani forrásvizeknek és iszapnak gyógyértékét.

1935-ben az Orvosi Szemlében közlemény jelent meg, amelynek címe: „A someseni radioaktív sós-kénes víz és iszap terapeutikus hatása.” *Stanca Demeter* kórházigazgató főorvos leírja, hogy Someseni (Szamosfalva) község területén 1927-ben egy ásványvizekben és sós-kénes radioaktív iszapban igen gazdag területet fedezett fel; 1935-ig „25 ásványvízforrás ismeretes, különböző ásványi tartalommal (1,8 gr.—60,0 gr.) Az iszapréteg pedig 4—5 méter mélységű és 28 hold terjedelmű.” Az eddig feltárt 25 forrásból 15 forrás vizét vegyileg elemezték. Ezek naponta 488,173 kg ásványvizet szolgáltatnak. A harmadik számú forrás rádiumtartalmával harmadik a romániai legerősebb ásványvizek között. A sós-kénes iszap is nagy rádiumkísugárzású. *Athanasiu* szerint mivel a víz literenként 1,12 millimicro Curie rádiumemanatiót bocsát el, a franciaországi „La Bourboule” vizét is jóval felülmúlja. A fürdő geológiai helyzetét ismertetve áttér a források helyzetének és összetételének vizolására. Itt írja, miszerint a tizenharmadik forrás vizének káliumhidrokarbonát tartalma nagyobb, mint a sármási, 460 m mélységről nyert vizé. Román szerzők ezt a vizet 9 nátriumsulfát-tartalma révén a karlsbadi vízzel tartják egyenrangúnak. *Popescu* a második számú víznek cukor (glykogen)-redukáló hatását állapította meg. *Cociasu* a nyolcadik számú víznek eperedukáló hatását, *Radulescu* gyomorsav-redukáló hatását állapítja meg.

Csecsemők gyomor- és bélzavarainál, majd szembetegeknél skleritis, episkleritis és iritisnél, továbbá légcső- és hörghurutnál hozott jó eredményeket. Az iszapban több baktériumot fedeztek fel, amelyek a száraz, szürke, sterilizált iszapot képesek voltak regenerálni. HS-t fejlesztenek, amely az iszap vastartalmával vegyülve adja a vaskéneget. Ivókurára, inhalatióra, idült és subakut izületi bántalmakban jó hatású. Végeredményben javáltak a vizek idült és subakut reumánál, húgysavas diathesis, idegzsábák, ideggyulladások, idült izzadmányok, egyes bőrbajok, sklerodermia, felületes fagyások és érelmeszesedés eseteiben.

A későbbi években folytatott kutatások már 27 forrás vízének vegyelemzését végezték el és további kutatásokat is vettek tervbe.

31 év alatt *Stanca* igazgató főorvos áldozatos munkájával olyan fejlődést ért el a fürdőtelep, amit tudományos és laboratóriumi kutatásokkal csak több évszázad alatt lehetett volna az előző időkben megközelíteni, természetesen az utolsó 50–60 év alatti fürdőkutatói eszközök megsokszorozódása és tökéletesebbé válása segítségével.

I R O D A L O M

Téglás Gábor: Hunyadmegyei Kalauz. Erdélyi Kárpátgyesület kiadása, 1902.

Jancsó Elemér: Felsőcernátoni Bod Péter önéletírása. Erdélyi ritkaságok. Cluj-Kolozsvár, 1940.

Haller Gábor naplója.

Lészay Dániel: Erdély hévvizei, jelesen az algyógyiaknak részletesebb megismertetése. Magyar Orvosok és Természetvizsgálók X. vándorgyűlés munkálatai. Pest, 1865.

Ignă, N.: Apele termale de la Baile Geogiului. Alba-Julia, 1946. Armenia folyóirat.

Stanca Demeter: A someseni rádióaktív sós-kénes víz és iszap terapeutikus hatása. Orvosi Szemle, 1935.

Osztrák—Magyar Monarchiára vonatkozó monográfia. Szolnok-Doboka vármegye (monográfia).

Zusammenfassung

Der Artikel hat zum Gegenstand die Geschichte der Entdeckung, Ausforschung und Benützung von drei siebenbürgischen Thermalbäder, und zwar jener in Algyógy, Kérő und Szamosfalva (Somesen).

Abrégé

L'article porte sur l'histoire de la découverte, de l'exploration et de l'utilisation des trois bains thermiques dans la Transylvanie, notamment ceux d'Algyógy, de Kérő et de Szamosfalva (Somesen).

NEKROLÓG-BIBLIOGRÁFIA

Az 1962. év végéig elhunyt magyar orvosokról és gyógyszerészekről szóló megemlékezések bibliográfiai adatai

Összeállította: Bolányi Imre és Palatkás Béla

Bevezetés

E bibliográfiát elsősorban orvostörténeti munkálatokhoz szántuk segédeszköznek, de úgy gondoljuk, hogy számos más vonatkozású adatkérésnél is hasznosnak bizonyul.

Anyagunk gyűjtőkörét magyar, ill. magyar származású orvosokról és gyógyszerészekről szóló nekrológok bibliográfiai adatai képezték. Tekintettel azonban arra, hogy a nekrológok, életrajzok és emlékbeszédek természetüknél fogva többé-kevésbé hasonló tartalmúak: arra az álláspontra helyezkedtünk, hogy anyagunkba mindazokat a megemlékezéseket felvesszük, amelyek valamely személyről, az elhalálózását követő egy-két éven belül megjelentek. A csupán egy-két soros, gyász-hír jellegű közleményeket nem vettük be összeállításunkba.

Az adatokat — amint az a munkánk végén közölt forrásmunka-jegyzékünkben is kitűnik — elsősorban a jelentősebb magyar orvosi és gyógyszerési folyóiratokból, valamint nemzetközi indexelő lapok nekrológrovataiból gyűjtöttük össze. Felhasználtuk még *id. Szinyei József* és *Gulyás Pál* MAGYAR ÍRÓK ÉLETE ÉS MUNKÁI azonos című munkájának adatait; továbbá néhány természettudományi folyóiratot, ill. a Magy. Tud. Akadémia időszakos kiadványait is.

Az összegyűjtött anyagot az alábbiakban vázolt módon *négy részben* láttuk célszerűnek feldolgozni.

Tulajdonképpen csak az *I. rész* ismerteti teljességében a bibliográfiai adatokat, és a többi résznek is ez képezi alapját, ill. kiegészítő részét. Ebben a részben betűrendben követik egymást az elhunyt személyek nevei. Egy-egy név keretében felsorolásra kerülnek az odatartozó összes nekrológok bibliográfiai adatai, mégpedig a folyóiratok alfabetikus sorrendjében. A nevek után feltüntetjük az elhunytak születési és elha-

lázózási évszámait is — egyéb szempontok mellett — az azonosíthatóság érdekében. Az évszámoknál a zárójelbe tett számjegyeknek helyesége kérdéses, azt nem sikerült teljes bizonyossággal megállapítanunk. Az egyáltalán fel nem deríthető évszámok helyén kérdőjel áll. A nekrológok szerzőinek nevét, ill. jelét az adatok végén, zárójelben tüntetjük fel.

Az I. rész tehát névszerinti csoportosításban áttekintést ad a magyar orvosokról és gyógyszerészekről megjelent nekrológok legnagyobb részének bibliográfiai adatairól.

A II. rész folyóiratok szerint csoportosítva ismerteti a bibliográfia egyes adatait. Itt a folyóiratok címei betűrendben követik egymást. Egy-egy folyóiraton belül időrendben, évenként összegyűjtve kerülnek felsorolásra betűrendben mindazoknak a nevei, akikről abban az évben, a szóbanforgó folyóiratban nekrológ jelent meg. Ha egy folyóiratban ugyanazon évben valakiről több megemlékezés jelent meg, úgy ezt a név után, zárójelbe tett megfelelő számmal jelöljük.

A II. rész tehát módot nyújt arra, hogy az adatokat folyóiratok szerint — és azokon belül évenként — gyűjtve áttekinthessük.

A III. rész kronologikus csoportosításban tartalmazza a bibliográfia egyes adatait. Időbeli sorrendben, évenként, egy-egy év keretében alfabetikus sorrendben vannak összegyűjtve az összes nevek, akikről a vonatkozó esztendőben, az összes folyóiratokban nekrológok jelentek meg. Amennyiben egy személyről ugyanazon évben egynél több nekrológ jelent meg, úgy azt a név után zárójelbe tett megfelelő számmal jelöljük.

A III. részben tehát gyors áttekintést kaphatunk arról, hogy egy bizonyos esztendőben kikről, hány nekrológ jelent meg.

A IV. rész a nekrológok szerzői szerint csoportosítva ad ismertetést. A szerzők nevei (vezetéknév és keresztnév kezdőbetűje) betűrendben követik egymást és mindegyiknél ugyancsak alfabetikus sorrendben felsorolva található mindazoknak a nevei, akikről nevezett szerzőtől bármelyik folyóiratban, bármelyik esztendőben nekrológ jelent meg. Az elhunytak neve után zárójelben mindenütt feltüntetjük a nekrológok megjelenésének évszámait. Amennyiben valakiről egy szerzőtől ugyanazon évben több nekrológ jelent meg, úgy „szor” (×) jelzéssel a vonatkozó évszámhoz a nekrológok számát is csatoljuk (pl.: 3 × 1962).

A IV. részben tehát gyors felvilágosítást nyerhetünk arra nézve, hogy egy bizonyos szerzőtől kikről jelent meg valaha is nekrológ (és hány ízben).

Tudnivalókul még az alábbiakat ismertetjük.

Az orvosok és gyógyszerészek mellett néhány — az orvostudomány határterületein működő — más végzettségű személy adatai is belekerültek összeállításunkba. Viszont egyáltalán nem vettük fel gyűjtésünkbe az állatorvosokról szóló megemlékezéseket.

Miután gyűjtésünk nem terjedt ki a külföldi folyóiratokra, a napilapokra, sőt a magyar szaklapok közül sem az összesre: bibliográfiánk

nem tekinthető ugyan teljesnek, de a megjelent nekrológok legnagyobb részéről számot ad. A külföldi folyóiratokban megjelent nekrológok adatait — kevés kivétellel (pl.: Wien. Klin. Wschr.) — általában a nemzetközi indexelő folyóiratokból nyertük.

Azonos folyóirat-kötetben különböző szerzőktől megjelent egy személyre vonatkozó nekrológokat külön tételekként kezeltük, míg egy szerző által ugyanazon személyről, ugyanazon kötetben írt több nekrológ egy tételként került feldolgozásra.

A II., III. és IV. rész az elhunytak neveinek bizonyos fajta csoportosításával különböző irányú de csupán részleges bibliográfia megvilágítását adják a nekrológoknak. Szükség esetén ezekből a részekből a teljes bibliográfiai adat — az elhunytak neveinek felhasználásával — az I. részben gyorsan kikereshető. Az azonos neveket id., ifj., ill. római számozás alkalmazásával tettük azonosításra alkalmassá. Ugyanazon vezetéknevek és egyben azonos kezdőbetűs keresztnévek esetében — ahol az szükségesnek mutatkozott — zárójelben az egész keresztnévet feltüntettük, azokban a részekben is, ahol különben a keresztnéveket csupán a kezdőbetűkkel jelöltük.

Folyóirat-címváltozás esetén a II. részben az adatokat az utolsó cím alatt gyűjtöttük össze, ahova az előző címekről utalásokat készítettünk. Ugyanigy jártunk el a forrásmunkák jegyzékének összeállításánál is.

Végül megemlítjük még, hogy bibliográfiánkat — a már említett célján kívül — azért is érdemesnek tartottuk összeállítani, mert ilyen jellegű nekrológ-bibliográfiával az irodalomban eddig nem találkoztunk.

I. rész

A nekrológ-bibliográfia adatai az elhunytak nevei szerint csoportosítva

ABT ANTAL 1828—1902

Gyógyasz. Közl. 18: 231, 1902.

ACZÉL KÁROLY 186(3)—1915

Gyógyászat 55: 574—5, 1915.

ADÁM LAJOS 1879—1946

Magy. Nőorv. Lap. 10: 1, 1947. (Szappanos M.)

Orv. Lap. 2: 1453, 1946. (Babics A.)

ADLER SÁNDOR 1897—1950

Orv. Hetil. 91: 974, 1950.

AJTAI K. SÁNDOR 1845—1917

Orv. Hetil. 61: 369, 1917.

ALBERT FERENC 1811—1883

Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 23: 70—3, 1887.

(Chyzer K[ornél])

- ALEXANDER BÉLA 1857—1916
 Amer. J. Roentgenol. 3: 227, 1915/16. (J. T. C.)
 Fortschr. Röntgenstr. 27: 77—80, 1919/20.
 (Révész V.—Rablóczy E.)
 Gyógyászat 56: 45—6, 1916. (Schächter M.)
 Gyógyászat 59: 381—4, 1919. (Révész V.—Rablóczy E.)
- AMBRO JÁNOS 1827—1890
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 25: 98—9, 1891.
 (Kiss F.[I.]
 Orv. Hetil. 34: 251, 1890. (Kézmárszky T.)
- ANDRISKA VIKTOR 1887—1961
 Gyógyszerészet 5: 389—90, 1961. (Vitéz I.)
- ÁNGYÁN BÉLA 1849—1920
 Orv. Hetil. 64: 22, 1920.
- ANKA AURÉL 1866—1913
 Gyógyászat 53: 65, 1913. (-r-)
- ANTAL GÉZA 1846—1889
 Gyógyászat 29: 631—2, 1889.
 Internat. Cbl. Physiol. Path. Harn- Sex.-Org.
 1: 359, 1889/90.
 Lancet 1: 59, 1890.
 Orv. Hetil. 33: 656; 668, 1889.
- ANTAL PÁL ?—1960
 Orv. Hetil. 101: 572, 1960.
- APÁTHY ISTVÁN 1863—1922
 Akad. Ért. 33: 278—9, 1922. (Márki S.)
 Állattani Közl. 21: 83, 1922. (Szilády Z.)
 Klin. Wschr. 2: 811, 1923. (Bethe, A.)
 Riv. Biol. (No. 4): 1923. (Farkas B.)
- ARÁNYI LAJOS 1812—1887
 Gyógyászat 27: 655—9, 1887. (Toldy L.)
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 24: 56—63, 1888.
 (Chyzer K[ornél])
 Magy. Tud. Akad. Almanach 361—4, 1889. (Balogh K.)
 Magy. Tud. Akad. Almanach 364—7, 1889. (Halász G.)
 Orv. Hetil. 31: 1052—3, 1887.
- ÁRKÓVY JÓZSEF 1851—1922
 Fogorv. Szle. 15: 132—43, 1922. (Szabó J.[IV.]
 Fogorv. Szle. 15: 348—9, 1922. (Bonis F., ifj.)
- AUGUSTIN BÉLA 1877—195(5)
 Gyógyszerész 10: 36, 1955.
- AZARY ÁKOS 1850—1888
 Gyógysz. Hetil. 29: 10, 1890.
 Orv. Hetil. 32: 1069—70, 1888.

- BABÓ TIVADAR** 1865—1932
 Népegészségügy *13*: 1023—4, 1932. (Roxer J.)
- BAKAY LAJOS** 1880—1959
 Orv. Hetil. *100*: 1808, 1959. (Molnár B. E.)
- BAKÓ SÁNDOR** 1852—1916
 Gyógyászat *56*: 214—5, 1916. (Schächter M.)
- BAKÓDY TIVADAR** 1825—1911
 Gyógyászat *51*: 286—7, 1911. (Schächter M.)
- BALASSA JÁNOS** 1814—1868
 Allg. Wien. Med. Ztg. *13*: 412, 1868.
 Gyógyászat *8*: 997—9, 1868.
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. *14*: 111, 1870.
 (Halász G.)
 Magy. Tud. Akad. Almanach 238, 1868.
 Magy. Tud. Akad. Ért. *2*: 329, 1868.
 Magy. Tud. Akad. Évkönyvei *13* (5. sz.): 12—33, 1870.
 (Jendrassik J.)
 Orv. Hetil. *12*: 853; 861—4; 879—80, 1868.
 Term. Tud. Közl. *1*: 289, 1869.
 Wien. Med. Presse *9*: 1175, 1868.
- BALASSA LÁSZLÓ** 1889—1960
 Ideggyógy. Szle. *13*: 129, 1960. (Mária B.)
- BÁLINT ALICE** ?—194(0)
 Internat. J. Psycho-Anal. *21*: 115—6, 1940.
 Internat. Zschr. Psychoanal. *25*: 102—3, 1940. (Hoffer, W.)
- BÁLINT NAGY ISTVÁN** 1893—1931
 Orv. Hetil. *75*: 1198, 1931. (Sz.)
- BÁLINT RUDOLF (REZSŐ)** 1874—1929
 Dtsch. Med. Wschr. *55*: 1101—2, 1929. (Korányi S.)
 Fogorv. Szle. *22*: 522, 1929.
 Monatsschr. Ungar. Med. *3*: 101, 1929. (Korányi S.)
 Orv. Hetil. *73*: 513, 1929. (Korányi S.)
- BALLAGI ISTVÁN** 1893—1955
 Bőrgyógy. Venerol. Szle. *31*: 193—4, 1955. (Földvári F.)
- BALOGH KÁLMÁN** 1835—1888
 Gyógyászat *28*: 360—1, 1888.
 Gyógysz. Hetil. *29*: 10, 1890.
 Gyógysz. Közl. *4*: 470—1, 1888.
 Magy. Tud. Akad. Emlékb. *6*: 253—319, 1890. (Hőgyes E.)
 Orv. Hetil. *32*: 977; 999—1003, 1888. (i.)
 Orv. Hetil. *34*: 511—9, 1890. (Korányi F.)
 Pester Med.-Chir. Presse *24*: 661—4, 1888. (Lów S.)
 Term. Tud. Közl. *21*: 597, 1889.
- BALOGH PÁL** 1794—1867
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. *13*: XIV—XVI, 1869.
 (Kátai G.)

- BALOGH TIHAMÉR** 1838—1907
 Gyógyászat *47*: 470—2, 1907. (Ágai A.)
- BÁNYAI KÁROLY** 181(9)—1901
 Gyógysz. Hetil. *40*: 509, 1901. (Bányai G.)
- BARADLAI JÁNOS** 1873—1942
 Gyógysz. Hetil. *81*: 33, 1942.
 Gyógysz. Hetil. *81*: 43—4, 1942. (Frankl A.)
 Gyógysz. Hetil. *82*: 122—8, 1943.
 Gyógysz. Közl. *58*: 51—2, 1942.
- BÁRÁNY RÓBERT** 1876—1936
 Acta Oto-Laryng. *23*: 349—52, 1936. (Holmgren, G.)
 Ann. Otol. *45*: 593—5, 1936. (Holmgren, G.)
 Arch. Ohren- Nasen- Kehlkopfh. *111*: 89, 1936. (Güttich, A.)
 Boll. Oculist. *15*: 500, 1936. (Oblath)
 Gyógyászat *76*: 269—70, 1936. (Pogány Ö.)
 Hygiea *98*: 241—8, 1936. (Nylén, C. O.)
 Lancet *1*: 976, 1936.
 Laryngoscope *46*: 392—3, 1936. (Lorente de Nó, R.)
 Monatsschr. Ohrenh. *70*: 769—71, 1936. (Leidler, R.)
 Nord. Med. Tidskr. *11*: 865—7, 1936. (Holmgren, G.)
 Orv. Hetil. *80*: 382, 1936. (Rejtő S.)
 Oto-Rhino-Laryngologia *9*: 949—52, 1936. (Kubo, I.)
 Pol. Gaz. Lek. *16*: 117—20, 1937. (Miodonski, J.)
 Rev. Oto-Laring. S. Paulo *4*: 132—4, 1936. (Ottoni de Rezende, M.)
 Riv. Oto-Neuro-Oftal. *13*: 287—90, 1936. (Torrighiani, C.)
 Ugeskr. Laeg. *98*: 361—2, 1936. (Borries, C. V. T.)
 Valsalva *12*: 566—73, 1936. (Torrighiani, C.)
 Wien. Med. Wschr. *86*: 478—9, 1936. (Fischer, I.—Ruff)
- BÁRON JÓNÁS** 1845—1911
 Gyógyászat *51*: 605—6, 1911. (Schächter M.)
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. *36*: 64, 1913. (Kerekes P.)
 Orv. Hetil. *55*: 609—10, 1911.
- BÁRSONY ELEMÉR** 1880—1939
 Gyógysz. Közl. *54*: 313, 1939.
- BÁRSONY JÁNOS** 1860—1926
 Fogorv. Szle. *19*: 201, 1926. (Morelli G.)
 Orv. Hetil. *70*: 235, 1926.
- BÁRSONY TIVADAR** 1886—1942
 Acta Radiol. *24*: 174—6, 1943. (Polgár F.)
- BASA IGNÁC** 1860—1912
 Gyógyászat *52*: 799, 1912.
- BASCH IMRE** 1863—1931
 Népegészségügy *12*: 83, 1931. (Gyóry T.)
 Orv. Hetil. *75*: 52/a, 1931. (Somogyi Zs.)
- BÁTHORY ISTVÁN** 1835—1901
 Orv. Hetil. *45*: 23, 1901. (Navratil I.)

- BATIZFALVY JÁNOS 1895—1960
Magy. Nőorv. Lap. 24: 65—7, 1961. (Bársony J.)
- BATIZFALVY SÁMUEL 1826—1904
Gyógyászat 44: 731—2, 1904.
Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 33: 62, 1906.
(Prochnov J.)
- BATTHYÁNY-STRATTMANN LÁSZLÓ 1870—1931
Orv. Hetil. 75: 124/a, 1931. (Vámosy Z.)
- BÄCKER JÓZSEF 1863—1924
Gyógyászat 64: 522, 1924. (Lévy L.)
Orv. Hetil. 68: 544, 1924. (Polgár E.)
- BECK SOMA 1872—1930
Orv. Hetil. 74: 425, 1930. (Entz B.)
- BÉCSI GEDEON 1830—1899
Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 30: 67—8, 1900.
(Prochnov J.)
Orv. Hetil. 43: 32, 1899.
- BÉKÉSY GÉZA 1865—1921
Orv. Hetil. 65: 349—50, 1921. (Gortvay Gy.)
- BELKY JÁNOS 1851—1892
Orv. Hetil. 36: 581, 1892.
- BENCZUR DÉNES 1859—1896
Orv. Hetil. 40: 316—7, 1896. (Thanhoffer L.)
- BENE FERENC, id. 1775—1858
Magy. Akad. Ért. 452, 1858.
Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 9: 35—45, 1864.
(Kovács S. E., id.)
Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 10: X—XIV, 1865.
Orv. Hetil. 2 (40 sz.): Melléklet, 1858. (Kovács S. E., id.)
Wien. Med. Wschr. 8: 547—9, 1858.
- BENE FERENC, ifj. 1803—1881
Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 21: VIII; IX; XI, 1882.
- BENÉDICT HENRIK 1871—1926
Orv. Hetil. 70: 1425, 1926. (Fodor I.)
- BENEDIKT MÓR 1835—1920
Rev. Med. Cirug. Habana 25: 419—22, 1920.
(Castellanos, I.)
Wien. Klin. Wschr. 33: 387, 1920. (Karplus, J. P.)
- BERCELLER IMRE 1861—1936
Gyógyászat 75: 158—9, 1936. (Lőrincz F.)
- BERCZ JÁNOS 1882—1938
Magy. Nőorv. Lap. 1: 333—5, 1938, (Kovács F.)
Orv. Hetil. 82: 1009, 1938. (Szathmáry Z.)
- BEREND MIKLÓS 1870—1919
Gyógyászat 59: 408, 1919. (John, M. K.)
Orv. Hetil. 82: 350, 1919. (Bókay J.)

- BERNÁDY DÁNIEL** 1839—1884
 Gyógysz. Hetil. 23: 503—4, 1884. (Farkas D.)
 Gyógysz. Hetil. 25: 384—6; 397—400, 1886. (Hintz Gy.)
- BERNÁDY GYÖRGY** 1864—1938
 Gyógysz. Közl. 54: 707, 1938.
- BERTSINSZKY KÁROLY** 1820—1876
 Gyógysz. Hetil. 15: 300—1, 1876.
 Gyógysz. Hetil. 15: 361—2, 1876. (Trajánovits Á.)
 Gyógysz. Hetil. 16: 408—10, 1877. (Podhracky F.)
- BIEDL ARTHUR** 1869—1933
 Dtsch. Med. Wschr. 59: 1477, 1933. (Grafe, E.)
 Endokrinologie 13: 153—5, 1933. (Asher, L.)
 Gyógyászat 73: 609, 1933. (Szondi L.)
 Orv. Hetil. 77: 910—1, 1933. (Mansfeld G.)
 Wien. Klin. Wschr. 46: 1212, 1933. (Rothberger, J.)
 Wien. Med. Wschr. 83: 1078—9, 1933.
- BIRÓ EDE** 185(5)—1915
 Gyógyászat 55: 563, 1915.
- BIRÓ GYULA** 1877—1933
 Gyógyászat 73: 62, 1933.
- BIRÓ JÁNOS** 1911—1954
 Magy. Radiol. 6: 126, 1954. (Vándor F.)
- BLASKOVICS LÁSZLÓ** 1869—1938
 Arch. Ophthal. (Chicago) 20: 1081, 1938. (Knapp, A.)
 Brit. J. Ophthal. 22: 700—1, 1938. (Grósz E.)
 Budapesti Orv. Újs. 36: 876, 1938. (Liebermann L., ifj.)
 Gyógyászat 78: 585, 1938. (Imre J.)
 Klin. Monatsbl. Augenh. 101: 896—7, 1938.
 Ophthalmologica 96: 73—6, 1938. (Kreiker A.)
 Orv. Hetil. 82: 961, 1938. (Grósz E.)
 Orv. Hetil. 82: 1029—30, 1938. (Kreiker A.)
 Szemészet 74 (2. sz.): 1—3, 1938. (Ditrói G.)
 Szemészet 74 (2. sz.): 3—9, 1938. (Pelláthy B.)
 Szemészet 74 (2. sz.): 9—18, 1938. (Kreiker A.)
- BODÓ GYÖRGYNÉ** Lásd: **CSEPI KATALIN**
 (Bodó Györgyné)
- BODOGH ALBERT** 1829—1887
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 23: 79—81, 1887.
 (Chyzer K[ornél])
- BÓKAI JÁNOS** 1822—1884
 Gyógyászat 24: 689—90, 1884.
 Jahrb. Kinderh. 22: 289—92, 1884. (Eröss Gy.)
 Orv. Hetil. 28: 1171—5, 1884. (Markusovszky L.)
- BÓKAY ÁRPÁD** 1856—1919
 Gyógysz. Közl. 35: 202—3, 1919. (Deér E.)
 Orv. Hetil. 63: 383—4, 1919. (Vámossy Z.)

BÓKAY JÁNOS 1858—1937

- Akad. Ért. 47: 251, 1937. (Verebély T.)
Arch. Kinderh. 112: 1—2, 1937. (Hainiss E.)
Budapesti Orv. Újs. 35: 687, 1937. (Torday F.)
Gyógyászat 77: 425—6, 1937. (Flesch Á.)
Jahrb. Kinderh. 150: 1, 1937. (Czerny)
Jahrb. Kinderh. 150: 63—4, 1937. (Hainiss E.)
Kinderärztl. Praxis 8: 446—8, 1937. (Wieland, E.)
Népegészségügy 18: 666, 1937.
Orv. Hetil. 81: 737, 1937. (Hainiss E.)
Wien. Klin. Wschr. 50: 1074, 1937. (Hamburger,)
Wien. Klin. Wschr. 50: 1186, 1937. (Hainiss E.)

BOLEMAN EDE 1835—1884

- Gyógyász. Hetil. 27: 411—3, 1888. (Berko I.)

BOLEMAN ISTVÁN 1843—1905

- Orv. Hetil. 49: 71, 1905.

BOLYÓ KÁROLY 1833—1906

- Orv. Hetil. 50: 974—5, 1906. (-k-)

BORBÁS VINCE 1844—1905

- Gyógyász. Közl. 21: 483, 1905.

BORSZÉKY KÁROLY 1876—1933

- Orv. Hetil. 77: 147, 1933. (Winternitz A.)

BÓKE GYULA 1832—1918

- Orv. Hetil. 62: 242—4, 1918. (Váli E.)

BRANDT JÓZSEF 1838—1912

- Gyógyászat 52: 420, 1912.

BUCHBÖCK GUSZTÁV 1869—1935

- Magy. Gyógyász. Tud. Társ. Ért. 11: 623—4, 1935.
(Széki T.)

- Orv. Hetil. 79: 1105—6, 1935. (Vámosy Z.)

BUDAI EMIL 186(0)—1921

- Gyógyász. Közl. 37: 586, 1921.

BUDAY KÁLMÁN 1863—1937

- Akad. Ért. 47: 259—60, 1937. (Verebély T.)
Beitr. Path. Anat. 100 (H. 3.): (előzék lap), 1938. (Aschoff, L.)
Gyógyászat 77: 669, 1937.
Népegészségügy 18: 1091, 1937.
Orv. Hetil. 81: 1191, 1937. (Balogh E.)
Orvosképzés 28: 1—5, 1938. (Balogh E.)

BUDAY LÁSZLÓ 1901—1944

- Orv. Hetil. 88: 384, 1944.

BUGÁT PÁL 1793—1865

- Gyógyászat 5: 593, 1865.
Gyógyászat 8: 119—27, 1868. (Kátai G.)
Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 11: I—VII, 1866.
Orv. Hetil. 9: 471—2, 1865. (Markusovszky L.)

- BURGER KÁROLY 1893—1962
Zbl. Gynäk. 84: 1506—8, 1962. (Neuhaus, J.)
- BUZINKAY LÁSZLÓ 1871—1903
Gyógysz. Közl. 19: 319, 1903.
- CHRENÓCZY NAGY JÓZSEF 1818—1892
Akad. Ért. 3: 464, 1892.
Gyógysz. Közl. 10: 61, 1894.
Orv. Hetil. 36: 121, 1892. (B. F.)
- CHUDOVSKY MÓR 1868—1941
Gyógyászat 81: 555, 1941.
Orv. Hetil. 85: 554, 1941.
- CHYZER BÉLA 1868—1910
Orv. Lap. 21: 37—8, 1910. (Walkó R.)
Term. Tud. Közl. 42: 227, 1910. (G. S.)
- CHYZER KORNÉL 1836—1909
Akad. Ért. 20: 561—2, 1909. (Entz G.)
Akad. Ért. 20: 563—4, 1909. (Gensich A.)
Gyógyászat 49: 647, 1909.
Gyógysz. Hetil. 48: 615—6, 1909.
Gyógysz. Közl. 25: 614—5, 1909.
Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 35: 68—74, 1910. (Bíró L.)
Term. Tud. Közl. 41: 714, 1909. (G. S.)
- CLARK SIMON 1865—1922
Gyógysz. Közl. 38: 349—50, 1922.
- CSAJKA JENŐ 186(9)—1903
Gyógysz. Közl. 19: 435, 1903.
- CSAPÓDI ISTVÁN 1856—1912
Gyógyászat 52: 568, 1912. (Mohr M.)
- CSÁTHI SZABÓ ISTVÁN 1835—1903
Gyógysz. Közl. 19: 320, 1903.
- CSÁVÁSSI KISS KÁROLY 1820—1898
Gyógysz. Hetil. 38: 564—8, 1899.
Gyógysz. Közl. 14: 526—9, 1898.
- CSENGERY ANTAL ?—1880
Orv. Hetil. 24: 683—4, 1880. (Markusovszky L.)
- CSEPI KATALIN (Bodó Györgyné) 1922—1962
Szemészet 99: 193, 1962. (Radnót M.)
- CSETE LAJOS 1858—1913
Gyógysz. Közl. 29: 664, 1913.
- CSIKY JÁNOS 1816—1856
Orv. Hetil. 1: 168—70, 1857.
- CSIKY JÓZSEF 1881—1929
Fogorv. Szle. 22: 146, 1929. (Morelli G.)
Orv. Hetil. 73: 101, 1929. (Ángyán J.)

- CSOKOR JÁNOS 1849—1911
 Allatorv. Lap. 34: 22—3, 1911. (Rátz I.)
 Wien. Klin. Wschr. 24: 217, 1911. (Hartl, A.)
- CSOKOR SÁNDOR 186(2)—1951
 Wien. Klin. Wschr. 63: 948, 1951. (Kaiser, M.)
- CSONTVÁRY (KOSZTKA) TIVADAR 1853—1919
 Gyógysz. Közl. 38: 6—7, 1922.
- CSORBA JÓZSEF 1789—1858
 Magy. Tud. Akad. Almanach 296—7, 1863.
 Orv. Hetil. 3: 117—9, 1859. (Kátai G.)
 Zschr. Natur- Heilk. Ungarn 10: 33—5, 1859. (Wehle F.)
- CSURGAY KÁLMÁN 1858—1892
 Gyógysz. Hetil. 31: 114—7, 1892. (-cs)
 Gyógysz. Közl. 8: 113; 116—8, 1892. (K - y)
 Gyógysz. Közl. 8: 123—5, 1892. (-de)
- CZAKÓ KÁLMÁN 1843—1895
 Orv. Hetil. 39: 548, 1895.
- CZIPOTT ISTVÁN 1873—1916
 Gyógysz. Közl. 32: 756, 1916.
- CZUCZY PÉTER ?—1959
 Gyógyszerészet 3: 154, 1959.
- DABIS LÁSZLÓ 1891—1956
 Népegészségügy 38: 48—9, 1957.
 Orv. Hetil. 98: 77—8, 1957. (Jeney E.)
- DALMADY ZOLTÁN 1880—1934
 Gyógyászat 74: 655, 1934.
 Orv. Hetil. 78: 1002, 1934. (Vámossy Z.)
- DANI VILMOS ?—1913
 Gyógyászat 53: 102, 1913.
- DARÁNYI GYULA 1888—1958
 Dtsch. Med. Wschr. 83: 1173, 1958. (Zaunick, R.)
- DARÁNYI JÁNOS 1819—1889
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 25: 95—7, 1891. (Kiss F. [I.])
 Orv. Hetil. 33: 273, 1889.
- DARVAS FERENC 1882—1934
 Gyógysz. Közl. 50: 293—4, 1934.
- DÁVID LAJOS 1889—1962
 Gyógyszerészet 6: 390, 1962. (Novák I.)
- DAVIDA JENŐ 1884—1929
 Orv. Hetil. 73: 345, 1929. (Lenhossék M.)
- DAVIDA LEO 1851—1929
 Orv. Hetil. 73: 1209, 1929. (Kiss F. [II.])
- DECSY DEZSÓ (MIKLÓS) 1879—1916
 Gyógysz. Közl. 32: 774, 1916.

- DEÉR ENDRE, id. 1865—1938
 Gyógysz. Közl. 54: 716—8; 740, 1938.
 Magy. Gyógysz. Tud. Társ. Ért. 15: 3—5, 1939.
 (Lipták P.)
 Magy. Gyógysz. Tud. Társ. Ért. 15: 269—93, 1939.
 (Wéber D.)
 Orv. Hetil. 82: 1126, 1938. (Mozsonyi S.)
- DEÉR ENDRE, ifj. 1897—1933
 Magy. Gyógysz. Tud. Társ. Ért. 9: 425, 1933. (Wéber D.)
- DEGEN ÁRPÁD 1866—1934
 Akad. Ért. 44: 310—1, 1934. (Mágócsy-Dietz S.)
 Botan. Közl. 31: 181—3, 1934.
 Botan. Közl. 33: 1—77, 1936. (Lengyel G.)
 Magy. Term. Tud. Társ. Évkönyve 103, 1934.
- DEMETER GYÖRGY 187(5)—1925
 Orv. Hetil. 69: 96—7, 1925. (Kenyeres B.)
- DETRE LÁSZLÓ 1874—1939
 J. Amer. Med. Ass. 113: 437, 1939.
- DIEBALLA GÉZA 1867—1926
 Gyógyászat 66: 652, 1926. (Lévy L.)
 Orv. Hetil. 70: 741, 1926. (Vámosy Z.)
- DIRNER GUSZTÁV 1855—1912
 Gyógyászat 52: 881—2, 1912.
- DITROI GÁBOR 1884—1950
 Szemészet 87: 73, 1950.
- DOBOS GÁBOR 188(8)—1942
 Gyógysz. Hetil. 81: 86, 1942.
 Gyógysz. Közl. 58: 122—3, 1942.
- DOLESCH JÓZSEF ?—1958
 Gyógyszerészet 3: 77, 1959. (L. B.)
- DOLESCHALL GÁBOR 1812—1891
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 26: 67, 1893.
 (Frivaldszky J.)
- DOLLINGER GYULA 1849—1937
 Arch. Orthop. Unfall-Chir. 37: 464—70, 1937.
 (Kopits J.)
 Budapesti Orv. Újs. 35: 262—3, 1937. (Lobmayer G.)
 Gyógyászat 77: 161, 1937. (Manninger V.)
 Gyógyászat 78: 33—5; 52—5, 1938. (Kopits J.)
 Mém. Acad. Chir. 63: 608, 1937. (Baumgartner, A.)
 Népegészségügy 18: 281, 1937.
 Orv. Hetil. 81: 217, 1937. (Verebély T.)
 Orvosképzés 27: 394, 1937. (Kopits J.)
 Wien. Klin. Wschr. 50: 389, 1937. (Eiselsberg, A.)
- DORNER MIHÁLY 1770—1866
 Orv. Hetil. 10: 621—2, 1866. (Kr.)

- DUKA TIVADAR** 1825—1908
 Gyógyászat 48 : 369—70, 1908. (Schächter M.)
 Lancet 1 : 1520, 1908.
 Med. Press Circ. 565, 1908.
- DULÁCSKA GEZA** ?—1904
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 33 : 60—1, 1906. (Prochnov J.)
- ECKSTEIN FRIGYES** 1803—1859
 Orv. Hetil. 3 : 395—6, 1859.
 Orv. Hetil. 4 : 945—51, 1860. (Bene F., ifj.)
- EGRESSY REZSŐ** 1832—1884
 Gyógysz. Hetil. 25 : 369—70, 1886. (Zboray B.)
 Gyógysz. Közl. 2 : 298—9, 1886. (Zboray B.)
- EIBACH KORNÉL** ?—1934
 Gyógysz. Közl. 50 : 108—9, 1934.
- EKKERT LÁSZLÓ** 1861—1942
 Gyógysz. Közl. 58 : 151, 1942.
 Magy. Gyógysz. Tud. Társ. Ért. 18 : 27—32, 1942.
 (Szebellédy L.)
- ELEK MIHÁLY** ?—1940
 Gyógysz. Hetil. 79 : 71—2, 1940.
- ELEK PÁL** 187(0)—1939
 Gyógysz. Közl. 55 : 374, 1939.
- ELISCHER GYULA**, id. 1846—1909
 Orv. Hetil. 53 : 702, 1909.
- ELISCHER GYULA**, ifj. 1875—1929
 Magy. Röntg. Közl. 3 : 250/a, 1929. (K.)
 Népegészségügy 11 : 48—9, 1930. (Markó D.)
 Orv. Hetil. 73 : 1285, 1929. (Markó D.)
 Orvosképzés 23 : 168—77, 1933. (Huzella T.)
- EMBER ELEK** 186(1)—1943
 Gyógysz. Közl. 59 : 625, 1943.
- EMBER EMÁNUEL** 1833—1896
 Gyógysz. Hetil. 36 : 66—7, 1897. (Koródi Biró G. S.)
 Gyógysz. Hetil. 36 : 324—6, 1897. (Sterntal S.)
- ENGEL JÓZSEF** 1807—1870
 Gyógyászat 11 : 637, 1871. (Poor I.)
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 15 : 101—2, 1872. (Poor I.)
- ENTZ BÉLA** 1877—1959
 Magy. Tud. 4 : 151—3, 1959. (Haranghy L.)
 Orv. Hetil. 100 : 165—7, 1959. (Haranghy L.)
- ERCSEY ERNŐ** 1859—1882
 Gyógyászat 23 : 594—7, 1883.
 Orv. Hetil. 26 : 993, 1882.
 Orv. Hetil. 27 : 1012—6, 1883.

- ERCSEY IMRE 1815—1877
Orv. Hetil. 21: 312, 1877.
- ERLICH JÚLIA (Gábor Mihályné) 189(5)—1955
Gyógyszerész 10: 193, 1955.
- ERŐSS GYULA 1855—1925.
Orv. Hetil. 69: 663, 1925. (Bókay J.)
- ESZTEGÁR BÉLA 186(1)—1913
Gyógyasz. Hetil. 52: 430, 1913.
- FABINYI RUDOLF (I.) 1849—1920
Gyógyasz. Közl. 36: 110—2, 1920.
(Szählender L.)
- FABINYI RUDOLF (II.) ?—1936
Psychiat.-Neurol. Wschr. 38: 627—8, 1936.
- FÁCZÁNYI ÁRMIN 1827—1891
Gyógyasz. Hetil. 30: 85—7, 1891.
Gyógyasz. Közl. 7: 109, 1891.
- FALUDI GÉZA 1840—1885
Gyógyászat 25: 385—7, 1885.
Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 23: 77—8, 1887.
(Chyzer K[ornél])
Orv. Hetil. 29: 723, 1885.
- FARAGÓ ÖDÖN 185(9)—1915
Gyógyászat 55: 108, 1915.
- FARAGÓ SÁNDOR ?—193(9)
Magy. Röntg. Közl. 13: 77, 1939.
- FARKAS DÁNIEL ?—1928
Gyógyászat 68: 71, 1928.
- FARKAS GÉZA 1872—1934
Budapesti Orv. Újs. 32: 906, 1934. (Mosonyi J.)
Orv. Hetil. 78: 865, 1934. (Balogh E.)
- FARKAS ISTVÁN 190(5)—1955
Magy. Radiol. 7: 183, 1955. (V. J.)
- FARKAS JENŐ 1865—1900
Gyógyászat 41: 26—31, 1901. (Schächter M.)
Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 31: 78—81, 1902.
(Udránszky L.)
- FARKAS SÁNDOR 1903—1960
Gyógyszerészet 4: 192, 1960.
- FAUSER ANTAL 1810—1883
Gyógyasz. Hetil. 22: 809—10, 1883.
- FAUSER GÉZA 186(4)—1934
Gyógyasz. Közl. 50: 633, 1934.
- FÁY ALADÁR 1854—1944
Orv. Hetil. 88: 84—5, 1944. (Scholtz K.)

- FEHÉR DÁNIEL 1900—1955
Acta Microbiol. Acad. Sci. Hung. 3: 225—7, 1955.
- FELLETÁR EMIL 1834—1917
Gyógyászat 57: 91—2, 1917. (Schächter M.)
Gyógysz. Közl. 33: 92, 1917.
- FELLNER ANTAL ?—1841
Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 1: 10, 1841.
- FÉNYHALMY ANTAL 1822—1895
Gyógysz. Közl. 11: 268—9, 1895. (L. A.)
- FENYVESSY BÉLA 1873—1954
Népegészségügy 35: 55, 1954.
Orv. Hetil. 95: 307—8, 1954. (Dabis L.)
- FERENCZ PÁL 1892—1959
Gyermekgyógyászat 10: 289—91, 1959. (Boda D.)
Orv. Hetil. 100: 633—4, 1959. (Lénárt Gy.)
- FERENCZI SÁNDOR 1873—1933
Gyógyászat 73: 355—6, 1933. (Schächter A.)
Gyógyászat 74: 305—9, 1934. (Hollós I.)
Gyógyászat 74: 312—5, 1934. (Bálint M.)
Internat. J. Psycho-Anal. 14: 297—9, 1933. (Freud, S.)
Internat. J. Psycho-Anal. 14: 463—6, 1933. (Jones, E.)
Internat. J. Psycho-Anal. 14: 467—85, 1933. (Federn, P.)
Internat. Zschr. Psychoanal. 19: 301—4, 1933. (Freud, S.)
Internat. Zschr. Psychoanal. 19: 305—21, 1933. (Federn, P.)
J. Nerv. Ment. Dis. 79: 372—4, 1934. (Lorand, S.)
Psychiat. Neurol. Bl. 37: 189—90, 1933.
(Westerman Holstijn, A. J.)
- FEUER NATHANIEL 1844—1902
Gyógyászat 42: 764—5, 1902. (r.)
Orv. Hetil. 46: 781, 1902. (Grósz E.)
- FILLINGER FERENC 1880—1923
Gyógysz. Közl. 39: 274—5, 1923.
- FILÓ JÁNOS 185(2)—1917
Gyógysz. Közl. 33: 75—7, 1917.
- FISCHER IGNÁC ?—1926
Gyógyászat 66: 749, 1926.
- FLEISCHER FRIGYES 1812—1890
Orv. Hetil. 34: 34, 1890. (Markusovszky L.)
- FLEISCHMANN LÁSZLÓ 1878—1962
Fül- Orr- Gégegyógyászat 8: 145, 1962. (Pogány Ö.)
Monatsschr. Ohrenh. 96: 385—6, 1962. (Pogány Ö.)
- FLEISCH ÁRMIN 1878—1953
Gyermekgyógyászat 4: 125, 1953.
- FLÓR FERENC 1809—1871
Gyógyászat 11: 459—60, 1871.
Gyógyászat 11: 461—3, 1871. (Poor I.)

- Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 15: 106—8, 1872.
 Orv. Hetil. 15: 477—8, 1871. (x x)
 Pester Med.-Chir. Presse 7: 443, 1871.
 Wien. Med. Presse 12: 750, 1871. (D)
- FODOR IMRE 1891—1956**
 Orv. Hetil. 97: 505—6, 1956. (Hajós K.)
- FODOR JÓZSEF 1843—1901**
 Brit. Med. J. 1: 871—2, 1901.
 Gyógyászat 41: 190, 1901.
 Gyógysz. Hetil. 40: 218—9, 1901.
 Gyógysz. Közl. 17: 180—2, 1901. (B. J.)
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 31: 81—9, 1902.
 (Udránszky L.)
 Orv. Hetil. 45: 198—200, 1901.
 Pester Med. -Chir. Presse 37: 265—7, 1901.
 Ungar. Med. Presse 6: 188—9, 1901.
 Wien. Med. Presse 42: 602—3, 1901. (Bl.)
- FÓNAGY JÓZSEF 1859—1913**
 Gyógysz. Közl. 29: 200, 1913.
- FREUD JÁNOS 1901—1948**
 Acta Brev. Neerl. 16: 55—6, 1948. (Dingemanse, E.)
 Nederl. T. Geneesk. 92: 3783—4, 1948. (Jongh, S. E. de)
- FRIEDRICH LÁSZLÓ 1892—1958**
 Orv. Hetil. 99: 1625—6, 1959. (Fornet B.)
- FRIGYÉR LÁSZLÓ ?—1952**
 Magy. Radiol. 5: 46—7, 1953. (Benkő G.)
- FRIVALDSZKY IMRE 1799—1870**
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 15: 102—5, 1872.
 Term. Tud. Közl. 3: 501, 1871.
- FRIVALDSZKY JÁNOS 1822—1897**
 Akad. Ért. 8: 57—64, 1897. (Horváth G.)
- FRUM ISTVÁN 1828—189(0)**
 Gyógysz. Hetil. 29: 404—6, 1890. (Schédy S.)
- FUCHS JÓZSEF 1827—1888**
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 25: 91—2, 1891.
 (Kiss F. [I.]
- FUSZEK REZSŐ 1881—1941**
 Orv. Hetil. 85: 324—5, 1941. (Vámossy Z.)
- GAÁL ENDRE 187(5)—1943**
 Gyógysz. Hetil. 82: 121—2, 1943. (Varságh Z.)
 Gyógysz. Hetil. 82: 131—2, 1943. (Szép E.)
- GÁBOR MIHÁLYNÉ Lásd: ERLICH JÚLIA (Gábor Mihályné)**
- GABRIELY KÁLMÁN 1835—1869**
 Orv. Hetil. 13: 503, 1869.

- GALLA EMIL 1909—1959
 Honvédorvos *11*: 169—70, 1959. (Farádi L.)
 Orv. Hetil. *100*: 1202, 1959.
 Szemészet *96*: 145, 1959. (Grósz I.)
- GALLÉ EMIL 183(3)—1892
 Gyógysz. Hetil. *31*: 321, 1892.
- GALLIK GÉZA 1848—1900
 Gyógysz. Hetil. *39*: 61—2, 1900.
 Gyógysz. Közl. *16*: 44—5, 1900.
- GASZNER KÁLMÁN 186(3)—1904
 Gyógysz. Közl. *20*: 664, 1904. (L. K. N.)
- GÁTFALVI FERENC ?—1942
 Orv. Hetil. *86*: 627, 1942. (Kovács F.)
- GÉBER EDE 1840—1891
 Gyógyászat *31*: 491—2, 1891. (Feuer N.)
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. *26*: 61—2, 1893.
 (Frivaldszky J.)
 Orv. Hetil. *35*: 512—3, 1891.
- GEBHARDT FERENC 1791—1869
 Gyógyászat *11*: 637, 1871. (Poor I.)
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. *15*: 101, 1872. (Poor I.)
 Orv. Hetil. *13*: 747, 1869.
 Ungar. Med. -Chir. Presse *5*: 807, 1869.
- GEBHARDT LAJOS 1836—1908
 Gyógyászat *48*: 44—5, 1908.
- GENERSICH ANTAL 1842—1918
 Akad. Ért. *29*: 460, 1918. (Buday K.)
 Gyógyászat *58*: 340—2, 1918. (Entz B.)
 Orv. Hetil. *62*: 310, 1918.
- GERBER ÖDÖN 1837—1908
 Gyógysz. Közl. *24*: 736—8, 1908.
- GERENDAY JÓZSEF 1814—1862
 Gyógysz. Hetil. *1*: 229, 1862.
- GERLÓCZY ZSIGMOND 1863—1937
 Gyógyászat *77*: 539—40, 1937.
 Orv. Hetil. *81*: 974, 1937. (Melly J.)
- GORKA SÁNDOR 1878—1944
 Orv. Hetil. *88*: 193, 1944. (Vámosy Z.)
- GÖDÉNY SÁNDOR 1874—1938
 Gyógysz. Közl. *54*: 139—41, 1938.
- GÖMÖRI GYÖRGY 1904—1957
 Amer. J. Clin. Path. *28*: 405—7, 1957. (Stowell, R. E.)
 Arch. Path. *65*: 580—2, 1958. (Benditt, E. P.)
 J. Histochem. Cytochem. *5*: 203, 1957. (Lillie, R. D.)
 Nature *179*: 893, 1957. (Findlay, G. H.)
 Science *125*: 728, 1957. (Lillie, R. D.)

- GÖRGÉNYI GYULA 1900—1959
 Fül- Orr- Gégegyógyászat 6 : 96, 1960.
 Orv. Hetil. 100 : 1383, 1959.
- GROHS-FLIGÉLY ANTAL 1825—1903
 Gyógysz. Közl. 19 : 245, 1903.
- GROSSINGER KÁROLY 1829—1891
 Gyógysz. Hetil. 30 : 566—7, 1891. (Chyzer K[álmán])
 Gyógysz. Közl. 7 : 563—4, 1891.
 Gyógysz. Közl. 8 : 317—8, 1892. (Niertit B.)
- GRÖSZ EMIL 1865—1941
 Amer. J. Ophthal. 25 : 892—4, 1942. (Brown, E. V. L.)
 Arch. Ophthal. (Chicago) 28 : 531—2, 1942. (Roeth A.)
 Boll. Oculist. 21 : 315, 1942.
 Brit. J. Ophthal. 26 : 286—7, 1942.
 Gyógyászat 81 : 678—9, 1941. (Csapodi I.)
 Népegészségügy 22 : 1567—8, 1941.
 Ophthalmologica 104 : 175—6, 1942. (Horay G.)
 Orv. Hetil. 85 : 651, 1941. (Imre J.)
 Orvosképzés 32 : 3—4, 1942.
 Szemészet 77 (2. sz.): 3—9, 1941. (Horay G.)
- GRÖSZ FRIGYES 1798—1858
 Wien. Med. Wschr. 8 : 92, 1858.
- GROSZMANN GUSZTÁV 1878—1957
 Magy. Radiol. 9 : 1—3, 1957. (Zsebők Z.)
- GRUBER JENŐ 1846—1915
 Gyógyászat 55 : 358, 1915. (Schächter M.)
- GRUBY DÁVID 1810—1898
 Brit. Med. J. 2 : 1705, 1898.
 Gyógyászat 38 : 769—70, 1898. (Gruber S.)
 Orv. Hetil. 42 : 600; 613, 1898. (Korányi F.)
- GUSZMAN JÓZSEF 1875—1956
 Bőrgyógy. Venerol. Szle. 32 : 145, 1956. (Földvári F.)
 Orv. Hetil. 97 : 673—4, 1956. (Király K.)
- GYERGYAY ÁRPÁD 1845—1881
 Orv. Hetil. 25 : 130, 1881. (Hőgyes E.)
- GYÓRY TIBOR 1869—1938
 Akad. Ért. 48 : 130, 1938. (Voinovich G.)
 Akad. Ért. 48 : 132—3, 1938. (Orsós F.)
 Dtsch. Med. Wschr. 64 : 352, 1938. (Dieppen, P.)
 Gyógysz. Közl. 54 : 53, 1938. Münch. Med. Wschr. 85 : 413, 1938.
 (Müller, M.)
 Népegészségügy 19 : 57—9, 1938.
 Orv. Hetil. 82 : 49, 1938. (Vámosy Z.)
 Orvosképzés 28 : 313—7, 1938. (Brunn, W.)
 Orvosképzés 28 : 318—22, 1938. (Daday A.)

- HAAS LAJOS 1893—1957
 Magy. Radiol. 12: 129—32, 1960. (Koppenstein E.)
- HABERERN J. PÁL 185(5)—1936
 Orv. Hetil. 80: 49, 1936.
- HAHN GYÖRGY 1921—1948
 Szemészet 86: 31, 1949. (Kettesy A.)
- HAINISS GÉZA 1858—1926
 Gyógyászat 66: 652, 1926. (Lévy L.)
 Orv. Hetil. 70: 740, 1926. (Vámosy Z.)
- HAJÓS BÉLA 1851—1936
 Gyógyászat 76: 430—1, 1936. (Bonis F., id.)
- HAJÓS LAJOS 1870—1930
 Magy. Psychol. Szle. 4: 125—30, 1931. (Benedek L.)
- HALÁSZ GÉZA (I.) 1816—1888
 Gyógyászat 28: 432—4, 1888. (Dl.)
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 25: 87—9, 1891.
 (Kiss F. [I.]
 Magy. Tud. Akad. Almanach 364, 1888.
 Magy. Tud. Akad. Ért. 22: 147; 175, 1888.
- HALÁSZ GÉZA (II.) 1904—1955
 Katonaorv. Szle. 7: 766, 1955.
- HAMARY DÁNIEL 1826—1892
 Gyógyászat 32: 109—10, 1892. (D—a.)
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 26: 64—5, 1893.
 (Frivaldszky J.)
- HÁMORY LAJOS 184(0)—1888
 Gyógysz. Hetil. 27: 817, 1888.
- HÁRI PÁL 1869—1933
 Orv. Hetil. 77: 415, 1933. (Farkas G.)
- HARMOS GYULA 1852—1916
 Gyógysz. Hetil. 55: 596, 1916. (Varságh Z.)
 Gyógysz. Közl. 32: 757, 1916.
- HARTMAN JÓZSEF 1813—1886
 Gyógysz. Hetil. 25: 43, 1886.
- HATTYASY LAJOS 1854—1921
 Fogorv. Szle. 15: 2—9, 1922. (Salamon H.)
- HAVAS ADOLF 1854—1917
 Derm. Wschr. 66: 15, 1918. (Rille, J. H.)
 Gyógyászat 57: 625—6, 1917. (Schein M.)
 Orv. Hetil. 61: 674, 1917. (Guszman J.)
- HAVAS ANDRÁS 1891—1954
 Népegészségügy 35: 225—7, 1954. (Hahn G.)
 Orv. Hetil. 95: 969—70, 1954. (Dabis L.)
 Tuberk. Kérd. 7: 65, 1954.
- HAVAS IGNÁC 1803—1887
 Orv. Hetil. 31: 1485—6, 1887.

- HÉDERVÁRY HUGÓ** 186(9)—1930
 Gyógysz. Közl. 46: 135—6, 1930.
- HEDRI ENDRE** 1893—1962
 Magy. Traumat. 5: 240/a, 1962. (Ravasz J.)
 Orv. Hetil. 103: 2305—6, 1962. (Zsebők Z.)
- HEIM PÁL** 1875—1929
 Arch. Kinderh. 89: 1—2, 1929. (Müller, E.)
 Gyógyászat 69: 876—8, 1929. (Deutsch E.)
 Jahrb. Kinderh. 126: 1927—8, 1930. (Czerny)
 Monatsschr. Kinderh. 45: I, 1929. (Keller, Á.)
 Monatsschr. Kinderh. 45: II—IV, 1929. (Hainiss E.)
 Orv. Hetil. 73: 1089, 1929. (Bókay J.)
- HENSZELMANN ALADÁR** 1889—1943
 Orv. Hetil. 87: 410, 1943.
- HENSZLMANN IMRE** 1813—1888
 Magy. Tud. Akad. Almanach 359, 1890.
 Magy. Tud. Akad. Ért. 22: 201, 1888.
 Term. Tud. Közl. 21: 602, 1889.
- HERCZEL MANÓ** 1862—1918
 Gyógyászat 58: 647—8, 1918. (Makai E.)
 Orv. Hetil. 62: 634—5, 1918. (Pólya J.)
- HERSZKY MANÓ** 1874—1902
 Gyógyászat 42: 508, 1902. (r.)
 Heilkunde 6: 379—80, 1902.
- HETÉNYI GÉZA** 1894—1959
 Acta Med. Acad. Sci. Hung. 17: 203—6, 1961.
 (Julesz M.)
 G. Clin. Med. 41: 438—9, 1959. (Campanacci, D.)
 Klin. Med. (Moszkva) 37 (V. 10.): 157—8, 1959.
 Magy. Belorv. Arch. 12: 1—3, 1959. (Magyar I.)
 Magy. Tud. 66: 305—6, 1959. (Gömöri P.)
 Med. Klin. 54: 2322, 1959. (Benkő A.)
 Orv. Hetil. 100: 273—4, 1959. (Julesz M.)
- HINTZ GYÖRGY** 1840—1890
 Gyógysz. Hetil. 29: 129; 155—7, 1890.
 Gyógysz. Hetil. 29: 391—5, 1890. (Széky M.)
- HIRSCHLER IGNÁC** 1823—1891
 Budapesti Hyg. Ztg. I (H. 22.): 9, 1891.
 Lancet 2: 1258, 1891.
 Orv. Hetil. 35: 574—5, 1891. (Markusovszky L.)
 Pester Med. -Chir. Presse 27: 1003—5, 1891.
 (Goldzieher V.)
 Pester Med. -Chir. Presse 28: 1086; 1112; 1132; 1161; 1206;
 1230, 1892. (Vidor Zs.)
 Szemészet 28: 57—9, 1891. (Grósz E.)
 Szemészet 29: 58—66, 1892. (Vidor Zs.)

- HOFFNER JÓZSEF 1794—1841
Magy. Akad. Ért. 24, 1840/41.
- HOLLAENDER HUGÓ 187(6)—1922
Népegészségügy 3: 734, 1922. (Gyóry T.)
- HOLLAENDER LEO 1888—1959
Magy. Radiol. 11: 128, 1959. (Leszler A.—Sármai E.)
- HOLLÓS ISTVÁN 1872—1957
Ideggy. Szle. 10: 64, 1957. (Hárdi I.)
Internat. J. Psycho-Anal. 38: 280—1, 1957. (Lévy L.)
- HOLLÓS LAJOS 1900—1955
Katonarv. Szle. 7: 533, 1955.
- HOLZSWARTH JENŐ 1874—1922
Népegészségügy 3: 346—7, 1922. (K. P.)
Orv. Hetil. 66: 171—2, 1922. (Kopits J.)
- HOOR KÁROLY 1858—1927
Klin. Monatsbl. Augenh. 80: 97, 1928. (Horváth B.)
Orv. Hetil. 71: 1457, 1927. (Grósz E.)
- HORNOSTEL BRUNÓ 187(1)—1907
Gyógyasz. Közl. 23: 173—4, 1907.
- HORVÁTH GYÖRGY 1835—1874
Gyógyászat 15: 290—3, 1875. (Batizfalvy S.)
- HORVÁTH JÓZSEF 1794—1849
Magy. Akad. Ért. 122—4, 1851.
- HORVÁTH MIHÁLY 1868—1938
Orv. Hetil. 82: 1029, 1938. (Sz.)
- HÖGYES ENDRE 1847—1906
Akad. Ért. 17: 574—6, 1906. (Lenhossék M.)
Brit. Med. J. 2: 1340, 1906.
Budapesti Orv. Újs. 4: 735, 1906. (Marikovszky G.)
Gyógyászat 46: 620—1, 1906.
Gyógyasz. Közl. 22: 586—7, 1906.
Magy. Tud. Akad. Emlékb. 14: 221—42, 1909. (Tangl F.)
Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 34: 64—5, 1907.
(Kerekes P.)
Orv. Hetil. 50: 848, 1906.
Orv. Hetil. 50: 854—6, 1906. (Klug N.)
Ungar. Med. Presse 11 (H. 25.): 4, 1906.
- HUTH TIVADAR 1896—1962
Orv. Hetil. 103: 489—90, 1962. (Karlinger T.)
- HUTYRA FERENC 1860—1935
Orv. Hetil. 79: 25—6, 1935. (Preisz H.)
- HÜTL HÜMÉR 1868—1940
Gyógyászat 80: 46, 1940. (Elischer E.)
Népegészségügy 21: 148, 1940.
Orv. Hetil. 84: 38—9, 1940. (Ádám L.)

- HÜTTL TIVADAR 1884—1955
 Magy. Seb. 9: 1—3, 1956. (Jáki Gy.)
 Orv. Hetil. 96: 1343, 1955.
- HYRTL JÓZSEF 1811—1894
 Akad. Ért. 7: 117—34, 1896. (Thanhoffer L.)
 Gyógyászat 34: 350—1, 1894. (Schächter M.)
 Hygiea 56: 191—3, 1894. (Retzius, G.)
 Münch. Med. Wschr. 41: 637—9, 1894. (Rüdinger, N.)
 Nederl. T. Geneesk. 30 (Part 2.): 705—20, 1894.
 Orv. Hetil. 38: 354—5, 1894.
 Pester Med. -Chir. Presse 30: 696, 1894.
 Term. Tud. Közl. 26: Pótfüzet, 1894. (Kúthy D.)
 Wien. Klin. Wschr. 7: 549, 1894. (Holl,)
 Wien. Klin. Wschr. 7: 564—5, 1894.
 Wien. Med. Bl. 17: 415, 1894.
- ILLYÉS GÉZA 1870—1951
 Akad. Ért. 58: 277—8, 1951.
 Orv. Hetil. 92: 1381, 1951. (Babics A.)
- ILLYÉS LAJOS 1913—1959
 Orv. Hetil. 101: 499—500, 1960.
- ILOSVAY GÉZA 1918—1949
 Pneum. Danub. 2: 86, 1949. (Papp A.)
- IMRE JÓZSEF, id. 1851—1933
 Klin. Monatsbl. Augenh. 91: 543—5, 1933. (Grósz E.)
 Orv. Hetil. 77: 817, 1933. (Grósz E.)
 Orvosképzés 23: 765—7, 1933. (Dollinger Gy.)
- IMRE JÓZSEF, ifj. 1884—1945
 Arch. Ophthal. (Chicago) 33: 497—8, 1945. (Roethth A.)
 Ophthalmologica 113: 375—6, 1947. (Nónay T.)
 Szemészet 88: 49—50, 1951. (Nónay T.)
- INCZE GYULA 1903—1955
 Orv. Hetil. 96: 197—8, 1955.
- ISSEKÜTZ HUGÓ 1855—1915
 Gyógysz. Közl. 31: 489—90, 1915.
- IVANCHICH VIKTOR 1812—1892
 Budapesti Hyg. Ztg. 2 (H. 6.): 12, 1892.
 Orv. Hetil. 36: 133, 1892.
- IVÁNYI FRIGYES 1916—1959
 Népegészségügy 40: 82—3, 1959.
 Orv. Hetil. 100: 381, 1959. (Bartha F.)
- IVÁNYOS FERENC 1778—1861
 Orv. Hetil. 5: 454—5, 1861. (Csernó E.)

- JÁKI GYULA 1898—1958
Orsz. Orv. Tört. Könyvt. Közl. 10—11: 5—8, 1958. (Bencze J.)
Orv. Hetil. 99: 617—8, 1958. (Petri G.)
- JANCSÓ MIKLÓS 1868—1930
Orv. Hetil. 74: 749, 1930. (Vidakovits K.)
- JÁRMAY GUSZTÁV 1816—1896
Gyógysz. Hetil. 35: 530—3, 1896.
Gyógysz. Közl. 12: 522—4, 1896.
- JÁRMAY GYULA 1846—1915
Gyógysz. Hetil. 54: 117—22, 1915. (Varságh Z.)
Gyógysz. Közl. 31: 193—4, 1915.
- JELENFFY ZOLTÁN 1847—1890
Gyógyászat 30: 419—20, 1890.
Orv. Hetil. 34: 436, 1890.
- JELLAKOVITS KÁROLY 1823—1876
Gyógysz. Hetil. 16: 410—2, 1877. (König Levin I.)
- JENCS VILMOS 186(5)—1918
Gyógysz. Hetil. 57: 91, 1918.
- JENDRASSIK ERNŐ 1858—1921
Gyógyászat 62: 12—3, 1922. (Lévy L.)
Magy. Tud. Akad. Emlékb. 18: 157—77, 1922. (Schaffer K.)
Orv. Hetil. 66: 8—9, 1922. (Korányi S.)
Orvosképzés 11: 332—3, 1921. (Grósz E.)
Orvosképzés 12: 373—93, 1922. (Herzog F.)
- JENDRASSIK JENŐ 1824—1891
Budapester Hyg. Ztg. 1 (H. 4.): 10, 1891.
Magy. Tud. Akad. Emlékb. 7: 87—105, 1892. (Klug N.)
Orv. Hetil. 35: 123—4, 1891.
Orv. Hetil. 36: 145; 158; 181—2; 193—5, 1892. (Klug N.)
Pester Med.-Chir. Presse 27: 33, 1891.
- JOACHIM VILMOS 1811—1858
Orv. Hetil. 2: 659—61, 1858.
Zschr. Natur- Heilk. Ungarn 9: 337—8, 1858.
- JUHÁSZ FERENC ?—1941
Orv. Hetil. 85: 625, 1941.
- JURÁNYI LAJOS 1837—1897
Akad. Ért. 8: 193—4, 1897. (Than K.)
Gyógyászat 37: 136, 1897.
Gyógysz. Közl. 13: 155—6, 1897. (Schilberszky K.)
Orv. Hetil. 41: 122—3, 1897. (Filarszky)
- KABAY JÁNOS 1896—1936
Gyógysz. Közl. 52: 88—91, 1936. (Hörömpő I.)
Magy. Gyógysz. Tud. Társ. Ért. 12: 90—1, 1936.
(Augustin B.)

- KACZÁNDER ÁRON 1819—1875
 Orv. Hetil. 19: 193—4, 1875. (Popper A.)
 Orv. Hetil. 19: 275—7, 1875.
- KACZVINSZKY JÁNOS 1871—1924
 Gyógyászat 64: 910—1, 1924. (Chrapek, E.)
 Orv. Hetil. 69: 32—3, 1925. (Manninger V.)
- KADA ISTVÁN 185(9)—1902
 Gyógysz. Közl. 18: 805—6, 1902.
- KAIN ALBERT 1812—1882
 Gyógyászat 22: 620—3; 628—30, 1882. (Popper A.)
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 22: 44—9, 1883.
 (Popper A.)
 Orv. Hetil. 26: 346—8, 1882.
- KANITZ ÁGOSTON 1843—1896
 Orv. Hetil. 40: 352, 1896.
- KAPOSI MÓR 1837—1902
 Allg. Wien. Med. Ztg. 47: 109, 1902.
 Brit. Med. J. 1: 688, 1902.
 Münch. Med. Wschr. 49: 708—9, 1902. (Finger, E.)
 Orv. Hetil. 46: 241, 1902. (Győry T.)
 Presa Med. Rom. 8: 97—9, 1902. (Galatz, P.)
 Przegł. Lek. 41: 217—8, 1902. (Zukersiewicz, W.)
 Vracebn. Gaz. 9: 360—1, 1902. (Krausman, J. M.)
 Wien. Med. Wschr. 52: 449, 1902.
- KARÁCSONY MIHÁLY 188(0)—1937
 Magy. Röntg. Közl. 11: 75, 1937. (V. J.)
- KARÁCSONYI ANTAL 181(2)—1893
 Gyógysz. Közl. 9: 357—8, 1893.
- KARLOVSZKY BERTALAN ?—1938
 Gyógysz. Közl. 54: 264, 1938.
- KASZTER ÖDÖN ?—1941
 Gyógysz. Hetil. 80: 157—8, 1941.
 Gyógysz. Közl. 57: 232—3, 1941.
 Gyógysz. Közl. 57: 242, 1941. (Bisiczky A.)
- KÁTAI GÁBOR 1831—1878
 Gyógysz. Hetil. 17: 552—5; 564—7; 584—5, 1878.
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 20: XIII—XV, 1881.
 (Zelizy D.)
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 21: 25—6, 1882.
 (Szabadfy J.)
 Orv. Hetil. 22: 197, 1878.
- KATONA ZSIGMOND 1828—1902
 Gyógysz. Hetil. 41: 177—8; 307—9, 1902. (Varságh Z.)
 Gyógysz. Közl. 18: 209—11, 1902.
- KAUTZ IGNÁC 1798—1887
 Gyógysz. Hetil. 26: 806—8, 1887. (Schédy S.)

- KAZAY ENDRE** 1876—1923
 Gyógysz. Hetil. 62: 214—7, 1923. (Koritsánszky O.)
 Gyógysz. Közl. 39: 200—2, 1923. (Koritsánszky O.)
- KECSKEMÉTI LAJOS** 1830—1915
 Gyógyászat 55: 600, 1915.
- KELEMEN KÁROLY** 1888—1944
 Bőrgyógy. Venerol. Szle. 23: 160, 1947. (Wellisch B.)
- KENEZY GYULA** 1860—1931
 Budapesti Orv. Újs. 29: 1248, 1931.
 Orv. Hetil. 75: 1159, 1931. (Neuber E.)
- KENYERES BALÁZS** 1865—1940
 Gyógyászat 80: 96—7, 1940. (Bochor A.)
 Orv. Hetil. 84: 77, 1940. (Jankovich L.)
- KEREKES PÁL** 1864—1926
 Gyógyászat 66: 749, 1926.
 Gyógysz. Hetil. 65: 190—1, 1926.
 Népegészségügy 7: 787, 1926.
- KERESZTÉNY JÁNOS** 187(2)—1938
 Gyógysz. Közl. 54: 19, 1938.
- KÉRY IMRE** 1798—1887
 Magy. Tud. Akad. Almanach 342, 1888.
- KESZLERFFY JÁNOS** 1748—1833
 Orv. Tár 11: 63—6, 1833. (Bugát P.)
- KESZLERFFY JÓZSEF** 1778—1858
 Orv. Hetil. 2: 661—2, 1858.
- KÉTTY KÁROLY** 1839—1926
 Akad. Ért. 38: 90—2, 1928. (Vámosy Z.)
 Fogorv. Szle. 20: 134, 1927. (Oravec P.)
 Orv. Hetil. 71: 223, 1927. (Wenhardt J.)
- KÉTTY LÁSZLÓ** 1873—1936
 Orv. Hetil. 80: 863, 1963. (Schaffler J.)
- KÉZMÁRSZKY TIVADAR** 1842—1902
 Gyógyászat 42: 330—1, 1902. (r.)
 Monatsschr. Geburtsh. 16: 96—8, 1902. (Elischer Gy., id.)
 Orv. Hetil. 46: 353, 1902. (Trauffer V.)
 Orv. Hetil. 46: Gynäkologia 57, 1902.
 Orv. Hetil. 46: Gynäkologia 58—62, 1902. (Bársony J.)
 Pester Med. -Chir. Presse 38: 501, 1902.
 Ungar. Med. Presse 7: 319—21, 1902. (Tuszkai O.)
- KINCSESSY PÉTER** ?—1921
 Gyógysz. Hetil. 60: 634—6, 1921. (Varságh Z.)
 Gyógysz. Közl. 37: 478—9, 1921.
- KIRÁLY JÓZSEF** 1906—1956
 Orv. Hetil. 97: 924—5, 1956. (Abádi G.)
- KIRÁLYFI GÉZA** 1881—1924
 Orv. Hetil. 68: 484, 1924. (Karczag L.)

- KIS JÓZSEF 1765—1830
Orv. Tár 3: 109, 1831.
- KIS KÁROLY 186(5)—1921
Gyógysz. Hetil. 60: 250—3, 1921. (Varságh Z.)
- KISFALUDY PÁL 1890—1956
Magy. Radiol. 8: 129—33, 1956. (Schäffer M.)
Orv. Hetil. 97: 701, 1956. (Wald B.)
- KISS ANTAL 1813—1883
Gyógyászat 25: Államorvos 20, 1885.
- KISS FERENC (I.) 1816—1892
Gyógysz. Hetil. 31: 464—5; 482—3, 1892 (Lukács I.)
Gyógysz. Közl. 8: 463—4; 480—1, 1892. (Schedy S.)
Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 29: 45, 1898.
(Thuróczy K.)
- KITAI BEL PÁL 1757—1817
Tud. Gyűjt. 1: 109, 1818.
- KLEIN EDE EMÁNUEL 1844—1925
Brit. Med. J. 1: 388, 1925.
J. Amer. Med. Ass. 84: 830, 1925.
J. Path. Bact. 28: 684—97, 1925.
Lancet 1: 411, 1925.
Med. J. Rec. 121: 641, 1925.
St. Barth. Hosp. J. 32: 88—90, 1924/25. (Power, D'A.)
St. Barth. Hosp. Rep. 58: 1—7, 1925.
- KLUG NÁNDOR 1845—1909
Akad. Ért. 20: 404, 1909. (Tangl K.)
Gyógysz. Közl. 25: 325—6, 1909.
Orv. Hetil. 53: 378—9, 1909. (Tangl F.)
- KLUGE ENDRE 1892—1956
Ideggyógy. Szle. 8: 93, 1956. (Orthmayr A.)
- KMETY PÁL 1803—1870
Gyógysz. Hetil. 9: 763—4, 1870. (Trajánovits Á.)
- KNÖPFLER VILMOS 1815—1882
Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 23: 68—70, 1887.
(Chyzer K[ornél])
Orv. Hetil. 26: 1041—3, 1882.
- KOCHMEISTER FRIGYES 181(6)—1907
Gyógysz. Közl. 23: 593, 1907.
- KOLLER GYULA 1828—1912
Gyógyászat 52: 386, 1912.
- KOÓS AURÉL 1874—1957
Gyermekgyógyászat 8: 255—6, 1957. (Hedri E.)
- KOPITS JENŐ 1869—1946
Zschr. Orthop. 78: 251—3, 1949. (Schramm, G.)
- KORÁNYI FRIGYES 1928—1913
Akad. Ért. 24: 458—60, 1913. (Preisz H.)

- Dtsch. Med. Wschr. 39: 1419, 1913. (Győry T.)
 Gyógyászat 53: 357—8, 1913. (Schächter M.)
 Gyógysz. Közl. 29: 330—1, 1913. (Budai E.)
 Magy. Tud. Akad. Emlékb. 17: 43—59, 1914.
 (Jendrassik E.)
 Orv. Hetil. 57: 402—4, 1913. (Jendrassik E.)
 Orvosképzés 3: 605—40, 1913. (Müller K.)
 Pester Med. -Chir. Presse 49: 181—3, 1913. (Alföldi B.)
 Wien. Klin. Wschr. 26: 996—8, 1913. (Királyfy G.)
- KORÁNYI SÁNDOR** 1866—1944
 Gyógyászat 84: 240—1, 1944. (Haynal I.)
 Orv. Hetil. 88: 207, 1944. (Haynal I.)
- KORÁNYI SEBALD** 1800—1885
 Orv. Hetil. 29: 723, 1885.
- KORITSÁNSZKY LAJOS** 183(9)—1922
 Gyógysz. Hetil. 61: 290—2, 1922. (Varságh Z.)
- KORPÁSSY BÉLA** 1907—1962
 Kísér. Orvostud. 14: 113—4, 1962. (Romhányi Gy.)
 Magy. Onkol. 6: 1—2, 1962. (Kellner B.)
 Morph. Igazs. Orv. Szle. 2: 81—2, 1962. (B. Ió J.)
 Orv. Hetil. 103: 145—6, 1962. (Endes P.)
 Riv. Anat. Pat. Oncol. 21: 367—9, 1962. (Raso, M.)
- KOSZTYIK JÁNOS** 180(7)—1899
 Gyógysz. Közl. 15: 826—7, 1899.
- KOVÁCS ALBERT** 182(5)—1894
 Gyógysz. Közl. 10: 286, 1894.
- KOVÁCS FRIGYES** 1861—1931
 Wien. Klin. Wschr. 44: 270—1, 1931. (Krasso, H.)
 Wien. Med. Wschr. 81: 278, 1931. (Krasso, H.)
- KOVÁCS JÓZSEF** 1832—1897
 Gyógyászat 37: 493—5, 1897.
 Gyógyászat 37: Honvéderosvos 49, 1897.
 Gyógyászat 38: 91—101, 1898.
 Gyógyászat 38 (6. sz.): Melléklet, 1898. (Schächter M.)
 Gyógyászat 39: 650—3, 1899. (Schächter M.)
 Gyógysz. Közl. 13: 522, 1897.
 Gyógysz. Közl. 15: 25, 1899.
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 29: 42—5, 1898.
 (Thuróczy K.)
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 30: 68—75, 1900.
 (Chyzer K[ornél])
 Orv. Hetil. 41: 406, 1897.
 Pester Med. -Chir. Presse 33: 779—81, 1897. (Lévia)
 Ungar. Med. Presse 2: 789; 813, 1897.
- KOVÁCS PÁL** 1808—1886
 Magy. Tud. Akad. Almanach 322—6, 1887.

- KOVÁCS RICHÁRD 1884—1950
 Arch. Phys. Med. 32: 9, 1951.
 Brit. J. Phys. Med. 14: 48, 1951.
 Compens. Med. 3: 31, 1950.
 J. Amer. Med. Ass. 145: 834, 1951.
- KOVÁCS SEBESTYÉN ENDRE, id. 1815—1878
 Gyógyászat 18: 307—8, 1878. (Gebhardt L.)
 Gyógyászat 19: 289—97, 1879. (Rózsay J.)
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 20: V—XII, 1880.
 (Müller K.)
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 21: 24—5, 1882. (Szabadfy J.)
 Magy. Tud. Akad. Almanach 279—81, 1880.
 Orv. Hetil. 22: 448—9, 1878.
 Pester Med.-Chir. Presse 14: 423—5, 1878.
 Wien. Med. Wschr. 28: 578, 1878.
- KOVÁCS SEBESTYÉN ENDRE, ifj. 186(1)—1915
 Gyógyászat 55: 503, 1915.
- KÖLLNER LŐRINC 1836—1886
 Gyógysz. Hetil. 25: 412—4, 1886. (Buzáth L.)
- KÖRÖSI JÓZSEF 1844—1906
 Brit. Med. J. 2: 115, 1906.
 Lancet 2: 40, 1906.
- KÖRÖSY KORNÉL 1879—1948
 Nautre 162: 953—4, 1948. (Polányi M.)
- KREPUSKA GÉZA 1861—1949
 Magy. Seb. 2 (3. sz.): 73—4, 1949. (Verzár Gy.)
- KRIEGNER GYÖRGY 1853—1903
 Gyógysz. Közl. 19: 660—1, 1903.
- KRISHABER MÓR ?—1883
 Orv. Hetil. 27: 394, 1883.
- KROMPECHER ÖDÖN 1870—1926
 Fogorv. Szle. 19: 669, 1926. (Oravec P.)
 Gyógyászat 66: 830, 1926. (Gergely J.)
 Orv. Hetil. 70: 967, 1926. (Buday K.)
- KUBINYI PÁL 1870—1928
 Orv. Hetil. 72: 1355, 1928. (Tóth I.)
 Zbl. Gynäk. 53: 194—5, 1929. (Frigyesi J.)
- KUN TAMÁS 181(5)—1894
 Gyógyászat 31: 23—4, 1894.
- KURTZ GUSZTÁV 1832—1902
 Gyógyászat 42: 268—9, 1902.
- KUZMIK PÁL 1864—1925
 Fogorv. Szle. 19: 201, 1926. (Morelli G.)
 Gyógyászat 66: 23—4, 1926. (Unterberg H.)
 Orv. Hetil. 69: 1261, 1925. (Verebély T.)
 Orvosképzés 6: Különfüzet 3—8, 1926. (Tótfalussy I.)

- LÁNG ADOLF FERENC 1795—1863
 Gyógysz. Hetil. 2: 796—8, 1863.
 Magy. Orv. Termf. Vizsg. Nagygy. 11: XIX—XXIII, 1866.
 (Knöpfler V.)
- LANGFELDER ADOLF 183(5)—1913
 Gyógyászat 53: 32, 1913.
- LAUFENAUER KÁROLY 1848—1901
 Allg. Wien. Med. Ztg. 46: 239—40, 1901. (Sassy J.)
 Gyógyászat 41: 287—8, 1901. (-O-)
 Gyógysz. Közl. 17: 287—8, 1901.
 Magy. Tud. Akad. Emlékb. 11: 229—42, 1902.
 (Kétly K.)
 Orv. Hetil. 45: 304, 1901. (Moravcsik E. E. .)
 Orv. Hetil. 46: 324—5, 1902. (Kétly K.)
 Pester Med. -Chir. Presse 37: 421—3, 1901.
 Ungar. Med. Presse 6: 270, 1901.
 Zbl. Nervenhe. 12: 461, 1901.
- LECHNER ANTAL 186(1)—1915
 Gyógyászat 55: 214, 1915.
- LECHNER KÁROLY 1850—1922
 Akad. Ért. 33: 67—8, 1922. (Kenyeres B.)
 Orv. Hetil. 66: 85—6, 1922. (Buday K.)
- LENGYEL ATTILA 1890—1961
 Gyógyszerészet 5: 435, 1961.
- LENGYEL BÉLA 1844—1913
 Gyógysz. Hetil. 52: 170—5, 1913. (Varságh Z.)
 Gyógysz. Közl. 29: 166—9, 1913. (Karlovszky B.)
 Gyógysz. Közl. 29: 169—70, 1913.
- LENGYEL ENDRE 1821—1902
 Orv. Hetil. 46: 426, 1902. (R)
- LENHOSSEK JÓZSEF 1818—1888
 Gyógyászat 28: 601—2, 1888.
 Gyógysz. Hetil. 29: 29, 1890.
 Orv. Hetil. 32: 1613—6, 1888.
- LENHOSSEK MIHÁLY 1863—1937
 Akad. Ért. 47: 146—7, 1937. (Tangl K.)
 Akad. Ért. 47: 262—4, 1937. (Zimmermann Á.)
 Arch. Psychiat. Nervenkr. 106: 407—9, 1937. (Schaffer K.)
 Gyógyászat 77: 81, 1937. (Kiss F. [II.])
 Orv. Hetil. 81: 97, 1937. (Kiss F. [II])
 Orvosképzés 27: 228—31, 1937. (Schaffer K.)
 Orvosképzés 27: 232—4, 1937. (Kiss F. [II.])
 Orvosképzés 27: 235—42, 1937. (Huzella T.)
 Orvosképzés 27: 243—7, 1937. (Sobota—Bonn, J.)
 Orvosképzés 27: 248—50, 1937. (Szily A.)
 Orvosképzés 27: 251, 1937. (Korányi S.)

- Orvosképzés 27: 775—7, 1937. (Kiss F. [II.]
 Orvosképzés 27: 778—9, 1937. (Zimmermann Á.)
 Orvosképzés 27: 780, 1937. (Belák S.)
- LENKEI DANI VILMOS** Lásd: DANI VILMOS
- LÉVAI JÓZSEF** 1863—1939
 Gyógyászat 79: 94, 1939.
- LICHTMANN SAMU** ?—1928
 Fogorv. Szle. 22: 58—9, 1929.
- LIEBERMANN LEO**, id. 1852—1926
 Biochem. Zschr. 179: 1, 1926.
 Fogorv. Szle. 19: 589, 1926. (Morelli G.)
 Gyógyászat 66: 730—1, 1926. (Aczél D.)
 Népegészségügy 7: 857—60, 1926. (Scheff-Dabis L.)
 Orv. Hetil. 70: 799, 1926. (Andriska V.)
 Seuchenbekämpfung 3: 276, 1926. (Stoszner E.)
- LIEBERMANN LEO**, ifj. 1883—1938
 Orv. Hetil. 83: 20, 1939. (Grósz E.)
 Szemészet 75 (1. sz.): 1—2, 1939. (Grósz E.)
- LINZBAUER FERENC XAVER** 1807—1888
 Gyógysz. Hetil. 29: 29, 1890.
- LIPPAY GÁSPÁR** 1809—1895
 Orv. Hetil. 39: 82, 1895.
- LIPSCHER KÁLMÁN** 184(0)—1913
 Gyógyászat 53: 82, 1913.
- LITERÁTI BÁNYAI KÁROLY** Lásd: BÁNYAI KÁROLY
- LOBMAYER GEZA** 1880—1940
 Budapesti Orv. Újs. 38: 3, 1940. (Fekete S.)
- LOESSL JÁNOS** 1887—1955
 Magy. Seb. 8: 337—8, 1955. (Schmidt L.)
- LÓRANT DEZSÓ** 186(8)—1909
 Gyógysz. Közl. 25: 634, 1909.
- LOVREKOVICH ISTVÁN** 1895—1960
 Orv. Hetil. 101: 1433, 1960.
- LOVRICH JÓZSEF** 1868—1935
 Budapesti Orv. Újs. 33: 550, 1935. (Sztehló I.)
 Gyógyászat 75: 387—8, 1935. (Sztehló I.)
 Orv. Hetil. 79: 653, 1935. (Burger K.)
- LÓRI EDE** 1834—1910
 Gyógyászat 50: 485—6, 1910. (Schächter M.)
- LÓTE JÓZSEF** 1856—1938
 Orv. Hetil. 82: 723, 1938. (Issekutz B.)
- LÖW SÁMUEL** 1846—1936
 Gyógyászat 76: 573, 1936. (Alapy H.)
- LÖWINGER SIMON** 1902—1951
 Magy. Belorv. Arch. 4: 145—6, 1951. (Biró L.)
 Orv. Hetil. 92: 1676, 1951.

- LUKÁCS IMRE** 1814—1880
 Orv. Hetil. 21: 16, 1880.
- LUMNICZER SÁNDOR** 1821—1892
 Budapesti Hyg. Ztg. 2 (H. 4.): 2, 1892.
 Gyógyászat 32: 74—5, 1892.
 Gyógysz. Közl. 10: 60—1, 1894.
 Lancet 1: 448, 1892.
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 26: 70, 1893.
 (Frivaldszky J.)
 Orv. Hetil. 36: 72—4, 1892. (Janny Gy.)
 Orv. Hetil. 37: 569—70; 580—1; 592—3; 604; 615—6, 1893.
 (Janny Gy.)
- LYACHOVICS IVÁN** 1829—1863
 Orv. Hetil. 7: 200, 1863.
- MÁDAY ISTVÁN** 1879—1959
 Magy. Pszichol. Szle. 77: 430, 1960.
- MAGYARY-KOSSA GYULA** 1865—1944
 Orv. Hetil. 88: 335, 1944. (Vámosy Z.)
 Orv. Hetil. 88: 348—9, 1944. (Elekes Gy.)
- MAIZNER JÁNOS** 1828—1902
 Orv. Hetil. 46: 442, 1902.
- MAJOR FERENC** 1854—1902
 Gyógyászat 43: 29, 1903.
- MAKÁRA LAJOS** 1861—1915
 Gyógyászat 55: 549—50, 1915.
- MANDL LAJOS (Lázár?)** 1812—1881
 Orv. Hetil. 25: 699—700, 1881.
- MANGOLD HENRIK** 1828—1912
 Gyógyászat 52: 92—3, 1912.
- MANSFELD GÉZA** 1882—1950
 Akad. Ért. 57: 100, 1950. (Bálint P.)
 Kisérl. Orvostud. 2: 1—3, 1950.
 Orv. Hetil. 91: 161—2, 1950. (Horn Z.)
 Zschr. Vitam.-Horm.-Fermentforsch. 3: 426-8, 1949/50. (Berde B.)
- MANSFELD OTTÓ** ?—1949
 Magy. Nőorv. Lap. 13: 33—4, 1950. (Fekete S.)
- MARGITAY ISTVÁN** 1804—1877
 Magy. Tud. Akad. Ért. 11: 175, 1877.
- MARGÓ TIVADAR** 1816—1896
 Gyógysz. Közl. 12: 583—5, 1896.
 Gyógysz. Közl. 11: 57—8, 1898.
 Magy. Tud. Akad. Emlékb. 9: 121—51, 1898. (Entz G.)
 Orv. Hetil. 40: 448, 1896. (Entz G.)
- MARGONYAI GÁBOR** 1809—186(2)
 Orv. Hetil. 6: 353—7, 1862. (Popper J.)

- MARKOVICS DUSÁN 1905—1954
Gyógyszerész 9: 55, 1954.
- MARKUSOVSKY LAJOS 1815—1893
Budapester Hyg. Ztg. 3 (H. 9.): 2, 1893.
Gyógyászat 33: 214, 1893.
Gyógysz. Hetil. 32: 279—80, 1893.
Gyógysz. Közl. 9: 295, 1893.
Orv. Hetil. 37: 207; 220—3, 1893.
Orv. Hetil. 40 (18. sz.): Melléklet 1—12, 1896.
(Högyes E.)
- MAROSY JÁNOS 1817—1905
Gyógysz. Hetil. 11: 414—5, 1905.
- MARSCHALKÓ TAMÁS 1862—1915
Orv. Hetil. 59: 678, 1915. (Veress S.)
- MÁTHÉ DÉNES 1877—1943
Gyógyászat 83: 677—8, 1943. (Oravec P.)
Orv. Hetil. 87: 579, 1943. (Simon B.)
Orvosképzés 33: 615—7, 1943. (Hattasy D.)
- MATOLCSY KÁROLY 189(0)—1940
Gyógysz. Hetil. 79: 317—9, 1940.
- MATOLCSY MIKLÓS 1869—1938
Gyógysz. Hetil. 77: 239—40, 1938.
Gyógysz. Közl. 54: 800, 1938.
Gyógysz. Közl. 54: 812—4, 1938. (Mozsonyi S.)
Gyógysz. Közl. 57: 662—3, 1941. (Wolf L.)
Magy. Gyógysz. Tud. Társ. Ért. 15: 6—9, 1939.
(Mozsonyi S.)
Orv. Hetil. 82: 1223—4, 1938. (Mozsonyi S.)
- MEDGYESSY FERENC 1881—1958
Orv. Hetil. 99: 1754—5, 1958. (Varannai Gy.)
- MEISELS VILMOS ?—1936
Gyógyászat 76: 141, 1936.
- MELCZER JÁNOS ?—1831
Orv. Tár 3: 111, 1831.
- MELLY JÓZSEF 1893—1962
Demográfia 5: 361, 1962.
Egészségtudomány 6: 209—10, 1962. (M. E.)
Népegészségügy 43: 221—2, 1962. (Székely M.)
Orv. Hetil. 103: 1441—2, 1962. (Jeney E.)
- MÉSZÁROS KÁROLY 1846—1898
Gyógyászat 38: 90, 1898.
Orv. Hetil. 42: 65, 1898.
- MIHÁLKOVICS GÉZA 1844—1899
Akad. Ért. 10: 650—1, 1899. (Waldeyer, W.)
Gyógyászat 39: 461—2, 1899. (r.)
Gyógysz. Közl. 15: 466—7, 1899.

- Magy. Tud. Akad. Emlékb. 10: 177—200, 1900.
(Thanhoffer L.)
Orv. Hetil. 43: 352—3, 1899.
Wien. Klin. Wschr. 12: 791—2, 1899. (Winter, M.)
- MIHALOVITS JENŐ 1866—1938
Gyógysz. Közl. 54: 481; 493—6, 1938.
- MILKÓ VILMOS 1878—1956
Magy. Seb. 11: 7—8, 1958. (Rubányi P.)
Orv. Hetil. 97: 1205—6, 1956. (Littman I.)
Ther. Hung. 4 (No. 3.): 5, 1956.
- MINICH KÁROLY 1869—1938
Gyógyászat 78: 411—2, 1938. (Szecsódy I.)
Orv. Hetil. 82: 722, 1938. (Vámosy Z.)
- MISKOLCZY MIHÁLY 1819—1887
Orv. Hetil. 32: 15—8, 1888. (Kiss F. [I.]
- MITTELMANN BÉLA 1899—1959
J. Amer. Psychoanal. Ass. 9: 362—4, 1961.
Psychoanal. Quart. 29: 240, 1960. (Schur, M.)
- MITTLER IMRE 1843—1871
Orv. Hetil. 15: 313—4, 1871. (Gold S.)
- MOHR MIHÁLY 1862—1924
Gyógyászat 64: 14, 1924. (Lévy L.)
Gyógyászat 64: 14—5, 1924. (Schein M.)
Gyógyászat 64: 19, 1924. (Pap M.)
- MOJSISOVICS GYÖRGY 1799—1861
Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 9: 1864.
(Kubinyi Á.)
Wien. Med. Wschr. 11: 187—9, 1861. (Gruber, J.)
- MOLDOVÁNYI SÁNDOR 184(2)—1909
Gyógysz. Közl. 25: 153—4, 1909.
- MOLNÁR JÁNOS 1814—1885
Gyógysz. Hetil. 24: 543—5, 1885.
Gyógysz. Közl. 1: 165, 1885.
- MOLNÁR JÓZSEF (I.) 1851—1900
Gyógysz. Hetil. 39: 86—7, 1900. (R. L.)
- MOLNÁR JÓZSEF (II.) 1896—1941
Magy. Röntg. Közl. 16: 1—2, 1942. (Czunft V.)
- MOLNÁR KÁLMÁN ?—1942
Gyógysz. Közl. 58: 365, 1942.
- MOLNÁR LIPÓT 185(5)—1925
Gyógysz. Közl. 11: 9, 1925.
- MOLNÁR NÁNDOR 1842—1912
Gyógysz. Hetil. 51: 201—2, 1912. (Varságh Z.)
Gyógysz. Hetil. 51: 202—4, 1912. (Koritsánszky O.)
Gyógysz. Hetil. 51: 204, 1912. (Bársony E.)
Gyógysz. Közl. 28: 180—1, 1912. (Deér E.)

- MORAVCSIK ERNŐ EMIL 1858—1924
 Gyógyászat 64: 681—2, 1924. (Hudovernig K.)
 Magy. Tud. Akad. Emlékb. 20 (4. sz.): 1—14, 1927.
 (Schaffer K.)
 Orv. Hetil. 68: 711, 1924. (Schaffer K.)
- MORELLI KÁROLY 1855—1916
 Gyógyászat 56: 203, 1916.
- MORÓCZ ISTVÁN 1816—1881
 Magy. Tud. Akad. Almanach 300—1, 1883.
- MURAKÓZY KÁLMÁN 186(3)—1902
 Gyógysz. Közl. 18: 287, 1902.
- MURAKÓZY KÁROLY (I.) 1823—1887
 Gyógysz. Hetil. 26: 431, 1887.
 Gyógysz. Közl. 4: 352—4, 1888. (Tóth B.)
- MURAKÓZY KÁROLY (II.) 1859—1915
 Gyógysz. Közl. 31: 471—2, 1915.
- MÜLLER BERNÁT 1810—1901
 Gyógysz. Közl. 17: 150—2, 1901. (B. J.)
- MÜLLER KÁLMÁN 1849—1926
 Gyógyászat 66: 1059—60, 1926. (Purjesz I.)
 Népegészségügy 7: 1285—92, 1926. (Gortvay Gy.)
 Orv. Hetil. 70: 1239, 1926. (Korányi S.)
- NAGY ÁRPÁD 187(6)—1932
 Gyógysz. Közl. 48: 34, 1932.
- NAGY BÉLA 188(6)—1940
 Gyógysz. Hetil. 79: 308—9, 1940.
 Gyógysz. Közl. 56: 422, 1940.
- NAGY (CHRENÓCZY) JÓZSEF
 Lásd: CHRENÓCZY NAGY JÓZSEF
- NAGY GYULA 184(9)—1893
 Gyógysz. Hetil. 32: 162—4, 1893.
 Gyógysz. Közl. 9: 181, 1893.
- NAGY LAJOS 185(5)—1915
 Gyógyászat 56: 35, 1916.
- NAGY TIVADAR ?—1931
 Gyógyászat 71: 301—2, 1913.
- NAVRÁTIL IMRE 1834—1919
 Gyógyászat 59: 227, 1919.
- NEDELKO DÖME 1811—1882
 Orv. Hetil. 26: 542—3, 1882. (A.)
- NÉKÁM LAJOS 1868—1957
 Actas Dermo-Sif. 48: 294—5, 1957.
 Ann. Derm. Syph. 84: 249—51, 1957. (Földvári F.)
 Bőrgyógy. Venerol. Szle. 33: 49—51, 1957. (Földvári F.)

- Hautarzt 8 : 239—40, 1957. (Földvári F.)
 Orv. Hetil. 98 : 313—4, 1957. (Földvári F.)
- NEMEDY IMRE 189(8)—1959
 Acta Pharm. Hung. 30 : 1, 1960. (Csipke Z.)
- NENDTVICH KÁROLY 1811—1892
 Akad. Ért. 6 : 673—86, 1895. (Ilosvay L.)
 Gyógysz. Hetil. 31 : 469, 1892.
 Gyógysz. Közl. 8 : 462—3; 478—80, 1892.
 (Ilosvay L.)
 Gyógysz. Közl. 10 : 61—2, 1894.
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 26 : 65—7. 1893
 (Frivaldszky J.)
 Orv. Hetil. 36 : 345, 1892.
- NESTLINGER MIKLÓS 1890—1920
 Orv. Hetil. 64 : 78, 1920. (Hoór K.)
- NEUFELD BÉLA 1894—1962
 Orv. Hetil. 103 : 2479—80, 1962.
- NEUMANN GYÖRGY ?—1950
 Orv. Hetil. 91 : 237, 1950.
- NEUPAUER GUSZTÁV 1863—1893
 Szemészet 30 : 50, 1893. (Grósz E.)
- NEUSCHL ANTAL 1827—1902
 Gyógysz. Hetil. 41 : 433, 1902.
 Gyógysz. Közl. 18 : 452, 1902.
- NEÜWIRTH DEZSÓ ?—1912
 Gyógyászat 52 : 882, 1912.
- NIEDERMANN GYULA 1840—1910
 Gyógyászat 50 : 87, 1910.
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 35 : 66, 1910. (Kerekes P.)
- NOBL JÓZSEF 1824—1874
 Pester Med. -Chir. Presse 10 : 656—7, 1874.
- NOSZÁK JÁNOS 1838—1901
 Gyógysz. Közl. 17 : 521—2, 1901. (B. J.)
- NOVÁK GYULA 184(8)—1893
 Gyógysz. Hetil. 32 : 210—1, 1893. (Music J. G.)
- NOVOMESZKY IMRE ?—1915
 Gyógysz. Hetil. 54 : 150, 1915.
- NYIREDY GÉZA 1861—1914
 Gyógysz. Hetil. 53 : 321, 1914.
 Gyógysz. Közl. 30 : 400, 1914.
- NYULASY ARTHUR JÁNOS ?—1924
 Brit. Med. J. 1 : 937, 1924.
- NYULASY FERENC ?—1934
 Brit. Med. J. 2 : 377—8, 1934.
 Med. J. Australia 1 : 827—8, 1934.

- OLÁH DÁNIEL 1891—1954
 Bőrgyógy. Venerol. Szle. 30: 65—6, 1954. (Szodoray L.)
- OLÁH GUSZTÁV 1857—1944
 Orv. Hetil. 88: 86, 1944.
- ÓNODI ADOLF 1857—1919
 Arch. Ohren- Nasen- Kehlkopfh. 105: I—IV, 1919/20.
 (Kahler, O.)
 Gyógyászat 59: 463, 1919.
 Monatsschr. Ohrenh. 54: 1009—14, 1920. (Sugár M.)
 Wien. Med. Wschr. 69: 2409, 1919. (Réthi L.)
- OSSIKOVSKY JÓZSEF 1844—1888
 Kolozsvári Egyet. Almanachja 1887/88. XI, 1888.
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 25: 86—7, 1891.
 (Kiss F. [I.])
- OTTAVA IGNÁC 1852—1914
 Gyógyászat 54: 738, 1914.
- ÖRLEY LÁSZLÓ 1856—1887
 Gyógysz. Közl. 3: 395—6, 1887.
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 24: 64—7, 1888.
 (Chyzer K[ornél])
- ÖTVÖS ÁGOSTON 1811—1861
 Erdélyi Múz. Egly. Közl. 2: 1862. (Veszelyi K.)
 Magy. Tud. Akad. Almanach 311, 1863.
- PADOS JÁNOS 1820—1892
 Gyógyászat 32: 338—9, 1892. (Schächter M.)
- PAKSY BÉLA 1849—1926
 Gyógysz. Hetil. 65: 49—51, 1926.
 Gyógysz. Közl. 43: 300—2, 1927. (Kovács Ö.)
- PÁL FERENC 1910—1961
 Gyógyszerészet 5: 441—2, 1961. (Szabó Z.)
 Népegészségügy 42: 353—4, 1961. (Simonovits I.)
 Orv. Hetil. 102: 2257—8, 1961.
 Tuberk. Tüdőbet. 14: 321, 1961. (Sebők L.)
- PÁL JAKAB 1863—1936
 Wien. Klin. Wschr. 49: 946—7, 1936. (Bondi, S.)
 Wien. Med. Wschr. 86: 842—3, 1936. (Popper, L.)
- PALUGYAY JÓZSEF 1890—1953
 Fortschr. Röntgenstr. 80: 402, 1954. (Zdansky, E.)
 Fortschr. Röntgenstr. 81: (Suppl.): 20—3, 1954.
 Wien. Klin. Wschr. 65: 994, 1953. (Pape, R.)
- PAPP SAMÚ 1849—1942
 Orv. Hetil. 86: 412, 1942.

- PATAKY DÁNIEL 180(4)—1871
 Gyógyászat 11: 63—4, 1871. (Szilágyi F.)
 Gyógyászat 11: 637—8, 1871. (Poor I.)
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 15: 102, 1872. (Poor I.)
- PATAKY JENŐ 1857—1944
 Orv. Hetil. 88: 48, 1944.
- PATRUBÁNY GERGELY 1830—1891
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 26: 67—8, 1893.
 (Frivaldszky J.)
 Orv. Hetil. 35: 287, 1891.
- PAUNZ MÁRK ?—1938
 Gyógyászat 78: 31, 1938. (Pesti L.)
- PECK FÜLÖP 184(9)—1915
 Gyógyászat 55: 84, 1915.
- PEKÁR MIHÁLY 1871—1942
 Gyógyászat 82: 621, 1942. (Vendég V.)
 Népegészségügy 23: 1395, 1942.
 Orv. Hetil. 86: 533, 1942. (Gorka S.)
- PERTIK OTTÓ 1852—1913
 Arch. Path. Anat. 213: 165—9, 1913. (Waldeyer, W.)
 Gyógyászat 53: 168—9, 1913. (Schächter M.)
 Orv. Hetil. 57: 184—6, 1913. Nékám L.)
- PÉTERFI PÁL 1792—1861
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 10: 137, 1865. (Péterfi K.)
- PÉTERFI TIBOR 1883—1953
 Acta Anat. 19: 1—2, 1953. (Chambers, R.)
 Acta Anat. 19: 2—7, 1953. (Maskar, Ú.)
 Folia Morph. 5: 229—30, 1954. (Baginski, S.)
 Orv. Hetil. 94: 1031—2, 1953. (Kiss F. [II.]
- PETZ ALADÁR 1888—1956
 Magy. Seb. 9: 81—2, 1956. (Milkó V.)
 Orv. Hetil. 97: 670, 1956. (Hedri E.)
 Zbl. Chir. 81: 1017—8, 1956. (Schmitt)
- PÉTY-POPOVITS UROS ?—1905
 Orv. Hetil. 19: Elme- és Idegkörtan 68, 1905. (Moravcsik E. E.)
- PILLITZ BENŐ 182(7)—1910
 Botan. Közl. 9: 242—3, 1910.
- PINCZÉSI LÁSZLÓ 1888—1962
 Gógyszerészet 6: 430, 1962. (Csejtey I.)
- PINTÉR PÁL 1851—1908
 Gyógysz. Közl. 24: 625—6, 1908.
- PISKÁCEK LAJOS 1854—1932
 Monatsschr. Geburtsh. 93: 134—6, 1932. (Franz, T.)
 Wien. Klin. Wschr. 46: 58—9, 1933. (Katz, H.)
 Wien. Med. Wschr. 82: 1336—7, 1932. (Franz, T.)
 Zbl. Gynäk. 56: 2290, 1932. (Weibel, W.)

- PLESCH JÁNOS 1878—1957
Dtsch. Med. Wschr. 82: 1019, 1957. (Prigge, R.)
- PLÓSZ LAJOS 1809—1886
Orv. Hetil. 30: 247, 1886.
- PLÓSZ PÁL 1844—1902
Gyógyászat 42: 542, 1902. (r.)
Gyógysz. Közl. 18: 568—9, 1902.
Magy. Tud. Akad. Emlékb. 12: 147—59, 1904.
(Lengyel B.)
Orv. Hetil. 46: 548—9, 1902.
Ungar. Med. Presse 7: 513—4, 1902.
- POLGÁR ISTVÁN 1888—1954
Magy. Nőorv. Lap. 17: 129, 1954. (Fekete S.)
- POLITZER ÁDÁM 1835—1920
Arch. Ohren- Nasen- Kehlkopfh. 106 (H. 4.): I—IV, 1920.
(Brühl, G.)
Berliner Klin. Wschr. 57: 1037, 1920. (Brühl, G.)
Laryngoscope 30: 611, 1920.
Monatsschr. Ohrenh. 54: 769—71, 1920. (Urbantschitsch)
Wien. Klin. Wschr. 33: 767, 1920. (Neumann, H.)
Wien. Med. Wschr. 70: 1455, 1920.
Zschr. Ohrenh. 80: 314—8, 1920. (Siebenmann, F.)
- POLLÁK HERMANN 180(7)—1881
Gyógyászat 22: Államorvos 53—4, 1882. (Bodor K.)
- POLLÁK LÁSZLÓ 1839—1886
Gyógyászat 26: Államorvos 33—5, 1886. (Kornstein L.)
Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 23: 78—9, 1887.
(Chyzer K[ornél])
Orv. Hetil. 30: 164, 1886.
Orv. Hetil. 30: 819—22, 1886. (Kornstein L.)
- POLLÁK SIEGFRIED 1863—1897
Orv. Hetil. 41: 210, 1897. (Baumgarten S.)
- PÓLYA JENŐ 1876—1944
Arch. Chir. 1 (1. sz.): 5—14, 1948. (Milkó V.)
J. Internat. Coll. Surg. 9: 737—8, 1946.
Med. J. Australia 1: 823, 1946. (Darling, H. C. L.)
- POLYÁK LAJOS 1864—1925
Orv. Hetil. 70: 51—2, 1926. (Hochenburger E.)
- PONGRÁCZ LAJOS 188(4)—1940
Gyógysz. Hetil. 79: 389—90, 1940.
- POÓR FERENC 1871—1936
Bőrgyógy. Urol. Venerol. Szle. 14: 107—14, 1936.
(Berde K.)
Orv. Hetil. 80: 407, 1936. (Berde K.)
- POOR IMRE 1823—1897
Gyógyászat 39: 665—7, 1899. (Schächter M.)

- Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 29: 46, 1898.
(Thuróczy K.)
- Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 30: 75—9, 1900.
(Chyzer K[ornél])
- Orv. Hetil. 41: 429, 1897.
- PRAZNOVSZKY GYULA 1903—1959
Magy. Radiol. 11: 1—2, 1959. (Deák P.)
- PREISICH KORNÉL 1869—1955
Gyermekgyógyászat 6: 95—6, 1955. (Surányi Gy.)
- PREISZ HUGÓ 1860—1940
Gyógyászat 80: 353, 1940. (S. J.)
Népegészségügy 21: 781—2, 1940. (-r-r-)
Orv. Hetil. 84: 353, 1940. (Went I.)
- PROCHNOV JÓZSEF 1857—1922
Gyógyászat 62: 57—8, 1922. (Lévy L.)
- PUKY ÁKOS 1845—1905
Gyógyászat 45: 679—80, 1905. (Schächter M.)
- PURJESZ ZSIGMOND (I.) 1845—1896
Orv. Hetil. 40: 95, 1896.
- PURJESZ ZSIGMOND (II.) 1846—1918
Gyógyászat 58: 65, 1918.
Gyógyászat 58: 269—70; 281—2; 294—5; 305—6; 328—9,
1918. (Jancsó M.)
Orv. Hetil. 62: 92—4, 1918. (Jancsó M.)
- RADÁKOVICH GÉZA ?—1922
Gyógysz. Hetil. 61: 278—9, 1922. (Varságh Z.)
- RADVÁNYI LÁSZLÓ ?—1933
Gyógysz. Közl. 49: 629, 1933.
- RAISZ GEDEON 1840—1908
Gyógyászat 48: 368—9, 1908.
Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 35: 66, 1910. (Kerekes P.)
- RAJNIK PÁL 1875—1949
Pneum. Danub. 2: 90, 1949. (Puder S.)
- RÁTZ ISTVÁN 1860—1917
Magy. Tud. Akad. Emlékb. 17: 465—98, 1918. (Hutýra F.)
- RÉCSEY ZOLTÁN 1863—1944
Gyógysz. Közl. 60: 69, 1944. (Némedy I.)
- RÉCZÉY IMRE 1848—1913
Gyógyászat 53: 781—2, 1913. (Schächter M.)
Orv. Hetil. 57: 852—3, 1913. (Borszéky K.)
- REGÉCZY NAGY IMRE 1853—1891
Orv. Hetil. 35: 135, 1891.
- PEINBOLD BÉLA 1875—1927
Orv. Hetil. 71: 1457, 1927. (Veress E.)

- REINER LÁSZLÓ 1894—1955
Science 124: 434, 1956. (Green, M.)
- RÉTHELYI JÓZSEF 187(0)—1943
Gyógysz. Hetil. 82: 135—6, 1943.
- RÉTHI LIPÓT 1881—1924
 Wien. Klin. Wschr. 37: 249—50, 1924. (Harmer)
 Wien Med. Wschr. 74: 507—9, 1924. (Marschik, H.)
 Zschr. Hals- Nasen- Ohren. 8: 141, 1924. (Stern, H.)
- RÉVÉSZ GÉZA 1878—1955
 Amer. J. Psychol. 69: 139—41, 1956. (Piéron, H.)
 Nederl. T. Psychol. 10: 333—4, 1955. (Horst, L.)
- RÉVÉSZ MARGIT 1885—1956
 Ideggógy. Szle. 8: 93, 1956. (Környei B.)
- RÉVÉSZ VIDOR 1886—1939
Gyógyászat 79: 301, 1939. (Haas L.)
- RHORÉR LÁSZLÓ 1874—1937
Gyógyászat 77: 539—40, 1937.
 Magy. Röntg. Közl. 11: 136—8, 1937. (Nánágy G.)
 Orv. Hetil. 81: 905, 1937. (Gorka S.)
- RIGLER GUSZTÁV 1868—1930
Gyógysz. Közl. 46: 199, 1930.
 Népegészségügy 11: 1029—30, 1930. (Gyóry T.)
 Orv. Hetil. 74: 861, 1930. (Andriská V.)
- RIK GUSZTÁV 1848—1890
Gyógysz. Hetil. 29: 139—40, 1890. (Chyzer K[álmán])
Gyógysz. Közl. 6: 142, 1890.
- RITÓOK ZSIGMOND 1870—1938
 Orv. Hetil. 82: 1007, 1938. (Windisch Ö.)
- ROHEIM GÉZA 1891—1953
 Internat. J. Psycho-Anal. 35: 434—5, 1954. (Bálint M.)
 J. Amer. Psychoanal. Ass. 1: 758—9, 1953. (Bak R.)
 Psychoanal. Quart. 22: 324—7, 1953. (Spitz, R. A.)
- ROHRBACH ANTAL 1825—1889
Gyógysz. Hetil. 28: 81—3, 1889.
Gyógysz. Hetil. 29: 387—91, 1890. (Schédy S.)
Gyógysz. Közl. 5: 65; 89—90, 1889.
- ROM PÁL 1902—1962
 Acta Pharm. Hung. 33: 1—2, 1963. (Halmaj J.)
Gyógyszerészet 6: 468, 1962. (Halmaj J.)
- RÓNA SÁMUEL 1857—1910
 Orv. Hetil. 54: 144, 1910. (Havas A.)
 Orv. Lap. 21: 117—8, 1910. (Csillag J.)
- ROYKÓ VIKTOR 1833—1915
Gyógysz. Közl. 31: 457—8, 1915.
- RÓZSAHEGYI ALADÁR 1855—1896
 Orv. Hetil. 40: 58, 1896. (-r-)

- RÓZSAVÖLGYI IMRE 1859—1927
 Gyógysz. Hetil. 66 : 319—20, 1927.
- RÓZSAY JÓZSEF 1815—1885
 Gyógyászat 25 : 319, 1885.
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 23 : 76—7, 1887.
 (Chyzer K[ornél])
 Magy. Tud. Akad. Almanach 332—4, 1887.
- ROZSNYAI MÁTYÁS 1831—1895
 Gyógysz. Hetil. 35 : 459—62, 1896.
 Gyógysz. Közl. 11 : 497—504, 1895.
 Gyógysz. Közl. 13 : 27, 1897.
- RUPP N. JÁNOS 1808—1881
 Gyógyászat 21 : 296—8, 1881.
 Orv. Hetil. 25 : 405—7, 1881.
 Pester Med.-Chir. Presse 17 : 352, 1881.
- RUSSO FERENC 1899—1952
 Magy. Radiol. 4 : 50, 1952. (V. J.)
- SÁGI LAJOS 1868—1935
 Gyógyászat 75 : 388, 1935. (Jacobi J.)
- SALGO JAKAB 1849—1918
 Gyógyászat 58 : 330, 1918. (Lévy L.)
- SÁNTHA KÁLMÁN 1903—1956
 Arch. Neurol. Psychiat. 79 : 177, 1958. (Pennfield, W.)
 Arch. Psychiat. Nervenkr. 196 : 1—3, 1957.
 (Hallervorden, J.)
 Dtsch. Zschr. Nervenhe. 177 : I—IV, 1957. (Környei I.)
 Ideggyógy. Szle. 10 : 1, 1957. (Nyirő Gy.)
 Ideggyógy. Szle. 10 : 129—38, 1957. (Juhász P.)
 Magy. Tud. 64 : 124—6, 1957. (Környei I.)
 Orv. Hetil. 98 : 137—9, 1957. (Környei I.)
- SARBÓ ARTUR 1867—1943
 Gyógyászat 83 : 538, 1943. (Lehoczky T.)
 Orv. Hetil. 87 : 482, 1943.
- SASS ISTVÁN 1822—1891
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 26 : 69, 1893.
 (Frivaldszky J.)
 Orv. Hetil. 35 : 626, 1891.
- SASSY JÁNOS 1856—1918
 Gyógyászat 59 : 103, 1918.
- SAUER IGNÁC 1801—1863
 Gyógyászat 3 : 947—9, 1863. (Poor I.)
 Gyógysz. Hetil. 2 : 737—9, 1863.
 Magy. Tud. Akad. Almanach 287, 1864.

- SAY RUDOLF 1828—1884
 Gyógysz. Hetil. 25: 410—2; 427—9, 1886. (Dieballa Gy.)
 Gyógysz. Közl. 2: 283—7, 1886. (Dieballa Gy.)
- SCHÄFFER KÁROLY 1864—1939
 Akad. Ért. 19: 253—4, 1939. (Kenyeres B.)
 Arch. Psychiat. Nervenkr. 111: 615—8, 1940. (Környei I.)
 Dtsch. Zschr. Nervenhe. 150: 193—200, 1940.
 (Miskolczy D.)
 Gyógyászat 79: 553, 1939. (Richter, H.)
 J. Belge Neurol. Psychiat. 39: 836—7, 1939.
 Orv. Hetil. 83: 941, 1939. (Miskolczy D.)
 Orvosképzés 30: 21—8, 1940. (Miskolczy D.)
 Psychiat. -Neurol. Wschr. 42: 91—3, 1940. (Sántha K.)
 Rev. Neuro-Psiquiat. 3: 141—3, 1940.
 Schweiz. Arch. Neurol. Psychiat. 45: 477—9, 1940.
 (Richter, H.)
 Zschr. Ges. Neurol. Psychiat. 168: 36, 1940. (Scholz, W.)
- SCHÄCHTER MIKSA 1859—1917
 Gyógyászat 57: 18; 211—2, 1917. (Lévy L.)
 Gyógyászat 57: Különfüzet 1—15, 1917. (Prochnov J.)
 Gyógyászat 57: Különfüzet 15—6, 1917. (Moravcsik E. E.)
 Gyógyászat 57: Különfüzet 16—7, 1917. (Verebéjy T.)
 Gyógyászat 57: Különfüzet 18—20, 1917. (Vámbéry R.)
 Gyógyászat 57: Különfüzet 20—1, 1917. (Ritoók Zs.)
 Gyógyászat 57: Különfüzet 21—2, 1917. (Walkó R.)
 Gyógyászat 57: Különfüzet 22—6, 1917. (Sassy J.)
 Gyógyászat 57: Különfüzet 26—7, 1917. (Ferenczi S.)
 Gyógyászat 57: Különfüzet 27—9, 1917. (Mohr M.)
 Orv. Hetil. 61: 248, 1917.
- SCHÄFFER MIHÁLY 1910—1958
 Magy. Onkol. 2: 49—50, 1958. (Venkei T.)
- SCHEDY SÁNDOR 1831—1902
 Gyógysz. Hetil. 41: 341—2, 1902. (Korányi L.)
 Gyógysz. Hetil. 41: 538—51, 1902. (Varságh Z.)
 Gyógysz. Közl. 18: 562—6, 1902. (K. Karlovsky G.)
 Gyógysz. Közl. 20: 371—3, 1904. (Korányi L.)
 Pharm. Post. 35: 497—8, 1902. (Waldmann)
- SCHEIBER SÁMUEL H. 1834—1906
 Gyógyászat 46: 317—9, 1906. (Schächter M.)
 Rom. Med. 8: 207, 1906.
 Wien. Med. Wschr. 56: 1107, 1906.
- SCHNEIN MÓR 1864—1929
 Bőrgyógy. Urol. Venerol. Szle. 7: 101—5, 1929.
 (Török L.)
- SCHENEK ISTVÁN 1834—1909
 Gyógysz. Közl. 25: 490—1, 1909.

- SCHERER SÁNDOR 1883—1914
Orv. Hetil. 58: 400, 1914. (Avarffy E.)
- SCHERFEL V. AURÉL 1835—1895
Gyógysz. Közl. 11: 268, 1895.
Gyógysz. Közl. 11: 474—6, 1895. (Molnár N.)
- SCHÉUTHAUER GUSZTÁV 1832—1894
Budapester Hyg. Ztg. 4 (H. 3.): 10, 1894.
Gyógyászat 34: 59—60, 1894.
Gyógysz. Közl. 10: 95, 1894.
Orv. Hetil. 38: 60—1, 1894. (-k-ó.)
Orv. Hetil. 38: 543—4; 555—6; 568—9, 1894. (Preisz H.)
Ungar. Arch. Med. 3: 83—5, 1894. (Preisz H.)
Wien. Med. Bl. 17: 51, 1894.
- SCHIFFER ERNŐ 1893—1952
Magy. Radiol. 4: 49—50, 1952. (Ratkóczy N.)
Orv. Hetil. 93: 236, 1952. (Wald B.)
- SCHILL IMRE 1888—1954
Orv. Hetil. 95: 1219, 1954.
- SCHILLER ERNŐ 189(6)—1954
Gyógyszerész 9: 54—5, 1954.
- SCHMID HUGÓ 1852—1912
Gyógyászat 52: 76—7, 1912. (Schächter M.)
Orv. Hetil. 56: 90—1, 1912. (Manninger V.)
- SCHMIDT LAJOS 1893—1957
Magy. Seb. 11: 9—10, 1958. (Kubányi E.) •
Orv. Hetil. 98: 721—2, 1957. (Jáki Gy.)
- SCHNITZLER JÁNOS 1835—1893
Budapester Hyg. Ztg. 3 (H. 10.): 2, 1893.
- SCHOLTZ KORNÉL 1871—1962
Orv. Hetil. 103: 1668, 1962. (Farkas K.)
Orvosképzés 37: 321—2, 1962. (Farkas K.)
Szemészet 99: 252, 1962. (Nónay T.)
- SCHORDANN ZSIGMOND 1794—1862
Orv. Hetil. 6: 895—904, 1862. (Jendrassik J.)
- SCHÖPF-MEREI ÁGOSTON 1805—1858
Med. Times Gaz. (No. 3.): 1858.
Magy. Tud. Akad. Almanach 288—9, 1863.
Orv. Hetil. 2: 209—14; 225—34, 1858. (Markusovszky L.)
- SCHRÖDER GYULA 1840—1898
Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 30: 66, 1900. (Prochnov J.)
- SCHUBERT ARNOLD 187(2)—1942
Gyógysz. Hetil. 81: 47, 1942.
- SCHULEK BÉLA ?—1932
Gyógysz. Közl. 48: 94, 1932.
- SCHULEK VILMOS 1843—1905
Akad. Ért. 16: 505—6, 1905. (Genersich A.)

- Gyógyászat 45: 188, 1905. (Mohr M.)
 Orv. Hetil. 49: 191, 1905. (Grósz E.)
 Orv. Hetil. 49: 200, 1905.
 Szemészet 42: 223—35, 1905. (Grósz E.)
- SCHULHOF REZSŐ** 185(1)—1914
 Gyógyászat 51: 15, 1914.
- SCHUSTER HENRIK** 1853—1925
 Gyógyászat 66: 41, 1926.
 Orv. Hetil. 70: 52, 1926.
- SCHUSTER ILLÉS** 182(8)—1914
 Gyógyászat 54: 425, 1914.
- SCHWARTZ ARTHUR** 1855—1915
 Gyógyászat 56: 12, 1916.
- SCHWARTZER FERENC** 1818—1889
 Gyógyászat 29: 129—30, 1889.
 Orv. Hetil. 33: 138, 1889
- SCHWARTZER OTTÓ** 1853—1913
 Gyógyászat 53: 761—2, 1913. (Epstein, L.)
 Orv. Hetil. 57: 817—8, 1913. (Moravcsik E. E.)
- SCHWIMMER ERNŐ** 1837—1898
 Arch. Derm. Syph. (Wien—Leipzig) 45: 157—9, 1898.
 Brit Med. J. 1: 829, 1898.
 Gyógyászat 38: 164, 1898.
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 30: 67, 1900.
 (Prochnov J.)
 Münch. Med. Wschr. 45: 339, 1898. (Kopp, C.)
 Orv. Hetil. 42: 116—7, 1898.
 Orv. Hetil. 43: 56—7, 1899. (Havas A.)
 Pester Med. -Chir. Presse 34: 250—5, 1898.
 Wien. Klin. Wschr. 11: 236, 1898. (Rille, J. H.)
- SCIPIADES ELEMÉR** 1875—1944
 Magy. Nőorv. Lap. 7: 49—50, 1944. (Probstner A.)
 Orv. Hetil. 88: 111, 1944. (Batizfalvy J.)
- SEBESTÉNY GYULA** 1887—1954
 Magy. Seb. 8: 1—4, 1955. (Milkó V.)
 Orv. Hetil. 95: 885—6, 1954. (Rubányi P.)
 Tuberk. Kérd. 7: 65, 1954.
- SEITZ FERENC** 1853—1933
 Gyógysz. Közl. 49: 797, 1933.
- SELIG ÁRPÁD** 1880—1929
 Népegészségügy 11: 46—7, 1930. (Johan B.)
- SELLEI JÓZSEF** 1871—1943
 Arch. Derm. Syph. (Chicago) 48: 537, 1943.
- SEMMELWEIS IGNÁC FÜLÖP** 1818—1865
 Orv. Hetil. 9: 551—2, 1865.
 Wien. Med. Presse 6: 841, 1865.

- SIGMUND KÁROLY 1810—1883
Orv. Hetil. 27: 143—5, 1883.
- SIK GYULA 187(0)—1941
Gyógysz. Közl. 57: 66, 1941.
- SIKLOSSY GYULA 1839—1901
Gyógyászat 41: 397, 1901.
Szemészet 38: 42, 1901.
Pester Med. -Chir. Presse 37: 605—6, 1901.
- SIVÓ JUSZTIN 186(3)—1935
Gyógysz. Közl. 51: 740, 1935.
- SKÜTTA ÁRPÁD 1901—1961
Bőrgyógy. Venerol. Szle. 37: 192, 1961. (Szodoray L)
- SOLTZ REZSŐ 182(6)—1905
Gyógysz. Közl. 21: 579, 1905.
- SOMOGYI GYULA 1896—1961
Magy. Radiol. 14: 63—4, 1962. (Benkő G.)
- SOMOGYI ISTVÁN 1892—1938
Orv. Hetil. 82: 259, 1938. (Benedek L.)
Orv. Heil. 82: 301, 1938. (Schaffer K.)
- STÁHLY IGNÁC 1787—1849
Magy. Akad. Ért. 171—3, 1851.
- STAINZ FERENC IMRE 1790—1833
Orv. Tár. 11: 67, 1833.
- STAUB MÓR ?—1904
Gyógysz. Közl. 20: 267, 1904.
- STEINBERGER ÁRMIN 183(0)—1913
Gyógyászat 53: 136, 1913.
- STEINER FERENC 1856—1936
Gyógysz. Közl. 52: 239, 1936.
- STILLER BERTALAN 1837—1922
Gyógyászat 62: 29, 1922. (Lévy L.)
Orv. Hetil. 66 26—7, 1922. (B-t.)
- STOCKINGER TAMÁS 1811—1883
Orv. Hetil. 27: 912—3, 1883.
- STÖRK KÁROLY 1832—1899
Wien. Klin. Wschr. 12: 954—5, 1899. (Chiari, O.)
- STRICKER SALAMON 1834—1898
Brit. Med. J. 1: 1048, 1898.
Gyógyászat 38: 274—6, 1898. (Feuer N.)
Med. -Chir. Cbl. 33: 198, 1898.
Münc. Med. Wschr. 45: 568, 1898.
Orv. Hetil. 42: 490—1, 1898. (S.)
Wien. Klin. Rundschau 12: 162, 1898. (Paschkis, H.)
Wien. Klin. Wschr. 11: 353, 1898. (A. F.)
Wien. Med. Bl. 21: 231, 1898.
Wien. Med. Presse 39: 600, 1898. (Braun, L.)

- STRÖCKER ALAJOS 1855—1917
Gyógysz. Közl. 33: 605—6, 1917.
- STÜHMER FRIGYES 1879—1957
Gyermekgyógyászat 8: 255, 1957. (Ferencz P.)
- SURÁNYI GYULA 1899—1958
Gyermekgyógyászat 9: 222—4, 1958. Gerlóczy F.)
Orv. Hetil. 99: 361—2, 1958. (Gergely K.)
- SZABADFÖLDY MIHÁLY ?—1867
Hasonsz. Lap. 2: 128, 1867.
- SZABÓ BÉLA (I.) 1862—1896
Gyógysz. Közl. 12: 762—3, 1896. (Múzsza Gy.)
- SZABÓ BÉLA (II.) 1874—1929
Gyógysz. Hetil. 68: 66—7, 1929. (Bársony E.)
Gyógysz. Közl. 45: 133—4, 1929. (Mezei E.)
- SZABÓ (CSÁTHI) ISTVÁN Lásd: CSÁTHI SZABÓ ISTVÁN
- SZABÓ DÉNES 1856—1918
Gyógyászat 58: 102—3, 1918.
Orv. Hetil. 62: 66—7, 1918. (Vértes O.)
- SZABÓ GYULA 183(2)—1905
Gyógysz. Közl. 21: 530, 1905.
- SZABÓ JÓZSEF (I.) 1806—1872
Gyógyászat 12: 725, 1872. (Rózsay J.)
Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 16: 111, 1873. (Rózsay J.)
Orv. Hetil. 16: 134—5, 1872. (-h-n)
- SZABÓ JÓZSEF (II.) 1822—1894
Budapester Hyg. Ztg. 4 (H. 8.): 2, 1894.
Gyógyászat 34: 179—80, 1894.
Gyógysz. Közl. 10: 232—5, 1894.
Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 27: 55—6, 1894.
(Dulácska G.)
Orv. Hetil. 38: 181, 1894.
- SZABÓ JÓZSEF (III.) 1882—1929
Gyógyászat 69: 21, 1929. (Benedek L.)
Magy. Psychol. Szle. 4: 119—24, 1931.
Orv. Hetil. 73: 669, 1929. (Poór F.)
- SZABÓ JÓZSEF (IV.) 1874—1937
Budapest Orv. Újs. 35: 527, 1937. (Morelli G.)
Népegészségügy 18: 523, 1937.
Orv. Hetil. 81: 543, 1937. (Máthé D.)
Rev. Stomatol. 39: 587—9, 1937. (Simon B.)
Zschr. Stomatol. 35: 844—5, 1937. (Simon B.)
- SZABÓ ZOLTÁN 1882—1944
Magy. Gyógysz. Tud. Társ. Ért. 20: 325—8, 1944.
(Halmi J.)

- SZAKÁLL SÁNDOR 1901—1962
Arch. Derm. 87 : 652—3, 1963. (Rothman I.)
Hautarzt 14 : 47—8, 1963. (Spier, H. W.)
- SZALÁRDY MÓR 1851—1914
Gyógyászat 54 : 654, 1914. (Schächter M.)
Orv. Hetil. 58 : 785—6, 1914. (Szana)
- SZARKA SÁNDOR 1900—1947
Magy. Nőorv. Lap. 10 : 97, 1947. (Zoltán I.)
- SZÁSZ TIBOR 1886—1941
Acta Oto-Laryng. 30 : 276, 1942. (Freystadt B.)
- SZEBELLÉDY LÁSZLÓ 1901—1944
Gyógysz. Hetil. 83 : 37—8, 1944. (Varságh Z.)
Gyógysz. Hetil. 83 : 38—9, 1944.
Magy. Gyógysz. Tud. Társ. Ért. 20 : 59—61, 1944. (Schulek E.)
- SZEGŐ KÁLMÁN ?—1933
Gyógyászat 73 : 429, 1933.
- SZÉKÁCS BÉLA ?—1923
Gyógyászat 63 : 550—1, 1923. (Walkó R.)
- SZÉKELY ÁGOSTON 1864—1927
Orv. Hetil. 71 : 1403, 1927. (Vámossy Z.)
- SZEKÉR JENŐ 1892—1959
Fül-Orr-Gégegyógyászat. 6 : 96, 1960.
(Regöly-Mérei Gy.)
Orv. Hetil. 100 : 880, 1959.
- SZÉKI ANTAL 1898—1959
Ideggógy. Szle. 13 : 161, 1960. (Pap Z.)
- SZÉKI TIBOR 1879—1950
Gyógyszerész 6 : 14, 1951. (Végh A.)
- SZÉKY MIKLÓS 184(2)—1912
Gyógysz. Közl. 28 : 117—8, 1912.
- SZELE BÉLA 187(0)—1941
Gyógysz. Hetil. 80 : 467, 1941.
- SZELLŐ FERENC 1901—1960
Magy. Radiol. 12 : 69—70, 1960. (Gimes B.)
- SZENÁSY SÁNDOR ?—1920
Gyógyászat 60 : 249, 1920. (-y.)
- SZENTKIRÁLYI MÓR 1809—1882
Orv. Hetil. 26 : 62, 1882.
- SZENTKIRÁLYI ZSIGMOND 1893—1942
Népegészségügy 23 : 1440—1, 1942. (Domahidy Gy.)
- SZIGETI ISTVÁN 1899—1955
Katonarv. Szle. 7 : 628—9, 1955. (Simon J.)
- SZILÁGYI ETE 1844—1894
Gyógyászat 34 : 193, 1894.
Orv. Hetil. 38 : 193, 1894.
Szemészet 37 : 17—8, 1894. Grósz E.)

SZILI JENŐ ?—1950

Magy. Nőorv. Lap. 13: 289, 1950.

SZILY ADOLF 1848—1920

Gyógyászat 60: 573—4, 1920. (Mohr M.)

Klin. Monatsbl. Augenh. 66: 131—4, 1921. (Axenfeld, T.)

Orv. Hetil. 64: 462—3, 1920. (Grósz E.)

SZILY AURÉL 1880—1945

Orv. Lap. 1: 484—5, 1945. (Horay G.)

SZIRMAI FRIGYES 1895—1944

Orv. Lap. 3: 981—3, 1947.

SZLÁVIK ISTVÁN 1908—1959

Magy. Radiol. 11: 129—31, 1959. (Zoltán Z.)

SZONTAGH FÉLIX 1859—1929

Gyógyászat 69: 913, 1929. (Flesch Á.)

Jahrb. Kinderh. 126: 129—31, 1930. (Ambrus J.)

Orv. Hetil. 73: 1137, 1929. (Bókay J.)

Orvosképzés 21: 398—409, 1931. (H)

SZONTÁGH MIKLÓS 1843—1899

Orv. Hetil. 43: 632, 1899. (Kelen I.)

SZÖRÉNYI IMRE 1905—1959

Magy. Tud. 66: 201—2, 1959. (Straub F. B.)

Orv. Hetil. 100: 237, 1959. (Straub F. B.)

SZTANKAY ABA 1868—1936

Gyógysz. Közl. 52: 59, 1936.

SZTUPA GYÖRGY 1802—1884

Gyógysz. Hetil. 23: 561; 568—9, 1884.

Gyógysz. Hetil. 25: 443—5, 1886. (Schédy S.)

Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 23: 73—4, 1887.

(Chyzer K[ornél])

SZUTRÉLY GYULA 191(5)—1960

Gyermekgyógyászat 12: 222, 1961. (Gerlőczy F.)

Orv. Hetil. 102: 87, 1961.

TAKÁCS ENDRE 1848—1895

Orv. Hetil. 39: 290, 1895.

TAMÁSSY KÁROLY 1806—1885

Gyógysz. Hetil. 24: 419—20, 1885.

Gyógysz. Hetil. 25: 381—3; 393—7; 414—6; 429—33, 1886.

(Trajánovits Á.)

Gyógysz. Közl. 1: 190—1, 1885.

Gyógysz. Közl. 2: 296—8; 308—11; 320—4, 1886.

(Trajánovits Á.)

TANÁCS JÓZSEF ?—1920

Gyógysz. Hetil. 59: 254—6, 1920.

(Varságh Z.)

- TANAI ISTVÁN 1913—1962
 Gyógyszerészet 6: 429, 1962.
- TANGL FERENC 1866—1917
 Gyógyászat 57: Különfüzet 30, 1917. (Lévy L.)
 Orv. Hetil. 62: 10—2, 1918. (Hári P.)
- TAUFFER KÁROLY 184(8)—1910
 Gyógysz. Közl. 26: 279, 1910.
- TAUFFER VILMOS 1851—1934
 Gyógyászat 74: 737, 1934. (Fekete S.)
 Orv. Hetil. 78: 1147, 1934. (Tóth I.)
 Orvosképzés 25: 171—2, 1935. (Balogh E.)
 Orvosképzés 25: 173—7, 1935. (Frigyesi J.)
 Orvosképzés 25: 178—9, 1935. (Kolosváry S.)
 Orvosképzés 25: 180, 1935. (Grósz E.)
 Zbl. Gynák. 59: 65—9, 1935. (Tóth I.)
- TELEGDI RÓTH PÁL 1827—1893
 Gyógysz. Közl. 9: 357, 1893.
- TELEKY LAJOS 1872—1957
 Brit. J. Industr. Med. 15: 71, 1958. (Stowell, T. E.)
 Dtsch. Gesundh. 13: 112—4, 1958. (Koelsch. F.)
 Münch. Med. Wschr. 99: 1875—6, 1957. (Koelsch, F.)
 Wien. Klin. Wschr. 69: 811, 1957. (Brezina, E.)
 Wien. Klin. Wschr. 69: 973—4, 1957. (Khaum, A.)
- TELLYESNICZKY KÁLMÁN 1868—1932
 Anat. Anz. 76: 234—7, 1933. (Petrovits L.)
 Orv. Hetil. 76: 133, 1932. (Lenhossék M.)
- TEÖREÖK KÁLMÁN 1844—1875
 Orv. Hetil. 19: 625, 1875.
- TERCZY MANÓ 1800—1859
 Orv. Hetil. 3: 746—7, 1859.
- TERRAY LAJOS 185(1)—1914
 Gyógyászat 54: 491, 1914.
- TERRAY PÁL 1861—1926
 Orv. Hetil. 70: 1313, 1926. (Ritoók Zs.)
- TESSÉNYI ZSIGMOND 1798—1859
 Orv. Hetil. 3: 747, 1859.
- TESZÁK GYULA 1832—1906
 Gyógysz. Közl. 22: 426, 1906.
- THAN KÁROLY 1834—1908
 Akad. Ért. 19: 479—80, 1908. (Lengyel B.)
 Akad. Ért. 19: 579, 1908. (Berzeviczy A.)
 Gyógyászat 48: 473—5, 1908. (Schächter M.)
 Gyógysz. Hetil. 48: 338—9, 354—6; 402—6, 1909.
 (Láday Gy.)
 Gyógysz. Közl. 24: 445—9; 701—4; 717—20; 734—6, 1908.
 (Ilosvay L.)

- Gyógysz. Közl. 25: 232—4; 248—50, 1909. (Medveczky F.)
 Orv. Hetil. 52: 551—2, 1908.
- THANHOFFER LAJOS 1843—1909
 Gyógyászat 19: 207, 1909. (Lévy L.)
 Orv. Hetil. 53: 242—3, 1909.
- THURÁNSZKY ISTVÁN 1836—1875
 Gyógysz. Hetil. 14: 709—11, 1875. (Csáthi Szabó I.)
- THURÓCZY KÁROLY 1850—1909
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagysz. 35: 67, 1910.
 (Kerekes P.)
- THURZÓ JENŐ 1898—1936
 Gyógyászat 77: 46, 1937. (Schächter A.)
 Orv. Hetil. 81: 46, 1937. (Benedek L.)
- TOLDY FERENC 1805—1875
 Orv. Hetil. 19: 1035—6, 1875.
- TORDAY ÁRPÁD 1874—1943
 Orv. Hetil. 87: 95, 1943.
- TORDAY FERENC 1871—1942
 Gyógyászat 82: 335, 1942.
 Orv. Hetil. 86: 305, 1942. (Vámosy Z.)
- TORMAY KÁROLY 1804—1871
 Orv. Hetil. 15: 594, 1871. (y. z.)
- TÓTH ISTVÁN 1865—1935
 Ann. Ostet. Gynec. 57: 1847, 1935. (Vozza, F.)
 Gyógyászat 75: 743, 1935. (Burger K.)
 Monatsschr. Geburtsh. 101: 310—2, 1936.
 (Batizfalvy—Batisweiler J.)
 Orv. Hetil. 79: 1255, 1935. (Frigyesi J.)
 Orvosképzés 25: 871—2, 1935. (Grósz E.)
 Orvosképzés 25: Különfüzet 351—2, 1935. (Darányi Gy.)
 Orvosképzés 25: Különfüzet 352—4, 1935. (Frigyesi J.)
 Orvosképzés 25: Különfüzet 354—5, 1935. (Berecz J.)
 Orvosképzés 25: Különfüzet 355—7, 1935. (Mayer, A.)
 Orvosképzés 25: Különfüzet 357, 1935. (Bókay Z.)
 Orvosképzés 25: Különfüzet 358—9, 1935. (Batizfalvy J.)
 Orvosképzés 25: Különfüzet 359—60, 1935. (Huzella T.)
 Orvosképzés 25: Különfüzet 361—6, 1935. (Korbuly Gy.)
 Rev. Gynec. Obstet. 30: 215—7, 1936. (Sant'Anna, J.)
 Zbl. Gynäk. 60: 65—70, 1936. (Frigyesi J.)
- TÓTH JÁNOS 186(5)—1900
 Gyógysz. Közl. 16: 704, 1900.
- TÓTH LAJOS 1856—1926
 Fogorv. Szle. 19: 913, 1926. (Oravec P.)
 Népegészségügy 7: 1418—20, 1926.
 Orv. Hetil. 70: 1399—400, 1926. (Grósz E.)
 Orvosképzés 17: 1—2, 1927. (Ravasz L.)

- Orvosképzés 17 : 3—4, 1927. (Klebensbeg K.)
 Orvosképzés 17 : 5—9, 1927. (Nagy Á.)
 Orvosképzés 17 : 10—1, 1927. (Vámosy Z.)
 Orvosképzés 17 : 12—3, 1927. (Wlassics Gy.)
 Orvosképzés 17 : 14—5, 1927. (Berzeviczy A.)
 Orvosképzés 17 : 16, 1927. (Zichy J.)
 Orvosképzés 17 : 17—8, 1927. (Taufner V.)
 Orvosképzés 17 : 19—22, 1927. (Korányi S.)
 Orvosképzés 17 : 22—7, 1927. (Grósz E.)
- TÓTH SÁNDOR (I.) 1828—1862**
 Corresp. Bl. Ver. Naturk. Pressburg 2 : 124, 1862.
 (Kanka K.)
 Magy. Tud. Akad. Almanach 274, 1864.
 Orv. Hetil. 7 : 761—6, 1863. (Balogh K.)
- TÓTH SÁNDOR (II.) 1898—1955**
 Magy. Nőorv. Lap. 18 : 193, 1955. (Lajos L.)
- TÖRÖK AURÉL 1842—1912**
 Akad. Ért. 23 : 547—8, 1912. (Lengyel B.)
 Gyógyászat 52 : 620, 1912.
 Gyógysz. Közl. 28 : 584—5, 1912.
- TÖRÖK BÉLA 1873—1925**
 Orv. Hetil. 69 : 1211, 1925. (Götze Á.)
- TÖRÖK ERVIN 1877—1947**
 Arch. Opthal. (Chicago) 39 : 240—1, 1948. (Lyon, E. F.)
- TÖRÖK JÁNOS ?—1924**
 Gyógysz. Hetil. 63 (21. sz.): 2—6, 1924. (Varságh Z.)
- TÖRÖK JÓZSEF (I.) 1813—1894**
 Gyógysz. Közl. 10 : 171—2, 1894.
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 27 : 53—4, 1894.
 (Dulácska G.)
 Orv. Hetil. 38 : 132, 1894.
- TÖRÖK JÓZSEF (II.) 1824—1899**
 Gyógysz. Hetil. 38 : 739—40, 1899.
 Gyógysz. Közl. 15 : 707—9, 1899.
- TÖRÖK MIKSA 1880—1960**
 J. Internat. Coll. Surg. 33 (No. 2. part 2.): 6, 1960.
 (Meyerding, H. W.)
 J. Internat. Coll. Surg. 33 (No. 2. part 2.): 7—17, 23—42,
 1960.
 J. Internat. Coll. Surg. 33 (No. 2. part 2.): 18, 1960.
 (Turner, H. E.)
 J. Internat. Coll. Surg. 33 (No. 2. part 2.): 19—20, 1960.
 (Binstock, L.)
- TRAXLER LÁSZLÓ ?—1898**
 Gyógysz. Hetil. 37 : 642, 1898. (Orient Gy.)
 Gyógysz. Közl. 14 : 609—10, 1898.

Gyógysz. Közl. 15: 92—3, 1899. (Staub M.)
Gyógysz. Közl. 15: 185—7, 1899. (Deér E.)
TUZSON JÁNOS 1870—1943
Gyógysz. Hetil. 82: 277—8, 1943.
TUZSON PÁL 1901—1959
Acta Pharm. Hung. 29: 145, 1959. (Bayer I.)

UDRÁNSZKY LÁSZLÓ 1862—1914
Akad. Ért. 25: 387—8, 1914. (Preisz H.)
Gyógyászat 54: 206, 1914.
Orv. Hetil. 58: 260—1, 1914. (Tangl F.)
Wien. Klin. Wschr. 27: 445, 1914. (Strasser, A.)
ULLMANN IMRE 1861—1937
Wien. Klin. Wschr. 50: 239, 1937. (Eiselsberg, A.)
Wien. Med. Wschr. 87: 251—2, 1937. (Schnitzler, J.)
ULTZMANN ROBERT 1842—1889
Allg. Wien. Med. Ztg. 34: 276, 1889.
Brit. Med. J. 1: 1441, 1889.
Internat. Klin. Rundschau 3: 993, 1889. (Schnitzler, J.)
Orv. Hetil. 33: 327, 1889.
URBÁNN JÓZSEF 1833—1894
Gyógysz. Hetil. 33: 49, 1894.
Gyógysz. Hetil. 34: 443—5, 1895. (Schédy S.)
Gyógysz. Közl. 10: 761, 1894.
Gyógysz. Közl. 11: 426—8, 1895. (Schédy S.)

VAJNA VILMOS 1854—1932
Gyógyászat 72: 301—2, 1932. (Bónis F., ifj.)
VÁMOSSY ZOLTÁN 1868—1953
Orv. Hetil. 95: 253, 1954.
VARGA GÉZA 1841—1894
Orv. Hetil. 38: 390, 1894. (Kenézy Gy.)
VARGA JÁNOS 1886—1933
Gyógysz. Közl. 49: 241, 1933.
VÁRKONYI JENŐ ?—1939
Gyógyászat 79: 140, 1939.
VARSÁGH BÉLA 1840—1925
Gyógysz. Hetil. 64: 245—7, 1925.
VÁSÁRHELYI JÁNOS 1901—1941
Orv. Hetil. 85: 485, 1941. (Lőrincz F.)
VASS JENŐ 1842—1883
Gyógysz. Közl. 1: 166—7, 1885. (Tamássy G.)
VELCSEY ISTVÁN 1866—1937
Gyógysz. Közl. 53: 413—4, 1937.

- VELITS ANTAL** 1855—1915
 Gyógyászat 55: 107—8, 1915.
- VEREBÉLY JÓZSEF** 1810—1880
 Orv. Hetil. 24: 576, 1880.
- VEREBÉLY TIBOR** 1875—1941
 Akad. Ért. 51: 182—3, 1941. (Orsós F.)
 Budapesti Orv. Újs. 39: 3, 1941. (Sailer K.)
 Duodecim 57: 461—2, 1941. (Matolay Gy.)
 Gyógyászat 81: 185—6, 1941. (Czeyda-Pommersheim F.)
 Gyógyászat 81: 218, 1941.
 Gyógysz. Közl. 57: 195, 1941.
 Népegészségügy 22: 514—5, 1941. (Bakács Gy.)
 Orv. Hetil. 85: 173, 1941. (Matolay Gy.)
 Orvosképzés 31: 235—7, 1941. (Matolay Gy.)
- VERESS ELEMÉR** 1876—1959
 Kísérlet. Orvostud. 11: 337—9, 1959. (Csinády J.)
- VERZÁR GYULA** 1886—1960
 Fül- Orr- Gégegyógyászat 6: 145—6, 1960. (Jakabfi I.)
- VERZÁR JOACHIM** 1821—1889
 Orv. Hetil. 33: 287, 1889.
- VESZELY KÁROLY** 1842—1895
 Wien. Klin. Wschr. 8: 748—9, 1895. (Zimmermann,)
- VESZPRÉMY DEZSŐ** 1871—1924
 Gyógyászat 64: 329—30, 1924. (Entz B.)
 Orv. Hetil. 68: 463—4, 1924. (Buday K.)
- VIDOR ZSIGMOND** 1835—1908
 Gyógyászat 48: 155—6, 1908. (Schächter M.)
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 35: 66—7, 1910.
 (Kerekes P.)
- VIGYÁZÓ GYULA** ?—1951
 Orv. Hetil. 92: 1412, 1951.
- VOLERICS MIHÁLY** 183(6)—1915
 Gyógyászat 55: 347, 1915.
- VONDRASEK JÓZSEF** 1869—1935
 Gyógysz. Közl. 51: 740, 1935.
- WACHTEL DÁVID** 1807—1872
 Gyógyászat 12: 724—5, 1872. (Rózsay J.)
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 16: 110—1, 1873.
 (Rózsay J.)
- WAGNER DÁNIEL** 1800—1890
 Gyógysz. Hetil. 31: 7, 1892.
 Gyógysz. Közl. 6: 45; 59—60, 1890.
 Gyógysz. Közl. 8: 28, 1892.

- WAGNER JÁNOS** 1811—1889
 Brit. Med. J. 1: 217, 1889.
 Gyógyászat 29: 11—2, 1889.
 Orv. Hetil. 33: 13; 29, 1889.
 Orv. Hetil. 33: 362—3; 375—6; 386—7; 410—1; 422, 1889.
 (Újfalussy J.)
- WALD BELA** 1904—1960
 Magy. Onkol. 4: 1—2, 1960. (Vikol J.)
 Magy. Radiol. 12: 65—8, 1960. (Weilné Leichner Zs.)
 Orv. Hetil. 101: 325—6, 1960. (Weilné Leichner Zs.)
- WALKÓ REZSŐ** 1870—1925
 Gyógyászat 65: 1129—30, 1925. (Gyömörey O.)
- WARTHA VINCE** 1844—1914
 Gyógysz. Hetil. 53: 381, 1914.
 Gyógysz. Közl. 30: 478, 1914.
- WEIL EMIL** 1897—1954
 Gyógyszerész 9: 240, 1954.
 Népegészségügy 35: 281—3, 1954. (Kovács I.)
 Orv. Hetil. 95: 1249—51, 1954. (Kovács I.)
 Orv. Hetil. 95: 1251—2, 1954. (Zsoldos S.)
 Orv. Hetil. 95: 1252—3, 1954. (Szabó Z.)
 Orv. Hetil. 95: 1253, 1954. (Gegesi Kiss P.)
 Orv. Hetil. 95: 1253, 1954. (Simonovits I.)
 Orv. Hetil. 95: 1254, 1954.
- WESZELSZKY GYULA** ?—1940
 Gyógysz. Hetil. 79: 271, 1940.
 Magy. Gyógysz. Tud. Társ. Ért. 16: 405—8, 1940.
 (Weber D.)
- WIENER IMRE** 1888—1960
 Orv. Hetil. 101: 1005, 1960.
- WINDISCH ÖDÖN** 1874—1942
 Orv. Hetil. 86: 618, 1942.
- WINKLER LAJOS** 1863—1939
 Gyógysz. Hetil. 78: 230—1, 1939.
 Gyógysz. Hetil. 78: 231—2, 1939. (Széki T.)
 Gyógysz. Hetil. 78: 232—4, 1939. (Varságh Z.)
 Gyógysz. Közl. 55: 273—4, 1939.
 Gyógysz. Közl. 55: 274—5, 1939. (Széki T.)
 Orv. Hetil. 83: 400, 1939.
- WINTERNITZ ARNOLD** 1872—1938
 Budapesti Orv. Újs. 36: 1067—8, 1938. (Makai E.)
 Gyógyászat 78: 713, 1938. (Skoff, T.)
 Orv. Hetil. 82: 1197—8, 1938. (Vámosy Z.)
- WOLFF GÁBOR** 1811—1892
 Gyógysz. Hetil. 31: 231—3, 1892. (Bárány J.)

- ZBORAY BÉLA 1844—1914
 Gyógysz. Hetil. 53: 124—5, 1914. (Varságh Z.)
 Gyógysz. Közl. 30: 141, 1914.
- ZELIZY DÁNIEL 1847—1889
 Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 25: 97—8, 1891.
 (Kiss F. [I.]
 Orv. Heti. 33: 273, 1889.)
- ZEMPLÉN GÉZA 1883—1956
 Acta Pharm. Hung. 26: 137, 1956. (Gerecs Á.)
 Adv. Carbohydrat Chem. 14: 1—8, 1959. (Mester L.)
 Magy. Tud. 63: 427—30, 1956. (Bognár R.)
- ZINNER NÁNDOR 1893—1957
 Magy. Seb. 11: 10—1, 1958. (Rojkó A.)
 Orv. Hetil. 98: 749—50, 1957. (Babics A.)
- ZLAMÁL VILMOS 1803—1886
 Magy. Tud. Akad. Almanach 341—2, 1888.
 Magy. Tud. Akad. Emlékb. 5 (3. sz.): 1—10, 1888.
 (Galgóczy K.)
- ZOLTÁN BÉLA 186(9)—1933
 Gyógysz. Hetil. 72: 127, 1933.
 Gyógysz. Közl. 49: 219, 1933.
 Gyógysz. Közl. 50: 778—80, 1934. (Róth M.)
- ZÖLDY JÁNOS 186(0)—1940
 Népegészségügy 21: 147, 1940.
- ZUCKERKANDL EMIL 1849—1910
 Gyógyászat 50: 437—8, 1910.
 Wien. Klin. Wschr. 23: 798—800, 1910. (Tandler, J.)
- ZSIGMONDY RICHARD 1865—1929
 Klin. Wschr. 8: 2165—6, 1929. (Wintgen,)
- ZSOLDOS JÁNOS 1767—1832
 Orv. Tár 8: 281, 1832. (Kovács P.)
- ZSOLDOS SÁNDOR 1907—1955
 Gyógyszerész 10: 41, 1955. (Szabó Z.)
 Népegészségügy 36: 29—30, 1955. (Apró A.)
 Orv. Hetil. 96: 169—70, 1955. (Apró A.)
 Orv. Hetil. 96: 170—1, 1955. (Simon L.)
 Orv. Hetil. 96: 171, 1955. (Szabó Z.)
 Tuberk. Kérd. 8: 33, 1955.

II. rész

A nekrológ-bibliográfia adatai
a folyóiratok szerint csoportosítva

ACTA ANATOMICA

1953: Péterfi T. (2).

ACTA BREVIA NEERLANDICA DE PHYSIOLOGIA, PHARMACOLOGIA, MICROBIOLOGIA, E.A.

1948: Freud J.

ACTA MEDICA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE

1961: Hetényi G.

ACTA MICROBIOLOGICA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE

1955: Fehér D.

ACTA OTO-LARYNGOLOGICA

1936: Bárány R.

1942: Szász T.

ACTA PHARMACEUTICA HUNGARICA (Előző címei: Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság Értesítője; Gyógyszertudományi Értesítő)

1933: Deér E., ifj.

1935: Buchböck G.

1936: Kabay J.

1939: Deér E., id. (2); Matolcsy M.

1940: Weszelszky Gy.

1942: Ekkert L.

1944: Szabó Z.; Szebellédy L.

1956: Zemplén G.

1959: Tuzson P.

1960: Némegy I.

1963: Rom P.

ACTA RADIOLOGICA

1943: Bársony T.

ACTAS DERMO-SIFILOGRÁFICAS

1957: Nékám L.

ADVANCES IN CARBOHYDRAT CHEMISTRY

1956: Zemplén G.

AKADÉMIAI ÉRTEŚITŐ Lásd: MAGYAR TUDOMÁNY ÁLLAMORVOS (a Gyógyászat melléklete) Lásd: GYÓGYÁSZAT ÁLLATORVOSI LAPOK

1911: Csokor J.

ÁLLATTANI KÖZLEMÉNYEK

1922: Apáthy I.

- ALLGEMEINE WIENER MEDIZINISCHE ZEITUNG
 1868: Balassa J.
 1889: Ultzmann R.
 1901: Laufenauer K.
 1902: Kaposi M.
- AMERICAN JOURNAL OF CLINICAL PATHOLOGY
 1957: Gömöri Gy.
- AMERICAN JOURNAL OF OPHTHALMOLOGY
 1942: Grósz E.
- AMERICAN JOURNAL OF PSYCHOLOGY
 1956: Révész G.
- AMERICAN JOURNAL OF ROENTGENOLOGY, RADIUM
 THERAPY AND NUCLEAR MEDICINE (Előző címe: American
 Journal of Roentgenology)
 1915/16: Alexander B.
- ANATOMISCHER ANZEIGER
 1933: Tellyesniczky K.
- ANNALES DE DERMATOLOGIE ET DE SYPHILOGRAPHIE
 1957: Nékám L.
- ANNALI DI OSTETRICIA E GINECOLOGIA
 1935: Tóth I.
- ANNALS OF OTOTOLOGY, RHINOLOGY AND LARYNGOLOGY
 1936: Bárány R.
- ARCHIV FÜR DERMATOLOGIE UND SYPHILIS (Wien, Leipzig)
 1898: Schwimmer E.
- ARCHIV FÜR KINDERHEILKUNDE
 1929: Heim P.
 1937: Bókay J.
- ARCHIV FÜR OHREN-, NASEN- UND KEHLKOPFHEIL-
 KUNDE
 1919/20: Ónodi A.
 1920: Politzer Á.
 1936: Bárány R.
- ARCHIV FÜR ORTHOPÄDISCHE UND UNFALL-CHIRURGIE
 1937: Dollinger Gy.
- ARCHIV FÜR PATHOLOGISCHE ANATOMIE UND PHYSIO-
 LOGIE UND FÜR KLINISCHE MEDIZIN
 1913: Pertik O.
- ARCHIV FÜR PSYCHIATRIE UND NERVENKRANKHEITEN
 1937: Lenhossék M.
 1940: Schaffer K.
 1957: Sántha K.
- ARCHIVES OF DERMATOLOGY (Előző címe: Archives of Derma-
 tology and Syphilology [Chicago])
 1943: Sellei J.
 1963: Szakáll S.

ARCHIVES OF DERMATOLOGY AND SYPHILOLOGYIS
(Chicago)

Lásd: ARCHIVES OF DERMATOLOGY
ARCHIVES OF NEUROLOGY AND PSYCHIATRY

1958: Sántha K.

ARCHIVES OPHTHALMOLOGY (Chicago)

1938: Blaskovics L.

1942: Grósz E.

1945: Imre J., ifj.

1948: Török E.

ARCHIVES OF PATHOLOGY

1958: Gömöri Gy.

ARCHIVES OF PHYSICAL MEDICINE

1951: Kovács R.

ARCHIVUM CHIRURGICUM

Lásd: MAGYAR SEBÉSZET

BEITRÄGE ZUR PATHOLOGISCHEN ANATOMIE UND ZUR
ALLGEMEINEN PATHOLOGIE

1938: Buday K.

BERLINER KLINISCHE WOCHENSCHRIFT

1920: Politzer Á.

BIOCHEMISCHE ZEITSCHRIFT

1926: Liebermann L., id.

BOLLETTINO D'OCULISTICA

1936: Bárány R.

1942: Grósz E.

BOTANIKAI KÖZLEMÉNYEK

1910: Pillitzer B.

1934: Degen Á.

1936: Degen Á.

BŐRGYÓGYÁSZATI ÉS VENEROLÓGIAI SZEMLE (Előző
címei: Bőrgyógyászati, Urológiai és Venerológiai Szemle; Bőrgyógyászati, Urológiai, Venerológiai Szemle és Kozmetika)

1929: Schein M.

1936: Poór F.

1947: Kelemen K.

1954: Oláh D.

1955: Ballagi I.

1956: Guszman J.

1957: Nékám L.

1961: Skutta Á.

BŐRGYÓGYÁSZATI, UROLOGIAI ÉS VENEROLOGIAI
SZEMLE Lásd: BŐRGYÓGYÁSZATI ÉS VENEROLÓGIAI
SZEMLE

BRITISH JOURNAL OF INDUSTRIAL MEDICINE

1958: Teleky L.

BRITISH JOURNAL OF OPHTHALMOLOGY

1938: Blaskovics L.

1942: Grósz E.

BRITISH JOURNAL OF PHYSICAL MEDICINE

1951: Kovács R.

BRITISH MEDICAL JOURNAL

1889: Ultzmann R.; Wagner J.

1898: Gruby D.; Schwimmer E.; Stricker S.

1901: Fodor J.

1902: Kaposi M.

1906: Hógyes E.; Körösi J.

1924: Nyulasy A. J.

1925: Klein E. E.

1934: Nyulasy F.

BUDAPESTER HYGIENISCHE ZEITUNG

1891; Hirschler I.; Jendrassik J.

1892: Ivanchich V.; Lumniczer S.

1893; Markusovszky L.; Schnitzler J.

1894: Scheuthauer G.; Szabó J. (II.)

BUDAPESTI ORVOSI ÚJSÁG

1906: Hógyes E.

1931: Kenézy Gy.

1934: Farkas G.

1935: Lovrich J.

1937: Békay J.; Dollinger Gy.; Szabó J. (IV.)

1938: Blaskovics L.; Winternitz A.

1940: Lobmayer G.

1941: Verebély T.

COMPENSATION MEDICINE

1950: Kovács R.

**CORRESPONDENZBLATT DES VEREINS FÜR NATUR-
KUNDE IN PRESSBURG**

1862: Tóth S. (I.)

DEMOGRÁFIA

1962: Melly J.

DERMATOLOGISCHE WOCHENSCHRIFT

1918: Havas A.

DEUTSCHE GESUNDHEITSWESEN

1958: Teleky L.

DEUTSCHE MEDIZINISCHE WOCHENSCHRIFT

- 1913: Korányi F.
1929: Bálint R.
1933: Biedl A.
1938: Győry T.
1957: Plesch J.
1958: Darányi Gy.

DEUTSCHE ZRITSCHFRIFT FÜR NERVENHEILKUNDE

- 1940: Schaffer K.
1957: Sántha K.

DUODECIM

- 1941: Verebély T.

EGÉSZSÉGTUDOMÁNY

- 1962: Melly J.

ELME- ÉS IDEGKÓRTAN (az Orvosi Hetilap melléklete) Lásd:

ORVOSI HETILAP

ENDOKRINOLOGIE

- 1933: Biedl A.

ERDÉLYI MŰZEUM EGYLET KÖZLEMÉNYEI

- 1862: Ötvös Á.

FOGORVOSI SZEMLE

- 1922: Árkövy J. (2); Hattyasy L.
1926: Bársony J.; Krompecher Ö.; Kuzmik P.; Liebermann L.,
id.; Tóth L.
1927: Kétly K.
1929: Bálint R.; Csíky J.; Lichtmann S.

FOLIA MORPHOLOGICA

- 1954: Péterfi T.

**FORTSCHRITTE AUF DEM GEBIETE DER RÖNTGEN-
STRAHLEN** Lásd: FORTSCHRITTE AUF DEM GEBIETE
DER RÖNTGESTRAHLEN UND DER NUCLEAR-MEDI-
ZIN

**FORTSCHRITTE AUF DEM GEBIETE DER RÖNTGEN-
STRAHLEN UND DER NUCLEAR-MEDIZIN** (Előző cím:

Fortschritte auf dem Gebiete der Röntgenstrahlen)

- 1919/20: Alexander B.

- 1954: Palugyay J. (2)

FÜL-, ORR-, GÉGEGYÓGYÁSZAT

- 1960: Görgényi Gy.; Szekér J.; Verzár Gy.
1962: Fleischmann L.

GIORNALE DI CLINICA MEDICA

1959: Hetényi G.

GYERMEKGYÓGYÁSZAT

1953: Flesch Á.

1955: Preisich K.

1957: Koós A.; Stühmer F.

1958: Surányi Gy.

1959: Ferencz P.

1961: Szutrély Gy.

GYNAEKOLOGIA (az Orvosi Hetilap melléklete) Lásd: ORVOSI
HETILAP

GYÓGYÁSZAT (és mellékletei: Államorvos; Honvédorvos)

1863: Sauer I.

1865: Bugát P.

1868: Balassa J.; Bugát P.

1871: Engel J.; Flór F. (2); Gebhardt F.; Pataky D. (2)

1872: Szabó J. (I.); Wachtel D.

1875: Horváth Gy.

1878: Kovács S. E., id.

1878: Kovács S. E., id.

1881: Rupp N. J.

1882: Kain A.; Pollák H.

1883: Ercsey E.

1884: Békai J.

1885: Faludi G.; Kiss A.; Rózsay J.

1886: Pollák L.

1887: Arányi L.

1888: Balogh K.; Halász G.; Lenhossék J.

1889: Antal G.; Schwartz F.; Wagner J.

1890: Jelenffy Z.

1891: Géber E.

1892: Hamary D.; Lumniczer S.; Pados J.

1893: Markusovszky L.

1894: Hyrtl J.; Kun T.; Scheuthauer G.; Szabó J. (II.); Szilágyi E.

1897: Jurányi L.; Kovács J. (2)

1898: Gruby D.; Kovács J. (2); Mészáros K.; Schwimmer E.;
Stricker S.

1899: Csávási Kiss K.; Kovács J.; Mihákovics G.; Poer I.

1901: Farkas J.; Fodor J.; Laufenauer K.; Siklóssy Gy.

1902: Feuer N.; Herszky M.; Kézmárszky T.; Kurtz G.; Plósz P.

1903: Major F.

1904: Batizfalvy S.

1905: Puky Á.; Schulek V.

1906: Hőgyes E.; Scheiber S. H.

1908: Duka T.; Gebhardt L.; Raisz G.; Than K.; Vidor Zs.

1909: Chyzer K.; Thanhoffer L.

- 1910: Lóri E.; Niedermann Gy.; Zuckerkandl E.
 1911: Bakody T.; Báron J.
 1912: Basa I.; Brandt J.; Csapodi I.; Dirner G.; Koller Gy.; Mangold H.; Neuwirth D.; Schmidt H.; Török A.
 1913: Anka A.; Dani V.; Korányi F.; Langfelder A.; Lipscher K.; Pertik O.; Réczey I.; Schwartz O.; Steinberger A.
 1914: Ottava I.; Schuster I.; Schulhof R.; Szalárdy M.; Terray L.; Udránszky L.
 1915: Aczél K.; Biró E.; Faragó Ö.; Gruber J.; Kecskeméti L.; Kovács S. E., ifj.; Lechner A.; Makara L.; Peck F.; Velits A.; Volerics M.
 1916: Alexander B.; Bakó S.; Morelli K.; Nagy L.; Schwartz A.
 1917: Felletár E.; Havas A.; Schachter M. (10); Tangl F.
 1918: Genersich A.; Herczel M.; Purjesz Zs. (II.) (2); Salgó J.; Szabó D.
 1919: Alexander B.; Berend M.; Navratil I.; Ónodi A.
 1920: Szénásy S.; Szily A.
 1922: Jendrassik E.; Prochnov J.; Stiller B.
 1923: Székács B.
 1924: Bäcker J.; Kaczvinszky J.; Mohr M. (3); Moravcsik E. E.; Veszprémy D.
 1925: Walkó R.
 1926: Dieballa G.; Fischer I.; Hainiss G.; Kerekes P.; Krompecher Ö.; Kuzmik P.; Liebermann L., id.; Müller K.; Schuster H.
 1928: Farkas D.
 1929: Heim P.; Szabó J. (III.); Szontagh F.
 1931: Nagy T.
 1932: Vajna V.
 1933: Biedl A.; Biró Gy.; Ferenczi S.; Szegő K.
 1934: Dalmady Z.; Ferenczi S. (2); Tauffer V.
 1935: Lovrich J.; Sági L.; Tóth I.
 1936: Bárány R.; Berceller I.; Hajós B.; Löw S.; Meisels V.
 1937: Bókay J.; Buday K.; Dollinger Gy.; Gerlóczy Zs.; Lenhossék M.; Rhorer L.; Thurzó J.
 1938: Blaskovics L.; Dollinger Gy.; Minich K.; Paunz M.; Winternitz A.
 1939: Lévai J.; Révész V.; Schaffer K.; Várkonyi J.
 1940: Hüttl H.; Kenyeres B.; Preisz H.
 1941: Chudovszky M.; Grósz E.; Verebély T. (2)
 1942: Pekár M.; Torday F.
 1943: Máthé D.; Sarbó A.
 1944: Korányi S.
- GYÓGYSZERÉSZ**
 1951: Széki T.
 1954: Markovics D.; Schiller E.; Weil E.
 1955: Augustin B.; Erlich J.; Zsoldos S.

GYÓGYSZERÉSZET

- 1959: Czuczay P.; Dolesch J.
1960: Farkas S.
1961: Andriska V.; Lengyel A.; Pál F.
1962: Dávid L.; Pinczési L.; Rom P.; Tanai I.

GYÓGYSZERÉSZI HETILAP

- 1862: Gerenday J.
1863: Láng A. F.; Sauer I.
1870: Kmety P.
1875: Thuránszky I.
1876: Bertsinszky K. (2)
1877: Bertsinszky K.; Jellakovits K.
1878: Kátai G.
1883: Fauser A.
1884: Bernády D.; Sztupa Gy.
1885: Molnár J.; Tamássy K.
1886: Bernády D.; Egressy R.; Hartman J.; Köllner L.; Say R.; Sztupa Gy.; Tamássy K.
1887: Kautz I.; Muraközy K. (I.)
1888: Boleman E.; Hámory L.
1889: Rohrbach A.
1890: Azary Á.; Balogh K.; Frum I.; Hintz Gy. (2); Lenhossék J.; Línzbauer F. X.; Rik G.; Rohrbach A.
1891: Fáczányi Á.; Grossinger K. (2)
1892: Csurgay K.; Gallé E.; Kiss F. (I.); Nendtvich K.; Wagner D.; Wolff G.
1893: Markusovszky L.; Nagy Gy.; Novák Gy.
1894: Urbánn J.
1895: Urbánn J.
1896: Jármay G.; Rozsnyai M.
1897: Ember R. (2)
1898: Traxler L.
1899: Török J. (II.)
1900: Gallik G.; Molnár J. (I.)
1901: Bányai K.; Fodor J.
1902: Katona Zs.; Neuschl A.; Schédy S. (2)
1905: Marosy J.
1909: Chyzer K.; Tahn K.
1912: Molnár N. (3)
1913: Esztergár B.; Lengyel B.
1914: Nyiredy G.; Wartha V.; Zboray B.
1915: Jármay Gy.; Novomeszky I.
1916: Harmos Gy.
1918: Jencs V.
1920: Tanács J.
1921: Kincsessy P.; Kis K.

- 1922: Koritsánszky L.; Radákovich G.
 1923: Kazay E.
 1924: Török J (ános)
 1925: Varságh B.
 1926: Kerekes P.; Paksy B.
 1927: Rózsavölgyi I.
 1929: Szabó B. (II.)
 1933: Zoltán B.
 1938: Matolcsy M.
 1939: Winkler L. (3)
 1940: Elek M.; Matolcsy K.; Nagy B.; Pongrácz L.; Weszelszky Gy.
 1941: Kaszter Ö.; Szele B.
 1942: Baradlai J. (2); Dobos G.; Schubert A.
 1943: Baradlai J.; Gaál E. (2); Réthelyi J.; Tuzson J.
 1944: Szebellédy L. (2)

GYÓGYSZERÉSZI KOZLÓNY

- 1885: Molnár J.; Tamássy K.; Vass J.
 1886: Egressy R.; Say R.; Tamássy K.
 1887: Orley L.
 1888: Balogh K.; Muraközy K. (I.)
 1889: Rohrbach A.
 1890: Rik G.; Wagner D.
 1791: Fáczányi Á.
 1892: Csurgay K. (2); Grossinger K.; Kiss F. (I.); Nendtvich K.; Wagner D.
 1893: Karácsonyi A.; Markusovszky L.; Nagy Gy.; Telegdi Róth P.
 1894: Chrenóczy Nagy J.; Kovács A.; Lumniczer S.; Nendtvich K.; Scheuthauer G.; Szabó J. (II.); Török J. (I.); Urbánn J.
 1895: Fényhalmy A.; Rozsnyai M.; Scherfel V. A. (2); Urbánn J.
 1896: Jármay G.; Margó T.; Szabó B. (I.)
 1897: Jurányi L.; Kovács J.; Rozsnyai M.
 1898: Csávássy Kiss K.; Margó T.; Traxler L.
 1899: Kosztyik J.; Kovács J.; Miháلكovics G.; Török J. (II.); Traxler L. (2)
 1900: Gallik G.; Tóth J.
 1901: Fodor J.; Laufenauer K.; Müller B.; Noszák J.
 1902: Abt A.; Kada I.; Katona Zs.; Muraközy K (álmán); Neuschl A.; Plósz P.; Schédy S.
 1903: Buzinkay L.; Csajka J.; Csáthi Szabó I.; Grohs-Fligély A.; Kriegner Gy.
 1904: Gaszner K.; Schédy S.; Staub M.
 1905: Borbás V.; Sóltz R.; Szabó Gy.
 1906: Hőgyes E.; Teszák Gy.
 1907: Hornbostel B.; Kochmeister F.
 1908: Gerber Ö.; Pintér P.; Than K.

- 1909: Chyzer K.; Klug N.; Lóránt D.; Moldoványi S.; Schenek I.;
Than K.
1910: Tauffer K.
1912: Molnár N.; Széky M.; Török A.
1913: Csete L.; Fónagy J.; Korányi F.; Lengyel B. (2)
1914: Nyiredy G.; Wartha V.; Zboray B.
1915: Issekutz H.; Jármay Gy.; Muraközy K. (II.); Roykó V.
1916: Czípot L.; Decsy D.; Harnos Gy.
1917: Felletár E.; Filó J.; Ströcker A.
1919: Bókay Á.
1920: Fabinyi R.
1921: Budai E.; Kincsessy P.
1922: Clark S.; Csontváry (Kosztka) T.
1923: Fillinger F.; Kazay E.
1925: Molnár L.
1927: Paksy B.
1929: Szabó B. (II.)
1930: Héderváry H.; Rigler G.
1932: Nagy Á.; Schulek B.
1933: Radványi L.; Seitz F.; Varga J.; Zoltán B.
1934: Darvas F.; Eibach K.; Fauser G.; Zoltán B.
1935: Sivó J.; Vondrasek J.
1936: Kabay J.; Steiner F.; Sztankay A.
1937: Velcsey I.
1938: Bernády Gy.; Deér E., id.; Gödény S.; Győry T.;
Karlovsky B.; Keresztény J.; Matolcsy M. (2); Mihalovits J.
1939: Bársony E.; Elek P.; Winkler L. (2)
1940: Nagy B.
1941: Kaszter Ö. (2); Matolcsy M.; Sik Gy.; Verebély T.
1942: Baradlai J.; Dobos G.; Ekkert L., Molnár K.
1943: Ember E.
1944: Récsey Z.

HASONSZERVI LAPOK

1867: Szabadföldy M.

HAUTARZT

1957: Nékám L.

1963: Szakáll S.

HEILKUNDE

1902: Herszky M.

HONVÉDORVOS (a Gyógyászat melléklete) Lásd: GYÓGYÁSZAT

HONVÉDORVOS (Előző címei: Honvédorvosi Közlemények; Katona-
orvosi Szemle)

1955: Hollós L.; Szigeti I.; Halász G. (II.)

1959: Galla E.

HYGIEA

1894: Hyrtl J.
1936: Bárány R.

IDEGGYÓGYÁSZATI SZEMLE

1956: Kluge E.; Révész M.
1957: Hollós I.; Sántha K. (2)
1960: Balassa B.; Széki A.

INTERNATIONAL JOURNAL OF PSYCHO-ANALYSIS

1933: Ferenczi S. (3)
1940: Bálint A.
1954: Róheim G.
1957: Hollós I.

INTERNATIONALE KLINISCHE RUNDSCHAU

1889: Ulltzmann R.

**INTERNATIONALE ZEITSCHRIFT FÜR PSYCHOANALYSE
(UND IMAGO)**

1933: Ferenczi S. (2)
1940: Bálint A.

**INTERNATIONALES CENTRALBLATT FÜR DIE PHYSIO-
LOGIE UND PATHOLOGIE DER HARN- UND SEXUAL-
ORGANE**

1889/90: Antal G.

JAHRBUCH FÜR KINDERHEILKUNDE

1884: Bókai J.
1930: Heim P.; Szontagh F.
1937: Bókay J. (2)

JOURNAL OF THE AMERICAN MEDICAL ASSOCIATION

1925: Klein E. E.
1939: Detre L.
1951: Kovács R.
1953: Róheim G.

**JOURNAL OF AMERICAN PSYCHOANALYTIC
ASSOCIATION**

1961: Mittelman B.

JOURNAL BELGE DE NEUROLOGIE ET DE PHSYCHIATRIE

1939: Schaffer K.

JOURNAL OF HISTOCHEMISTRY AND CYTOCHEMISTRY

1957: Gömöri Gy.

**JOURNAL OF THE INTERNATIONAL COLLEGE OF SUR-
GEONS**

1946: Pólya J.
1960: Török M. (4)

JOURNAL OF NERVOUS AND MENTAL DISEASE
1934: Ferenczi S.
JOURNAL OF PATHOLOGY AND BACTERIOLOGY
1925: Klein E. E.

KATONAORVOSI SZEMLE Lásd: HONVÉDORVOS
KINDERÄRZTLICHE PRAXIS

1937: Bókay J.

KÍSÉRLETES ORVOSTUDOMÁNY

1950: Mansfeld G.

1959: Veress E.

1962: Korpássy B.

KLINICSESZKAJA MEDICINA (Moszkva)

1959: Hetényi G.

KLINISCHE MONATSBLÄTTER FÜR AUGENHEILKUN E
UND FÜR AUGENÄRZTLICHE FORTBILDUNG

1921: Szily A.

1928: Hoór K.

1933: Imre J., id.

1938: Blaskovics L.

KLINISCHE WOCHENSCHRIFT

1923: Apáthy I.

1929: Zsigmondy R.

KOLOZSVÁRI EGYETEM ALMANACHJA

1888: Ossikovszky J.

LANCET

1890: Antal G.

1891: Hirschler I.

1892: Lummiczer S.

1906: Körösi J.

1908: Duka T.

1925: Klein E. E.

1936: Bárány R.

LARYNGOSCOPE

1920: Politzer Á.

1936: Bárány R.

MAGYAR AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ Lásd: MAGYAR TUDO-
MÁNY

MAGYAR BELORVOSI ARCHIVUM

1951: Löwinger S.

1959: Hetényi G.

**MAGYAR GYÓGYSZERÉSZTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉRTE-
SÍTŐJE** Lásd: ACTA PHARMACEUTICA HUNGARICA
MAGYAR NŐORVOSOK LAPJA

- 1938: Berecz J.
1944: Scipiadés E.
1947: Ádám L.; Szarka S.
1950: Mansfeld O.; Szili J.
1954: Polgár I.
1955: Tóth S. (II.)
1961: Batizfalvy J.

MAGYAR ONKOLOGIA

- 1958: Schäffer M.
1960: Wald B.
1962: Korpássy B.

**MAGYAR ORVOSOK ÉS TERMÉSZETVIZSGÁLÓK NAGY-
GYŰLÉSEI**

- 1841: Fellner A.
1864: Kovács S. E., id.: Mojsisovics Gy.
1865: Bene F., id.; Péterfi P.
1866: Bugát P.; Láng A. F.
1869: Balogh P.
1870: Balassa J.
1872: Engel J.; Flór F.; Frivaldszky I.; Gebhardt F.; Pataky D.
1873: Szabó J. (I.); Wachtel D.
1880: Kátai G.; Kovács S. E., id.
1882: Bene F., ifj.; Kátai G.; Kovács S. E., id.
1883: Kain A.
1887: Albert F.; Bódogh A.; Faludi G.; Knöpfler V.; Pollák L.;
Rózsay J.; Sztupa Gy.
1888: Arányi L.; Örley L.
1891: Ambro J.; Darányi J.; Fuchs J.; Halász G. (I.); Ossikovszky
J.; Zelizy D.
1893: Doleschall G.; Géber E.; Hamary D.; Lumniczer S.;
Nendtvich K.; Patrubány G.; Sass I.
1894: Szabó J. (II.); Török J. (I.)
1898: Kiss F. (I.); Kovács J.; Poor I.
1900: Bécsi G.; Kovács J.; Poor I.; Schröder Gy.; Schwim-
mer E.
1902: Farkas J.; Fodor J.
1906: Batizfalvy S.; Dulácska G.
1907: Hőgyes E.
1910: Chyzer K.; Niedermann Gy.; Raisz G.; Vidor Zs.;
Thuróczy K.
1913: Báron J.

MAGYAR PSYCHOLOGIAI SZEMLE Lásd: MAGYAR PSZI-
CHOLÓGIAI SZEMLE

MAGYAR PSZICHOLÓGIAI SZEMLE (Előző címe: Magyar
Psychologiai Szemle)

1931: Hajós L.; Szabó J. (III.)

1960: Máday I.

MAGYAR RADIOLOGIA

1952: Russo F.; Schiffer E.

1953: Frigyer L.

1954: Bíró J.

1955: Farkas I.

1956: Kisfaludy P.

1957: Groszmann G.

1959: Hollaender L.; Praznovszky Gy.; Szlávik L.

1960: Haas L.; Szelló F.; Wald B.

1962: Somogyi Gy.

MAGYAR RÖNTGEN KOZLÖNY

1929: Elischer Gy., ifj.

1937: Karácsony M.; Rhorer L.

1939: Faragó S.

1942: Molnár J. (II.)

MAGYAR SEBÉSZET (Előző címe: ARCHIVUM CHIRURGI-
CUM)

1948: Pólya J.

1949: Krepuska G.

1955: Loessl J.; Sebestény Gy.

1956: Hüttl T.; Petz A.

1958: Milkó V.; Schmidt L.; Zinner N.

**MAGYAR TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉV-
KÖNYVE**

1934: Degen Á.

**MAGYAR TRAUMATOLOGIA, ORTHOPAEDIA ÉS HELYRE-
ÁLLÍTÓ SEBÉSZET** (Előző címe: Traumatologiai és Orthopaediai
Közlemények)

1962: Hedri E.

MAGYAR TUDOMÁNY (Előző címei: Magyar Akadémiai Értesítő;
Magyar Tudományos Akadémia Értesítője; Akadémiai Értesítő)

1840/41: Hoffner J.

1851: Horváth J.; Stáhly I.

1858: Bene F., id.

1868: Balassa J.

1877: Margitay I.

1888: Halász G. (I.); Henszlmann I.

1892: Chrenóczy Nagy J.

1895: Nendtvich K.

1896: Hyrtl J.

1897: Frivaldszky J.; Jurányi L.

1899: Miháلكovics G.

- 1905: Schulek V.
 1906: Hógyes E.
 1908: Than K. (2)
 1909: Chyzer K. (2); Klug .
 1912: Török A.
 1913: Korányi F.
 1914: Udránszky L.
 1918: Genersich A.
 1922: Apáthy I.; Lechner K.
 1928: Kétly K.
 1934: Degen Á.
 1937: Bókay J.; Buday K.; Lenhossék M. (2)
 1938: Gyóry T. (2)
 1939: Schaffer K.
 1941: Verebély T.
 1950: Mansfeld G.
 1951: Illyés G.
 1956: Zemplén G.
 1957: Sántha K.
 1959: Entz B.; Hetényi G.; Szörényi I.

**MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ELHÚNYT TAGJAI
FELETT TARTOTT EMLÉKBESZÉDEK**

- 1888: Zlamál V.
 1890: Balogh K.
 1892: Jendrassik J.
 1898: Margó T.
 1900: Miháلكovics G.
 1902: Laufenaer K.
 1904: Plósz P.
 1909: Hógyes E.
 1914: Korányi F.
 1918: Rátz I.
 1922: Jendrassik E.
 1927: Moravcsik E. E.

**MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ÉRTESÍTŐJE Lásd:
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ÉVKÖNYVEI**

- 1870: Balasa J.
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA(I) ALMANACH
 1863: Csorba J.; Ötvös Á.; Schöpf-Merei Á.
 1864: Sauer I.; Tóth S. (I.)
 1868: Balassa J.
 1880: Kovács S. E., id.
 1883: Morócz I.
 1887: Kovács P.; Rózsay J.
 1888: Halász G. (I.); Kéry I.; Zlamál V.
 1889: Arányi L. (2)

- 1890: Henszlmann I.
MEDICAL JOURNAL OF AUSTRALIA
1934: Nyulasy F.
1946: Pólya J.
MEDICAL JOURNAL AND RECORD
1925: Klein E. E.
MEDICAL PRESS AND CIRCULAR
1908: Duka T.
MEDICAL TIMES AND GAZETTE
1858: Schöpf-Merei Á.
MEDIZINISCH-CHIRURGISCHES CENTRALBLATT
1898: Stricker S.
MEDIZINISCHE KLINIK
1959: Hetényi G.
MÉMOIRES DE L'ACADÉMIE DE CHIRURGIE
1937: Dollinger Gy.
MONATSSCHRIFT FÜR GEBURTSHILFE UND GYNÄKOLOGIE
1902: Kézmárszky T.
1932: Piskacek L.
1936: Tóth I.
MONATSSCHRIFT FÜR KINDERHEILKUNDE
1929: Heim P. (2)
MONATSSCHRIFT FÜR OHRENHEILKUNDE UND LARYNGO-RHINOLOGIE
1920: Ónodi A.; Politzer Á.
1936: Bárány R.
1962: Fleischmann L.
MONATSSCHRIFT UNGARISCHER MEDIZINER
1929: Bálint R.
MORPHOLOGIAI ÉS IGAZSÁGÜGYI ORVOSI SZEMLE
1962: Korpássy B.
MÜNCHENER MEDIZINISCHE WOCHENSCHRIFT
1894: Hyrtl J.
1898: Schwimmer E.; Stricker S.
1902: Kaposi M.
1938: Gyóry T.
1957: Teleky L.
- NATURE
1948: Körösy K.
1957: Gömöri Gy.
NEDERLANDSCH TIJDSCHRIFT VOOR GENEESKUNDE
1894: Hyrtl J.
1948: Freud J.

NEDERLANDSCH TIJDSCHRIFT VOOR DE PSYCHOLOGIE
EN HAAR GRENSGEBIEDEN

1955: Révész G.

NÉPEGÉSZSÉGÜGY

1922: Hollaender H.; Holzwarth J.

1926: Kerekes P.; Liebermann L., id.; Müller K.; Tóth L.

1930: Elischer Gy., ifj.; Rigler G.; Selig A.

1931: Basch I.

1932: Babó T.

1937: Bókay J.; Buday K.; Dollinger Gy.; Szabó J. (IV.)

1938: Győry T.

1940: Hüttl H.; Preisz H.; Zöldy J.

1941: Grósz E.; Verebély T.

1942: Pekár M.; Szentkirályi Zs.

1954: Fenyvessy B.; Havas A.; Weil E.

1955: Zsoldos S.

1957: Dabis L.

1959: Iványi F.

1961: Pál F.

1962: Melly J.

NORDISK MEDICINSK TIDSKRIFT

1936: Bárány R.

OPHTHALMOLOGICA

1938: Blaskovics L.

1942: Grósz E.

1947: Imre J., ifj.

ORSZÁGOS ORVOSTÖRTÉNETI KÖNYVTÁR KÖZLEMÉNYEI

1958 Jáki Gy.

ORVOSI HETILAP (és mellékletei: Elme- és Idegkörtan; Gynaekologia)

1857: Csiky J(ános).

1858: Bene F., id.; Joachim V.; Keszlerffy J(ózsef); Schöpf-Merei Á.

1859: Csorba J.; Eckstein F.; Terczy M.; Tessényi Zs.

1860: Eckstein F.

1861: Iványos F.

1862: Margonyai G.; Schordann Zs.

1863: Laychovics I.; Tóth S. (I.)

1865: Bugát P.; Semmelweis I. F.

1866: Dornier M.

1868: Balassa J.

1869: Gabriely K.; Gebhardt F.

1871: Flór F.; Mittler I.; Tormay K.

1872: Szabó J. (I.)

1875: Kaczánder Á. (2); Teöreök K.; Toldy F.

1877: Ercsey I.

- 1878: Kátai G.; Kovács S. E., id.
 1880: Csengery A.; Lukács J.; Verebély J.
 1881: Gyergyai Á.; Mandl L.; Rupp N. J.
 1882: Ercsey E.; Kain A.; Knöpfler V.; Nedelko D.; Szentkirályi M.
 1883: Ercsey E.; Krishaber M.; Sigmund K.; Stockinger T.
 1884: Bókai J.
 1885: Faludi G.; Korányi S.
 1886: Plósz L.; Pollák L. (2)
 1887: Arányi L.; Havas I.
 1888: Azary Á.; Balogh K.; Lenhossék J.; Miskolczy M.
 1889: Antal G.; Darányi J.; Swartzer F.; Ultzmann R.; Verzár J. Wagner J. (2); Zelizy D.
 1890: Ambro J.; Balogh K.; Fleischer F.; Jelenffy Z.
 1891: Géber E.; Hirschler I.; Jendrassik J.; Patrubány G.; Regéczy Nagy I.; Sass I.
 1892: Belky J.; Chrenóczy Nagy J.; Ivanchich V.; Jendrassik J.; Lumniczer S.; Nendtvich K.
 1893: Lumniczer S.; Markusovszky L.
 1894: Hyrtl J.; Scheuthauer G. (2); Szabó J. (II.); Szilágyi E.; Török J. (I.); Varga G.
 1895: Czako K.; Lippay G.; Takács E.
 1896: Benczur D.; Kanitz Á.; Margó T.; Markusovszky L.; Purjesz Zs. (I.); Rózsahegyi Á.
 1897: Jurányi L.; Kovács J.; Pollák S.; Poor I.
 1898: Gruby D.; Mészáros K.; Schwimmer E.; Sticker S.
 1899: Bécsi G.; Miháلكovics G.; Schwimmer E.; Szontagh M.
 1901: Fodor J.; Báthory I.; Laufenaue K.
 1902: Feuer N.; Kaposi M.; Kézmárszky T. (3); Laufenaue K.; Lengyel E.; Maizner J.; Plósz P.
 1905: Boleman I.; Pétyz-Popovits U.; Schulek V. (2)
 1906: Bolyó K.; Hógyes E. (2)
 1908: Than K.
 1909: Elischer Gy., id.; Klug N.; Thanhoffer L.
 1910: Róna S.
 1911: Báron J.
 1912: Schmid H.
 1913: Korányi F.; Pertik O.; Réczey I.; Swartzer O.
 1914: Scherer S.; Szalárdy M.; Udránszky L.
 1915: Marschalkó T.
 1917: Ajtai K. S.; Havas A.; Schächter M.
 1918: Bóke Gy.; Genersich A.; Herczel M.; Purjesz Zs. (II.); Szabó D.; Tangl F.
 1919: Berend M.; Bókay Á.
 1920: Ángyán B.; Nestlinger M.; Szily A.
 1921: Békésy G.
 1922: Holzwarth J.; Jendrassik E.; Lechner K.; Stiller B.

- 1924: Bäcker J.; Királyfy G.; Moravcsik E. E.; Veszprémy D.
1925: Demeter Gy.; Eröss Gy.; Kaczvinszky J.; Kuzmík P.;
Török B.
1926: Bársony J.; Benedict H.; Dieballa G.; Hainiss G.;
Krompecher Ö.; Liebermann L., id.; Müller K.; Polyák L.;
Schuster H.; Terray P.; Tóth L.
1927: Hoór K.; Kétly K.; Reinbold B.; Székely Á.
1928: Kubinyi P.
1929: Bálint R.; Csiky J.; Davida J.; Davida L.; Elischer Gy., ifj.;
Heim P.; Szabó J. (III.); Szontagh F.
1930: Beck S.; Jancsó M.; Rigler G.
1931: Bálint Nagy I.; Basch I.; Batthyány-Strattmann L.;
Kenézy Gy.
1932: Tellyesniczky K.
1933: Biedl A.; Borszéky K.; Hári P.; Imre J., id.
1934: Dalmady Z.; Farkas G.; Schill I.; Tauffer V.
1935: Bucböck G.; Hutyra F.; Lovrich J.; Tóth I.
1936: Bárány R.; Haberer J. P.; Kétly L.; Poór F.
1937: Bókay J.; Buday K.; Dollinger Gy.; Gerlőczy Zs.; Lenhossék
M.; Rhorer L.; Szabó J. (IV.); Thurzó J.
1938: Berecz J.; Blaskovics L. (2); Deér E., id.; Győry T.; Horváth
M.; Lőte J.; Matolcsy M.; Minich K.; Ritoók Zs.;
Somogyi I. (2); Winternitz A.
1939: Liebermann L., ifj.; Schaffer K.; Winkler L.
1940: Hüttl H.; Kenyeres B.; Preisz H.
1941: Chudovszky M.; Fuszek R.; Grósz E.; Juhász F.; Vásárhelyi
J.; Verebély T.
1942: Gátfalvi F.; Papp S.; Pekár M.; Torday F.; Windisch Ö.
1943: Henszelmann A.; Máthé D.; Sarbó A.; Torday Á.
1944: Buday L.; Fáy A.; Gorka S.; Korányi S.; Magyary-Kossa Gy.
(2); Oláh G.; Pataky J.; Scipiades E.
1950: Adler S.; Mansfeld G.; Neumann Gy.
1951: Illyés G.; Löwinger S.; Vigyázó Gy.
1952: Schiffer E.
1953: Péterfi T.
1954: Fenyvessy B.; Havas A.; Sebestény Gy.; Vámosy Z.;
Weil E. (6).
1955: Hüttl T.; Incze Gy.; Zsoldos S. (3)
1956: Fodor I.; Guszman J.; Király J.; Kislaludy P.; Milkó V.;
Petz A.
1957: Dabis L.; Nékám L.; Sántha K.; Schmidt L.; Zinner N.
1958: Jáki Gy.; Medgyessy F.; Surányi Gy.
1959: Bakay L.; Entz B.; Ferencz P.; Friedrich L.; Galla E.;
Görgényi Gy.; Hetényi G.; Iványi F.; Székér J.; Szörényi I.
1960: Antal P.; Illyés L.; Lovrekovich I.; Wald B.; Wiener I.
1961: Pál F.; Szutrély Gy.

1962: Hedri E.; Huth T.; Korpássy B.; Melly J.; Neufeld B.;
Scholtz K.

ORVOSI TÁR

1831: Kis J.; Melczer J.
1832: Zsoldos J.
1833: Keszlerffy J(ános); Stainz F. I.

ORVOSKÉPZÉS

1913: Korányi F.
1921: Jendrassik E.
1922: Jendrassik E.
1926: Kuzmik P.
1927: Tóth L. (10)
1931: Szontagh F.
1933: Elischer Gy., ifj.; Imre J., id.
1935: Tauffer V. (4); Tóth I. (9)
1937: Dollinger Gy.; Lenhossék M. (9)
1938: Buday K.; Gyóry T. (2)
1940: Schaffer K.
1941: Verebély T.
1942: Grész E.
1943: Máthé D.
1962: Scholtz K.

ORVOSOK LAPJA (I.)

1910: Chyzer B.; Róna S.

ORVOSOK LAPJA (II.)

1945: Szily A.
1946: Ádám L.
1947: Szirmai F.

OTO-RHINO-LARYNGOLOGIA

1936: Bárány R.

PESTER MEDIZINISCH-CHIRURGISCHE PRESSE (Előző címe:

Ungarische Medizinisch-Chirurgische Presse)

1869: Gebhardt F.
1871: Flór F.
1874: Nobl J.
1878: Kovács S. E., id.
1881: Rupp N. J.
1888: Balogh K.
1891: Hirschler I.; Jendrassik J.
1892: Hirschler I.
1894: Hyrtl J.
1897: Kovács J.
1898: Schwimmer E.
1901: Fodor J.; Laufenauer K.; Siklóssy Gy.
1902: Kézmárszky T.
1913: Korányi F.

PHARMAZEUTISCHE POST

1902: Schédy S.

PNEUMONOLOGIA DANUBIANA Lásd: TUBERKULÓZIS ÉS
TÜDÖBETEGSÉGEK

POLSKA GAZETA LEKARSKA

1937: Bárány R.

PREȘA MEDICALĂ ROMÂNĂ

1902: Kaposi M.

PRZEGLAD LEKARSKI

1902: Kaposi M.

PSYCHIATRISCHE EN NEUROLOGISCHE BLADEN

1933: Ferenczi S.

PSYCHIATRISCH-NEUROLOGISCHE WOCHENSCHRIFT

1936: Fabinyi R.

1940: Schaffer K.

PSYCHOANALYTIC QUATERLY

1953: Róheim G.

1960: Mittelmann B.

REVISTA DE GYNECOLOGIA E D'OBSTETRICIA

1936: Tóth I.

REVISTA DE MEDICINA Y CIRURGIA DE LA HABANA

1920: Benedikt M.

REVISTA DE NEURO-PSIQUIATRIA

1940: Schaffer K.

REVISTA OTO-LARINGOLOGICA DE SÃO PAULO

1936: Bárány R.

REVUE DE STOMATOLOGIE

1937: Szabó J. (IV.)

RIVISTA DI ANATOMIA PATOLOGICA E DI ONCOLOGIA

1962: Korpássy B.

RIVISTA DI BIOLOGIA

1923: Apáthy I.

RIVISTA OTO-NEURO-OFTALMOLOGICA

1936: Bárány R.

ROMINA MEDICALĂ

1906: Scheiber S. H.

SAINT BARTHOLOMEW'S HOSPITAL JOURNAL

1924/25: Klein E. E.

SAINT BARTHOLOMEW'S HOSPITAL REPORTS

1925: Klein E. E.

SCHWEIZER ARCHIV FÜR NEUROLOGIE
UND PSYCHIATRIE

1940: Schaffer K.

SCIENCE

- 1956: Reiner L.
1957: Gömöri Gy.

SEUCHENBEKÄMPFUNG

- 1926: Liebermann L., id.

SZEMÉSZET

- 1891: Hirschler I.
1892: Hirschler I.
1893: Neupauer G.
1894: Szilágyi E.
1901: Siklóssy Gy.
1905: Schulek V.
1938: Blaskovics L. (3)
1939: Liebermann L., ifj.
1941: Grósz E.
1949: Hahn Gy.
1950: Ditrói G.
1951: Imre J., ifj.
1959: Galla E.
1962: Csepi K.: Scholtz K.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

- 1869: Balassa J.
1871: Frivaldszky I.
1889: Balogh K.; Henszlmann I.
1894: Hyrtl J.
1909: Chyzer K.
1910: Chyzer B.

THERAPIA HUNGARICA

- 1956: Milkó V.

TUBERKULÓZIS KÉRDÉSEI Lásd: TUBERKULÓZIS ÉS TÚDÓBETEGSÉGEK

TUBERKULÓZIS ÉS TÚDÓBETEGSÉGEK

- 1949: Ilosvay G.; Rajnik P.
1954: Havas A.; Sebestény Gy.
1955: Zsoldos S.
1961: Pál F.

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

- 1818: Kitaibel P.

UGESKRIFT FOR LAEGER

- 1936: Bárány R.

HUNGARISCHE MEDIZINISCH-CHIRURGISCHE PRESSE

- Lásd: PESTER MEDIZINISCH-CHIRURGISCHE PRESSE

UNGARISCHE MEDIZINISCHE PRESSE

- 1897: Kovács J.
1901: Fodor J.; Laufenauer K.
1902: Kézmárszky T.; Plósz P.
1906: Hőgyes E.

UNGARISCHES ARCHIV FÜR MEDIZIN

- 1894: Scheuthauer G.

VALSALVA

- 1936: Bárány R.

VRACSEBNAJA GAZETA

- 1902: Kaposi M.

WIENER KLINISCHE RUNDSCHAU

- 1898: Stricker S.

WIENER KLINISCHE WOCHENSCHRIFT

- 1894: Hyrtl J. (2)
1895: Veszely K.
1898: Schwimmer E.; Stricker S.
1899: Miháلكovics G.; Störk K.
1910: Zuckerkandl E.
1911: Csokor J.
1913: Korányi F.
1914: Udránszky L.
1920: Benedikt M.; Politzer Á.
1924: Réthi L.
1931: Kovács F.
1933: Biedl A.; Piskacek L.
1936: Pál J.
1937: Bókay J.; Dollinger Gy.; Ullmann I.
1951: Csokor S.
1953: Palugyay J.
1957: Teleky L. (2)

WIENER MEDIZINISCHE BLÄTTER

- 1894: Hyrtl J.; Scheuthauer G.
1898: Stricker S.

WIENER MEDIZINISCHE PRESSE

- 1865: Semmelweis I. F.
1868: Balassa J.
1871: Flór F.
1898: Stricker S.
1901: Fodor J.

WIENER MEDIZINISCHE WOCHENSCHRIFT

- 1858: Bene F., id.; Grosz F.

1861: Mojsisovics Gy.
1878: Kovács S. E., id.
1902: Kaposi M.
1906: Scheiber S. H.
1919: Ónodi A.
1920: Politzer Á.
1924: Réthi L.
1931: Kovács F.
1932: Piskacek L.
1933: Biedl A.
1936: Bárány R.; Pál J.
1937: Ullmann I.

ZEITSCHRIFT FÜR DIE GESAMTE NEUROLOGIE UND
PSYCHIATRIE

1940: Schaffer K.

ZEITSCHRIFT FÜR HALS-, NASEN- UND OHRENHEIL-
KUNDE

1924: Réthi L.

ZEITSCHRIFT FÜR NATUR- UND HEILKUNDE
IN UNGARN

1858: Joachim V.

1859: Csorba J.

ZEITSCHRIFT FÜR OHRENHEILKUNDE UND FÜR DIE
KRANKHEITEN DER LUFTWEGE

1920: Politzer Á.

ZEITSCHRIFT FÜR ORTHOPÄDIE UND IHRE GRENZ-
GEBIETE

1949: Kopits J.

ZEITSCHRIFT FÜR STOMATOLOGIE

1937: Szabó J. (IV.)

ZEITSCHRIFT FÜR VITAMIN-, HORMON- UND FERMENT-
FORSCHUNG

1949/50: Mansfeld G.

ZENTRALBLATT FÜR CHIRURGIE

1956: Petz A.

ZENTERBLATT FÜR GYNÄKOLOGIE

1929: Kubinyi P.

1932: Piskacek L.

1935: Tauffer V.

1936: Tóth I.

1962: Burger K.

ZENTRALBLATT FÜR NERVENHEILKUNDE UND PSYCHI-
ATRIE

1901: Laufenauer K.

III. rész

A nekrológ-bibliográfia adatai időrendi csoportosításban

- 1818: Kitaibel P.
- 1831: Kis J.; Melczer J.
1832: Zsoldos J.
1833: Keszlerffy J(ános); Stainz F. I.
- 1840/41: Hoffner J.
1841: Fellner A.
- 1851: Horváth J.; Stáhly I.
1857: Csiky J(ános)
1858: Bene F., id. (3); Grósz F.; Joachim V. (2); Keszlerffy J(ózsef);
Schöpf-Merei Á. (2)
1859: Csorba J. (2); Eckstein F.; Terczy M.; Tessényi Zs.
- 1860: Eckstein F.
1861: Iványos F.; Mojsisovics Gy.
1862: Gerenday J.; Margonyai G.; Ötvös Á.; Schordann Zs.; Tóth S.
(I.)
1863: Csorba J.; Láng A. F.; Lyachovics I.; Ötvös Á.; Sauer I. (2);
Schöpf-Merei Á.; Tóth S. (I.)
1864: Bene F., id.; Mojsisovics Gy.; Sauer I.; Tóth S. (I.)
1865: Bene F., id.; Bugát P. (2); Péterfi P.; Semmelweis I. F. (2)
1866: Bugát P.; Dorner M.; Láng A. F.
1867: Szabadföldy M.
1868: Balassa J. (6); Bugát P.
1869: Balassa J.; Balogh P.; Gabriely K.; Gebhardt F. (2)
- 1870: Balassa J. (2); Kmety P.
1871: Engel J.; Flór F. (4); Frivaldszky I.; Gebhardt F.; Mittler I.;
Pataky D. (2); Tormay K.
1872: Engel J.; Flór F.; Frivaldszky I.; Gebhardt F.; Pataky D.;
Szabó J. (I.); Wachtel D.
1873: Szabó J. (I.); Wachtel D.
1874: Nobl J.
1875: Horváth Gy.; Kaczánder Á. (2); Teöreök K.; Thuránszky I.;
Toldy F.
1876: Bertsinszky K. (2)
1877: Bertsinszky K.; Ercsey I.; Jellakovits K.; Margitay I.
1878: Kátai G. (2); Kovács S. E., id. (4)
1879: Kovács S. E., id.

- 1880: Csengery A.; Kátai G.; Kovács S. E., id. (2); Lukács J.; Verebély J.
- 1881: Gyergyai Á.; Mandl L.; Rupp N. J. (3)
- 1882: Bene F., ifj.; Ercsey E.; Kain A. (2); Kátai G.; Knöpfler V.; Kovács S. E., id.; Nedelko D.; Pollák H.; Szentkirályi M.
- 1883: Ercsey E. (2); Fauser A.; Kain A.; Krishaber M.; Morócz I.; Sigmund K.; Stockinger T.
- 1884: Bernády D.; Bókai J. (3); Sztupa Gy.
- 1885: Faludi G. (2); Kiss A.; Korányi S(ebald); Molnár J. (2); Rózsay J.; Tamássy K. (2); Vass J.
- 1886: Bernády D.; Egressy R. (2); Hartman J.; Köllner L.; Plósz L.; Pollák L. (3); Say R. (2); Sztupa Gy.; Tamássy K. (2)
- 1887: Albert F.; Arányi L. (2); Bódogh A.; Faludi G.; Havas I.; Kautz I.; Knöpfler V.; Kovács P.; Muraközy K. (I.); Örley L.; Pollák L.; Rózsay J. (2); Sztupa Gy.
- 1888: Arányi L.; Azary Á.; Balogh K. (4); Boleman E.; Halász G. (I.) (3); Háromy L.; Henszlmann I.; Kéry I.; Lenhossék J. (2); Miskolczy M.; Muraközy K. (I.); Ossikovszky J.; Örley L.; Zlamál V. (2)
- 1889: Antal G. (2); Arányi L. (2); Balogh K.; Darányi J.; Henszlmann I.; Rohrbach A. (2); Schwartzer F. (2); Ultzmann R. (4); Verzár J.; Wagner J. (4).
- 1889/90: Antal G.
- 1890: Ambro J.; Antal G.; Azary Á.; Balogh K. (3); Fleischer F.; Frum I.; Henszlmann I.; Hintz Gy. (2); Jelenffy Z. (2); Lenhossék J.; Linzbauer F. X.; Rik G. (2); Hohrbach A.; Wagner D.
- 1891: Ambro J.; Darányi J.; Fácányi Á. (2); Fuchs J.; Géber E. (2); Grossinger K. (2); Halász G. (I.); Hirschler I. (5); Jendrassik J. (3); Ossikovszky J.; Patrubány G.; Regéczy Nagy I.; Sass I.; Zelizy D.
- 1892: Belky J.; Chrenóczy Nagy J. (2); Csurgay K. (3); Gallé E.; Grossinger K.; Hamary D.; Hirschler I. (2); Ivanchich V. (2); Jendrassik J. (2); Kiss F. (I.) (2); Lumniczer S. (4); Nendtvich K. (3); Pados J.; Wagner D. (2); Wolff G.
- 1893: Doleschall G.; Géber E.; Hamary D.; Karácsonyi A.; Lumniczer S. (2); Markusovszky L. (5); Nagy Gy. (2); Nendtvich K.; Neupauer G.; Novák Gy.; Patrubány G.; Sass I.; Schnitzler J.; Telegdi Róth P.
- 1894: Chrenóczy Nagy J.; Hyrtl J. (9); Kovács A.; Kun T.; Lumniczer S.; Nendtvich K.; Scheuthauer G. (7); Szabó J. (II.) (5); Szilágyi E. (3); Török J. (3); Urbán J. (2); Varga G.
- 1895: Czako K.; Fényhalmy A.; Lippay G.; Nendtvich K.; Rozsnyai M.; Scherfel V. A. (2); Takács E.; Urbán J. (2); Veszely K.

- 1896: Benczur D.; Hyrtl J.; Jármay G. (2); Kanitz Á.; Margó T. (2); Markusovszky L.; Purjesz Zs. (1); Rózsahegy A.; Rozsnyai M.; Szabó B. (1.)
- 1897: Ember E. (2); Frivaldszky J.; Jurányi L. (4); Kovács J. (6); Pollák S.; Poor I.; Rozsnyai M.
- 1898: Csávássi Kiss K.; Gruby D. (3) Kiss F. (1.); Kovács J. (3); Margó T. (2); Mészáros K. (2); Poor I.; Schwimmer E. (7); Stricker S. (9); Traxler L. (2)
- 1899: Bécsi G.; Csávássi Kiss K.; Kosztyik J.; Kovács J. (2); Mihálovics G. (5); Poor I.; Schwimmer E.; Störk K.; Szontagh M.; Török J. (II.); Traxler L. (2)
- 1900: Bécsi G.; Gallik G. (2); Kovács J.; Mihálovics G.; Molnár J. (1.); Poor I.; Schröder Gy.; Schwimmer E.; Tóth J.
- 1901: Bányai K.; Báthory I.; Farkas J.; Fodor J. (8); Laufenaucr K. (7); Müller B.; Noszák J.; Siklóssy Gy. (3)
- 1902: Abt A.; Farkas J.; Feuer N. (2); Fodor J.; Herszky M. (2); Kada I.; Kaposi M. (7); Katona Zs. (2); Kézmárszky T. (7); Kurtz G.; Laufenaucr K. (2); Lengyel E.; Maizner J.; Muraközy K.; Neuschl A. (2); Plósz P. (4); Schédy S. (4)
- 1903: Buzinkay L.; Csajka J.; Csáthi Szabó I.; Grohs-Fligély A.; Kriegner Gy.; Major F.
- 1904: Batizfalvy S.; Gaszner K.; Plósz P.; Schédy S.; Staub M.
- 1905: Bozeman I.; Borbás V.; Marosy J.; Pétyz-Popovits U.; Puky Á.; Schulek V.; Soltz R.; Szabó Gy.
- 1906: Batizfalvy S.; Bolyó K.; Dulácska G.; Hőgyes E. (8); Körösi J. (2); Scheiber S. H. (3); Teszák Gy.
- 1907: Balogh T.; Hornbostel B.; Hőgyes E.; Kochmeister F.
- 1908: Duka T. (3); Gebhardt L.; Gerber Ö.; Pintér P.; Raisz G.; Than K. (5); Vidor Zs.
- 1909: Chyzer K(ornél) (6); Elischer Gy., id.; Hőgyes E.; Klug N. (3); Lóránt D.; Moldoványi S.; Schenek I.; Than K. (2); Thanhoffer L. (2)
- 1910: Chyzer B.; Chyzer K(ornél); Lóri E.; Niedermann Gy. (2); Pillitz B.; Raisz G.; Róna S. (2); Tauffer K.; Thuróczy K.; Vidor Zs.; Zuckerkandl E. (2)
- 1911: Bakody T.; Báron J. (2); Csokor J. (2)
- 1912: Basa I.; Brandt J.; Csapodi I.; Dirner G.; Koller Gy.; Mangold H.; Molnár N. (4); Neuwirth D.; Schmid H. (2); Széky M.; Török A. (2)
- 1913: Anka A.; Báron J.; Csete L.; Dani V.; Esztegár B.; Fónagy J.; Korányi F. (8); Langfelder A.; Lengyel B. (3); Lipscher K.; Pertik O.; Réczey I. (2); Schwartz O. (2); Steinberger Á.
- 1914: Korányi F.; Nyiredy G. (2); Ottava I.; Scherer S.; Schulhof R.;

- Schuster I.; Szalárdy M. (2); Terray L.; Udránszky L. (4);
 Wartha V. (2); Zboray B. (2)
- 1915: Aczél K.; Bíró E.; Faragó Ö.; Gruber J.; Issekutz H.; Jármay Gy. (2); Kecskeméti L.; Kovács S. E., ifj.; Lechner A.; Makara L.; Marschalkó T.; Murakózy K. (II.); Novomeszky I.; Peck F.; Roykó V.; Velits A.; Volerics M.
- 1915/16: Alexander B.
- 1916: Alexander B.; Bakó S.; Czipott I.; Decsy D.; Harmos Gy. (2); Morelli K.; Nagy L.; Schwartz A.
- 1917: Ajtai K. S.; Felletár E. (2); Filó J.; Havas A. (2); Schächter M. (11); Tangl F.; Ströcker A.
- 1918: Bőke Gy.; Genersich A. (3); Havas A.; Herczel M. (2); Jenes V.; Purjesz Zs. (II.) (3); Salgó J.; Rátz I.; Sassy J.; Szabó D. (2); Tangl F.
- 1919: Alexander B.; Berend M. (2); Bókay Á. (2); Navratil I.; Ónodi A. (2)
- 1919/20: Alexander B.; Ónodi A.
- 1920: Ángyán B.; Benedikt M. (2); Fabinyi R.; Nestlinger M.; Ónodi A.; Politzer Á. (7); Szily A. (2); Szénásy S.; Tanács J.
- 1921: Békésy G.; Budai E.; Jendrassik E.; Kincsessy P. (2); Kis K.; Szily A.
- 1922: Apáthy I. (2); Árkövy J. (2); Clark S.; Csontváry (Kosztka) T.; Hattysy L.; Hollaender H.; Holzwarth J. (2); Jendrassik E. (4); Koritsánszky L.; Lechner K. (2); Radákovich G.; Stiller B. (2)
- 1923: Apáthy I. (2); Fillinger F.; Kazay E. (2); Székács B.
- 1924: Bäcker J. (2); Kaczvinszky J.; Királyfy G.; Mohr M. (3); Moravcsik E. E. (2); Nyulasy A. J.; Réthi L. (3); Török János; Veszprémy D. (2)
- 1924/25: Klein E. E.
- 1925: Demeter Gy.; Kaczvinszky J.; Klein E. E. (6); Kuzmik P.; Molnár L.; Török B.; Varságh B.; Walkó R.
- 1926: Bársony J. (2); Benedict H.; Dieballa G. (2); Fischer I.; Hainiss G. (2); Kerekes P. (3); Krompecher Ö. (3); Kuzmik P. (3); Liebermann L., id. (6); Müller K. (3); Paksy B.; Polyák L.; Schuster H. (2); Terray P.; Tóth L. (3)
- 1927: Hoór K.; Kétly K. (2); Moravcsik E. E.; Paksy B.; Reinbold B.; Rózsavölgyi I.; Székely Á.; Tóth L. (10)
- 1928: Farkas D.; Hoór K.; Kétly K.; Kubinyi P.
- 1929: Bálint R. (4); Csiky J(ózsef) (2); Davida J.; Davida L.; Elischer Gy., ifj. (2); Heim P. (3); Kubinyi P.; Lichtmann S.; Schein M.; Szabó B. (II.) (2); Szabó J. (III.) (2); Szontagh F. (2); Zsigmondy R.

- 1930: Beck S.; Elischer Gy., ifj.; Héderváry H.; Heim P.; Jancsó M.; Rigler G. (3); Selig Á.; Szontagh F.
- 1931: Bálint Nagy I.; Basch I. (2); Batthány-Strattmann L.; Hajós L.; Kenézy Gy. (2); Kovács F. (2); Nagy T.; Szabó J. (III.); Szontagh F.
- 1932: Babó T.; Nagy Á.; Piskacek L. (3); Schulek B.; Tellyesniczky K.; Vajna V.
- 1933: Biedl A. (6); Biró Gy.; Borszéky K.; Deér E., ifj.; Elischer Gy., ifj.; Ferenczi S. (7); Hári P.; Imre J., id. (3); Piskacek L.; Radványi L.; Seitz F.; Szegő K.; Tellyesniczky K.; Varga J.; Zoltán B. (2)
- 1934: Dalmady Z. (2); Darvas F.; Degen Á. (3); Eibach K.; Farkas G. (2); Fauser G.; Ferenczi S. (3); Nyulasy F. (2); Schill I.; Tauffer V. (2); Zoltán B.
- 1935: Buchböck G. (2); Hutyra F.; Lovrich J. (3); Sági L.; Sivó J.; Tauffer V. (5); Tóth I. (12); Vondrasek J.
- 1936: Bárány R. (17); Berceller I.; Degen Á.; Fabinyi R. (II.); Haberern J. P.; Hajós B.; Kabay J. (2); Kétly L.; Meisels V.; Löw S.; Pál J. (2); Poór F. (2); Steiner F.; Sztankay A.; Tóth I. (3)
- 1937: Bárány R.; Bókay J. (11); Buday K. (4); Dollinger K. (8); Gerlóczy Zs. (2); Karácsony M.; Lenhossék M. (14); Rhorer L. (3); Szabó J. (IV.) (5); Thurzó J. (2); Ullmann I. (2); Velcsey I.
- 1938: Berecz J. (2); Bernády Gy.; Blaskovics L. (11); Buday K. (2); Deér E., id. (2); Dollinger Gy.; Gödény S.; Gyóry T. (9); Horváth M.; Karlovsky B.; Keresztény J.; Lóte J.; Matolcsy M. (4); Mihalovits J.; Minich K. (2); Paunz M.; Ritoók Zs.; Somogyi I. (2); Winternitz A. (3)
- 1939: Bársony E.; Deér E., id. (2); Detre L.; Elek P.; Faragó S.; Lévai J.; Liebermann L., ifj. (2); Matolcsy M.; Révész V.; Schaffer K. (4); Várkonyi J.; Winkler L. (6)
- 1940: Bálint A. (2); Elek M.; Hüttl H. (3); Kenyeres B. (2); Lobmayer G.; Matolcsy K.; Nagy B.; Pongrácz L.; Preisz H. (3); Schaffer K. (7); Weszelszky Gy. (2); Zöldy J.
- 1941: Chudovszky M. (2); Fuszek R.; Grósz E. (4); Juhász F.; Kaszter Ö. (3); Matolcsy M.; Sik Gy.; Szele B.; Vásárhelyi J.; Verebély T. (9)
- 1942: Baradlai J. (3); Dobos G. (2); Ekkert L. (2); Gátfalvi F.; Grósz E. (6); Molnár J.; Molnár K.; Papp S.; Pekár M. (3); Schubert A.; Szász T.; Szentkirályi Zs.; Torday F. (2); Windisch Ö.
- 1943: Baradlai J.; Bársony T.; Ember E(lek); Gaál E. (2); Henszelmann A.; Máthé D.; Réthelyi J.; Saibó A. (2); Sellei J.; Torday Á.; Tuzson J.
- 1944: Buday L.; Fáy A.; Gorka S.; Korányi S(ándor) (2); Magyar-

- Kossa Gy. (2); Oláh G.; Pataky J.; Récsy Z.; Scipiadés E. (2); Szabó Z.; Szebellédy L. (3).
- 1945: Imre J., ifj.; Szily A.
- 1946: Ádám L.; Pólya J. (2)
- 1947: Ádám L.; Imre J., ifj.; Kelemen K.; Szarka S.; Szirmai F.
- 1948: Freud J. (2); Kőrösy K.; Pólya J.; Török E.
- 1949: Hahn Gy.; Ilosvay G.; Kopits J.; Krepuska G.; Rajnik P.
- 1949/50: Mansfeld G.
- 1950: Ádler S.; Ditrói G.; Kovács R.; Mansfeld G. (3); Mansfeld O.; Neumann Gy.; Szili J.
- 1951: Csokor S.; Illyés G. (2); Imre J., ifj.; Kovács R. (3); Löwinger S. (2); Széki T.; Vigyázó Gy.
- 1952: Russo F.; Schiffer E. (2)
- 1953: Flesch Á.; Frigyér L.; Palugyay J.; Péterfi T. (3); Róheim G. (2)
- 1954: Bíró J.; Fenyvessy B. (2); Havas A. (3); Markovics I.; Oláh I.; Palugyay J. (2); Péterfi Z.; Polgár I.; Róheim G.; Schiller E.; Sebestény Gy. (2); Vámosy Z.; Weil E. (8)
- 1955: Augustin B.; Ballagi I.; Erlich J.; Farkas I.; Fehér D.; Halász G. (II.); Hollós L.; Hüttl T.; Incze Gy.; Loessl J.; Preisich K.; Révész G.; Sebestény Gy.; Szigeti I.; Tóth S. (II.); Zsoldos S. (6)
- 1956: Fodor I.; Guszman J. (2); Hüttl T.; Király J.; Kisfaludy P. (2); Kluge E.; Milkó V. (2); Petz A. (3); Reiner L.; Révész G.; Révész M.; Zemplén G. (2)
- 1957: Dabis L. (2); Gömöri Gy. (4); Groszmann G.; Hollós I. (2); Koós A.; Nékám L. (5); Plesch J.; Sántha K. (6); Schmidt L.; Stühmer F.; Teleky L. (3); Zinner N.
- 1958: Darányi Gy.; Gömöri Gy.; Jáki Gy. (2); Medgyessy F.; Milkó V.; Sántha K.; Schäffer N.; Schmidt L.; Surányi Gy. (2); Teleky L. (2); Zinner N.
- 1959: Bakay L.; Czuczay P.; Dolesch J.; Entz B. (2); Ferencz P. (2); Friedrich L.; Galla E. (3); Görgényi Gy.; Hetényi G. (5); Hollaender L.; Iványi F. (2); Praznovszky Gy.; Székér J.; Szlávik I.; Szörényi I.; Tuzson P.; Veress E.; Zemplén G.
- 1960: Antal P.; Farkas S.; Görgényi Gy.; Haas L.; Illyés L.; Lovrekovich I.; Máday I.; Mittelmann B.; Némegy I.; Székér J.; Széki A.; Szellő F.; Török M. (4); Verzár Gy.; Wald B. (3); Wiener I.
- 1961: Batizfalvy J.; Andriská V.; Hetényi G.; Lengyel A.; Mittelmann B.; Pál F. (4); Skutta Á.; Szutrély Gy. (2)
- 1962: Burger K.; Csepi K.; Dávid L.; Fleischmann L. (2); Hedri E. (2); Huth T.; Korpássy B. (5); Melly J. (4); Neufeld B.; Pinczési L.; Rom P.; Scholtz K. (3); Somogyi Gy.; Tanai I.
- 1963: Rom P.; Szakáll S. (2)

IV. rész

A nekrológ-bibliográfia adatai a nekrológok szerzői szerint csoportosítva

- A.: Nedelko D. (1882)
A. F.: Stricker S. (1898)
ABÁDI G.: Király J. (1956)
ACZÉL D.: Liebermann L., id. (1926)
ÁDÁM L.: Hüttl H. (1940)
ÁGAI A.: Balogh T. (1907)
ALAPY H.: Löw S. (1936)
ALFÖLDI B.: Korányi F. (1913)
AMBRUS J.: Szontagh F. (1930)
ANDRISKA V.: Liebermann L., id. (1926); Rigler G. (1930)
ÁNGYÁN J.: Csiky J. (1929)
APRÓ A.: Zsoldos S. (1955)
ASCHOFF, L.: Buday K. (1938)
ASHER, L.: Biedl A. (1933)
AUGUSTIN B.: Kabay J. (1936)
AVARFFY E.: Scherer S. (1914)
AXENFELD, T.: Szily A. (1921)
- B. F.: Chrenóczy Nagy J. (1892)
B. J.: Fodor J. (1901); Müller B. (1901); Noszák J. (1901)
BABICS A.: Ádám L. (1946), Illyés G. (1951); Zinner N. (1957)
BAGINSKI, S.: Péterfi T. (1954)
BAK R.: Róheim G. (1953)
BAKÁCSY GY.: Verebély T. (1941)
BÁLINT M.: Ferenczi S. (1934); Róheim G. (1954)
BÁLINT P.: Mansfeld G. (1950)
BALÓ J.: Korpássy B. (1962)
BALOGH E.: Buday K. (1937; 1938); Farkas G. (1934); Tauffer V. (1935)
BALOGH K.: Arányi L. (1889); Tóth S. (I.) (1863)
BÁNYAI G.: Bányai K. (1901)
BÁRÁNY J.: Wolff G. (1892)
BÁRSONY E.: Molnár N. (1912); Szabó B. (II.) (1929)
BÁRSONY J(ÁNOS); Kézmárszky T. (1902)
BÁRSONY J(ENŐ): Batizfalvy J. (1961)
BARTHA F.: Iványi F. (1959)
BATIZFALVY J.: Scipiades E. (1944); Tóth I. (1935; 1936)
BATIZFALVY S.: Horváth Gy. (1875)
BATIZFALVY-BATISWEILER J. Lásd: BATIZFALVY J.
BAUMGARTEN S.: Pollák S. (1897)

BAUMGARTNER, A.: Dollinger Gy. (1937)
 BAYER I.: Tuzson P. (1959)
 BELÁK S.: Lenhossék M. (1937)
 BENCZE J.: Jáki Gy. (1958)
 BENDITT, E. P.: Gömöri Gy. (1958)
 BENE F., ifj.: Eckstein F. (1860)
 BENEDEK L.: Hajós L. (1931); Somogyi I. (1938); Szabó J. (III.)
 (1929); Thurzó J. (1937)
 BENKÓ A.: Hetényi G. (1959)
 BENKÓ G.: Frigyer L. (1953); Somogyi Gy. (1962)
 BERDE B.: Mansfeld G. (1949/50)
 BERDE K.: Poór F. (2×1936)
 BEREZ J.: Tóth I. (1935)
 BERKÓ I.: Boleman E. (1888)
 BERZEVICZY A.: Than K. (1908); Tóth L. (1927)
 BETHE, A.: Apáthy I. (1923)
 BINSTOCK, L.: Török M. (1960)
 BIRÓ L.: Chyzer K(ornél) (1910)
 BIRÓ L.: Löwinger S. (1951)
 BISICZKY A.: Kaszter Ö. (1941)
 Bl.: Fodor J. (1901)
 BOCKHOR A.: Kenyeres B. (1940)
 BODA D.: Ferencz P. (1959)
 BODOR K.: Pollák H. (1882)
 BOGNÁR R.: Zemplén G. (1956)
 BÓKAY J.: Berend M. (1919); Eröss Gy. (1925); Heim P. (1929);
 Szontagh F. (1929)
 BÓKAY Z.: Tóth I. (1935)
 BONDI, S.: Pál J. (1936)
 BÓNIS F., id.: Hajós B. (1936)
 BÓNIS F., ifj.: Árkövy J. (1922); Vajna M. (1932)
 BORRIES, G. V. T.: Bárány R. (1936)
 BORSZÉKY K.: Réczey I. (1913)
 BRAUN, L.: Stricker S. (1898)
 BREZINA, E.: Teleky L. (1957)
 BROWN, E. V. L.: Grósz E. (1942)
 BRUNN, W.: Gyóry T. (1938)
 BRÜHL, G.: Politzer Á. (2×1920)
 B-t.: Stiller B. (1922)
 BUDAI E.: Korányi F. (1913)
 BUDAY K.: Genersich A. (1918); Krompecher Ö. (1926); Lechner K.
 (1922); Veszprémy D. (1924)
 BUGÁT P.: Keszlerffy J(ános) (1833)
 BURGER K.: Lovrich J. (1935); Tóth I. (1935)
 BUZÁTH L.: Köllner L. (1886)

CAMPANACCI, D.: Hetényi G. (1959)
CASTELLANOS, I.: Benedikt M. (1920)
CHAMBERS, R.: Péterfi T. (1953)
CHIARI, O.: Störk K. (1899)
CHRAPEK, F.: Kaczvinszky J. (1924)
CHYZER K(ÁLMÁN): Grossinger K. (1891); Rik G. (1890)
CHYZER K(ORNÉL): Albert F. (1887); Arányi L. (1888); Bódogh A. (1887); Faludi G. (1887); Knöpfler V. (1887); Kovács J. (1900); Órley L. (1888); Pollák L. (1887); Poor I. (1900); Rózsay J. (1887); Sztupa Gy. (1887)
-cs: Csurgay K. (1892)
CSAPODI I.: Grósz E. (1941)
CSÁTHI SZABÓ I.: Thuránszky I. (1875)
CSEJTEY I.: Pinczési L. (1962)
CSERNÓ E.: Iványos F. (1861)
CSILLAG J.: Róna S. (1910)
CSINÁDY J.: Veress E. (1959)
CSIPKE Z.: Némegy I. (1960)
CZERNY, : Bókay J. (1937); Heim P. (1930)
CZEYDA-POMMERSHEIM F.: Verebély T. (1941)
CZUNFT V.: Molnár J. (II.) (1942)

D: Flór F. (1871)
D—a.: Hamary D. (1892)
DABIS L.: Fenyvessy B. (1954); Havas A. (1954); Liebermann L., id. (1926)
DADAY A.: Győry T. (1938)
DARÁNYI GY.: Tóth I. (1935)
DARLING, H. C. L.: Pólya J. (1946)
(-de): Csurgay K. (1892)
DEÁK P.: Praznovszky Gy. (1959)
DEÉR E., id.: Bókay Á. (1919); Molnár N. (1912); Traxler L. (1899)
DEUTSCH E.: Heim P. (1929)
DIEBALLA GY.: Say R. (2 × 1886)
DIEPGEN, P.: Győry T. (1938)
DINGEMANSE, E.: Freud J. (1948)
DITRÓI G.: Blaskovics L. (1938)
Dl.: Halász G. (I.) (1888)
DOLLINGER GY.: Imre J., id. (1933)
DOMAHIDY GY.: Szentkirályi Zs. (1942)
DULÁCSKA G.: Szabó J. (II.) (1894); Török J. (I.) (1894)

EISELSBERG, A.: Dollinger Gy. (1937); Ullmann I. (1937)
ELEKES GY.: Magyar-Kossa Gy. (1944)

ELISCHER E.: Hüttl H. (1940)
ELISCHER GY., id.: Kézsmárczky T. (1902)
ENDES P.: Korpássy B. (1962)
ENTZ B.: Beck S. (1930); Genersich A. (1918); Veszprémy D. (1924)
ENTZ G.: Chyzer K(ornél) (1909); Margó T. (1896; 1898)
EPSTEIN, L.: Schwartzter O. (1913)
ERŐSS GY.: Bókai J. (1884)

FARÁDI L.: Galla E. (1959)
FARKAS B.: Apáthy I. (1923)
FARKAS D.: Bernády D. (1884)
FARKAS G.: Hári P. (1933)
FARKAS K.: Scholtz K. (2×1962)
FEDERN, P.: Ferenczi S. (2×1933)
FEKETE S.: Lobmayer G. (1940); Mansfeld O. (1950); Polgár I. (1954); Tauffer V. (1934)
FERENCZ P.: Stühmer F. (1957)
FERENCZI S.: Schächter M. (1917)
FEUER N.: Géber E. (1891); Stricker S. (1898)
FILARSZKY: Jurányi L. (1897)
FINDLAY, G. H.: Gömöri Gy. (1957)
FINGER, E.: Kaposi M. (1902)
FISCHER I.—RUFF, : Bárány R. (1936)
FLESCH Á.: Bókay J. (1937); Szontagh F. (1929)
FODOR I.: Benedict H. (1926)
FORNET B.: Friedrich L. (1959)
FÖLDVÁRI F.: Ballagi I. (1955); Guszman J. (1956); Nékám L. (4×1957)
FRANKL A.: Baradlai J. (1942)
FRANZ, T.: Piskacek L. (2×1932)
FREUD, S.: Ferenczi S. (2×1933)
FREYSTADTL, B.: Szász T. (1942)
FRIGYESI J.: Kubinyi P. (1929); Tauffer V. (1935); Tóth I. (2×1935; 1936)
FRIVALDSZKY J.: Doleschall G. (1893); Géber E. (1893); Hamary D. (1893); Lumniczer S. (1893); Nendtvich K. (1893); Patrubány G. (1893); Sass I. (1893)

G. S.: Chyzer K(ornél) (1909; 1910)
GALATZ, P.: Kaposi M. (1902)
GALGÓCZY K.: Zlamál V. (1888)
GEBHARDT L.: Kovács S. E., id. (1878)
GEGESI KISS P.: Weil E. (1954)
GENERSICH A.: Chyzer K(ornél) (1909); Schulek V. (1905)

GERECs Á.: Zemplén G. (1956)
 GERGELY J.: Krompecher Ö. (1926)
 GERGELY K.: Surányi Gy. (1958)
 GERLÓCZY F.: Surányi Gy. (1958); Szutrély Gy. (1961)
 GIMES B.: Szellő F. (1960)
 GOLD S.: Mittler I. (1871)
 GOLDZIEHER V.: Hirschler I. (1891)
 GORKA S.: Pekár M. (1942); Rhorer L. (1937)
 GORTVAY Gy.: Békésy G. (1921); Müller K. (1926)
 GÖMÖRI P.: Hetényi G. (1959)
 GÖTZE Á.: Török B. (1925)
 GRAFE, E.: Biedl A. (1933)
 GREEN, M.: Reiner L. (1956)
 GRÓSZ E.: Blaskovics L. (2×1938); Feuer N. (1902); Hirschler I. (1891); Hoór K. (1927); Imre J., id. (2×1933); Jendrassik E. (1921); Liebermann L., ifj. (2×1939); Neupauer G. (1893); Schulek V. (2×1905); Szilágyi E. (1894); Szily A. (1920); Tauffer V. (1935); Tóth I. (1935); Tóth L. (1926; 1927)
 GRÓSZ I.: Galla E. (1959)
 GRUBER J.: Mojsisovics Gy. (1861)
 GRUBER S.: Gruby D. (1898)
 GUSZMAN J.: Havas A. (1917)
 GÜTTICH, A.: Bárány R. (1936)
 GYÖMÖREY O.: Walkó R. (1925)
 GYÓRY T.: Basch I. (1931); Hollaender H. (1922); Kaposi M. (1902); Korányi F. (1913); Rigler G. (1930)

H: Szontagh F. (1929)
 HAAS L.: Révész V. (1939)
 HAHN G.: Havas A. (1954)
 HAINISS E.: Bókay J. (4×1937); Heim P. (1929)
 HAJÓS K.: Fodor I. (1956)
 HALÁSZ G. (I.): Arányi L. (1889); Balassa J. (1870)
 HALLERVORDEN, J.: Sántha K. (1957)
 HALMAI J.: Augustin B. (1955); Rom P. (1962; 1963); Szabó Z. (1944)
 HAMBURGER, : Bókay J. (1937)
 HARANGHY L.: Entz B. (2×1959)
 HÁRDI I.: Hollós I. (1957)
 HÁRI P.: Tangl F. (1918)
 HARMER, : Réthi L. (1924)
 HARTL, A.: Csokor J. (1911)
 HATTYASY D.: Máthé D. (1943)
 HAVAS A.: Róna S. (1910); Schwimmer E. (1899)
 HAYNAL I.: Korányi S. (2×1944)

HEDRI E.: Koós A. (1957); Petz A. (1956)
HEZOG F.: Jendrassik E. (1922)
HINTZ GY.: Bernády D. (1886)
-h-n: Szabó J. (I.) (1872)
HOCHENBURGER E.: Polyák L. (1926)
HOFFER, W.: Bálint A. (1940)
HOLL, : Hyrtl J. (1894)
HOLLÓS I.: Ferenczi S. (1934)
HOLMGREN, G.: Bárány R. (3 × 1936)
HOÓR K.: Nestlinger M. (1920)
HORAY G.: Grósz E. (1941; 1942); Szily A(urél) (1945)
HORN Z.: Mansfeld G. (1950)
HORST, L.: Révész G. (1955)
HORVÁTH B.: Hoór K. (1928)
HORVÁTH G.: Frivaldszky J. (1897)
HÓGYES E.: Balogh K. (1890); Gyergyai Á. (1881); Markusovszky L.
(1896)
HÖRÖMPŐ I.: Kabay J. (1936)
HUDOVERNIG K.: Moravcsik E. E. (1924)
HUTÝRA F.: Rátz I. (1918)
HUZELLA T.: Elischer Gy., ifj. (1933); Lenhossék M. (1937);
Tóth I. (1935)

i.: Balogh K. (1888)
ILOSVAY L.: Nendtvich K. (1892; 1895); Than K. (1908)
IMRE J., ifj.: Blaskovics L. (1938); Grósz E. (1941)
ISSEKUTZ B.: Lóte J. (1938)

J. T. C.: Alexander B. (1915/16)
JACOBI J.: Sági L. (1935)
JAKABFI I.: Verzár Gy.: (1960)
JÁKI GY.: Hüttl T. (1956); Schmidt L. (1957)
JANCSÓ M.: Purjesz Zs. (II.) (2 × 1918)
JANKOVICH L.: Kenyeres B. (1940)
JANNY GY.: Lumniczer S. (1892; 1893)
JENDRASSIK E.: Korányi F. (1913; 1914)
JENDRASSIK J.: Balassa J. (1870); Schordann Zs. (1862)
JENEY E.: Dabis L. (1957); Melly J. (1962)
JOHAN B.: Selig Á. (1930)
JOHN, M. K.: Berend M. (1919)
JONES, E.: Ferenczi S. (1933)
JONGH, S. E. de: Freud J. (1948)
JUHÁSZ P.: Sántha K. (1957)
JULESZ M.: Hetényi G. (1959; 1961)

-k-: Bolyó K. (1906)
 K.: Elischer Gy., ifj. (1929)
 K. KARLOVSZKY G.: Schédy S. (1902)
 K. P.: Holzwarth J. (1922)
 KAHLER, O.: Ónodi A. (1919/20)
 KAISER, M.: Csokor S. (1951)
 KANKA K.: Tóth S. (I.) (1862)
 KARCZAG L.: Királyffy G. (1924)
 KARLINGER T.: Huth T. (1962)
 KARLOVSZKY B.: Lengyel B. (1913)
 KARPLUS, J. P.: Benedikt M. (1920)
 KÁTAI G.: Balogh P. (1869); Bugát P. (1868); Csorba J. (1859)
 KATZ, H.: Piskacek L. (1933)
 KELEN I.: Szontagh M. (1899)
 KELLER, A.: Heim P. (1929)
 KELLNER B.: Korpássy B. (1962)
 KENÉZY GY.: Varga G. (1894)
 KENYERES B.: Demeter Gy. (1925); Lechner K. (1922); Schaffer K. (1939)
 KEREKES P.: Báron J. (1913); Högyes E. (1907); Niedermann Gy. (1910); Raisz G. (1910); Thuróczy K. (1910); Vidor Zs. (1910)
 KÉTTESY A.: Blaskovics L. (3×1938); Hahn Gy. (1949)
 KÉTTY K.: Laufenauer K. (2×1902)
 KÉZMÁRSZKY T.: Ambro J. (1890)
 KHAUM, A.: Teleky L. (1957)
 KIRÁLY K.: Guszman J. (1956)
 KIRÁLYFY G.: Korányi F. (1913)
 KISS F. (I.): Ambro J. (1891); Darányi J. (1891); Fuchs J. (1891); Halász G. (I.) (1891); Miskolczy M. (1888); Ossikovszky J. (1891); Zelizy D. (1891)
 KISS F. (II.): Davida L. (1929); Lenhossék M. (4×1937); Péterfi T. (1953)
 KLEBELSBERG K.: Tóth L. (1927)
 KLUG N.: Högyes E. (1906); Jendrassik J. (2×1892)
 KNAPP, A.: Blaskovics L. (1938)
 KNÖPFLER V.: Láng A. F. (1866)
 -k-ó.: Scheuthauer G. (1894)
 KOELSCH, F.: Teleky L. (1957; 1958)
 KOLOSVÁRY S.: Tauffer V. (1935)
 KOPITS J.: Dollinger Gy. (2×1937; 1938); Holzwarth J. (1922)
 KOPP, C.: Schwimmer E. (1898)
 KOPPENSTEIN E.: Haas L. (1960)
 KORÁNYI F.: Balogh K. (1890); Gruby D. (1898)
 KORÁNYI L.: Schédy S. (1902; 1904)
 KORÁNYI S.: Bálint R. (3×1929); Jendrassik E. (1922); Lenhossék M. (1937); Müller K. (1926); Tóth L. (1927)

KORBULY GY.: Tóth I. (1935)
KORITSÁNSZKY O.: Molnár N. (1912); Kazay E. (2×1923)
KORNSTEIN L.: Pollák L. (2×1886)
KORÓDI BIRO G. S.: Ember E(mánuel) (1897)
KOVÁCS F.: Berecz J. (1938); Gátfalvi F. (1942)
KOVÁCS I.: Weil E. (2×1954)
KOVÁCS Ö.: Paksy B. (1927)
KOVÁCS P.: Zsoldos J. (1832)
KOVÁCS S. E., id.: Bene F., id. (1858; 1864)
KÖNIG LEVIN I.: Jellakovits K. (1877)
KÖRNYEI I.: Sántha K. (3×1957); Révész M. (1956); Schaffer K. (1940)
Kr-: Dorner M. (1866)
KRASSO, H.: Kovács F. (2×1931)
KRAUSMAN, J. M.: Kaposi M. (1902)
KREIKER A.: Lásd: KETTESY A.
KUBÁNYI E.: Schmidt L. (1958)
KUBINYI Á.: Mojsisovics Gy. (1864)
KUBO, I.: Bárány R. (1936)
KUTHY D.: Hyrtl J. (1894)
(K — y): Csurgay K. (1892)

L. B.: Dolesch J. (1959)
L. K. N.: Gaszner K. (1904)
LÁDAY GY.: Than K. (1909)
LAJOS L.: Tóth S. (II.) (1955)
LEHOCZKY T.: Sarbó A. (1943)
LEIDLER, R.: Bárány R. (1936)
LÉNÁRT GY.: Ferencz P. (1959)
LENGYEL B.: Plósz P. (1904); Than K. (1908); Török A. (1912)
LENGYEL G.: Degen Á. (1936)
LENHOSSÉK M.: Davida J. (1929); Hőgyes E. (1906); Tellyesniczky K. (1932)
LESZLER A.—SÁRMAI E.: Hollaender L. (1959)
LÉVIA: Kovács J. (1897)
LÉVY L.: Bäcker J. (1924); Dieballa G. (1926); Hainiss G. (1926); Jendrassik E. (1922); Hollós I. (1957); Mohr M. (1924); Prochnov J. (1922); Salgó J. (1818); Schächter M. (1917); Stiller B. (1922); Tangl F. (1917); Thanhoffer L. (1909)
LIEBERMANN L., ifj.: Blaskovics L. (1938)
LILLIE, R. D.: Gömöri Gy. (2×1957)
LIPTÁK P.: Deér E., id. (1939)
LITTMAN I.: Milkó V. (1956)
LOBMAYER G.: Dollinger Gy. (1937)
LORAND, S.: Ferenczi S. (1934)

LORENTE DE NÓ, R.: Bárány R. (1936)
 LŐRINCZ F.: Berceller I. (1936); Vásárhelyi J. (1941)
 LÖW S.: Balogh K. (1888)
 LUKÁCS I.: Kiss F. (I.) (1892)
 LYON, E. F.: Török E. (1948)

M. E.: Melly J. (1962)
 MÁGOCSY-DIETZ S.: Degen Á. (1934)
 MAGYAR I.: Hetényi G. (1959)
 MAKAI E.: Herczel M. (1918); Winternitz A. (1938)
 MANNINGER V.: Dollinger Gy. (1937); Kaczvinszky J. (1925);
 Schmid H. (1912)
 MANSFELD G.: Biedl A. (1933)
 MÁRIA B.: Balassa L. (1960)
 MARIKOVSKY G.: Hőgyes E. (1906)
 MÁRKI S.: Apáthy I. (1922)
 MARKÓ D.: Elischer Gy., ifj. (1929; 1930)
 MARKUSOVSKY L.: Bókai J. (1884); Bugát P. (1865); Csengery A.
 (1880); Fleischer F. (1890); Hirschler I. (1891); Schöpf-Merei Á.
 (1858)
 MARSCHIK, H.: Réthi L. (1924)
 MASKAR, Ü.: Péterfi T. (1953)
 MÁTHÉ D.: Szabó J. (IV.) (1937)
 MATOLAY GY.: Verebély T. (3×1941)
 MAYER, A.: Tóth I. (1935)
 MEDVECZKY F.: Than K. (1909)
 MELLY J.: Gerlőczy Zs. (1937)
 MESTER L.: Zemplén G. (1959)
 MEZEI E.: Szabó B. (II.) (1929)
 MEYERDING, H. W.: Török M. (1960)
 MILKÓ V.: Petz A. (1956); Pólya J. (1948); Sebestény Gy. (1955)
 MIODONSKI, J.: Bárány R. (1937)
 MISKOLCZY D.: Schaffer K. (2×1939; 1940)
 MOHR M.: Csapodi I. (1912); Schächter M. (1917); Schulek V.
 (1905); Szily A(dolf) (1920)
 MOLNÁR B. E.: Bakay L. (1959)
 MOLNÁR N.: Scherfel V. A. (1895)
 MORAVCSIK E. E.: Laufenauer K. (1901); Pétzy-Popovits U. (1905);
 Schächter M. (1917); Schwartzler O. (1913)
 MORELLI G.: Bársony J. (1926); Csiky J. (1929); Kuzmik P. (1926);
 Liebermann L., id. (1926); Szabó J. (IV.) (1937)
 MOSONYI J.: Farkas G. (1934)
 MOZSONYI S.: Deér E., id. (1938); Matolcsy M. (2×1938; 1939)
 MUSIC J. G.: Novák Gy. (1893)
 MÚZSA GY.: Szabó B. (I.) (1896)

MÜLLER, E.: Heim P. (1929)
MÜLLER K.: Korányi F. (1913); Kovács S. E., id. (1880)
MÜLLER, M.: Gyóry T. (1938)

NAGY Á.: Tóth L. (1927)
NÁNÁSY G.: Rhorer L. (1937)
NAVRATIL I.: Báthory I. (1901)
NÉKÁM L.: Pertik O. (1913)
NÉMEDY I.: Récsey Z. (1944)
NEUBER E.: Kenézy Gy. (1931)
NEUHAUS, J.: Burger K. (1962)
NEUMANN, H.: Politzer Á. (1920)
NIERTIT B.: Grossinger K. (1892)
NÓNAY T.: Imre J., ifj. (1947; 1951); Scholtz K. (1962)
NOVÁK I.: Dávid L. (1962)
NYIRÓ GY.: Sántha K. (1957)
NYLÉN, C.O.: Bárány R. (1936)

-O-: Laufenauer K. (1901)
OBLATH, : Bárány R. (1936)
ORAVECZ P.: Kétly K. (1927); Krompecher Ö. (1926) Máthé D.
(1943); Tóth L. (1926)
ORIENT GY.: Traxler L. (1898)
ORSÓS F.: Gyóry T. (1938); Verebély T. (1941)
ORTHMAYR A.: Kluge E. (1956)
OTTONI DE REZENDE, M.: Bárány R. (1936)

PAP M.: Mohr M. (1924)
PAP Z.: Széki A. (1960)
PAPE, R.: Palugyay J. (1953)
PAPP A.: Ilosvay G. (1949)
PASCHKIS, H.: Stricker S. (1898)
PELLÁTHY B.: Blaskovics L. (1938)
PENNFIELD, W.: Sántha K. (1958)
PESTI L.: Paunz M. (1938)
PÉTERFI K.: Péterfi P. (1865)
PETRI G.: Jáki Gy. (1958)
PETROVITS L.: Tellyesniczky K. (1933)
PIÉRON, H.: Révész G. (1956)
PODHRACKY F.: Bertsinszky K. (1877)
POGÁNY Ö.: Bárány R. (1936); Fleischmann L. (2×1962)
POLÁNYI M.: Kőrösy K. (1948)
POLGÁR E.: Bäcker J. (1924)

POLGÁR F.: Bársony T. (1943)
 PÓLYA J.: Herczel M. (1918)
 POPPER A.: Kaczánder Á. (1875); Kain A. (1882; 1883)
 POPPER J.: Margonyai G. (1862)
 POPPER, L.: Pál J. (1936)
 POÓR F.: Szabó J. (III.) (1929)
 POOR I.: Engel J. (1871; 1872); Flór F. (1871); Gebhardt F. (1871; 1872); Pataky D. (1871; 1872); Sauer I. (1863)
 POWER, D'A.: Klein E. E. (1924/25)
 PREISZ H.: Hutýra F. (1935); Korányi F. (1913); Scheuthauer G. (2×1894); Udránszky L. (1914)
 PRIGGE, R.: Plesch J. (1957)
 PROBSTNER A.: Scipiades E. (1944)
 PROCHNOV J.: Batizfalvy S. (1906); Bécsi G. (1900); Dulácska G. (1906); Schächter M. (1917); Schröder Gy. (1906); Schwimmer E. (1900)
 PUDER S.: Rajnik P. (1949)
 PURJESZ I.: Müller K. (1926)

-r.: Anka A. (1913)

-r.: Rózsahegyí A. (1896)

r.: Feuer N. (1902); Herszky M. (1902); Kézmárszky T. (1902); Mihákovics G. (1899); Plósz P. (1902)

R: Lengyel E. (1902)

R. L.: Molnár J. (I.) (1900)

RABLÓCZKY E.: Lásd: RÉVÉSZ V.—RABLÓCZKY E.

RADNÓT M.: Csepi K. (1962)

RASO, M.: Korpássy B. (1962)

RATKÓCZY N.: Schiffer E. (1952)

RÁTZ I.: Csokor J. (1911)

RAVASZ J.: Hedri E. (1962)

RAVASZ L.: Tóth L. (1927)

REGÖLY-MÉREI GY.: Szekér J. (1960)

REJTŐ S.: Bárány R. (1936)

RÉTHI L.: Ónodi A. (1919)

RETZIUS, G.: Hyrtl J. (1894)

RÉVÉSZ V.—RABLÓCZKY E.: Alexander B. (1919; 1919/20)

RICHTER, H.: Schaffer K. (1939; 1940)

RILLE, J. H.: Havas A. (1918); Schwimmer E. (1898)

RITÓOK ZS.: Schächter M. (1917); Terray P. (1926)

ROETHH A.: Grósz E. (1942); Imre J., ifj. (1945)

ROJKÓ A.: Zinner N. (1958)

ROMHÁNYI GY.: Korpássy B. (1962)

RÓTH M.: Zoltán B. (1934)

ROTHBERGER, J.: Biedl A. (1933)

ROTHMAN I.: Szakáll S. (1963)
ROXER J.: Babó T. (1932)
RÓZSAY J.: Kovács S. E., id. (1879); Szabó J. (I.) (1872; 1873);
Wachtel D. (1872; 1873)
(-r-r): Preisz H. (1940)
RUBÁNYI P.: Milkó V. (1958); Sebestény Gy. (1954)
RUFF, : Lásd: FISCHER, I.—RUFF,
RÜDINGER, N.: Hyrtl J. (1894)

S.: Stricker S. (1898)
S. J.: Preisz H. (1940)
SAILER K.: Verebély T. (1941)
SALAMON H.: Hattayasy L. (1922)
SANT'ANNA, J.: Tóth I. (1936)
SÁNTHA K.: Schaffer K. (1940)
SÁRMAI E.: Lásd: LESZLER A.—SÁRMAI E.
SASSY J.: Laufenauer K. (1901); Schächter M. (1917)
SCHAFFER K.: Jendrassik E. (1922); Lenhossék M. (2×1937);
Moravcsik E. E. (1924; 1927); Somogyi I. (1938)
SCHAFFLER J.: Kétly L. (1936)
SCHÄCHTER A.: Ferenczi S. (1933); Thurzó J. (1937)
SCHÄCHTER M.: Alexander B. (1916); Bakó S. (1916); Bakody T.
(1911); Báron J. (1911); Duka T. (1908); Farkas J. (1901); Felletár E.
(1917); Gruber J. (1915); Hyrtl J. (1894); Korányi F. (1913);
Kovács J. (1898; 1899); Lóri E. (1910); Pados J. (1892); Pertik O.
(1913); Poor I. (1899); Puky Á. (1905); Réczey I. (1913); Scheiber
S. H. (1906); Schmid H. (1912); Szalárdy M. (1914); Than K.
(1908); Vidor Zs. (1908)
SCHÄFFER M.: Kisfaludy P. (1956)
SCHÉDY S.: Frum I. (1890); Kautz I. (1887); Kiss F. (I.) (1892);
Rohrbach A. (1890); Sztupa Gy. (1886); Urbánn J. (2×1895)
SCHEFF-DABIS L.: Lásd: DABIS L.
SCHEIN M.: Havas A. (1917); Mohr M. (1924)
SCHILBERSZKY K.: Jurányi L. (1897)
SCHMIDT, L.: Loessl J. (1955)
SCHMITT, : Petz A. (1956)
SCHNITZLER, J.: Ullmann I. (1937); Ultzmann R. (1889)
SCHOLTZ K.: Fáy A. (1944)
SCHOLZ, W.: Schaffler K. (1940)
SCHRAMM, G.: Kopits J. (1949)
SCHULEK E.: Szebellédy E. (1944)
SCHUR, M.: Mittelmann B. (1960)
SEBŐK L.: Pál F. (1961)
SIEBENMANN, F.: Politzer Á. (1920)
SIMON B.: Szabó J. (IV.) (2×1937); Máthé D. (1943)

SIMON J.: Szigeti I. (1955)
SIMON L.: Zsoldos S. (1955)
SIMONOVITS I.: Pál F. (1961); Weil E. (1954)
SKOFF, T.: Winternitz A. (1938)
SOBOTA-BONN, J.: Lenhossék M. (1937)
SOMOGYI ZS.: Basch I. (1931)
SPIER, H. W.: Szakáll S. (1963)
SPITZ, R. A.: Róheim G. (1953)
STAUB M.: Traxler L. (1899)
STERN, H.: Réthi L. (1924)
STERNTHAL S.: Ember E(mánuel) (1897)
STOSZNER E.: Liebermann L., id. (1926)
STOWELL, R. E.: Gömöri Gy. (1957)
STOWELL, T. E.: Teleky L. (1958)
STRAUB F. B.: Szörényi I. (2×1959)
STRASSER, A.: Udránszky L. (1914)
SUGÁR M.: Ónodi A. (1920)
SURÁNYI GY.: Preisich K. (1955)
Sz.: Bálint Nagy I. (1931); Horváth M. (1938)
SZABADFY J.: Kátai G. (1882); Kovács S. E., id. (1882)
SZABÓ J. (IV.): Árkövy J. (1922)
SZABÓ Z.: Pál F. (1962); Weil E. (1954); Zsoldos E. (2×1955)
SZÁHLENDER L.: Fabinyi R. (1920)
SZANA: Szalárdy M. (1914)
SZAPPANOS M.: Ádám L. (1947)
SZATHMÁRY Z.: Berecz J. (1938)
SZEBELLÉDY L.: Ekkert L. (1942)
SZECSÓDY I.: Minich K. (1938)
SZÉKELY M.: Melly J. (1962)
SZÉKI T.: Buchböck G. (1935); Winkler L. (2×1939)
SZÉP E.: Gaál E. (1943)
SZILÁDY Z.: Apáthy I. (1922)
SZILÁGYI F.: Pataky D. (1871)
SZILY A(URÉL): Lenhossék M. (1937)
SZODORAY L.: Oláh D. (1954); Skutta Á. (1961)
SZONDI L.: Biedl A. (1933)
SZTEHLÓ I.: Lovrich J. (2×1935)

TAMÁSSY G.: Vass J. (1885)
TANDLER, J.: Zuckerkandl E. (1919)
TANGL F.: Hőgyes E. (1909); Klug N. (1909); Udránszky L. (1914)
TANGL K.: Klug N. (1909); Lenhossék M. (1937)
TAUFFER V.; Kézmárszky T. (1902); Tóth L. (1927)
THAN K.: Jurányi L. (1897)
THURÓCZY K.: Kiss F. (I.) (1898); Kovács J. (1898); Poor I. (1898)

THANHOFFER L.: Benczur D. (1896); Mihálkovich G. (1900);
Hyrtl J. (1896)
TOLDY L.: Arányi L. (1887)
TORDAY F.: Bókay J. (1937)
TORRIGIANI, C.: Bárány R. (2 × 1936)
TÓTFALUSSY I.: Kuzmik P. (1926)
TÓTH B.: Muraközy K. (I.) (1888)
TÓTH I.: Bársony J. (1926); Kubinyi P. (1928); Tauffer V. (1934;
1935)
TÖRÖK L.: Schein M. (1929)
TRAJÁNOVITS A.: Bertsinszky K. (1876); Kmety P. (1870);
Tamássy K. (2 × 1886)
TURNER, H. E.: Török M. (1960)
TUSZKAI O.: Kézmárszky T. (1902)

ÚJFALUSSY J.: Wagner J. (1889)
UNTERBERG H.: Kuzmik P. (1926)
URBANTSCHITSCH, : Politzer Á. (1920)
UDRÁNSZKY L.: Farkas J. (1902); Fodor J. (1902)

V. J.: Farkas I. (1955); Karácsony M. (1937); Russo F. (1952)
VÁLI E.: Böke Gy. (1918)
VÁMBÉRY R.: Schächter M. (1917)
VÁMOSSY Z.: Batthyány-Strattmann L. (1931); Bókay Á. (1919);
Buchböck G. (1935); Dalmady Z. (1934); Dieballa G. (1926);
Fuszek R. (1941); Gorka S. (1944); Győry T. (1938); Hainiss G.
(1926); Kétly K. (1928); Magyarai-Kossa Gy. (1944); Minich K.
(1938); Székely Á. (1927); Torday F. (1942); Tóth L. (1927);
Winternitz A. (1938)
VÁNDOR F.: Biró J. (1954)
VARANNAI GY.: Medgyessy F. (1958)
VARSÁGH Z.: Gaál E. (1943); Harmos Gy. (1916); Jármay Gy.
(1915); Katona Zs. (1902); Kincsessy P. (1921); Kis K. (1921);
Koritsánszky L. (1922); Lengyel B. (1931); Molnár N. (1912);
Radákovich G. (1922); Schédy S. (1902); Szebellédy L. (1944);
Tanács J. (1920); Török J. (1924); Winkler L. (1939); Zboray B.
(1914)
VÉGH A.: Széki T. (1951)
VENDEG V.: Pekár M. (1942)
VENKEI T.: Schäffer M. (1958)
VEREBÉLY T.: Bókay J. (1937); Buday K. (1937); Dollinger Gy.
(1937); Kuzmik P. (1925); Schächter M. (1917)
VERESS E.: Reinbold B. (1927)
VERESS S.: Marschalkó T. (1915)

VÉRTES O.: Szabó D. (1918)
VERZÁR GY.: Krepuska G. (1949)
VESZELYI K.: Ötvös Á. (1862)
VIDAKOVITS K.: Jancsó M. (1930)
VIDOR ZS.: Hirschler I. (2 × 1892)
VIKOL J.: Wald B. (1960)
VITÉZ I.: Andriska V. (1961)
VOINOVICH G.: Gyóry T. (1938)
VOZZA, F.: Tóth I. (1935)

WALD B.: Kisfaludy P. (1956); Schiffer E. (1952)
WALDEYER, W.: Mihákovics G. (1899); Pertik O. (1913)
WALDMANN, : Schédy S. (1902)
WALKÓ R.: Chyzer B. (1910); Schächter M. (1917); Székács B. (1923)
WÉBER D.: Deér E., id. (1939); Deér E., ifj. (1933); Weszelszky Gy.
(1940)
WEHLE, F.: Csorba J. (1859)
WEIBEL, W.: Piskáček L. (1932)
WEILNÉ LEICHTNER ZS.: Wald B. (2 × 1960)
WELLISCH B.: Kelemen K. (1947)
WENHARDT J.: Kétly K. (1927)
WENT I.: Preisz H. (1940)
WESTERMAN HOLSTIJN, A. J.: Ferenczi S. (1933)
WIELAND, E.: Bókay J. (1937)
WINDISCH Ö.: Ritoók Zs. (1938)
WINTER, M.: Mihákovics G. (1899)
WINTERNITZ A.: Borszéký K. (1933)
WINTGEN, : Zsigmondy R. (1929)
WCLASSICS GY.: Tóth L. (1927)
WOLF L.: Matolcsy M. (1941)

x x: Flór F. (1871)

-y.: Szénásy S. (1920)
y. z.: Tormay K. (1871)

ZAUNICK, R.: Darányi Gy. (1958)
ZBORAY B.: Egressy R. (2 × 1886)
ZDANSKY, E.: Palugyay J. (1954)
ZELIZY D.: Kátai G. (1880)
ZICHY J.: Tóth L. (1927)
ZIMMERMANN, : Veszely K. (1895)
ZIMMERMANN Á.: Lenhossék M. (2 × 1937)
ZOLTÁN I.: Szarka S. (1947)

ZOLTÁN Z.: Szlávik I. (1959)
ZUKERSIEWICZ, W.: Kaposi M. (1902)
ZSEBŐK Z.: Groszmann G. (1957); Hedri E. (1962)
ZSOLDOS S.: Weil E. (1954)

Forrásmunkák

Acta Pharm. Hung. 1925: 1 — 1962: 33
Akad. Ért. Lásd: Magy. Tud.
Arch. Chir. Lásd: Magy. Seb.
Bibliogr. Med. 1899: 1 — 1902: 4
Bőrgyógy. Urol. Venerol. Szle. Lásd Bőrgyógy. Venerol. Szle.
Bőrgyógy. Urol. Venerol. Szle. Kozmetika Lásd: Bőrgyógy. Venerol. Szle.
Bőrgyógy. Venerol. Szle. 1923: 1 — 1962: 38
Curr. List Med. Literat. 1957: 31 — 1959: 36
Demográfia 1958: 1 — 1962: 5
Egészségtudomány 1957: 1 — 1962: 6
Fogorv. Szle. 1908: 1 — 1909: 2; 1912: 5 — 1915: 8; 1917: 10 — 1918: 11; 1921: 14 — 1962: 53
Fül-, Orr-, Gégegyógyászat 1955: 1 — 1962: 8
Gulyás P.: Magyar írók élete és munkái. Új sorozat. I — IV. köt. (A — E). Bp. 1939 — 1944. Magy. Könyvt. és Levélt. Egyes.
Gyermekgyógyászat 1950: 1 — 1962: 13
Gyógyászat 1861: 1 — 1944: 84
Gyógysz. Hetil. 1862: 1 — 1944: 83
Gyógysz. Közl. 1885: 1 — 1944: 60
Gyógysz. Tud. Ért. Lásd: Acta Pharm. Hung.
Gógyszerész 1949: 4 — 1956: 11
Gyógyszerészet 1957: 1 — 1962: 6
Haemat. Hung. 1961: 1 — 1962: 2
Honvédorv. Közl. Lásd: Honvédorvos
Honvédorvos 1949: 1 — 1962: 14
Index Med. Ser. I. 1886: 8 — Ser. III. 1926: 7
Index Med. 1960: 1 — 1963: 4
Index-Catalogue of the Library of the Surgeon-General's Office Ser. I.—IV. Washington, 1880 — 1956
Katonarv. Szle. Lásd: Honvédorvos
Kisérl. Orvostud. 1949: 1 — 1962: 14
Magy. Akad. Ért. Lásd: Magy. Tud.
Magy. Belorv. Arch. 1947/48: 1 — 1962: 15
Magy. Gyógysz. Tud. Társ. Ért. Lásd: Acta Pharm. Hung.
Magy. Nőorv. Lap. 1938: 1 — 1962: 25
Magy. Onkol. 1957: 1 — 1962: 6
Magy. Orv. Term. Vizsg. Nagygy. 1841: 1 — 1913: 36

Magy. Pszichol. Szle. 1928: 1 — 1962: 19
 Magy. Radiol. 1949: 1 — 1962: 14
 Magy. Röntg. Közl. 1926/27: 1 — 1943: 17
 Magy. Seb. 1948: 1 — 1962: 15
 Magy. Traumat. 1958: 1 — 1962: 5
 Magy. Tud. 1841—1866; 1867: 1 — 1889: 23; 1890: 1 — 1962: 69
 Magy. Tud. Akad. Almanach 1871 — 1962
 Magy. Tud. Akad. Emlékb. 1882: 1 — 1937: 22
 Magy. Tud. Akad. Ért. Lásd: Magy. Tud.
 Magy. Urol. 1938: 1 — 1943: 6
 Morph. Igazs. Orv. Szle. 1961: 1 — 1962: 2
 Népegészségügy 1920: 1 — 1962: 43
 Orv. Hetil. 1857: 1 — 1962: 103
 Orvosképzés 1911: 1 — 1962: 37
 Pneum. Danub. Lásd: Tuberk. Tüdőbet.
 Quart. Cum. Index Med. 1927: 1 — 1956: 60
 Radiol. Közl. 1961: 1 — 1962: 2
 Rheum. Balneol. Allerg. 1960: 1 — 1962: 3
 Szemészet 1881: 18 — 1918: 55; 1938: 74 — 1941: 77; 1949:
 86 — 1962: 99
 Szinyei J., id.: Magyar írók élete és munkái. 1—14. köt. Bp.
 1891—1914. Hornyánszky
 Traumat. Orthopaed. Közl. Lásd: Magy. Traumat.
 Tuberk. Kérd. Lásd: Tuberk. Tüdőbet.
 Tuberk. Tüdőbet. 1948: 1 — 1962: 15
 Tuberkulózis Lásd: Tuberk. Tüdőbet.
 Wien. Klin. Wschr. 1888: 1 — 1962: 71

Zusammenfassung

Diese Nekrologen-Bibliographie will vortrefflich als Hilfsmittel für medizingeschichtliche Arbeiten dienen. Der I. Teil beinhaltet sämtliche bibliographische Angaben. Teil II. gibt sie in der Reihe der Zeitschriften in denen sie erschienen. Im III. Teil finden wir eine chronologische Übersicht und im IV. eine nach den Verfassern der Nekrologen geordnete.

Abrégé

Cette bibliographie des nécrologies sert éminemment d'instrument pour les travaux de l'histoire de la médecine. Dans sa partie 1e elle contient toutes les indications bibliographiques. La partie 2e les donne selon les périodiques où elles étaient parues. Dans la partie 3e nous en trouvons une recapitulation chronologique et dans la 4e c'est d'après les prénoms des auteurs des nécrologies que la matière est rangée.

ADATTÁR

Stáhly Ignác tizenkét aranya

György Tibor „Az orvostudományi kar története” 566. oldalán írja, hogy a sebészhallgatók a szegénysorsú társaik támogatására 1862-ben segítő egyesületet létesítettek, s ugyanabban az évben az orvostanhallgatók, 1863-ban a gyógyszerészhallgatók is követték a példát.

Ezeknek a segítő egyesületeknek létesítése előtt már 20 évvel kísérlet történt egy hasonló célú intézmény megteremtésére. Ezt bizonyítja *Török József* ötödéves orvosnövendék 1841. július 24-én keltezett írása, amelynek címe: *A betegeskedő orvos-sebész-gyógyszerész növendékek fölségéllő alapítvány keletkezése 1841-ben*”.

Az iratot, amely tulajdonképpen elszámolás, érdekessége miatt szó szerint közöljük:

„*Királyi Tanácsos Stáhly Ignác ő Nagysága Felsőes Fejedelmünk által országunk Fő Orvosává neveztetvén ki, a tanuló ifjúság ezen kineveztetéseni örömét ünnepélyesen tanúsítandó egy éji zenével kívánta ő Nagyságát megtisztelni. Megtudván azonban az ifjúság ezen szándokát ő Nagysága, midőn az ifjúság által választott küldöttség hódoló tiszteletét tenni és szíves örvendezését nyilvánítani ő Nagysága elibe járult volna: a nemeslelkű emberbarát arra kérte a küldöttséget, s általa az egész ifjúságot, hogy aláírt pénzt beszédvén, fordítanók egy üdvösebb célra, nevezetesen a szegénysorsú betegeskedő orvos-sebész-gyógyszerész növendékek fölségéllésére. Evégre maga ő Nagysága 12 tizenkét darab aranyat adott által egy erszénykébe alolírottnak, azon meghagyással, hogy mind ezen erszénykét mind az ifjúságtól begyűlendő pénzt tekintetes Dekanus úrnál tegyüik le, s mihelyt valaki a szegénysorsú orvos, sebész s gyógyszerész növendékek közül huzamosabb ideig betegeskedendik, szabad legyen neki ezen pénzösszezből fölségéllésére a Dekanus úrtól kérnie. S nehogy idővel ezen pénzösszeg egészen elfogyatkozzék, azt is kegyeskedett ő Nagysága rendelni, hogy a fentemlített erszénykét évenként kineveztetése napján azaz 5dik Februariusban vinnők el hozzá újra megtöltés végett, s egyszersmind az aláírást magunk között is évenként újítanók meg, hogy így ezen alapítvány örök időkkig fennállhasson, virágozhasson, s a betegeskedő tanulók javára gyümölcsözhessen. Ezen jótékony alapítványon történt adakozások immár*

*következők : Stáhly Ignác 6 Nagysága adott 12 darab aranyat. Az ötöd-
éves orvosnövendékektől begyűlt 40 forint váltópénzben. A negyedévesek-
től 43 f. 30 kr. A harmadévesektől 15 frt. 30 kr. A másodévesektől 3 f.
Az elsőévesektől 11 frt. 25 kr. A sebészekről 34 frt. 50 kr. A gyógyszeré-
szektől 15 f. 50 kr. mind váltóban. Összesen 164 frt. 5 kr. és 12 drb.
arany. Mely pénzüsszeget a gyűjtő uraktól által vévén, Dekanus Tekin-
tetes Gebhardt Xav. Ferencz úrnak által adtam Pesten jul. 24-én 1841-ben.
Előadta Török József ötödévi orvosnövendék."*

A kézirat azt bizonyítja, hogy a betegeskedő szegénysorsú orvos-
sebész-gyógyszerész növendékek segélyezésének gondolata Stáhly
Ignácól származik. Nem sikerült megállapítani, hogy a kezdeménye-
zésnek volt-e közvetlen folytatása, vagy amikor Török József rövidesen
kikerült a növendékek sorából, nem volt aki tovább ápolja a szép és
nemes elhatározást. (Orvosi fakult. irattára 1841/42/14.2 cs.)

Daday András (Budapest)

A kolozsvári borbélyok munkáinak hivatalosan megszabott árai 1813-ban

A kolozsvári városi tanács előterjesztésére az erdélyi gubernium
1813. április 12-én kiadott 2312 sz. rendeletével megállapította a kolozs-
vári mesteremberek áruinak és munkáinak hivatalos árait. Ezt a hiva-
talos árszabást a gubernium „Kolozsvár Városában lévő mester embe-
rek műveinek holmi portékáknak és dolgosoknak limitatiója” c. Ko-
lozsvárt 1813-ban kiadott rendelete közölte a lakossággal, illetve a
mesteremberekkel. Ebből a rendeletből megtudjuk, hogy milyen mes-
teremberek voltak Kolozsvárt és miféle munkákat végeztek. A rendelet
33. szakasza a „Borbélyok Műveinek Limitatiójá”-ról szól és pontos
tájékoztatót ad arról hogy ebben az időszakban milyen munkálatokat
végeztek a borbélyok és azokat hogyan fizették. Ezek közé tartozott a
köpölözés, a piócák feltevése, a sebek bekötése, a kificamodott karok,
lábak helyretétele. Az itt megszabott díjak szerint megállapíthatjuk a
borbélyok keresetét. Ezért összehasonlítjuk a borbélyok munkadíjait
más munkák megszabott díjaival, például a szőlőkarozó vagy egy kapás
napszáma 18 krajcár, egy jó kaszás napszáma 30 krajcár, egy jó arató
napszáma szintén 30 krajcár volt. Egy paraszt kalap 40 krajcár, egy
nagy férfi parasztcsizma ára viszont 4 forint volt. Ezek szerint azok a
borbélyok, akik ügyesen kötöztek sebeket, amire valószínűleg elég
gyakran került sor, jól kereshettek.

„Borbélyok Műveinek Limitatioja

	Rfl.	Kr.
Egyszeri beretválásért a Műhelyben		2
A Műhelyen kívül a Gazda házánál		6
Ér vágásért a Műhelyben		12
Ditto a Gazda házánál		24
Haj vágásért a Műhelyben		7
A Műhelyen kívül		14
Fog húzásért a Műhelyben		6
Ditto a Gazda házánál		12
Egy köpölynek feltétele a Műhelyben		10
Ditto a Gazda házánál		20
Egy Vér-szipónak fel-tétele a Műhelyben		10
Ditto a Gazda házánál		20
Egy veszedelmes Sebnak első bé-kötése	1	
Egy Karnak, lábnak ki-fitzamodása helyretételéért	1	30
Egy alsó állkaptzának helyre tételéért	1	
Eszendő alatt minden héten egyszer a Műhelyben való beretválásért	1	44
Eszendei beretválásért a Gazda házánál minden héten kétszer		6
Ditto minden héten háromszor		9
Ditto minden héten négyszer		12
Mindennapi borotválásért		24

Kolosvár Városában lévő mester emberek műveinek, holmi portékáknak és dolgosoknak Limitatioja. Kolosváronn. Nyomt. a Ref. Kolégyom be-tüivel Török István által 1813-dik Eszendőben. [14] lev."

Vita Zsigmond
(Aiud. Románia)

**Henricus John-nak, Komárom megye orvosának levele
gr. Zichy István főispánhoz**

1765. április 18. Komárom

Jelzete: Magyar Országos Levéltár, 1526 utáni gyűjtemény,
Múzeumi Törzsanyag 1900: 22.

*Illustrissime Domine Comes Administrator
Domine et Patrone mihi Gratosissime!*

*Certis authoribus mihi relatum habeo Illustrissimam Dominationem
vestram I. comitatum Comaromiensem suae gratiosae moderationi concre-
ditum, benigna praesentia consolari intentionatam esse, atque pro ea occa-*

sione illustrissimae Dominationi vestrae pro quarterio domum certi cuiusdam lanionis Pappenberger dicti, destinatum haberi. Muneris autem et officii mei esse duxi, ut hoc in passu omni humanitus excogitabili provisione et cautela illustrissimae Dominationi vestrae praesto esse valeam, ac hinc cum ex certa scientia cognitum mihi sit, praememoratum domum sanitatis vitio, ut clare explicem, (ab inquilinis scorbuto infectam esse, idem quarterium vi obligationis meae disvadeo, et ut evenibile quodpiam malum anteverti queat, pro habita erga illustrissimam Dominationem vestram submissione, meum quod inhabito quarterium velut sanum et terrae motus periculis minus obnoxium ad rationem illustrissimae Dominationis vestrae cum tribus commodis cubiculis, quartum vero pro necessitate ad latus futuri famuli devotissime offero, unice eatenus illustrissimae Dominationis vestrae gratiose praenuntiandam intentionem exoro atque me potentissimo patrocinio recommendans omni cum submissione permaneo illustrissimae Dominationi vestrae servus humillimus

Comaromii, 18. April. 1765

Henricus John Medicinae Doctor
et I. huius comitatus Physicus ord
(inarius) m. p.
Iványi Emma (Budapest)

Aszklepiosz egészségisten thrák eredetéről

A mai Bulgária és a Balkán félsziget nagy területén időszámításunk előtt 3000—2000 között az őslakosságot különböző thrák néptörzsek képezték, amelyek azután elvegyültek a beözönlő szlávokkal. Hérodotosz a thrákokat nagyságrendben az ind nép után azonnal a második helyen emlegeti. Országuk és műveltségük valóban igen nagy volt. Letelepedett állattenyésztés, fejlett növénytermesztés, kereskedelem körvonalai bontakoznak ki egyre meggyőzőbben az ásátások során. Kulturális jellegű emlékeikből most ragadjunk ki csak egyet, a gyógyítással és gyógyászáttal kapcsolatos tematikát.

Vallásoknak és isteneknek általában az a sorsa, hogy sem keletkezésük, sem pedig letűnésük körülményeit nem tudjuk pontosan körvonalazni. Így azután sokszor változtatják alakjukat, jelentőségük bővül vagy halványodik, istenségek gyúródnak egy újabb istenségbe vagy vándorolnak át tulajdonságaik több, különböző istenségbe és így maradnak fenn, de már alig felismerhetően.

Az Óvilágban már szent állatként tisztelték a kígyót és megtaláljuk ezt a kezdetleges, totemisztikus kultuszt a régi thrákoknál is. Ősi thrák szavakból — „as” = kígyó, „klepi” = tekeredni — melyek a Bulgária területét lakó törzsek (Phlegok és Mineaiak) nyelvében fordulnak elő, lett az istenség neve: ASZKLEPI. Később azután lassan antropomorfízison ment keresztül, de fennmaradt a szimbólikus megjelenési

forma, a kígyó alakja is, s a mai napig is használatos jelkép: a botra tekeredő kígyó. Aszklepinek templomokat emeltek, amelyeket aszklepcionoknak neveztek. Sok olyan pénzérmét találtak, amelyeknek egyik oldalán a botra tekeredett kígyó látható, a másikon pedig maga az egészségisten, akit emberi alakban már, mint széptermetű, szakállas férfit látunk viszont. Kultusza kapcsolatban volt még a nymphák tiszteletével is, akiknek tiszteletére a nympheumokat emelték. A három thrákiai nympha a forrásvizek, főleg a gyógyhatású források védelmezői voltak. A forrásoknál emelt templomoknál talált pénzdarabokon a nymphák alakján kívül korszóból kifolyó víz, oroszlán szájából kifolyó víz ábrázolását találjuk még. Ugyancsak kapcsolódott Aszklepi kultusza Dyoniszosz és Kibela bőségistennő tiszteletével. Az aszklepcionoknak igen nagy jelentőségük volt. Az áldozópapokon kívül kimondottan gyógyító papok is működtek minden egyes szentély mellett, és ott szanatórium jellegű állandó intézmény is volt, amelyre tömegesen zarándokoltak az enyhülést és gyógyulást remélő betegek. Aszklepcionok romjaira bukkantak nemcsak majdnem az egész fekete-tengerparti vonal mentén és a bolgár nagyvárosokban (így Szófiában, Plovdivban, Kjusztendilben stb.) de igen sok helyen is, ahol most is gyógykezelnek betegeket, kisközségek határában. Maga a *Therma* szó is thrák eredetű: a hévizek istenét *Dzsermán*nak, azaz meleg, forró víznek nevezték. Az egyik fennmaradt thrák nagyvárosban higienikus, egy- és kétemeletes házak maradványait találták, csatornázás, fűtésre és fürdésre használt, a házakba bevezett termálvízrendszerrel.

*

Aszklepi a későbbiek során bekerült a görög mondavilágba, mint Aszklepios, Apolló és Koronis fia. Apolló szintén kívülről került be a görög istenek családjába, s mint a hirtelen halál istenének, neki is a kígyó volt a totemállata (thrák-kisázsiai eredete a legvalószínűbb). Ezen kívül Apolló volt még a járványok istene, de ő adja a gyógyulást is. Így azután Aszklepi thrák istenség befogadtatik az olymposzi családba sőt később átveszik a rómaiak is, de már mint *Aesculapius*-t. Kíséretében mindvégig megmaradnak leánya, Hygiea (= Egészség, a római mitológiában már Salus) fiai Makhaón, a híres orvos Panakios, továbbá Tleesphoros, aki megőrzi jellegzetes, mind a mai napig fennmaradt thrák viseletét (bő csuklyával ellátott durva szőttés köpeny), akit a rómaiak „csuklyás géniusznak” neveztek és ábrázoltak.

*

A kereszténység elterjedésével Aesculapius—Aszklepi alakja már Krisztuséval keveredik, aki már nem csak a betegségtől megmentő, de a lelki megváltó is, aki gyógyít és életet ad. A római hitregében a Juppiterré változott Zeusz féltékenységből villámaival sűtja agyon Aszklepi-Aesclepios-t, amiért egy nymphát, Egeriát, feltámasztott.

A thrák törzsek örökébe lépett bolgár-szláv lakosság átvette és ápolta a gyógyhelyeket és hűségesen tovább alkalmazta a thrákok által kidolgozott természetes gyógymódot, amelynek jelentőségét csak akkor tudjuk felmérni, ha jellegét és tendenciáit felismernék. Erre több görög forrás is utal. Két, szinte megdöbbentően előre mutató elmélettel találkozunk ekkor. Az egyik: nem lehet valakit úgy gyógyítani, hogy kezeljük testének azt a részét, ahol a panaszok jelentkeztek és nem törődünk semmi mással. Vagyis, a beteget, mint egészt tekintették, és ha beteg volt valaki, akkor még a testi és lelki betegség összefüggését is kutatták. A második, amely ezzel összefügg és az előzőből is következik az, hogy a terapia csakis komplex terapia lehet, tehát a gyógyhatást nemcsak a gyógyvízben, vagy iszapban, vagy gyógytornában kell látni, hanem mindezek szervesen összekapcsolt egészében, tehát figyelmet fordítottak a beteg étkeztetésére, víz- és napfűrdőkre, sőt még a meloterapiára is (zenével való gyógyítás). Bulgária az ilyen sokrétű terapia alkalmazására szinte 100%-ban alkalmas ország változatos klímájával, közel 500 (ötszáz) ásványvizes forrásával, 100 melegvizes gyógyforrás melletti üdülőjével, bőséges zöldség- és gyümölcstermésével és évezredek természetes gyógymódot alkalmazó népi- és tudományos gyógyítási hagyományaival.

*

Aszklepi alakja a századok során elhalványult és ebben nagy szerepe volt a szándékosságnak. A hatalmas bizánci birodalom közelsége nagy erőfeszítéseket követelt a helyi lakosságtól. Igen erőszakosan és következetesen iparkodtak megvalósítani a bolgár-szláv lakosság hellenizálását; elárasztották az országot papjaikkal, csak kolostori és csakis görög iskolákat alapítottak, a főnemesség és uralkodók gyermekeit igyekeztek udvarukba juttatni, mint nevelteket és rokonokat, de tulajdonképpen félig-meddig mint tuszokat és leendő szövetségeseiket, és így igen sokat ártottak a a bolgár szellemiség önálló fejlődésének, talán még többet, mint az inkább gazdasági és katonai téren uralkodó törökök. Így hát nincsen semmi meglepő abban, hogy európai híre van az aszklepiónoknak, melyek Kos-ban, Epidaurosban, Pergamonban épültek, s amelyeket sokszor idegen tudósok ástak ki sok költséggel és nagy közlési lehetőségekkel, és közben még igen kis mértékben ismertek az ősbib és sok esetben sokkal jobb állapotban levő, gazdag építészeti, művészeti, numizmatikai, tudományos leletanyagot tartalmazó, bolgár, román, jugoszláv, sőt török és szovjet területen feltárt szentélyek, sírkamrák, településmaradványok.

A jövő még sok érdekes meglepetést ígér a tudományos érdeklődésű emberiségnek Orpheus, Spartacus, és — Aszklepi hazájával kapcsolatban, ahol ma egy szocializmust építő, hagyománytisztelő és egyben előretekintő szabad nép, amelynek hitvallása a humanizmus és amely előtt legnagyobb érték az Ember, az ember élete, melyet igyekszik minél hosszabbá, virágzóbbá, alkotóbbá, boldogabbá tenni.

Wassil Bakardjiew (Sofia, Bulgária)

Martinovics Ignác és a magyar orvostudomány

Az orvostudomány fejlődésére minden korszakban hatottak a különböző filozófiai elméletek. Természet filozófiai és orvostudományi iskolák nézeti gyakran kerültek kölcsönhatásba. A természettudomány ismeretelméleti módszereket, új fogalmakat kölcsönözött az orvostudománynak, ugyanakkor felhasználta az orvostudomány felfedezéseit saját elméleteihez.

A magyar orvostudomány keletkezésének korszakában Közép-Európa kultúrközpontja Bécs volt. Így a bécsi orvosi iskola természet filozófiai nézeti széles körben terjedtek el, mert csak kivételes esetekben fordult elő, hogy egyik hazánk fia Francia országban, Angliában vagy Hollandiában sajátította el az orvostudományt. A nyugat-európai szellem, a francia orvostudomány racionalista irányzatai, az angol klinikum fiziológizmusa alig érezette hatását ebben az időben a magyar orvosokra.

Pedig néhány évtizeddel a magyar orvostudomány fejlődésének nekilendülése előtt, a szárnyat bontogató magyar természettudomány épp úgy Párisra szegezte szemét, mint az irodalom. Ennek a francia orientációnak politikai alapjait jól ismerjük. Rendkívül fontosak azonban azok az összefüggések is, amelyek ebben az időben a természettudományban keletkeztek a francia felvilágosodás természet filozófiájának hatására. A bécsi természettudományi iskola szemlélete részben a Hollandiából klerikális nézeti miatt eltávolított és Bécsben komoly állami támogatásban részesített *Van Svieten* személyéhez kapcsolódott. Így nem változhatott éppen haladóvá szemben a francia természettudománnyal, amely számára *Diderot*, *Condillac*, *Holbach*, *Helvetius* nézeti új hajnalt jelentettek. Ezek az elvek az emberről vallott nézeteket is átforgatták és új felfogást készítettek elő az emberi érzékelés, gondolkodás, a szervezetet mozgató erőkre vonatkozóan. Az orvostudomány számára ezeknek az alapvető természettudományi kérdéseknek szemlélete épp oly fontos volt, mint a filozófia részére. *La Mettrie*, *Lemaitre*, *Cabanis* orvosi természet szemlélete, *Lavoisier* kémiaja, az elektromosság élet-tani jelenségeinek vizsgálatai, *Lamarck* fejlődéstana, az angol kémiai fiziológia új kísérletező szellemet vitt az orvostudományba.

Bármennyire is óvakodott a bécsi természettudományi iskola a francia hatástól, mégsem akadályozhatta meg, hogy az új szemlélet hatása itt-ott fel ne bukkanjon, hiszen a francia felvilágosodásnak még olyan hívei is voltak, mint II. József.

A nyugati természettudomány és filozófia hatásának illusztrálására a rövid idő miatt csak egyetlen példát ragadunk ki, a brünni egyetem professzorának elméleti munkásságát, aki nemcsak átvette, hanem néhány vonatkozásban tovább is fejlesztette a francia természetfilozófia és orvostudomány eszméit.

Martinovics Ignác ennek a kornak egyik kiemelkedő természetfilozófusa volt. Ismeretelméleti munkássága szorosan összekapcsolódott az ember élettanával foglalkozó tanulmányaival. Utolsó ilyen irányú műve

a „Physiologische Bemerkungen über des Menschen” Szentpéterváron jelent meg 1789-ben a nagy francia forradalom kitörésének évében. Politikai szerepe nem változtat természetfilozófiájának mondanivalóján.

Martinovics természetfilozófiája lényegében a holbachi irányzat folytatását jelentették, azonban ezen túlmenően a francia orvostudomány ideológiája *La Mettrie*, *Lerois*, *Richerand*, *Cabanis* is befolyásolták. Ez teremtette meg annak lehetőségét, hogy tovább fejlessze a „Systeme de la nature” mondanivalóját.

Mind a születőben levő élettan, mind az orvostudomány alapkérdése volt, a szervezeteket mozgó, életbentartó energia tanulmányozása. *Martinovics* épp ebben a problémakörben igyekezett elméleti utakat keresni. Felismerte, hogy a francia fiziológiai mechanika nem elég az élő világ különösen az ember bonyolult életműködésének magyarázására, azonban szembeszállt a *Stahl*-féle vitalizmus programjával is, mert a minőségi különbség felismerése felé tipizogatózva radikálisan elvetett minden irracionális fogalmat.

„*Miután megvizsgáltam az életerővel — a metafizikai iskola szerint lélekkel — ellátott emberi gépezet valamennyi érzetének eredetét, nem mulaszthatom el, hogy néhány megjegyzést ne tegyek azokról a fogalmakról, amelyek azért válhattak tisztán intellektualisakká, mert olyan gyenge értelmű emberek gondolták el azokat, akiknek sem képességük sem alkalmuk nem volt pontosabb elemzés elvégzéséhez.*”

Mint a francia materialista iskola tanítványa kifejtette, hogy: „*a benünk végbemenő tevékenységek elvét már a régiek is léleknek nevezték, természetét azonban csak igen kevés számú filozófus határozta meg helyesen, sokan csupán homályos dolgokat mondtak róla, a többség pedig képtelenségeket. A módszer, amelyet a legbiztosabbnak tartok a kérdés megvilágítására, teljes egészében az anatómia, fiziológia és a mechanika szigorú alapelveitől függ.*” . . .

Élettani fejtegetésein, amelyeken a szigorú determinizmus elve vonul végig, ott láthatjuk a mechanikus orvostudományi iskola nyomait, azonban *Martinovics* felismerve ennek a helyes irányzatnak legfontosabb korlátait, lehetőségeket keresett a speciális, mechanikai elvekkel nem magyarázható folyamatok eredetére. Ezt az általa életerőnek nevezett energia formában találta meg. Ez az életerő szemben a vis vitalisszal nem különül el az anyagtól, tulajdonságai pl. a hő, a mozgás stb. azonosak a newtoni materia principiumaival.

„*Az emberi szervezet sokkal fejlettebb lévén agyának anyagát valószínűleg sokkal finomabb idegek alkotják*” (itt a minőségi különbséget anyagi sajátságokra igyekszik visszavezetni). „*Ennek következtében az életerő valamelyest tökéletesebben működik az emberben, mint az állatokban.*” (Az életerő tehát az anyagtól függően, az anyaggal szoros kölcsönhatásban működik.) „*. . . azaz, ha pontosabban akarunk beszélni, be kell vallanunk, hogy valamennyi állatnak sajátos szervezete van, amiből különböző cselekvési, élet, nemzési módok stb. következnek.*” Az életfolyamatok különbözősége *Martinovics* szerint tehát a struktúra különbözőségén alap-

szik. Ez a gondolatmenet vezette egyes betegségek elemzésekor arra, hogy az elmebetegségeket pl. az idegrendszer működéseinek zavaraként fogja fel.

Bizonyos mértékig szemben Richerand fizioiógiájával inkább a francia fejlődéstan gondolatmenetének alapján írja, hogy . . . „*a testre számos kívülálló tárgy hat*”. . . „*így válik az ember cselekvővé, folytathat mindenféle tevékenységet vagy aszerint, hogy érzékei révén miként fogja fel a tárgyakat, vagy a belső szervezet különleges alkatából következő hatásoknak megfelelően. Az ilyen formán keletkező tevékenységek megannyi ösztönzői újabb élettevékenységeknek.*” A természet, a környezeti hatások és az élő szervezet közti dinamikus kapcsolat elve tehát szintén helyet kapott *Martinovics* fizioiógiájában.

A nagy jakobinus per után írásai eltűntek szem elől. A francia felvilágosodás eszméinek veszélyessége nyilvánvalóvá vált. A francia felvilágosodás hatását visszatükröző progresszív magyar orvos azonban örök irodalmi emléket kapott Mikszáth Kálmán regényében, ahol Dr. Medve az igazság oldalára állva szintén életével fiztett azokért az eszmékért, amelyek nemcsak társadalmi, hanem természettudományi forradalmat is jelentettek.

Katona Ferenc (Budapest)

Magyar orvostörténeti vonatkozású kéziratok a bécsi Nemzeti Könyvtárban

Az osztrák Nemzeti Könyvtár három nagy kötetben most adta ki új kéziratkatalógusát (*Katalog der abendländischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek*. „Series nova” (Neuerwerbungen). Von Otto Mazal, Franz Unterkircher. Wien, 1963—1965, Prachner). A katalógus az „újabb” szerzeményeket, vagyis az előző nyomtatott katalógus óta a könyvtárba került műveket írja le. Ez azt jelenti, hogy csaknem száz év alatt gyűjtött anyagot tár fel, mert az 1870 óta beszerzett kéziratokat ismerteti.

A katalógus — a hasonló művek szokásainak megfelelően — igen gondosan írja le az egyes kéziratokat: közli a szerző nevét, a mű címét, a keletkezés helyét és idejét, a terjedelmet, a megállapítható tulajdonosokat, az érdekesebb bejegyzéseket stb. A katalógus átnézése során számos olyan művet is találtunk, amelyek a magyar orvostörténeti kutatást is érdekelhetik, s ezeket — a katalógus leírásai alapján — ismertetjük.

A magyar orvostörténeti vonatkozású kéziratok első csoportjába hazai ásvány- és gyógyvizekkel foglalkozó műveket sorolhatunk. Ezek mind *Tognio Lajos* hagyatékából kerültek az osztrák Nemzeti Könyvtárba. *Tognio Lajos* (1798—1854) a pesti egyetemen 1824-től haláláig az általános kór- és gyógytan tanára volt. Idegen létere szemben állt a reformkor, a szabadságharc és az elnyomatás időszakának a nemzeti törekvés-

seivel. Jelentős érdemeket szerzett azzal, hogy — *Kitaibel* és *Schuster* után — a hazai gyógyvizek tudományos feltárását és a gyógyításba való hatékonyabb bekapcsolását szorgalmazta. Tudományos munkássága is elsősorban erre terjedt ki. Maga 519 ásványvizet elemzett, de kevés megértésre talált, nagyobb műve életében nem is jelent meg. Vizsgálatairól azonban feljegyzéseket készített, összeállította a magyarországi gyógyvizek jegyzékét stb. Ezek a kéziratai halála után a bécsi Nemzeti Könyvtárba kerültek, s ott már korábban feldolgozták őket, ezért a most megjelent katalógusban már nem szerepelnek. A magyar orvostörténészek figyelmét *Dániel Elemér* már 1938-ban felhívta rájuk (*Tognio Lajos. Orv. Hetil.* 1938. 207—209. p.). Ő le is írta az általa megtalált 31 kéziratot, s azokat — egy kivételével — *Tognio* tollából származottnak mondta. A leírások között azonban már az első („Hydrographica Hungarica”!) azt a gyanút kelti, hogy itt nemcsak *Tognio* saját művei szerepelnek, hanem *Kitaibel Páléi* (és esetleg *Schuster Jánoséi*) is, hiszen *Hydrographica Hungaria* címmel rendezte sajtó alá és adta ki 1829-ben *Schuster János Kitaibelnek* a gyógyvízkutatásokkal foglalkozó feljegyzéseit. A *Tognio*-kéziratok között találunk még 6 olyan művet, amelyek — címük alapján — *Kitaibel* soproni, bánati, beregi, nagyváradai, máramarosi útjegyzeiteit, illetve *Kitaibel levelezését* tartalmazzák. Ezeket *Tognio* valószínűleg az eredetiből kivonatolta és foglalta össze, erre utal a — többnyire latin — címekben szereplő „excerpta... collecta a F. L. de T.” kitétel.

A bécsi Nemzeti Könyvtár most megjelent kéziratkatalógusában — a *Dániel Elemér* által már leírt 31 műhöz — további hat kéziratot találunk, amelyek ugyancsak *Tognio* hagyatékából kerültek Bécsbe. Ezek közül egy sem *Tognio* saját műve. Az egyikén (és ez éppen egy *Kitaibel*-kézirat!) egy feljegyzés elárulja, hogy az 1835-ben *Schuster János* ajándekaként került *Tognio* birtokába. *Schuster* 1836-ban halt meg. Elképzelhető tehát, hogy — miután *Kitaibel* művét 1829-ben már kiadta, — a nála levő *Kitaibel*-kéziratokat és egy-két más gyógyvíz-tárgyú művet *Tognionak* ajándékozta.

A hat említett kézirat a következő:

Kitaibel Pál: Relatio super itinere, quod a. c. 1802 fine rerum naturalium inquirendarum susceptum et peractum est. — A 22 nagyméretű levélből álló sajátkezű kéziratot *Kitaibel* 1802. december 31-én keltezte. Ez a kézirat került *Schuster* ajándékaként 1835-ben *Tognio* birtokába. (Könyvtári jelzete: Ser. n. 3.)

Persa István: Dissertatio de thermis Budensibus. — A 23 levélből álló latin nyelvű kézirat a katalógus szerint 1800 körül készült. Ez a kormegállapítás talán téves, mert *Persa István* a XVIII. század közepén volt pesti városi orvos. (Jelzete: Ser. n. 2.)

Vüsztinger, Joseph: Statistische Beschreibung des Palityer Sees und seiner anliegenden Gegend. — A palicsi tóval foglalkozó kézirat 8 levél terjedelmű, és 1820-ban készült Theresienstadtban. *Tognio* birtokában egy másolat volt, amelyet azonban az eredetivel egybevetettek. *Vüsztin-*

ger mérnök és építési felügyelő volt Theresienstadtban, Csehországban (a város mai neve: Terezín). 1825-ben elkészítette Székesfehérvár térképét is, amelyet Pesten *Trentsenszky József* metszett köre. (Jelzete: Ser. n. 5.)

Patkovich József: Schriften über die Heilquellen von Harkány in Ungarn. — A 139 levélből álló kézirat nem egységes mű, hanem 1824 és 1830 között készült, többnyire német, kisebb részben latin feljegyzések gyűjteménye. A harkányi fürdő és a víz gyógyhatásának leírásán kívül tartalmaz jegyzékeket a fürdővendégekről 1826-ból, 1827-ből és 1828-ból, továbbá körtörténeteket, végül egy javaslatot tervrajzzal a fürdőterület parkosítására. *Patkovich József* pécsi városi főorvos 1830-ban német nyelven, 1846-ban pedig magyarul is kiadta Harkányban szerzett tapasztalatait (A harkányi hévvíz gyógyereje. Pest, 1846. 39 p.), s még 1851-ben a Zeitschrift für Natur- und Heilkunde című folyóiratba is írt a harkányi fürdőről. A bécsi kézirat mindezekhez a munkáihoz készült feljegyzéseit tartalmazza. (Jelzete: Ser. n. 1.)

Berks, Peter Maria Edler von: Ansichten über die Mineralquellen bei Walpo, Slavonien, Gespanschaft Weröcze, Freyherrlich Hillebrand v. Prandausche Herrschaft. Besuch derselben am 1. und 2. August 1834. — A 12 levél terjedelmű német kézirat 1835-ben Pécsen készült. *Berks* kerületi bányaigazgató és m. kir. földmérő volt. (Jelzete: Ser. n. 7.)

Saárosy József: Heilversuche mit Czigelka's jodhaltigem Wasser. Vorgetragen in der Vereins-Versammlung am 11. März. — A 8 levél terjedelmű kézirat valószínűleg a Budapesti Kir. Orvosegyesületben tartott előadás fogalmazványa, hiszen az egyesületnek *Saárosy* eperjesi főorvos — vidéki lévén — levelező tagja volt. A kéziratkatalógus szerint valószínűleg 1844-ben készülhetett, mert a kéziratban szereplő feljegyzés szerint *Tognio* 1844. szept. 13-án „*dr. Török*” jóvoltából jutott hozzá. (Ez a *Török* minden bizonnyal az a *Török József* pesti, majd 1847-től debreceni orvos, s egyúttal főiskolai kémia tanár, aki a Magyar Tudós Társaság 1845-ben a hazai ásványvizek összefoglaló ismertetésére kiírt 50 arany pályadíjat elnyerte, s művében (A két magyar haza első rangú gyógyvizei és fürdőintézetei. Pest, 1848.) foglalkozik a czigelkai savanyúvízzel is.) *Saárosy* az Orvosi Társaság két ízben is közölt cikket a czigelkai gyógyvízről („Szepesmegyei Czigelka nevű ásványvíz ismertetése” 1842, „Gyógykísérletek a czigelkai iblantartalmú ásványvízzel” 1844), majd önálló füzetet is szentelt ennek a kérdésnek (Czigelka ásványos vize természetani és orvosi tekintetben. Eperjes, 1846). (Jelzete: Ser. n. 4.)

A bécsi Nemzeti Könyvtárban található magyar orvostörténeti vonatkozású kéziratok második csoportját a soproni ispotály éves elszámolásai alkotják. *Palla Akos* nemrég ismertette a soproni ispotály 1586. évi elszámolását (Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica. 1964. 32. sz. 31—82. p.). A bécsi kéziratgyűjteményben négy kötetben 10 év elszámolásai találhatók meg. Ezek a következők:

Ser. n. 33. kötet

- 1564: Wolfgang Frankh: Verordneten Spittlmaisters allhie zu Ödenburg Raittung de anno 1564. — Mit Bestätigung von der Hand des Stadtschreibers Michael Wierdt vom 14. Februar 1565. (69 levél)
- 1593: Spitalsrechnung von Ödenburg für das Jahr 1593 (28 levél)
- 1621: Gregor Rupold: Raittung... was er wegen gemainer Statt Spitalts empfangen und wiederumb aussgeben hatt de anno 1621. — Mit Bestätigung von der Hand des Stadtschreibers Erhard Artner vom 21. April 1623 (54 levél)
- 1634: Martin Poch (a cimben: Boch): Raittung... was er wegen gemainer Statt Spitalt empfangen und wiederumb aussgeben hat de anno 1634. — Mit Bestätigung von der Hand des Stadtschreibers Johann Andre Preineng vom 14. April 1636 (71 levél).

Ser. n. 11. kötet

- 1642: Matthias Vogler: Raittung Spittal Ampt zue Oedenburg betreffend de Anno 1642. — Beglaubigung durch den Stadtschreiber Johann Christoph Mezger vom 9. März 1643 (76 levél).
- 1660: Michael Kling: Raittung ... was er wegen gemainer Statt Burg[er]-Spittal in allem empfangen und wiederumben aussgegeben hatt. Anno 1660 (70 levél).
- 1680: Martin Csemy: Raittung ... was derselbe wegen gemeiner Statt Burger-Spittal in allen Empfangen und wider aussgeben hat. De anno 1680 (49 levél).
- 1686: Georg Kersnarich: Raittung ... was derselbe wegen gemainer Stadt Bürger Spital in allem Empfangen und wiederumb aussgeben hat. De Anno 1686 (39 levél).

Ser. n. 13. kötet

- 1700: Georg Kräner: Spitals- und Lazaretsrechnung vom Jahr 1700 (126 levél).

Ser. n. 10. kötet

- 1738: Samuel Danapff: Lazareth-Rechnung pro Anno 1738 (111 levél).

A négy kötetet 1874-ben — más soproni levéltári kötetekkel együtt — *Max Goldschmidt*től vásárolta a bécsi Nemzeti Könyvtár.

A fenti két kéziratcsoporton kívül a magyar orvostörténészek érdeklődésére is számot tarthat *Hugo Blotius* császári könyvtáros két levélfogalmazványa, amelyek *Dudith András*hoz íródtak: az első 1586. február

12-én kelt (jelzete: Ser. n. 362. f. 41r-42v), a másik keltezetlen (jelzete: Ser. n. 363. f. 252r-v), valamint ugyancsak *Blotius* egy levele *Purkircher Györgyhöz*, a híres pozsonyi humanista orvos-botanikushoz 1576. aug. 28-ról (jelzete: Ser. n. 363. f. 200v — 201r).

Ugyancsak igen érdekes lehet az a kis kézirat, amely *Josef von Sartori*-nak a XVIII. és XIX. század történetére vonatkozó 106 kötetnyi iratgyűjteményében maradt fenn. A 4 lapos kézirat 1710. nov. 19-én Bécsben kelt, címe a következő: „Aufsatz wass nachfolgenden nach Hungarn neu aufgenommenen Medicinae Doctoribus undt Chirurgis zur monatlich Besoldung aussgeworfen undt was darauf angeschafft undt bezahlet worden.” (Jelzete: Ser. n. 1701. f. 55r-56v.)

Dörnyei Sándor (Budapest)

Magyarországi hallgatók a hallei egyetem orvoskarán a XVIII. század első felében

Halle egyetemének orvoskara jelentős szerepet játszott a magyarországi orvostudomány terén a nagyszombati orvoskar megalapítása előtt. A XVIII. század közepéig Magyarországból és Erdélyből tömegesen keresték fel, abban az időszakban, amikor a felvilágosodás eszméi még nem terjedtek el a német egyetemeken, de az érdeklődés a természettudományok iránt már virágkorát élte. Olykor a magyarországi hallgatók alkották a hallei orvoskar többségét. Erről az időszakról érdekes és részletes képet fest két jelenlegi hallei tanár írása, mely az ott megjelenő tudományos folyóiratban látott napvilágot. A magyarországi diákokkal és számos más magyarországi vonatkozással kapcsolatos adatai miatt méltán megérdemli az orvostörténettel foglalkozók figyelmét:

Wolfram Kaiser—Karl Heinz Krosch: Zur Geschichte der Medizinischen Fakultät der Universität Halle im 18. Jahrhundert. I—VI. Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin — Luther-Universität, Halle-Wittenberg, Mathematisch-Naturwissenschaftliche Reihe 1964. XIII. Jahrgang, Heft 2, 4/5, 7/8, 10.

A munka a szerzők alapos helybeli levéltári és Wolfram Kaisernek Szlovákiában folytatott kutatásai alapján készült. Utóbbi körülménynek tudható be, hogy a tanulmány nemcsak a német, — de az akkori magyarországi viszonyokról is sok új adatot közöl, melyek a szerzők célkitűzése értelmében elsősorban a mai Szlovákia területéről származó orvosokra és természettudósokra vonatkoznak, helyenként azonban az akkori Magyarország egyéb részeiből kikerült hallei hallgatókkal is foglalkozik.

Az egyetem egyes tanáiról szóló részek mellett (J. F. G. Goldhagen, F. A. K. Gren, A. E. Büchner, Ph. C. Junghanns, V. G. D. Coschwitz és a XIX. századi S. Schultze Galléráról szóló és a keretből kieső fejezet), amelyek inkább az egyetem belső életét tárgyalják, a magyarországi kutatás szempontjából a többi három rész fontos:

A szlovákiai térség medikusai a Hallei egyetemen, *Buchholtz György*, késmárki rektor és természettudós életrajza, művei és hallei naplója, *Brückmann Ferenc Keresztély* utazási naplója felső-magyarországi élményeiről és benyomásairól.

A nemzetközileg is ismert személyekkel a II. részben külön fejezetek foglalkoznak: *Moller Ottó Károly* (Besztercebánya) újszerű a hallei gyógyszerközpont — Apotheke des Hallenser Waisenhauses — való kapcsolatának az ismertetése, *Hermann András* (Besztercebánya, majd Pozsony), *Torkos Jusztusz János* (pozsonyi városi orvos), a pozsonyi származású *Materno de Cilano György* (dán szolgálatban), *Madai Sámuel Dávid* (Halleben telepedett le) *Hirschel Mihály Nátán* (a pozsonyi zsidó hitközség orvosa), *Peken Keresztély* (Rozsnyó, majd orosz szolgálatban). Mindannyian a Leopoldina Társaság (Academia naturae curiosorum) tagjai voltak, melynek levéltári adatait a szerzők munkájukban bőven felhasználják.

Az említett fejezetekben a megtárgyalt orvosokkal kapcsolatban sok említés történik más, Halleben tanuló magyarországi hallgatóról is (pl. *Kochlatsch András*, *Toopeczer, Bél Mátyás* stb.).

Az adatok általában lexikálisak (életrajz, művek, a hazai és német tudósokkal való kapcsolatok) értékelés nélkül, de sok eddig ismeretlen részletre vetnek fényt. A II. rész utószavában a szerzők kiemelik, hogy nemcsak Halle játszotta a „tanár” szerepét a kelet-európai térségben, de onnan feléje is termékeny kezdeményezések áramlottak. Állásfoglalásuk dicsérendő módon helyesbíti az egyoldalú német kultúrfőlenyről szóló régebbi véleményeket (mint Feylét). A rész befejezésül az 1695—1750 között ott tanult és díputációját elvégzett magyarországi orvosok teljes jegyzékét közli, a tanulmányi anyakönyvek alapján (név, számozási hely, immatrikuláció napja, vizsgák napja, elnök, disszertáció címe). Összesen hatvan hallgatót tartalmaz a jegyzék, közülük

a mai Magyarország területéről	8
a mai Szlovákia területéről	27
a mai Románia (Erdély) területéről	22
kétséges, meg nem nevezett helyről	3

További tizenegyen — a mai Szlovákia területéről — átmenetileg tanultak Halleben. Halle vezetett a magyarországi hallgatók terén Jéna, Wittenberg, Erfurt és Lipcse előtt. Szerzők közlik az itt tanult magyarországi hallgatók nevét és beiratkozási időpontjukat, de ezuttal is csak a mai Szlovákia területéről jöttek.

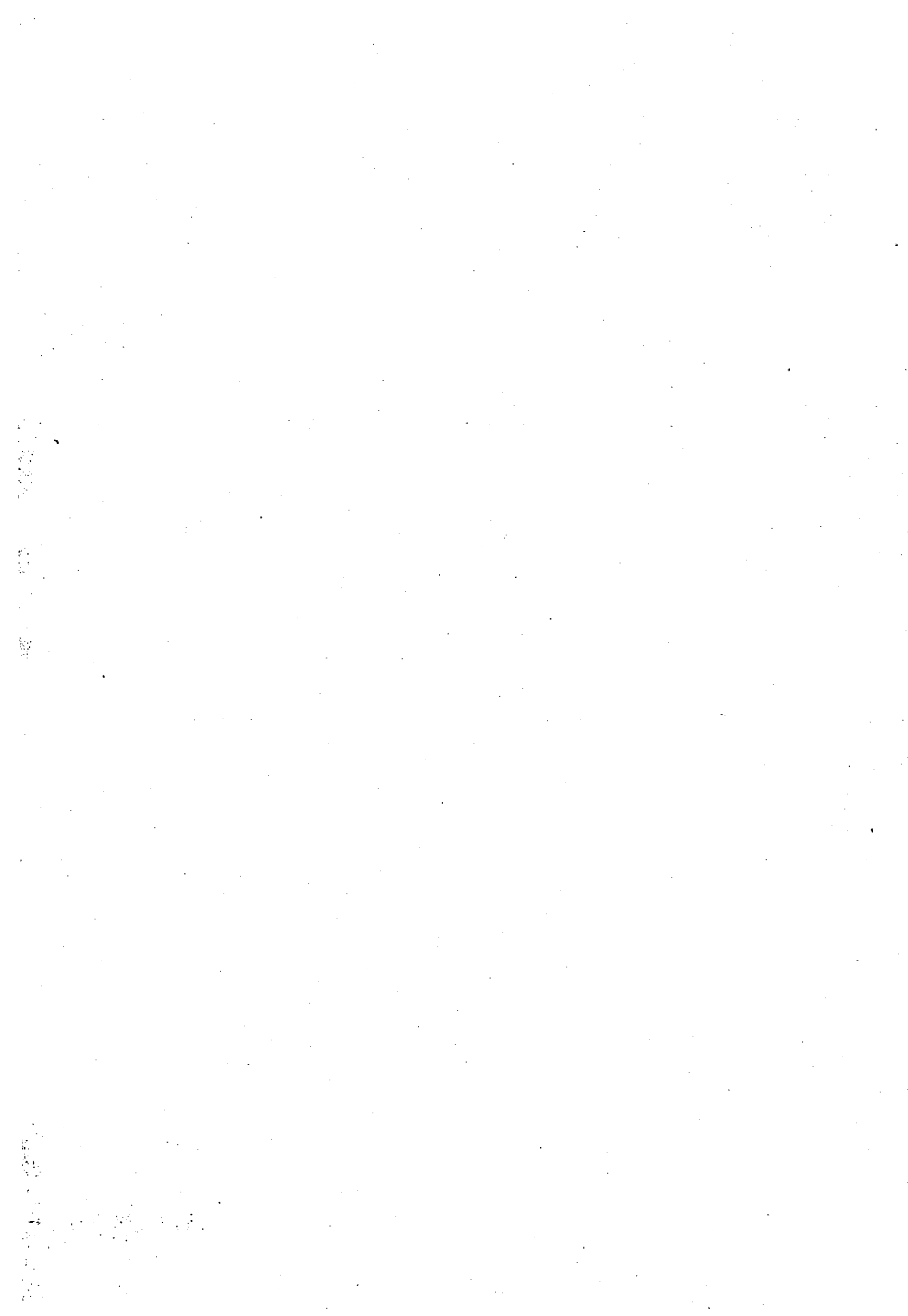
A IV. rész első fejezete *Buchholtz György*, késmárki rektor és természettudós életét és műveit ismerteti, a német tudományos körökkel való kapcsolatait, baráti körét, *Bél Mátyással* az élén és hallei úti beszámolóját. A második fejezet *Brückmann Ferenc Ernő*, braunschweigi orvos és természettudós életét és — igen részletesen magyarországi útját és a róla írt útinaplót tárgyalja (Epistolae Itinerariae). Útjának főbb állomásai voltak: Pozsony, Nagyszombat, Besztercebánya, Liptó, Késmárk, Lőcse

Eperjes, Rozsnyó, Sóvár, Poprád, Zsolna. *Brückmann* naplója ismert anyag és vele kapcsolatban a szerzők újat nem hoznak.

Minden részt számos fényképmásolat díszíti és a felhasznált gazdag irodalom és eredeti források jegyzéke egészíti ki. Böven hivatkoznak magyar szerzőkre és magyarul megjelent művekre is.

Bár a szerzők célkitűzésüknek megfelelően csak az akkori Magyarország egy részének orvosi és természettudományi vonatkozásaival foglalkoznak behatóan, méltatásuktól és értékelésektől pedig tartózkodnak, írásuk nemcsak Hallenek, az egykori tudományos középpontnak az életéről fest vonzó képet, hanem adatainak gazdagsága révén van mondani-
valója a magyarországi orvostörténeti kutatás részére is.

Duka Zólyomi Norbert (*Bratislava, Csehszlovákia*)

KÖNYVISMERTETÉS

Norbert Duka: Ärztliche Beziehungen zwischen der Schweiz und der Slowakei vom 16. bis zum Ende des 18. Jahrhunderts (Orvosi kapcsolatok Svájc és Szlovákia között a 16. századtól a 18. század végéig) — Különnyomat a Svájci Orvos- és Természettudománytörténeti Társaság évnegyedes folyóiratának, a GESNERUS-nak 1965. évi 1/2. (68—84. 11.) számából.

A szlovákiai magyarság ismert nevű kultúrmunkása részben Weszprémi Succincta Biographia-jának IV. kötete (158—159. 11) alapján, részben más idevágó forrásmunkák és saját levéltári kutatásai alapján 10 olyan, a mai Szlovákia területéről való orvost ismertet, akik Svájcban folytatták orvosi tanulmányaikat illetőleg ott szereztek meg orvosi diplomájukat.

Ezen túlmenően foglalkozik azonban az ottani orvostanárok nézeteinek a mai Szlovákia területéről való orvosok írásaiban található határsával — utóbbival többek között a Pázmány által alapított nagyszombati egyetemen 1770-ben létesített orvosi karral kapcsolatban.

Kitér szlovákiai származású, illetve itt élő szerzők Svájcban megjelent írásaira (pl. *Wernher György* ismert balneológiai leírására), egy svájci chirurgusnak (*Oettle*) Pozsonyba történt meghívására és dotálására (1713.), valamint *Huszy Zakariás*, pozsonyi városi orvos közegészségügyi tevékenységére, akit érdemei elismerésül a Svájci Orvosok és Sebészek Levelező Társasága 1793-ban tiszteletbeli tagjává választott. *Magyary-Kossa*: Ungarische medizinische Erinnerungen c. könyve alapján ismerteti végül azokat a magyarországi diákok számára alapított svájci ösztöndíjakat, „amelyek a szlovákiai származású diákoknak is javára szolgáltak”.

A szerző cikkében nem törekedett teljességre, de rámutat azokra a lelőhelyekre, ahol további ilyenirányú anyag található.

Mintfogya a tárgyalt kor történelmi helyzetéből, néprajzi viszonyaiból és a felhasznált irodalomból számos magyar vonatkozás következik, a szerző tizenhat oldalas tanulmánya joggal tarthat számot a magyar orvostörténetészek érdeklődésére is. Ezen az sem változtat, hogy egynémely köztörténeti utalását, vonatkozását (68. l. apróbetűs bekezdésében, 77. l. 2. bek. utolsó sorában stb.) pontatlannak érezzük.

Wilhelm Fabry von Hilden, Stadtwundarzt von Payerne:

Gründlicher Bericht VOM HEISSEN UND KALTEN BRAND welcher Gangraena et Sphacelus oder S. Antonii- und Martialis-Feuer genannt wird. Verlag Hans Huber, Bern és Stuttgart, *Wilhelm Fabry* művét annak 1603-i második német kiadása alapján a berni *Erich Hintzsche* professzor dolgozta át és adta ki az orvostudomány és a természettudományok klasszikusainak Huber-féle sorozata IV. köteteként.

Magának a műnek közzétételét megelőzi a szerzője életének és műveinek, illetve jelen könyve kiadásainak az ismertetése. Még az ilyen rövid ismertetés keretében is érdemes idézni a modern kiadás sajtó alá rendezőjének az egyik, *W. Fabry*val kapcsolatos téves orvostörténeti megállapítás helyreigazítása alkalmával hangoztatott elvét: „Itt is érvényes az, ami a felelősségének tudatában levő történést jellemzi: Ragaszkodik az eredeti szövegek olvasásához és csak kritikai fenntartással veszi tudomásul azt, amit azokról mások közzétettek. Ez adja meg „Az orvostudomány klasszikusai” kiadásának értelmét és jelentőségét: Olvasmányos formában kell könnyen hozzáférhetőkké tennie azoknak a kiemelkedő orvosoknak a műveit, akik új utakat nyitottak az orvostudomány egésze vagy annak valamelyik részlete számára” (18. 19. 11.).

Fabry művének ajánlása, majd az olvasóhoz intézett „előbeszéde” után a 30. laptól a 174-ig tart magának a műnek a szövege. A fennmaradó hat oldalt a szöveghez fűzött megjegyzések, az idézett irodalom, valamint a személy- és helynevek jegyzéke tölti ki. A tartalomjegyzék a könyv elején szerepel. Bár *Fabry* hivatalosan csak „sebészmeister” volt, nagy tudásszomja és tanulmányútjai számos neves orvossal hozták őt kapcsolatba, közülük 177-tel tovább is levelezett. Részben német, részben latin nyelven írt könyveit lefordították franciára, hollandra és angolra. Ezekkel arra törekedett, hogy „a chirurgusokat a merőben mesterségyszerű képzettségen túlemelje és tevékenységüknek erkölcsi alapot adjon. Ezt a célt úgy igyekezett elérni, hogy a sebészesterséget tudományos alapokra helyezte, mert csak ezúton lehetett a belgyógyászattal szorosabb kapcsolatot teremtenie” (18. 1.).

Egyike azoknak a keveseknek, akik a medicinát még egész terjedelmében művelték. „Kiképzését tekintve chirurgus, teljesítményeire nézve azonban belgyógyásznak is kell őt tekintenünk, mert különben hogyan írhatott volna példának okáért az élettendről, dysenteriaról, torokgyikről és az egészség megóvásáról?” (19. 20. 1.) Élete és műve tehát érdekes dokumentuma annak az átmeneti korszaknak, amikor az anatómia terén a galenusi nézeteket már felváltották Vesalius eredményei, a fiziológia terén azonban még minden maradt a régiiben.

Vida Tivadar

